

Muqeddes Kitab

Tewrat 38-qisim

«Zekeriya»

© Muqeddes Kitab 2012

CC BY-SA 4.0

www.mukeddeskalam.com

«Uyghurche Kalam Terjimisi»

Tewrat 38-qisim

Zekeriya

(Zekeriya peyghemberning kitabi)

Sherhler

Kirish söz

Zekeriya peyghember öz kitabida özi toghruluq anche köp toxtalmaydu. Uning nesebnamisidin bowisining «Iddo» ikenlikini bilimiz; «Neh.» 12:16diki kahinlar tizimlikide körsitilgen Zekeriya «Iddoning oghli Zekeriya» bolushi mumkin idi.

Pars impérotori Qoresh Babil impériyesini aghdurghanda, u Yehudiylardin Pelestinge qaytimiz déguçilerning hemmisige ruxset berdi; halbuki, Yehudiylarning köpinchisi alliqachan özlirini Babilliqarning qulluqidin hör qilib, Babilda rahet turmush kechüriwatqan bolup, qaytqusi yoq idi; peqetla Xudaning jür'etlik we ixlasmen bir «qaldi»si qaytip, Pelestinde japaliq hayatni kechürüp, turmushini qaytidin bashlidi («Yesh.» 10:20-22ni körüng).

Ular qaytqanda etrapidiki xelqlarning qarshiliqigha qarimay baturluq bilen muqeddes ibadetxanini qaytidin qurushni bashlidi; emma ular bu quruluslni püttürüp bolmastinla, tézla bel qoyuwétip özlirining öylirini yasashni birinchi orungha qoydi; hetta ibadetxanigha béghishlanghan eshyalarning bezilirini öz öylirige ishlitishke bashlidi. Hagay peyghember ulargha ibadetxanini birinchi orungha qoyushunglar kérek, shundaq qilsanglar yolunglar ongushluq bolidu, dep bésharet berdi. Bu bésharetler «Hagay» dégen kitabta xatirilengen. Zekeriyamu shu waqitta ulargha oxshash mezmunda bésharet berdi («Ezra» 5:1). Shuning bilen bir waqitta, Xuda uninggha yene keng dairide bésharetlerni béríp, «qaldi»larning könglige: — birinchidin, Xudaning shu zamandiki dunyadiki ish-weqelerni qandaq idare qilidighanliqi; ikkinchidin, Xudaning yéqin kelgüsude we yiraq kelgüsude, hetta axirqi zamanlarchiche Israil üçün néme qilmaqchi bolghanliqini ayan qilidu. «Qaldi»largha nisbeten rahet turmushni tashlap, Xudaning ibadetxanisini qurush xizmitige kirishish ular üçün intayin yaxshi bashlinish idi. Xudagha tayanmasliqtin ibaret bu ishning xetiri astida turuwatqan ulargha nisbeten (1:3ni körüng), Zekeriyaning bésharetliri ularni Xudagha tayinishqa, shundaqla ularni öz-özige tayinishtin chongqur we toluq towa qilishqa righbetlendüridu. Axirqi zamandiki ishlar toghruluq bésharetler Xudaning Mesihni padishah hem «padichi» süpitide ewetidighanliqi bilen bashlinidu (Tewrat-Injil boyiche, «axirqi zamanlar» Mesihning birinchi qétimqi dunyagha kélishi bilen bashlinidu). Emma bésharetler boyiche, Israillar Mesihni ret qilidu. Zamanning eng axirida Israillar bu ishtin towa qilib, Mesihni étirap qilidu; shundaqla, Mesih Israilni dushmanliridin qutquzup, Öz padishahliqini yer yüzide berpa qilidu.

Mana bu Zekeriya peyghemberning öz kitabida xatiriligen ulugh témilardur. Axirida yene bir ishni tekitleymizki, Zekeriya Tewrat dewridiki eng közge körüngen peyghemberlerdin biri idi; uninggha tapshurulghan bésharetlerde «ilgiriki peyghemberler»ning sözliri uninggha tapshurulghan bésharetler bilen ajayib birlishtürülüp yekünlinidu (1:4-6). Uning bésharetliride Tewrattiki bashqa tékistlerdin neqil keltürülen birnechche yüz yerler bardur.

«Zekeriya»

«Zekeriya» dégen sözning menisi «Perwerdigar esleydu» yaki «Perwerdigar ésige keltüridu» dégenlik bolup, bu isim uning «ilgiriki peyghemberlarning sözlirini eslitish xizmiti»ge tolimu mas kelgen. Oqurmenler Tewratni ögengenséri «Zekeriya»ning mushu ajayib alahidilikini bayqaydu. Bundaq pewquladdiylik némishqa bolidu? Buning sewebi Zekeriyaning yash waqtidin tartipla öz oy-pikrini Israillargha tapshurulghan barliq muqeddes yazmilar bilen sugharghanliqida dep ishinimiz. Shundaq bolghachqa, Zekeriya Muqeddes Rohning ishlitishige hazir bolup, Tewrat dewrining axirlirida Tewrat peyghemberlirining bésharetliri we ularning tüp témilirining ajayib «birleshtürülüş»ni ada qilishqa toluq teyyarlanghan qoral bolghanidi. Bu «birleshtürülüş» nuqtisidin qarighanda, «Zekeriya» dégen kitab pütkül Muqeddes Kitabning (Tewrat-Injilning) axirqi qismi bolghan, yeni barliq kitablarning hemmisini bir-birige baghligan «Wehiy» dégen kitabqa oxshash rolda bolalaydu (Tewratqa nisbeten).

Mezkur kitabda «ilgiriki peyghemberler»ning bésharetlirige baghlanghan joylar xélila köp salmaqni igiligecke, shundaqla bundaq baghlinish yerlirini bayqash Tewratni tunji oqughanlarga nisbeten birqeder qiyin bolghachqa, mushu baghlinishlarni éniq körsitish üçün «qoshumche söz»imizde oqurmenlerge uzunraq chüshendürüshni sunduq. Terjime jeryanida hem «qoshumche söz»imizni yazghinimizda Yehudiy Mesihiy ulugh alim Dawut Baronning «Zekeriya peyghember körgen körünüshler we uninggha bérilgen bésharetler» (1918) dégen esiridin köp paydilanduq. Mushu munasiwet bilen uninggha köp teshekkürlirimizni bildürimiz.

Mezmun: —

Birinchi qisim: —

- (1) Towa qilishqa chaqiriq (1:1-6)
- (2) Sekkiz körünüsh (1:7-6:8)
 - (a) Atlar — xadas derexliri arisidiki perishte (1:7-17)
 - (e) Münggüzler we hünerwenler (1:18-21)
 - (b) Ölchesh tanisini tutqan yigit (2:1-13)
 - (p) Bash kahin Yeshuaning Perwerdigarning Perishtisi aldida turushi (3:1-10)
 - (t) Altun chiraghdan (4:1-14)
 - (j) Uchar oram yazma (5:1-4)
 - (ch) Séwette olturghan ayal — «rezillik» (5:5-11)
 - (x) Jeng harwiliri (6:1-8)
- (3) Bésharetlik heriket — bash kahin Yeshuagha taj kiydürüş (6:9-15)
- (4) Roza toghrisidiki mesililer — inkar jawab we ümidlik jawab (7-8-bab)

Ikkinchi qisim: —

- (5) Perwerdigarning yükliken birinchi söz-kalami —
«büyük Iskender» toghruluq bésharet, heqiqiy we saxta padichilar (9-11-bab)
- (6) Perwerdigarning yükliken ikkinchi söz-kalami — axirqi zamanlar (12-14-bab)

.....

«Zekeriya»

Ata-bowliringlardek bolmanglar!

1¹ Darius padishahning ikkinchi yili sekkizinchi ayda, Perwerdigarning sözi Iddoning newrisi, Berekiyaning oghli Zekeriya peyghemberge kélip mundaq déyildi: —

² — «Perwerdigar ata-bowliringlardin intayin qattiq ghezeplendi. ³ Shunga sen ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: — «Méning yénimgha qaytip kélinglar, Men silerning yéninglarga qaytip kélimen» deydu», — dégin.

⁴ — Ata-bowliringlardek bolmanglar; chünki ilgiriki peyghemberler ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: — Rezil yolliringlardin, rezil qilmishliringlardin yénip towa qilinglar, dégen», — dep jakarlighan. Biraq ular Manga qulaq salmighan, boysunmighan, — deydu Perwerdigar.

⁵ — Silerning ata-bowliringlar hazir qéni? Peyghemberler bolsa, menggü yashamdu? ⁶ Lékin Méning peyghemberlerge buyrughan sözlirim we belgilimilirim, ata-bowliringlarning béshighimu chüshken emesmidi?».

Shuning bilen ular yolidin yénip: — Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar yolimiz we qilmishirimiz boyiche bizni qandaq qilimen dése, shundaq qildi, — dégen.

Sekkiz alamet körünüş

Birinchi alamet körünüş — Atliq adem we üç xil renglik atlar

⁷ Darius padishahning ikkinchi yili, on birinchi ay, yeni «Shébat éyi»ning yigirme tötinchi küni, Perwerdigarning kalami Iddoning newrisi, Berekiyaning oghli Zekeriya peyghemberge keldi. U mundaq bésharetni kördi: —

⁸ Men kéchide alamet körünüşlerni kördüm; mana, toruq atqa mingen bir ademni kördüm; u chongqur oymanliqtiki xadas derexliri arisida turatti; uning keynide toruq, ala-taghil we aq atlar bar idi. ⁹ Men uningdin: «Teqsir, bular néme?» — dep soridim. Men bilen sözlshiwatqan perishte manga: «Men sanga bularning néme ikenlikini körsitimen» — dédi.

1:1 «Darius padishahning ikkinchi yili sekkizinchi ayda...» — «Darius padishah» yeni «Darius Xispastés» (miladiyedin ilgiriki 521-485-yili). «sekkizinchi ayda...» — kitabta éytilghan aylar Yehudiylarning kona kaléndari boyiche idi. Bu ay miladiyedin ilgiriki 520-yili Öktebrge toghra kélidu.

1:3 «Shunga sen ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: — «...» deydu», — dégin» — esli shekli: «Shunga sen ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Méning yénimgha qaytip kélinglar» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar — «Men silerning yéninglarga yénip kélimen» — seydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar!».

1:4 Yesh. 31:6; Yer. 3:12; 18:11; Ez. 18:30; Hosh. 14:2

1:5 «Peyghemberler bolsa, menggü yashamdu?» — mezkur rétorik soal belkim xelqning diqqitini peyghemberlerge merkezleshtürüş üçün emes, belki ularning yetküzgen xewerlirige merkezleshtürüş üçün éytilghan. Hetta peyghemberlermu dunyadin kétidu, biraq ularning sözliri, yeni Xudaning sözliri yenila inawetlik, shundaqla emelge ashurulmaqta (6-ayetni körüng).

—Bezi alimlar: «Peyghemberler menggü yashamdu?» dégen soalni xelqning Zekeriya peyghemberning sözige reddiye bermekchi bolup imansizlik bilen bergen jawabidur, dep qaraydu.

1:6 «Shuning bilen ular yolidin yénip: — ... Perwerdigar yollirimiz we qilmishirimiz boyiche bizni qandaq qilimen dése, shundaq qildi, — dégen» — «ular» belkim neq meydanda Zekeriyaqha qulaq sélip towa qilghan xelq.

1:6 Yigh. 1:18

1:7 «Darius padishahning ikkinchi yili, on birinchi ay, yeni «shébat éyi»ning yigirme tötinchi küni...» — miladiyedin ilgiriki 519-yili, 15-Féwral.

1:8 «chongqur oymanliqtiki xadas derexliri arisida» — «xadas derixi» pakar ösidedghan, xush puraqliq, darchindek bir derex. «ala-taghil» — yaki «jede renglik», «qongur renglik».

1:9 «Men bilen sözlshiwatqan perishte» — izahat: «xadas derexliri arisida turghan adem» (8-, 10-ayette) bolsa «Perwerdigarning Perishtisi». «men bilen sözlshiwatqan perishte» bolsa «Perwerdigarning Perishtisi» emes. Tewrattiki

¹⁰ Xadas derexliri arisida turghan zat jawaben: «Bular Perwerdigarning yer yüzini uyan-buyan kézishke ewetkenliri» — dédi.

¹¹ Bu atlar xadas derexliri arisida turghan Perwerdigarning Perishtisige jawab qilip: «Biz yer yüzide uyan-buyan kézip kelduq; mana, pütkül yer yüzü tiptinch, aramliqta turuwatidu» — dédi.

¹² Perwerdigarning Perishtisi jawaben: «I samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, qachanghiche sen bu yetmish yildin béri achchiqlinip kéliwatqan Yérusalém we Yehudaning sheherlirige rehim qilmaysen?» — dédi.

¹³ Perwerdigar men bilen sözlshiwatqan perishtige yéqimliq sözler, teselli bergüchi sözler bilen jawab berdi.

¹⁴ Shuning bilen men bilen sözlshiwatqan perishte manga mundaq dédi: «Sen mundaq jakarlighin: — Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: «Yérusalém we Ziongha bolghan otluq muhebbitimdin yürükim lawildap köyidu! ¹⁵ Shuning bilen Men erkin-azadilikte yashawatqan ellerge qattiq ghezeplinimen; chünki Men xelqimge sella ghezeplinip qoyiwidim, ular heddin éship xelqimge zor azar qildi», deydu. ¹⁶ Shunga Perwerdigar mundaq deydu: «Men Yérusalémgha rehim-shep-qetler bilen qaytip keldim; Méning öyüm uning ichide qurulidu» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — «we Yérusalém üstige «ölchem tanisi» yene tartilidu».

¹⁷ — Yene mundaq jakarlighin: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: Méning sheherlirim yene awatlishidu, Perwerdigar yene Ziongha teselli béridu we Yérusalémni yene talliwatidu».

Ikkinchi alamet körünüş — «töt münggüz» we «töt hünerven»

¹⁸ Andin men béshimni kötürdüm, mana töt münggüzni kördüm. ¹⁹ Men bilen sözlshiwatqan perishtidin: «Bular néme?» dep soridim. U manga: «Bu Yehuda, Israil we Yérusalémni tarqitiwetken münggüzlerdur» — dédi.

²⁰ We Perwerdigar manga töt hünervenni körsetti. ²¹ Men: «Bu hünervenler néme ish qilghili keldi?» dep soridim. U: «Mana bular bolsa Yehudadikilerni héchkim qeddini rusliyalmighudek derijide tarqitiwetken münggüzler; biraq bu hünervenler münggüzlerni dekke-dükkige chühürgili, yeni ellerning Yehudaning zéminini tarqitiwétish üçün kötürgen münggüzlerini yerge tashliwetkili keldi!» — dédi.

bashqa qisimlardan bilimizki, «Perwerdigarning Perishtisi» Xudaning wekili bolupla qalmay, yene Xudaning tebiitide bolghan bir Shexs; ishinimizki, u Mesih-Qutuzghuchi bolup, insanlar dunyasida tugulushtin ilgiri, «adem» qiyapitide dunyada körüngen. Kéyinki tékistletdin qarighanda, «men bilen sözlshiwatqan perishte» bolsa «addiy bir perishte» idi (u 2-bab, 3-4-ayette bashqa perishte teripidin ishqa buyrulghan). U belkim Zekeriyağa alamet körünüşte yobashchi hem chühendürgüchi rolda bolghan.

1:12 «...sen bu yetmish yildin béri achchiqlinip kéliwatqan Yérusalém we Yehudaning sheherliri...» — oqurmenlarning éside bar bolushi kérekki, Israil Xudaning jazasi bilen Babil impériyeside 70 yil sürgün bolghan («Yer.» 25:11-12, «Dan.» 9:2ni körüng).

1:15 «Shuning bilen men erkin-azadilikte yashawatqan ellerge qattiq ghezeplinimen» — Tewrat hem Zeburdiki «eller» dégen söz adette Israildin bashqa barliq xelqlerni, yeni «Yehudiy emesler»ni körsitidu. Shunga bezide «yat eller» dep terjime qilimiz. Tewrat «eller», «taipiler», «yat eller» yaki «xelq-milletler» déyilse, herdaim mushu menini bildüridu. «chünki men xelqimge sella ghezeplinip qoyiwidim, ular heddin éship xelqimge zor azar qildi» — Xuda Israildin (butperesliki tüpeyidin) ghezeplinip ulargha «yat eller» arqiliq azar bergüzüp jazalap, Babil impériyesige 70 yil sürgün qildurghan. Biraq «yat eller» bu ishta Xudaning jazasining dairisidin chiqip tolimu rehimsizlik qilghan.

1:16 ««ölchem tanisi tartilidu» — démek, ölchem tanisida sheherni ölchesh Yérusalém shehiring qaytidin toluq qurulidighanliqdin dérek béridu.

1:16 Ez. 11:23

1:21 «Men: «Bu hünervenler néme ish qilghili keldi?» dep soridim...» — emdi bu «töt münggüz» we «töt hünerven» némini körsitidighanliq üstide «qoshumche söz»imizde azraq pikirlishimiz.

Üchinchi alamet körünüş — ölchesh tanisini tutqan yigit

2¹ Andin men béshimni kötürüp, mana qolida ölchem tanisini tutqan bir ademni kördüm ²we uningdin: «Nege barisen?» dep soridim. U manga: «Men Yérusalémni ölchigili, uning kenglikli we uzunluqini ölchep bilgili barimen» — dédi.

³ Mana, men bilen sözlshiwatqan perishte chiqti; yene bir perishte uning bilen körüshühke chiqti ⁴we uninggha mundaq dédi: — Yügür, bu yash yigitke söz qil, uninggha mundaq dégin: — «Yérusalém özide turuwatqan ademlerning we mallarning köplükidin sépilsiz sheherlerde bolidu.. ⁵ — we Men Perwerdigar uning etrapigha ot-yalqun sépili, uning ichidiki shan-sheripi bolimen. ⁶ — Hoy! Hoy! Shimaliy zémindin qéchinglar, — deydu Perwerdigar, — chünki Men silerni asmandiki töt tereptin chiqqan shamaldeq tarqitiwetken, deydu Perwerdigar»..

⁷ «— Hey! I Babil qizi bilen turghuchi Zion, qachqin! ⁸ Chünki samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Öz shan-sheripini dep U Méni silerni bulang-talang qilghan ellerge ewetti; chünki kim silerge chéqilsa, shu Özining köz qarichoqigha chéqilghan bolidu.. ⁹ Chünki mana, Men Öz qolumni ularning üstige silkiymen, ular özlirige qul qilinghuchilargha olja bolidu; shuning bilen siler samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler.

¹⁰ Naxshilarni yangritip shadlan, i Zion qizi; chünki mana, kéliwatimen, arangda makanlishimen, deydu Perwerdigar, ¹¹ — we shu künide köp eller Perwerdigargha baghlinidu, Manga bir xelq bolidu; arangda makanlishimen we siler samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler; ¹² shuningdek Perwerdigar Yehudani Özining «muqed-des zémini»da nésiwisi bolushqa miras qilidu we yene Yérusalémni talliwalidu.

¹³ Barliq et igiliri Perwerdigar aldida sükut qilsun! Chünki U Özining muqeddes makanidin qozghaldi!»

Tötinchi alamet körünüş — Yeshua bash kahinni kiydürüş

3¹ Andin u manga Perwerdigarning Perishtisi aldida turuwatqan bash kahin Yeshuani, shuningdek Yeshuaning ong teripide uning bilen düshmenlishishke turghan Sheytanni körsetti.

2:4 «Yügür, bu yash yigitke söz qil, uninggha mundaq dégin: — «Yérusalém özide turuwatqan ademlerning we mallarning köplükidin sépilsiz sheherlerde bolidu» — démek, kelgüsi Yérusalém nahayiti chong bir sheher bolghachqa, uning ahalisi beribir herqandaq sépilning ichige patmaydu; démek, mushu yigitning uning «kenglikini, uzunluqini» ölchishi bikar ish bolmamdu?!

2:6 «Men silerni asmandiki töt tereptin chiqqan shamaldeq tarqitiwetken» — «töt tereptin chiqqan shamal» ibranii tilida: «asmandiki töt shamal» déyilidu — sherq, gherb, shimal, jenub tereplerdin chiqidighan shamallar.

2:7 «— Hey! I Babil qizi bilen turghuchi Zion, qachqin!» — Babil impériyesi Zekeriyaning bésharitidin 20 yil ilgiri weyran qilinghanidi. Shunga biz mushu sözler we kéyinki alte ayetni axirqi zamanni körsitidu, dep qaraymiz. Biraq shu chaghdkii Yehuda we Yérusalém bésharetlerdin xéli ümid alalaydu, chünki bésharetler Xudaning ulargha bolghan menggülik meqsatlarining héchqachan özgertilmigenlikini tetsiqlaydu.

2:8 «Öz shan-sheripini dep U Méni silerni bulang-talang qilghan ellerge ewetti» — bashqa terjimiliri: «Shan-sherip ayan qilinghandin kéyin, U Méni silerni bulang-talang qilghan ellerge ewetti», yaki «Sherep-hörmetke érishtürülgininimdin kéyin, U... Méni ewetti». Qaysi terjimisi toghra bolushidin qetiynazer, oqurmenler diqqet qiliduki, Perwerdigar Özi «Samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigar»ni ewetidu (9-ayet, 6-bab, 15-ayet, 10-bab, 12-ayetlerdimu oxshash ishni köreleyimiz). Biz emdi Injildin chüshinimizki, Xuda dunyagha ewetken Qutquzguchi-Mesihning özi Xudaliq tebiitidur, u Xudaning ezeldin bolghuchi menggülik «Kalami»dur. Shühbisizki, mushu ayettiki «Samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigar» bolsa, «Xudaning Kalami», Mesihdur (Tewrat, «Yesh.» 48:16nimu körüng).

2:8 Zek. 2:9; 6:15; 10:12; Yesh. 48:16; Yuh. 11:42; 17:21

2:10 Law. 26:12; Ez. 37:27; 2Kor. 6:16

3:1 «Andin u manga ... bash kahin Yeshuani, shuningdek Yeshuaning ong teripide uning bilen düshmenlishishke turghan Sheytanni körsetti» — oqurmenler belkim biliduki, «Yeshua» (yaki «Yehoshua») Yehudiylar arisida köp körüldighan isim bolup, menisi: «Perwerdigar Qutquzguchi» dégenliktur. «Eysa» dégen isim «Yeshua»ning ereb tilidiki ipadilinishidur.

—«Sheytan» dégenning menisi: «düşmen, küshende».

—Bu ayet ibranii tilida: «Andin u manga Perwerdigarning Perishtisi aldida turuwatqan bash kahin Yeshuani, shuningdek

² Perwerdigar Sheytangha: «Perwerdigar séni eyiblisun, i Shaytan! Berheq, Yérusalénni taliwalghan Perwerdigar séni eyiblisun! Bu kishi ottin tartiwélinghan bir chuchula otun emesmu?» — dédi.

³ Yeshua bolsa paskina kiyimlarni kiygen halda Perishtining aldida turatti.

⁴ U Uning aldida turuwatqanlarga: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwétinglar» — dédi we uninggha: «Qara, Men qebihlikingni sendin élip kettim, sanga héytliq kiyim kiygüzdü» — dédi.

⁵ Men: «Ular béshigha pakiz bir sellini orisun!» — dédim. Shuning bilen ular pakiz bir sellini uning béshigha orap, uninggha kiyim kiydürdi; Perwerdigarning Perishtisi bir yanda turatti.

⁶ We Perwerdigarning Perishtisi Yeshuagha mundaq jékilidi: — ⁷ «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Eger yollirimda mangsang, tapilghinimni ching tutsang, Méning öyümni bashqurisen, hoylilirimgha qaraydighan bolisen; sanga yénimda turuwatqanlarning arisida turush hoquqini bérimen.

⁸ — I bash kahin Yeshua, sen we séning aldingda olturghan hemrahliring anglanglar (chünki ular bésharetlik ademler): — Mana, Men «Shax» dep atalghan qulumni meydangha chiqirimen.

⁹ Mana, Men Yeshuaning aldigha qoyghan tashqa qara! — Bu bir tashning üstide yette köz bar; mana, Men uning neqishlirini Özüm oyimen, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — we Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen.

¹⁰ Shu küni, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — herbiringlar öz yéqininglarni üzüm téli we enjür derixi astigha olturushqa teklipl qilisiler.

Beshinchi alamet körünüş — altun chiraghdan

4 ¹ Andin men bilen sözlshiwatqan perishte qaytip kélip méni oyghitiwetti. Men xuddi uyqusidin oyghitiwétilgen ademdek bolup qaldim; ² U mendin: «Némini kördüng?» dep soridi. Men: «Mana, men pütünley altundin yasalghan bir chiraghdanni kördüm; uning üsti teripide bir qacha, yette chirighi we yette chiraghqa tutishidighan yette neyche bar iken; ³ uning yénida ikki zeytun derixi bar, birsi ong terepte, birsi sol terepte», dédim. ⁴ Andin jawaben men bilen sözlshiwatqan perishtidin: «I teqsir, bular néme?» — dep soridim.

Yeshuaning ong teripide Sheytanning uninggha «sheytan bolush»qa turghanliqini körsetti» — déyilidu.

3:2 «Berheq, Yérusalénni taliwalghan Perwerdigar séni eyiblisun! Bu kishi ottin tartiwélinghan bir chuchula otun emesmu?» — bu söz Yeshuani körsitidu, elwette; we belkim Yeshuaning Babilgha sürgün bolushtiki sinaq-azdurushliridin qutqulghanliqini körsitidu. Bu toghruluq «qoshumche söz»imizde körsetkinimizdek, bu ishta Yeshua Israilgha wekil qilinidu.

3:2 Yeh. 9

3:4 «Uning aldida turuwatqanlar» — bizningche Perwerdigarning Perishtisining aldidiki perishtilerni körsitidu.

3:4 Mik. 7:18

3:5 «Men: «Ular béshigha pakiz bir sellini orisun!» — dédim...» — bu söz belkim Zekeriyaning duasi — démek, «Yeshuaning kahinliq kiyimlari toluq bolsun!.

«selle» —yaki «bash qembiriki». «Yesh.» 62:3ni körting.

3:5 Yesh. 62:3

3:8 «Mana, Men «Shax» dep atalghan qulum...» — «mana» dégen söz mushu yerde ibraniy tilida «chünki, mana» déyilidu. «chünki» dégen söz ishlitilgende, eslide uning keynide bir seweb bar bolushi kérek. Bu seweb yuqiriqi 1-7-ayette tépilishi mumkin, biraq bizge hazirche namelum. «Méning «Shax» dégen qulum» — 6-bab, 12-13-ayettimu tilgha élinidu. ««Shax» dégen qulum» Mesihni körsitidu. «Shax», «Yeshua», «uning aldigha olturghan ademler» we töwendiki ayettiki «yette közlük tash» üstide «qoshumche söz»imizde toxtilimiz.

3:8 Yesh. 4:2; 11:1; Yer. 23:5; 33:15; Zek. 6:12

3:9 «Bu bir tashning üstide yette köz bar; mana, Men uning neqishlirini Özüm oyimen» — «köz» ibraniy tilida «bulaq» dégen meninimu körsitidu. Bezi alimlar shu menide chüshinip mundaq terjime qilidu: «Bu bir tashning üstide yette bulaq bar; Men bularning aghzilirini achimen...». 3-bab, -10-ayette yette köz tilgha élinghachqa, biz esli «köz» dégen menide bolushi kérek, dep qaraymiz. Mumkinchilikimu barki, «köz» dégen söz mushu yerde ikki menini öz ichige alidu.

3:9 Zek. 4:10; Weh. 5:6; Zeb. 118:22; Yesh. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; 1Pét. 2:4; Yesh. 49:16; Yuh. 20:20, 25-27; Zek. 13:1

4:2 «yette chirighi we yette chiraghqa tutishidighan yette neyche bar iken» — yaki «yette chiraghdan herbiringning yette piliki bar iken».

⁵ Men bilan sözlashiwtatqan perishte manga jawaben: «Bularning néme ikenlikini bilmemsen?» — dédi. Men: «Yaq, teqsir» — dédim..

⁶ Andin u manga jawaben mundaq dédi: «Mana samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Zerubbabelge qilghan sözi: «Ish küch-qudret bilan emes, iqtidar bilan emes, belki Méning Rohim arqiliq pütidu! — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar. ⁷ — I büyük tagh, sen zadi kim? Zerubbabel aldida sen tüzlenglik bolisen; u ibadetxanining eng üstige jipsima tashni qoyidu, shuning bilan uninggha: «Iltpatliq bolsun! Iltpat uninggha!» dégen tovlashlar yangrap anglinidu»..

⁸ Andin Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —⁹ «Zerubbabelning qoli mushu öyning ulini saldi we uning qolliri uni püttüridu; shuning bilan siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler. ¹⁰ Kim emdi mushu «kichik ishlar bolghan kün»ni közge ilmisun? Chünki bular shadlinidu, — berheq, bu «yette» shadlinidu, — Zerubbabelning qoli tutqan tik ölchem téshini körgende shadlinidu; bu «yette» bolsa Perwerdigarning pütkül yer yüzige sepsélip qaratwatqan közliridu»..

¹¹ Men jawaben perishtidin: «Chiraghdanning ong we sol teripide turghan ikki zeytun derixi néme?» dep soridim; ¹² we ikkinchi qétim soalni qoyup uningdin: «Ularning yénidiki ikki altun neyche arqiliq özligidin «altun» quyuwatqan shu ikki zeytun shéxi néme?» dep soridim..

¹³ U mendin: «Bularning néme ikenlikini bilmemsen?» dep soridi. Men: «Yaq, teqsir» — dédim.

¹⁴ U manga: «Bular pütkül yer-zéminning Igisi aldida turuwatqan «zeytun méyida mesih qilinghan» ikki oghul balidur» — dédi..

Altinchi alamet körünüş — «uchar oram yazma»

5¹ Andin men yene béshimni kötürüp, mana bir uchar oram yazmini kördüm. ² U mendin: «Némini kördüng?» dep soridi. Men: «Bir uchar oram yazmini kördüm; uzunluqi yigirme gez, kengliki on gez iken» — dédim..

4:5 Zek. 4:14; Ezra 5:1; 6:14; Weh. 11:3-4

4:7 «u ibadetxanining eng üstige jipsima tashni qoyidu» — «jipsima tash» séliniwatqan öyning (mushu ayyete ibadetxanining) eng axirqi qoyulghan téshitur. «shuning bilen uninggha: «Iltpatliq bolsun! Iltpat uninggha!» dégen tovlashlar yangrap anglinidu» — «Iltpatliq bolsun! Iltpat uninggha!» dégen sözler belkim ibadetxanigha, yaki «eng üstidiki jipsima tash», yaki pütün qurulush ishigha éytilidu.

4:7 Yesh. 40:4

4:9 Yuh. 2:19-21

4:10 «berheq, bu «yette» shadlinidu...» — bezi alimlar bu «yette»ni chiraghdanning yette shéxini körsitidu, dep qaraydu. Biraq chiraghdan Xudadin may qobul qiliwatidu, shunga bizningche «bu «yette»» yuqiriqi tashning «yette köz»ini körsitidu. Ibadetxanining qurulusi ademlerning köz-qarashlirida «kichik ishlar» bolghini bilen, Perwerdigarning hemme ishni teng köridighan közlide u intayin ehmiyetlik, shadlinarliq bir ishtur. Hetta qurulush jeryanida, Zerubbabelning «tik ölcheshe téshi»ni tutqanliqini körgende, «Perwerdigarning közliri» shadlinidu. «Qoshumche söz»imiznimu körging.

4:10 2Tar. 16:9; Weh. 5:6

4:12 «..özligidin «altun» quyuwatqan shu ikki zeytun shéxi...» — mushu «altun» belkim «altun renglik» zeytun méyi —her tereplik rohiy righbet-tesellini körsetse kérek.

4:14 «zeytun méyida mesih qilinghan» ikki oghul balidur» — ibraniy tilida: «zeytun mayliq ikki oghul bala» déyilidu.

—Bu ayettik «ikki zeytun derixi» toghrisida ikki közqarash bar.

(-1) Ikki zeytun derixi Zerubbabel we Yeshua, yeni Dawutning ewladi bolghan padishahning ornida turghuchi Zerubbabel we bash kahin Yeshua. Oqurmenlerning éside bolushi kérekki, Israilning padishahlari we kahinlari alahide bir puraqliq zeytun méyi bilen «mesih qilinghan», bu may Xudaning Rohining meditini bildüretti. Shuningdek padishah we kahin (bashqa tereplerdin) Xudagha wekaletchi bolatti. Bu birinchi közqarash boyiche bu ikki ademning Xudaning Rohi arqiliq yétekchilik qilishi we ilham bérishi bilen, xelq Xudaning nurini dunyagha chachidighan «chiraghdan» bolidu.

(-2) Bu «mesih qilinghan ikki oghul bala» del Zekeriya we Hagay peyghemberlerning özi; ularning righbetlendirüshliri bilen pütün xelq, jümlidin Zerubbabel we Yeshua muqeddes ibadetxanini qurushqa ilhamlandurulmaqta; shuning bilen yene «Xudaning nurini dunyagha chachidighan «chiraghdan» bolidu». Bizningche bu közqarash orunluq.

4:14 Zek. 4:3; Ezra 5:1; 6:14; Weh. 11:3-4

5:2 «uzunluqi yigirme gez, kengliki on gez iken» — ibraniylar ishletken «gez» belkim yérim métr idi. Oram yazmining uzunluqi, kengliki Musa peyghemberge körsitilgen «muqeddes chédir»ning uzunluqi we kengliki bilen munasiwetlik

«Zekeriya»

³ U manga: «Bu bolsa pütün zémin üstige chiqirilghan lenettur; chünki herbir oghriliq qilghuchi bu teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu; we qesem ichküchilerning herbiri u teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu» — dédi.

⁴ — «Men bu yazmini chiqirimen» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, «we u oghrining öyige hemde namim bilen yalghandin qesem ichküchining öyige kiridu we shu öyde qonup uni yaghach-tashliri bilen qoshupla yewétidu».

Yettinchi alamet körünüş — séwette olturghan ayal — «Rezillik»

⁵ Andin men bilen sözlshiwatqan perishte chiqip manga: «Emdi béshingni kötürgin, némining chiqiwatqinini körüp baq» — dédi.

⁶ Men: «U néme?» — dep soridim. U manga: «Bu chiqiwatqan «efah» séwitidur», we: «Bu bolsa shu rezillerning pütün zémindiki qiyapitidur» — dédi.

⁷ Efah séwitining aghzidin dumilaq bir qoghushun kötürüldi, mana, efah séwiti ichide bir ayal olturatti.

⁸ U: «Bu bolsa, rezillik»tur» — dep, uni efah séwiti ichige qayturup tashlap, efahning aghzigha éghir qoghushunni tashlap qoydi.

⁹ Béshimni kötürüp, mana ikki ayalning chiqqanliqini kördüm; shamal ularning qanatlirini yelpütüp turatti (ularning leylekningidek qanatliri bar idi); ular efahni asman bilen zéminning otturisigha kötürdi. ¹⁰ Men bilen sözlshiwatqan perishtidin: «Ular efahni nege kötürüp mangidu?» — dep soridim.

¹¹ U manga: Ular efah üçün «Shinar zémini»da bir öy sélishqa ketti; öy berpa qilinghaindın kényin, efah séwiti shu yerde öz turalghusigha qoyulidu, — dep jawab berdi.

Sekkizinchi alamet körünüş — atliq jeng harwiliri

⁶ ¹ Andin mana, men yene béshimni kötürüp, ikki tagh otturisidin töt jeng harwisining chiqqanliqini kördüm. Taghlar bolsa mis taghlar idi. ² Birinchi jeng harwisidiki qizil atlar idi; ikkinchi jeng harwisidiki qara atlar idi; ³ üçinchi jeng harwisidiki aq atlar, tötinchi jeng harwisidiki küchlük chipar atlar idi. ⁴ Men jawaben men bilen sözlshiwatqan perishtidin: «Teqsir, bular néme?» — dep soridim.

⁵ Perishte manga jawaben: «Bular pütkül yer-zéminning Igisining huzuridin chiqqan asmanlarning töt rohi. ⁶ Qara atlar qétilghan harwa shimaliy zéminlar terepke kiridu; aqlar ularning keynidin mangidu; chiparlar bolsa jenubiy zéminlar terepke mangidu. ⁷ Andin mushu küchlük atlar chiqip yer yüzide uyaq-buyaq kézishke aldiraydu» — dédi.

U ulargha: «Ménginglar, yer yüzide uyaq-buyaq ménginglar» — dédi; ular yer yüzide uyaq-buyaq mangdi. ⁸ We U manga ünlük awazda: «Qara, shimaliy yer-zéminlar terepke mangghanlar Méning Rohimdiki achchiqni shimaliy zémin terepte bésigturdi» — dédi.

(«Mis.» 29-babni körüng).

5:4 «Men bu yazmini chiqirimen... we u oghrining öyige hemde namim bilen yalghandin qesem ichküchining öyige kiridu we shu öyde qonup uni yaghach-tashliri bilen qoshupla yewétidu» — «uchar oram yazma» toghrisida «qoshumche söz»imizde toxtilimiz.

5:6 «Bu chiqiwatqan «efah» séwitidur» — «efah» bolsa hejim ölçimi, texminen 40 litr kélidu. Mushu yerde hem ölçem hem ölçeydighan séwetning özi körsitidu. «Bu bolsa shu rezillerning pütün zémindiki qiyapitidur» — «reziller» ibraniy tilida «ular». Yuqirida éytilghan oghri we yalghanchini körsitishi mumkin. Ibraniy tilida «qiyapet» «köz» dégen söz bilen ipadilidu. Menisi belkim: Xuda Öz xelqige közi bilen yétékchilik qilghinidek («Zeb.» 32:8) Sheytanmu öziye tewé bolghanlarni «efah» (soda-sétiqning simwoli) arqiliq bashquridu. «Qoshumche söz»imizni körüng.

5:11 «Shinar zémini» — «Shinar» Babiliyening bashqa bir ismi. «efah séwiti shu yerde öz turalghusigha qoyulidu» — «efahda olturghan ayal» («rezillik») toghrisida «qoshumche söz»imizde toxtilimiz.

6:8 «shimaliy yer-zéminlar terepke mangghanlar Méning Rohimdiki achchiqni shimaliy zémin terepte bésigturdi» — sekkizinchi körünüş üstide «qoshumchi söz»imizde toxtilimiz.

«Zekeriya»

Bash kahin Yeshuagha taj kiydürüş

⁹ Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —

¹⁰ Sürgün bolup kelgenlerdin, yeni Helday, Tobiya we Yedayadin sowghatlarni qobul qilghin; shu küni ular Babilin kélip chüshken öyge, yeni Zefaniyaning oggli Yosiyani öyige kirgin;

¹¹ shundaq, kümüş we altunni qobul qilghin, bulardin chambersiman bir tajni toqup we tajni Yehozadakning oggli bash kahin Yeshuani bëshigha kiygüzgin; ¹² we Yeshuagha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan! U öz tüwidin ornida shaxlinip, Perwerdigarning ibadetxanisini quridu» — dégin..

¹³ «Berheq, Perwerdigarning ibadetxanisini qurghuchi del shu bolidu; u shu shahane shan-sherepni zimmisige élip, öz textige olturup höküm süridu; u textke olturidighan kahin bolidu; xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq ular ikkisi arisida bolidu..»

¹⁴ Mushu chambersiman taj Perwerdigarning ibadetxanisida Xelem, Tobiya, Yedayalargha we Zefaniyaning oghlining méhribanliqigha bir esletme üçün qoyulidu. ¹⁵ We yiraqta turuwatqanlar kélip Perwerdigarning ibadetxanisini qurush xizmitide bolidu; shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler; eger Perwerdigarning awazini köngül qoyup anglisanglar bu ish emelge ashurulidu..»

Roza tutush toghruluq qoyulghan soal we reddiyelik jawab

7¹ Darius padishahning tötinchi yili toqquzinchi ay, yeni «Xislew»ning tötinchi küni, Perwerdigarning sözi Zekeriyağa keldi. ² Shu chaghda Beyt-El shehiridikiler Shérezer we Regem-Melekleri Perwerdigardin iltipat sorashqa ewetkenidi. ³ Beyt-Eldikiler: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyidiki kahinlardin, shuningdek peyghemberlerdin: «Herbimiz köp yillardin béri qilghinimizdek, beshinchi ayda herbimiz yenila özimizni bashqilardin ayrip, yigha-zargha olturushimiz kérekmu?» — dep soranglar» dep tapilghanidi..

⁴ Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —

⁵ «Zémindiki barliq turuwatqan xelqge hem kahinlarga söz qilip mundaq sorighin: — «Siler mushu yetmiş yildin béri beshinchi ay we yettinchi aylarda roza tutup yigha-zar qilghininglarda, siler manga, heqiqeten manga roza tuttunglarmu? ⁶ Yéginginglar, ichkinginglar, bu

6:12 Zek. 3:8; Yesh. 4:2; 11:1; Yer. 23:5; 33:15

6:13 «u shu shahane shan-sherepni zimmisige élip, ... u textke olturidighan kahin bolidu» — Israilda «Lawiy» qebilisidin bolghan «kahin»lar padishah bolushqa qet'iy bolmaytti. Mushu yerde Yeshua (Eysa) shübbisizki, kelgüsi zamanda kélidighan Qutquzghuchi-Mesihni körsitidu. «Mesih» hem kahin hem padishah bolup, Yeshua we Zerubabel quruwatqan ibadetxanidin téximu ulugh ibadetxanini, yeni Muqeddes Rohtin tughulghan kishilerdin terkiib tapqan ibadetxanini quridu. «Qoshumche söz»imiz we «Hagay peyghember» qismidiki «qoshumche söz»imizni körüng. «xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq...» — yaki «xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan pilan ...». «xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq ular ikkisi arisida bolidu» — bezi alimlar «ikkisi» dégen söz «ikki hoquq» dégen menide, u belkim QutKuzghuchi-Mesihning «kahin» hem «textte olturghuchi padishah» dégen ikki salahiyitini körsitidu, dep qaraydu. Bizningche «ular ikkisi» bolsa Perwerdigar hem uning Mesihidir. Dunyaning gunahlarini yuyidighan qurbanliq bolsa Xudaning pilani bolup, Öz Mesih shu pilanini emelge ashurup qurbanliq bolghan; shunga «xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq» «Ular ikkisi» arisidur.

6:13 Zeb. 110:1, 4; 85:10; Yesh. 9:6; 22:24; Yuh. 2:19-22

6:14 «Xelem, Tobiya, Yedayalar...» — «Xelem» 10-ayette «Xelday» dep atilidu. «Zefaniyaning oghlining méhribanliqigha bir esletme üçün qoyulidu» — bashqa birxil terjimisi: «Zefaniyaning oggli «Xen»ge bir esletme üçün qoyulidu». Biraq «xen»ning menisi «iltipat, méhribanliq» bolup, Muqeddes Kitabtiki bashqa yerlerde isim ornida ishletkenlikni körlümeýdu.

6:15 Zek. 2:8, 9, 10, 12; Yesh. 48:16; Yuh. 11:42; 17:21

7:3 «beshinchi ayda herbimiz yenila özimizni bashqilardin ayrip, yigha-zargha olturushimiz kérekmu?» — «beshinchi ay»diki roza tutush bolsa eslidiki ibadetxanining weyran qilinghanliqigha hesret bildürüş üçün idi. Babil impériyesining qoshunlari ibadetxanini beshinchi ayning 9-künide weyran qilghanidi, andin xelqni 70 yil sürgün qilip bashqurghan. Mushu kishiler: «Ibadetxana hazir qaytidin quruluwatqan bolghachqa, bu rozini tutuwérishimiz kérekmu?» — dep oyliniawatqanidi.

7:5 «Siler mushu yetmiş yildin béri beshinchi ay we yettinchi aylarda roza tutup yigha-zar qilghininglarda...» —

«Zekeriya»

peqet özünglar üçhünla yep-ichkinginglardin ibaret boldi emesmu?⁷ Bular Yérusalém we uning etrapidiki sheherliri ahalilik bolghan, taza awatlashqan chaghlarda, jenubiy Yehuda we töwen tüzlenglik ahalilik bolghan chaghlarda, Perwerdigar burunqi peyghemberler arqiliq jakarli-ghan sözler emesmu?

⁸ Perwerdigarning sözi Zekeriyağa kélip mundaq déyildi: —

⁹ «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Heqiqiy adaletni yürüzünglar, bir-biringlarga méhir-muhebbet we rehim-shep-qet körsitinglar, ¹⁰ tul xotun we yétim-yésirlarni, yat ademler we namratlarni bozek qilmanglar; héchkim öz qérindishigha könglide yamanliq oylimisun. ¹¹ Biraq ata-bowiliringlar anglashni ret qilghan, ular jahilliq bilen boynini tolghap, anglimasqa qulaqlirini éghir qilghan; ¹² ular Tewrat qanunini we samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Öz Rohi bilen burunqi peyghemberler arqiliq ewetken sözlirini anglimasliq üçhün könglini almastek qattiq qilghanidi; shunga samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigardin intayin qattiq ghezep chüshken; ¹³ shundaq boldiki, Men ularni chaqirghanda ular anglashni ret qilghandek, ular chaqirghanda Menmu anglashni ret qildim» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, ¹⁴ — «we Men ularni ular tonumaydighan barliq eller arisigha qara quyun bilen tarqitiwettim; ularning kétishi bilen zémin weyran bolghan, andin uningdin ötkenlermu, qaytqanlarmu bolghan emes; chünki ularning sewebidin illiq zémin weyrane qilinghan».

Roza tutush toghruluq qoyulghan soal we ümid bergüchi jawab

8¹ We samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —

² «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: «Méning Ziongha baghlighan otluq muhebbitim qaynap tashti; Méning uninggha baghlighan otluq muhebbitim tüpeylidin uning düshmenlirige ghezipim qaynap tashti..

³ Perwerdigar mundaq deydu: «Men Ziongha qaytip keldim, Yérusalémning otturisiida makanlishimen; Yérusalém «Heqiqet shehiri» dep atilidu, samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning téghi «Muqeddes Tagh» dep atilidu. ⁴ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: «Qéri boway-momaylar yene Yérusalémning kochilirida olturidighan bolidu; künliri uzun bolup, herbiri hasisini qolida tutup olturidu; ⁵ sheherning kochiliri oynawatqan oghul-qiz balilar bilen liq tolidu. ⁶ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Bu ish shu künlerde bu xelqning qaldisining közige ajayib karamet körünidighini bilen, u Méning közümgé karamet körünemdu?» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar..

«yettinchi ay»diki roza, waliy Gedeliyaning qaza qilinghanliqini eslesh meqsitide tutulghan roza bolup, uning wapatigha hesret bildürish üçhün idi (Tewrat, «Yeremiya», 40-41-bablar). Bu Babil impériyesi Pelestinni ishghal qilghan mezgildiki eng axirqi pajieliq weqe idi.

7:6 «Yéginginglar, ichkinginglar, bu peqet özünglar üçhünla yep-ichkinginglardin ibaret boldi emesmu?» — démek, silerning roza tutushunglar yep-ichishinglarga oxshash, peqet özliringla üçhündür. Roza tutushning meqsiti Xudani izdesh emes, belki «öz-özige ichini aghritish»tin ibaret bolushi mumkin. Yene bir imkaniyiti, bu ayettiki «yémek» we «ichmek» belkim héyt-bayramlarni körsitidu. Xuda ulardin: «mushu héyt-bayramlarni özünglar üçhün tebriklinglarmu, yaki men üçhün tebriklinglarmu?» — dep sorawatidu.

7:10 Mis. 22:22

7:11 «ular jahilliq bilen boynini tolghap» — ibraniy tilida «ular mürisini jahil qilip...».

7:13 Pend. 1:28; Yesh. 1:15; Yer. 11:11; 14:12

7:14 «ularni... qara quyun bilen tarqitiwettim» — yaki «ularni ... qara quyun bilen tarqitiwétimen».

8:2 Zek. 1:14

8:6 «Bu ish shu künlerde bu xelqning qaldisining közige ajayib karamet körünidighini bilen, u Méning közümgé karamet körünemdu?» — démek, ademler üçhün ajayib karamet bolghan ishlar Xuda üçhün adettiki ishlar.

⁷ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Mana, Men Öz xelqimni sherqiy zéminlardin, gherbiy zéminlardin qutquzimen; ⁸ Men ularni élip kélimen, ular Yérusalémde makanlishidu; ular Méning xelqim, Men heqiqet we heqqaniylikta ularning Xudasi bolimen».

⁹ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyining uli sélinghan künide hazir bolghan peyghemberlarning aghzidin mushu künlerde bayan qiliniwatqan munu sözlerni ishitiwatisiler, muqeddes ibadetxanining qurulusigha qolunglar küchlük qilinsun! ¹⁰ Chünki shu künlerdin ilgiri insan üçün ish heqqi yoq, at-ulagh üçünmu ish heqqi yoq idi; jebir-zulum tüpeylidin chiqquchi yaki kirgüchi üçün aman-ésenlik yoq idi; chünki Men herbir ademni öz yéqinigha dushmanleshtürdüm; ¹¹ biraq Men bu xelqning qaldisigha burunqi künlerdikidek bolmaymen, deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar; ¹² chünki uruq hosulluq bolidu, üzüm téli méwileydu, tupraq ündürmilirini béridu, asmanlar shebnemlirini béridu; shuning bilen men bu xelqning qaldisigha mushularning hemmisini ige qildurimen. ¹³ Shundaq emelge ashuruliduki, siler eller arisida lenet bolup qalghininglarning eksiche, i Yehuda jemeti we Israil jemeti, Men silerni qutquzimen, siler ulargha bext-beriket bolisiler; qorqmanglar, qolliringlar küchlük qilinsun!.

¹⁴ Chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Silerning ata-bowiliringlar Méning ghezipimni qozghighanda Méning silerge yamanliq yetküzüsh oyida bolghinim we shu jaza yolidin yanmighinimdek — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar — ¹⁵ Men hazir, mushu künlerde yene Yérusalém we Yehuda jemetige yaxshiliq yetküzüsh oyida boldum; qorqmanglar. ¹⁶ Mushu ishlargha emel qilinglar: — Herbir ringlar öz yéqinilargha heqiqetni sözlenglar; derwaziliringlarda heqiqetke, aman-tinchliqqa uyghun hökümlerni yürüzünglar; ¹⁷ héchkim könglide öz yéqinigha yamanliq oylimisun; héchqandaq yalghan qesemge shérik bolmanglar; chünki Men del bularning hemmisige nepretlinimen, deydu Perwerdigar.

¹⁸ We samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —

¹⁹ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Tötinchi aydiki roza, beshinchi aydiki roza, yettinchi aydiki roza we oninchi aydiki roza Yehuda jemetige xushalliq we shad-xuramliq, bextlik ibadet sorunliri bolidu; shunga heqiqet we xatirjemlik-tinchliqni söyünglar..

²⁰ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Nurghun qowmlar we köp sheherlarning ahalisi yene mushu yerge kélidu; ²¹ bir sheherde turuwatqanlar bashqa bir sheherge bérup ulargha: «Perwerdigardin iltipat tileshke, samawi qoshunlarning Serdari

8:9 «Perwerdigarning öyining uli sélinghan künide sözligen peyghemberler» — Hagay we Zekeriya. Bu ayette közde tutulghan «Perwerdigarning öyining ulining sélinishi» ikki yil burun («Ezra» 5:1-2) bolghan bolsa kérek.

8:12 «uruq hosulluq bolidu» — yaki «uruqqa xatirjemlik-amanliq bolidu».

8:13 «siler eller arisida lenet bolup qalghininglar» — bu sözning belkim üch teripi bar. (1) sürgün bolghan Yehudiylar özliri lenetke qaldurulghan; (2) ular bashqilargha lenet bolup ulargha bala-qaza keltürgen; (3) ularning nami (Israil, Yehudiya) lenetni bildirgen. Xuda mushu üç ewalning herbirini del ularning eksige aylanduridu. «siler ulargha ellerge bext-beriket bolisiler» — Xuda eslide Ibrahim peyghemberge: «Sen we ewlading herbir el-milletke bext-beriket bolisen» dep wede qilghan. Israil itaetsizliktin mushu beriketni lenetke aylandurghan.

8:16 «derwaziliringlarda heqiqetke, aman-tinchliqqa uyghun hökümlerni yürüzünglar» — aqsaqallar sheher derwazilirida olturup, sot we höküm qilatti.

8:16 Ef. 4:25

8:17 Zek. 5:3, 4; 7:10.

8:19 «Tötinchi aydiki roza, beshinchi aydiki roza, yettinchi aydiki roza we oninchi aydiki roza Yehuda jemetige xushalliq we shad-xuramliq, bextlik ibadet sorunliri bolidu» — bu «rozilar» toghruluq «qoshumche söz»ni körüng.

8:20 Yesh. 2:2; Yer. 16:19; Mik. 4:1; Zek. 8:2.

bolghan Perwerdigarni izdeshke téz barayli; menmu barimen!» — deydighan bolidu. ²² Köp qowmlar we küchlük eller Perwerdigardin iltipat tileshe, samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarni izdeshke Yérusalémgha kélidu.

²³ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Shu künlerde herxil tilda sözleydighan ellerdin on neper adem chiqip Yehudiy bir ademning tonining étikini tutuwélip uninggha: «Biz sen bilen barayli; chünki Xudani sen bilen billidur, dep angliduq» — deydu..

«Büyük Iskender»ning tajawuzi toghruluq bésharetler

9¹ Perwerdigarning sözidin yüklengen bésharet — Xadrak zémini we Demeshq üstige qonidu (chünki Perwerdigarning neziri ademler we Israilning barliq qebililiri üstididur); ² U bulargha chégridash bolghan Xamatqa, Tur we Zidon üstigimu qonidu. Tur tolimu «dana» bolghachqa, ³ özi üçhün qorghan qurghan, kümüşni topidek, sap altunni kochilardiki patqaqtek döwilep qoyghan. ⁴ Mana, Reb uni mal-dunyasidin ayriwétidu, uning küchini déngizda yoq qilidu; u ot teripidin yep kétéldu.

⁵ Ashkélon buni körüp qorqidu; Gazamu körüp azablinip tolghinip kétidu; Ekronmu shundaq, chünki uning arzu-ümidi tozup kétidu; padishah Gazadin yoqap kétidu, Ashkélon ademzatsiz qalidu. ⁶ Shuning bilen Ashdodta haramdin bolghan birs turidu; Men Filistiylarning meghrurluqi we pexrini yoqitimen. ⁷ Men aghzidin qanlarni, uning haram yégen yirginchlik nersilerni chishliri arisidin élip kétimen; andin qélip qalghanlar bolsa, ular Xudayimizgha tewe bolup, Yehudada yolbashchi bolidu; Ekronning ornı Yebus qebilisidikilerge oxshash bolidu. ⁸ Men qoshun tüpeylidin, yeni ötüp ketküchi we qaytip kelgüchi tüpeylidin Öz öyüm etrapida chédirimni tiktürimen; ezgüchi qaytidin uningdin ötmeydu; chünki Öz közümlerim bilen közitimen..

8:23 «Shu künlerde ... ellerdin on neper adem chiqip Yehudiy bir ademning tonining étikini tutuwélip uninggha: «Biz sen bilen barayli; chünki Xudani sen bilen billidur, dep angliduq» — deydu» — bu ish Xudani izdengen «yat eller»ning heriketlirige bir misal bolidu.

9:1 «Xadrak zémini» — kona tarixnamiler boyiche, «Xadrak» dégen rayon Demeshq shehirige yéqin bolghan, biraq del qaysi jay ikenlikini hazir bilmeymiz. «chünki Perwerdigarning neziri ademler we Israilning barliq qebililiri üstididur» — bashqa birxl terjimisi: «chünki insanlarning we Israilning barliq qebililirining közi Perwerdigargha qaraydu».

9:2 «U, yeni Perwerdigarning béshariti bulargha chégridash bolghan Xamatqa, Tur we Zidon üstigimu qonidu» — «büyük Iskender» miladiyedin ilgeriki 332-yili jenub terepke yürüş qilip mushu yerlerni bir-birlep igiliwalghan.

9:4 «Mana, Reb uni mal-dunyasidin ayriwétidu, uning küchini déngizda yoq qilidu; u ot teripidin yep kétéldu» — bu ayetni «büyük Iskender» emelge ashurghan. Miladiyedin ilgiri 332-yili u Turni bulang-talang qilip pütünley weyran qiliwetken «qoshumche söz»imizni körüng).

—«uning küchini déngizda yoq qilidu» dégenlikning bashqa birxl terjimisi: «U (yeni Reb) ularning déngizdiki küchini yoq qilidu»

9:6 «Shuning bilen Ashdodta haramdin bolghan birs turidu; Men Filistiylarning meghrurluqi we pexrini yoqitimen» — Iskender Turni igiliwalghandin kéyin Filistiyege qarap yürüş qilidu. 5- we 6-ayette tilgha élinghan (Ashkélon, Gaza, Ekron, Ashdod) sheherler Filistiyediki besh chong sheherning töti. Bu jenglerning tepsilatiri üçhün «qoshumche söz»imizni körüng.

9:7 «Men aghzidin qanlarni, uning haram yégen yirginchlik nersilerni chishliri arisidin élip kétimen; andin qélip qalghanlar bolsa, ular Xudayimizgha tewe bolup,...» — «Xudayimizgha» dégen sözge qarighanda mushu ayetlerdiki sözlügüchi Mesihning özi bolushi kérek. «...Ekronning ornı Yebus qebilisidikilerge oxshash bolidu» — toluq ayetning menisi: (1) Filistiylar emdi butlargha atalghan qurbanliqlarning qéninimu, göshinimu yémeydighan bolidu. (2) Filistiylar Xudagha tewe bolup Yehuda arisida (Yebus qebilisidikilerdek) hörmetlik mertwiige ige bolidu (hazirqi «Pelesitinlikler» Filistiylarning ewladliri bolushi mumkin). «Qoshumche söz»imiznimu körüng.

9:8 «Men qoshun tüpeylidin, yeni ötüp ketküchi we qaytip kelgüchi tüpeylidin Öz öyüm etrapida chédirimni tiktürimen; ezgüchi qaytidin uningdin ötmeydu; chünki Öz közümlerim bilen közitimen» — «büyük Iskender» zalim bolghini bilen, Misirgha hujum qilishqa mangghanda («ötüp ketkende») yaki Misirni ishghal qilip «qaytip kelgende» (gerche Yérusalémdeki muqeddes ibadetxanida nurghunlighan bayliqlar bolsimu), Yérusalémgha héch hujum qilmighan. Bu tarixning eng chong sirilridin biridir. «Qoshumche söz»imiznimu körüng.

«Zekeriya»

Zionning padishahi Mesih kélidu!

⁹ Zor shadlan, i Zion qizi!

Tentenelik nida qil, i Yérusalém qizi!

Qaranglar, padishahing yéninggaha kélidu;

U heqqaniy we nijatliq bolidu;

Kemter-mömin bolup, mada éshekke, yeni éshek texiyige minip kélidu;

¹⁰ Shuning bilen Men jeng harwilirini Efraimdin,

Atlarni Yérusalémdin mehrum qiliwétimen;

Jeng oqyasimu élip tashlinidu.

U bolsa ellerge xatirjemlik-tinchliqni jakarlap yetküzidu;

Uning hökümrانliqi déngizdin déngizghiche,

Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche bolidu.

¹¹ Emdi séni bolsa, sanga chüshürülgen ehde qéni tüpeylidin, Men arangdiki mehbuslarni susiz orektin azadliqqa chiqirimen.

¹² Mustehkem jaygha qaytip kélinglar, i arzu-ümidning mehbusliri! Bügün Men jakarlap éyti-menki, tartqan jazaliringning eksini ikki hessilep sanga qayturimen. ¹³ Chünki Özüm üçün Yehudani oqyadek égildürdüm, Efraimni oq qilip oqyagha saldim; Men oghul baliliringni ornidin turghuzimen, i Zion — ular séning oghul baliliringgaha qarshi jeng qilidu, i Grétsiye! I Zion, Men séni palwanning qolidiki qilichtek qilimen. ¹⁴ Perwerdigar ularning üstide körünüdu; Uning oqi chaqmaqtek étilib uchidu. Reb Perwerdigar kanayni chalidu; U jenubtiki dehshetlik qara qunlarni билe élip yürüş qilidu. ¹⁵ Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar ular üçün mudapie bolidu; ular salgha tashlirini kukum qilip, dessep cheyleydu; ular ichiwélip, sharab keypini sürgenlerdeq qiyqas-süren kötüridu; ular qangha milengen qurbangahning büjrekliridek, qangha toldurulghan qachilardek bolidu. ¹⁶ Shu küni Perwerdigar bolghan ularning Xudasi ularni Özüm baqqan padam bolghan xelqim dep bilip qutquzidu; chünki ular taj göherliridek Uning zémini üstide kötürüldü. ¹⁷ Shunche zordur Uning méhribanliqi, shunche qaltistur Uning güzelligi! Ziraetler yigitlerni, yéngi sharab qizlarni yashnitidu!

9:9 «U heqqaniy we nijatliq bolidu» — bashqa terjimiliri: «U nijatni élip kélidu», «U qutquzulghan bolidu» yaki «U ghebilik bolidu». «Qaranglar, padishahing yéninggaha kélidu... mada éshekke, yeni éshek texiyige minip kélidu» — bu toluq bésharet Eysa Mesihni éniq körsitidu. Injil, «Matta» 21-bab, «Markus» 11-bab, «Luqa» 19-bab, «Yuhanna» 12-bablarni köring.

9:9 Zek. 2:10; Mat. 21:4-5; Yuh.12:12-16

9:10 «Shuning bilen Men jeng harwilirini Efraimdin, ...mehrum qiliwétimen; ... U , yeni Israilning padishah Mesih bolsa ellerge xatirjemlik-tinchliqni jakarlap yetküzidu; uning hökümrانliqi déngizdin déngizghiche, Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche bolidu» — démisekmu, bésharet Eysa Mesihning dunyagha tunchi kélishidin (9-ayet) uning qaytip kélishige atlap ótidu. Bésharetning qalghini axirqi zamanlarni körsitidu. «Qoshumche söz»imizni köring.

9:11 «Emdi séni bolsa, sanga chüshürülgen ehde qéni tüpeylidin, Men arangdiki mehbuslarni susiz orektin azadliqqa chiqirimen» — bu sirliq bésharetning hem rohiy hem jismaniý jehetliri bolushi kérek. Ishinimizki, Eysa Mesihning qéni bilen tüzgen «yéngi ehde» Yehudiylarni, ellernimu herxil «gunah oriki»din qutqalaydu hem kelgüsidimu buning sewebidin Xuda Yehudiylarni herxil jismaniý qiynchilqlardinmu qutquzidu.

9:11 Mat. 26:28; Luqa 22:20; Rim. 9:3, 4; Rim. 11:25, 26, 27; 1Kor. 11:25; Ibr. 9:19, 20, 21.

9:12 «Mustehkem jaygha qaytip kélinglar, i arzu-ümidning mehbusliri!» — «arzu-ümidning mehbusliri» belkim bu tolimu qisqartilghan gep bolushi mumkin, menisi: ««Xudaning qaldisi» Xudaning nurghun wediliri aldida ümidwar bolushi kérek idi. Lékin ularning uninggha ishenmesliki, shundaqla ümidsizlinishi tüpeylidin gunahning mehbusliri bolup qalghan. Ularining birdinbir «mustehkem jay»i Xudaning Ózi, elwette.

9:14 Nah. 2:6

9:15 «... ular qangha milengen qurbangahning büjrekliridek, qangha toldurulghan qachilardek bolidu» — bu oxshitish Israilning jengge bolidighan zoq-keypinin sharab ichken ademningkidek bolidighanliqini yaki dushmanlerdin tökülgen qanning köplükini bildüridu. Qurbangah üstidiki qurbanliqlarning qanlirini élishqa birnechche qachilarni teyyarlash kérek idi, ular elwette qan bilen liq tolderulatti we qurbangahning büjrekliri qangha milinip kettetti.

-Toluq bu bésharet belkim (1) Israilning Grétsiye zalimliri üstidin (miladiyedin ilgiriki 3- we 2-esirde) bolghan ajayib ghebilirini we (2) axirqi zamandiki dejjalning qoshunliri bilen bolidighan urushlarni körsitidu. «Qoshumche söz»imiznimu köring.

9:17 «Shunche zordur Uning méhribanliqi, shunche qaltistur Uning güzelligi!» — yaki, «Némidégen eziz! Némidégen

Axirqi zamanlardiki weqeler — dawami

10¹ Perwerdigardin «kéyinki yamghur» peslide yamghurni telep qilinglar; Perwerdigar chaqmaqlarni chaqturup, ulargha mol yamghurlarni, shuningdek herbirige étizda ot-chöplerni béridu.² Chünki «öy butliri» bimene geplerni éytqan, palchilar yalghan «alamet»lerni körgen, tuturuqsiz chüshlerni sözligen; ular quruq teselli béridu. Shunga xelq qoy padisidek ténep ketti; ular padichisi bolmighachqa, azar yémekte..

³ Méning ghezipim padichilargha qozghaldi; Men mushu «téke» yétekchilerni jazalaymen; chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar Öz padisidin, yeni Yehuda jemetidin xewer élishqa keldi; U jengde ularni Özining heywetlik étidek qilidu.⁴ Uningdin yeni Yehudadin «Burjek Téshi», uningdin «Qozuq», uningdin «Jeng Oqyasi», uningdin «Hemmige hökümranlıq Qilghuchi» chiqidu..

⁵ Shuning bilen ular jengde, dushmanlerni kochilardiki patqaqni dessigendek cheyleydi-ghan palwanlardek bolidu; ular jeng qilidu, chünki Perwerdigar ular bilen billidu; ular atliq eskerlernimu yerge qaritip qoyidu.⁶ Men Yehuda jemetini kücheytmen, Yüsüpning jemetini qutquzimen; Men ularni qaytidin olturaqlishishqa qayturimen; chünki Men ulargha rehim-shepqetni körsitimen. Ular Men héchqachan tashliwetmigendek bolidu; chünki Men ularning Xudasi Perwerdigarmen; Men ulargha jawab bérimen.⁷ Efraimdikiler palwande bolidu, köngülliri sharab keypini sürgenlerde xushallinidu; ularning baliliri buni körüp xushallinidu; ularning köngli Perwerdigardin shadlinidu.

⁸ Men üshqirtip, ularni yighimen; chünki Men ularni bedel tölep hörlükke chiqirimen; ular ilgiri köpiyip ketkendek köpiyidu.⁹ Men ularni eller arisida uruqtek chachimen; andin ular Méni yiray jaylarda esleydu; shuning bilen ular baliliri bilan hayat qélip, qaytip kélidu..¹⁰ Men ularni qaytidin Misir zéminidin élip kélimen, Asuriyedinmu chiqirip yighimen; ularni Giléad we Liwan zéminigha élip kirgüzimen; yer-zémin ularni patquzalmay qalidu.

¹¹ Shunda qilip, U jebir-japa déngizidin ötüp, déngizdiki dolqunlarni uridu; Nil deryasining tegliri qurup kétidu; Asuriyening meghrurluqi we pexri pes qilinidu, Misirdiki shahane hasimuyu qolidu..

¹² Men ularni Perwerdigar arqiliq kücheytmen; ular Uning namida mangidu, deydu Perwerdigar.

Xudaning padisi yaxshi padichisini, yeni Perwerdigarning Özini ret qilidu; ular zulmetke qalidu

11¹ I Liwan, ot séning kédir derexliringni yep kétishi üçhün, derwaziliringni achl.² Waysanglar, i qarighaylar, chünki kédir yiqildi, ésil derekler weyran qilindi; waysanglar,

güzell..

10:1 «Perwerdigardin «kéyinki yamghur» peslide yamghurni telep qilinglar» — bu dua yuqiriqi besharet bilen baghlinishliq; ziraetler we üzümlerge yamghur kérek, elwette. «Kéyinki yamghur» bolsa Pelestinde 3- yaki 4-ayda yaghidu, etiyazliq ziraetlerni pishurush halqiliq rolini oynaydu. Bu yamghurlar bolmisa héch hosul bolmaydu.

10:2 «öy butliri» — (ibraniy tilida «terafim») pal bilen «yol körsitidighan» birxil butlar idi.

10:2 Top. 5:6

10:4 «Uningdin, yeni Yehudadin «burjek téshi», uningdin «qozuq»...» — «yeni Yehudadin» dégen sözlerni terjime yolida qoshup kirgüzduq. Ibraniy tilida peqet «uningdin» déyilidu. 9-ayette «Yehuda jemeti» közde tutulghan bolghachqa, 10-ayetni shundaq terjime qilduq. Mesih «Yehudadin» chiqidu, elwette.

—Bashqa birxil terjimisi «yeni Xudadin». «uningdin... «burjek téshi»,... «qozuq»,... «jeng oqyasi»,... «hemmige hökümranlıq qilghuchi» chiqidu» — bu töt namning hemmisi «Mesih-Qutquzghuchi»ning unwanliri bolidu. Barliq peyghemberlerning besharetliiri boyiche «Mesih» choqum Yehudaning ewladi bolushi kérek idi. «Qoshumche söz»imiznimu körüng.

—«Uningdin» dégeni bezi alimlar «Xudadin» dégen menide, dep qaraydu.

10:9 «Men ularni eller arisida uruqtek chachimen; ...» — yaki «Men ularni eller arisida uruqtek chachidighan bolsam,...».

10:11 «U jebir-japa déngizidin ötüp, déngizdiki dolqunlarni uridu» — «U» — Xudani körsitidu, elwette.

11:1 «I Liwan, ot séning kédir derexliringni yep kétishi üçhün, derwaziliringni achl » — bu 1-3-ayet belkim bir oxshitish;

i Bashandiki dub derexliri, chünki baraqsan orman yiqitildi! ³ Padichilarning waysighan awazini angla! Chünki ularning sheripi bolghan chimen-yaylaq weyran qilindi; arslanlarning hörkirigen awazini angla! Chünki Iordan deryasining pexri bolghan bük-baraqsanliqi weyran qilindi.

⁴ Perwerdigar Xudayim mundaq deydu: — Boghuzlashqa békitilgen padini baqqin! ⁵ Ularni sétiwalghanlar ularni boghuzliwetkende héch gunahkar dep qaralmaydu; ularni sétiwetkenler: «Perwerdigargha shükri! Chünki béyip kettim!» — deydu; ularning öz padichiliri ulargha ichini héch aghritmaydu. ⁶ Chünki Men zéminda turuwatqanlarga yene ichimni héch aghritmaymen, deydu Perwerdigar; — we mana, Men ademlerni, herbirini öz yéqinining qoligha we öz padishahining qoligha tapshurimen; mana, bular zéminni xarab qilidu, Men ularni bularning qolidin héch qutquzmaymen.

⁷ Shunga men «boghuzlashqa békitilgen pada»ni béqip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin möminlerni baqtim. Men özümge ikki tayaqni aldim; birinchisini «shapaet», ikkinchisini «rishte» dep atidim; shuning bilen men padini baqtim.

⁸ Shuningdek Men bir ay ichide üç padichini halak qildim; Méning jénim bu xelqtin bizar boldi we ularning jéni Méni öch kördi.

⁹ Men: «Men silerni baqmaymen; öley dep qalghanliri ölüp ketsun; halak bolay dep qalghanliri halak bolsun; tirik qalghanlarning hemmisi bir-birining göshini yésun» — dédim.

¹⁰ Men «shapaet» dégen tayiqimni élip sunduruwettim, shuningdek Méning barliq eller bilen bolghan ehdemni sunduruwettim. ¹¹ Ehde shu küni bikar qiliwétildi; shunga pada arisidiki manga diqqet qilghan miskin möminler buning Perwerdigarning sözi ikenlikini bilip yetti.

¹² We men ulargha: «Muwapiq körsenglar, méning ish heqqimni béringlar; bolmisa boldi qilinglar» — dédim. Shunga ular méning ish heqqimge ottuz kümüş tenggini tarazigha saldi.

¹³ We Perwerdigar manga: «Mana bu ular Manga békitken qaltis baha! Uni sapalchining aldigha tashlap ber!» dédi. Shuning bilen men ottuz kümüş tenggini élip bularni Perwerdigarning

Yehudaning yétekchiliri Xudaning xelqi we Xuda bergen zéminni öz menpeiti üçün ishletken, hazir bu menpeettin ayrilidu. 1-ayet yéngidin qurulghan ibadexanining yene weyran qilinishini körsitishi mumkin. U Liwandiki köpligen kédir derexlirini we bashqa ésil derexlerni ishliitip sélinghan (Tewrat, «Ezra», 3:7-ayet).

— «Qoshumche söz»imizde biz bu babni tepsiliy sherhleyimiz.

11:6 «Men... herbirini öz yéqinining qoligha we öz padishahining qoligha tapshurimen» — «öz padishahi» alahide ibare bolup, belkim Xuda shu padishahni tallimighanliqini, belki Yehudadikiler özliri talliwalghanliqini körsitidu. Zekeriyaning dewride Yehudaning héch padishahi yoq idi (Yehuda Pars impériyesi astida bolghan).

11:7 «Shunga men «boghuzlashqa békitilgen pada»ni béqip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin möminlerni baqtim» — «pada» Israil xelqini körsitidu. Padining «arisidiki miskin möminler», Xudagha sadiq «qaldilar» idi (11-ayetni körlüng). Zekeriya padichiliq wezipisini ularni dep zimmisige alidu. Lékin Xudaning jazasi padining köp qismining béshigha chüshüsh aldidu turidu (5-ayet); Xudaning neziri beribir «pada arisidiki «miskin möminler»» («qaldilar») üstide bolidu. Ular padining arisidiki az bir qismidur. **«Men özümge ikki tayaqni aldim; birinchisini «shapaet», ikkinchisini «rishte» dep atidim; shuning bilen men padini baqtim...»** — Zekeriya belkim mezkur ishni, shundaqla 8-14-ayettiki bashqa bezi ishlarni chüshide yaki alamet körünüşte körgen bolushi mumkin; bu ishlarning melum bir qismini u xelq aldidu «rol élip» körssetken bolsa kérek. «Qoshumche söz»imiznimu körlüng.

11:8 «Shuningdek Men bir ay ichide üç padichini halak qildim...» — «üch padichi» toghruluq bizningche ikki imkaniyet bar. (1) «üch padichi» melum ademlerni emes, belki Xuda Israil üçün bekitten üç xil padichini, yeni «peyghember», «kahin» we «padishah»ni bildüridu. Miladiyedín kényinki 70-yili Rim impériyesining Yérusalémni weyran qilishi bilen, Israilda bu üç xil «padichi» qalmidu. (2) miladiyedín kényinki 70-yili Rim impériyesi Yérusalémni muhasirige alghanda, Israilling bir-birige öch bolghan üç yétekchisi (Yuhanna, Simon we Eliézer) bar idi. Ularning bir-biri bilen soqushushliri tüpeylidin Yérusalém axir bérip ishghal qilinghan, bu üç «padichi» shu haman «padichiliqtin» qalghan. Biz 2-imkaniyetke mayilmiz. «Qoshumche söz»imizde biz yene buning üstide muzakirilishimiz.

11:9 «Halak bolay dep qalghanliri halak bolsun; tirik qalghanlarning hemmisi bir-birining göshini yésun» — dédim — derweqe, Rim impériyesi Yérusalémni muhasirige alghanda köp adem acharchiliqtin bashqilarni öltürüp göshini yégen.

11:11 «... miskin möminler buning Perwerdigarning sözi ikenlikini bilip yetti» — bu «miskinlarning bilip yétishi»ning özümu belkim «alamet körünüsh»ning bir qismidur. Démek, hemmisi peyghemberning dewridin kényin yüz béridu.

11:12 Mat. 26:15; 27:9

öyide, sapalchining aldigha chöriwettim...¹⁴ Andin men Yehuda bilen Israilning qérindashliqini üzüş üçün, ikkinchi tayiqimni, yeni «rishte»ni sunduruwettim.

¹⁵ Andin Perwerdigar manga mundaq dédi: «Sen emdi yene erzimes padichining qorallirini al...»

¹⁶ Chünki mana, Men zéminda bir padichini ornidin turghuzimenki, u halak bolay dégenlerdin xewer almaydu, ténep ketkenlerni izdimeydu, yarilanghanlarni saqaytmaydu, saghlamlarni-mu baqmaydu; u belki semrigenlerning göshini yeydu, hetta tuyaqlirini yirip yeydu. ¹⁷ Padini tashliwetken erzimes padichining haligha way! Qilich uning biliki we ong közige chüshidu; uning biliki pütünley yigileydu, uning ong közi pütünley qarangghuliship kétidu...

Yérusalémning axirqi qétim muhasirige chüshüshi — Israilar özi öltürgen Qutquzhuchisini körüdu

12¹ Perwerdigarning Israil toghruluq sözidin yüklengen bésharet: — Asmanlarni yayghuchi, yerning ulini salghuchi, ademning rohini uning ichide Yasighuchi Perwerdigar mundaq deydu: —

² Mana, Men Yérusalémni etrapidiki barliq ellerge kishilerni dekke-dükkige salidighan apqur qilimen; Yérusalémgha chüshidighan muhasire Yehudaghimu chüshidu.

³ Shu küni emelge ashuruliduki, Men Yérusalémni barliq ellerge éghir yük bolghan tash qilimen; kim uni özige yüklise yarilanmay qalmaydu; yer yüzidiki barliq eller uninggha jeng qilishqa yighilidu. ⁴ Shu küni Men hemme atlarni sarasimige sélip, atliqlarni sarang qilip urimen; biraq Yehuda jemetini közümdé tutimen; ellerdiki herbir atni bolsa korluq bilen uruwétimen. ⁵ Shuning bilen Yehudaning yoblashchiliri könglide: «Yérusalémda turuwatqanlar samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, ularning Xudasi arqiliq manga küch bolidu» deydu.

⁶ Shu küni Men Yehudaning yoblashchilirini otunlar arisidiki otdandek, öñchiler arisidiki mesh'eldek qilimen; ular etrapidiki barliq ellerni, yeni ong we sol teripidikilerni yewétidu; Yérusalémdikiler yene öz jayida, yeni Yérusalém shehiride turidighan bolidu. ⁷ Perwerdigar awwal Yehudaning chédirlirini qutquzidu; sewebi — Dawut jemetining shan-sheripi hem Yérusalémda turuwatqanlarning shan-sheripi Yehudaningkidin ulughlanmasliqi üçündür. ⁸ Shu küni Perwerdigar Yérusalémda turuwatqanlarni qoghdaydu; ularning arisidiki elengship qalghanlarmu shu küni Dawuttek palwan bolidu; Dawut jemeti bolsa Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning Perishtisidek küchlük bolidu.

⁹ Shu küni emelge ashuruliduki, Yérusalémgha jeng qilishqa kelgen barliq ellerni halak qilishqa kirishimen. ¹⁰ We Men Dawut jemeti we Yérusalémda turuwatqanlar üstige shapaet yet-

11:13 «Perwerdigar manga: «Mana bu ular Manga békitken qaltis baha! Uni sapalchining aldigha tashlap ber!» dédi» — «qaltis baha!» — kinayilik, hejwiy gep, elwette.

11:13 Mat. 27:3-10

11:15 «Perwerdigar manga mundaq dédi: «Sen emdi yene erzimes padichining qorallirini al...» — yaxshi padichining qoralliri bolghan ikki tayaqni sunduruwetkendin kéyin, «erzimes padichining qorallirini al» dep buyrulghan.

11:17 «Padini tashliwetken erzimes padichining haligha way! Qilich uning biliki we ong közige chüshidu; uning biliki pütünley yigileydu, uning ong közi pütünley qarangghuliship kétidu» — bu sirliq babning xewirini yighinchaqlasaq: (1) Israil özining menpeetperes «padichiliri» teripidin köp azab tartqan. (2) biraq bu ishlarda ularning öz mes'uliyiti bar. Xuda mushu padichiliri arqiliq ularni jazalighan hem jazalaydu. Israil xelqi yaxshi padichini, yeni Xudaning Özini kemsitidu. Ular uni «30 kümüş tengge»ning bahasida körüdu. (3) bu pul ibadetxanida tashliwétildu; (4) ular heqiqiy padichining béqishini ret qilidu, shunga Xuda ularni nahayiti rezil bir padichining qoligha tapshuridu; (5) Xuda mushu rezil padichini we barliq menpeetperes padichilarnimu qattiq jazalaydu.

—Oqurmenlerge ayanki, «Özüim yaxshi Padichidurmen» dégen Eysa Mesih Yehudaning 30 kümüş tengge üçün satqunluq qilishi bilen öltürülen; kéyin Yehudiy xelqi rezil menpeetperes yétekchilerning kasapitidin yene bir qétim (Rim impériyesi teripidin) dunyaning chet-chetlirigiche tarqitiwétilgen. Bu ishlar üstide «qoshumche söz»imizde toxtilimiz.

11:17 Yer. 23:1; Ez. 34:2; Yuh. 10:12

12:6 «Men Yehudaning yoblashchilirini... öñchiler arisidiki mesh'eldek qilimen» — «öñchiler» — bughday yaki arpa baghlamliri.

küzgüchi we shapaet tiligüchi Rohni quyimen; shuning bilen ular özliri sanjip öltürgen Manga yene qaraydu; birsining tunji oghli üçhün matem tutup yigha-zar kötürgendek ular Uning üçhün yigha-zar kötüridu; yekke-yégane oghlidin juda bolghuchining derd-elem tartqinidek ular uning üçhün derd-elem tartidu...¹¹ Shu küni Yérusalémde ghayet zor yigha-zar kötürüldü, u Megiddo jilghisidiki «Xadad-Rimmon»da kötürülgen yigha-zardek bolidu...¹² Zémin yigha-zar kötüridu; herbir aile ayrim halda yigha-zar kötüridu. Dawut jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda, Natan jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; ¹³ Lawiy jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; Shimey jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; ¹⁴ barliq tirik qalghan aililer, yeni herbir aile ayrim-ayrim halda we ularning ayalliri ayrim halda yigha-zar kötüridu.

13¹ Shu küni Dawut jemeti hem Yérusalémde turuwatqanlar üçhün gunahni we paskiniliqni yuyidighan bir bulaq échilidu.

² Shu küni shundaq boliduki, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — Men mebudlarning namirini zémindin yoqitimenki, ular yene héch eslenmeydu; we Men peyghemberlerni we paskina rohnimu zémindin chiqirip yötikiwétimen...³ Shundaq emelge ashuruliduki, bireylen yenila peyghemberchilik qilip bésharet bérey dése, uning özi tugh-qan ata-anisi uninggha: «Sen hayat qalmaysen; chünki Perwerdigarning namida yalghan gep qiliwatisen» deydu; andin özi tugh-qan ata-anisi uni bésharet bériwatqinidila sanjip öltüridu...

⁴ Shu küni shundaq boliduki, peyghemberlerning herbiri özliri bésharet bériwatqanda körgen körünüshtin xijil bolidu; ular xeqni aldash üçhün ikkinchi chupurluq chapanni kiymeydu; ⁵ U: «Men peyghember emes, men peqet tériqchimen; chünki yashliqimdin tartip tupraq bilen tirikchilik qiliwatimen» — deydu. ⁶ Emdi birsi uningdin: «Hey, emdi séning meydengdiki bu zexmetler néme?» — dése, u: «Dostlirimning öyide yarilinip qaldim» — dep jawab béridu.

12:10 «ular özliri sanjip öltürgen Manga yene qaraydu» — yaki «ular özliri sanjip öltürgen Manga telmürüp qaraydu». «birsining tunji oghli üçhün matem tutup yigha-zar kötürgendek ular Uning üçhün yigha-zar kötüridu; yekke-yégane oghlidin juda bolghuchining derd-elem tartqinidek ular uning üçhün derd-elem tartidu» — démisekmu bu bésharet Israilning öz Qutquzhuchi-Xudasini sanjiydighanliqini yaki sanjip öltüridighanliqini körsitidu, pütün xelq axirqi zamanda Xudaning Rohi arqiliq buni bilip yétip, qattiq matem tutidu. Xuda shu chaghda ularni qutquzidu, ularning gunahini yuyush yolini achidu (13-bab). «Qoshumche söz»imizde bu toghruluq yene toxtilimiz.

12:10 Ez. 39:29; Yo. 2:12, 13; Yuh. 19:36-37; Weh. 1:7

12:11 «... zor yigha-zar... Megiddo jilghisidiki «Xadad-Rimmon»da kötürülgen yigha-zardek bolidu» — «Hadad-Rimmon» belkim «Mégiddo yilghisidiki bir jay bolushi mumkin. Shu yerde kötürülgen yigha-zar (matem tutushi)» belkim ilgiriki intayin ixlasmen padishah Yosiyanning pajielik ölümi tüpeylidin bolghan («2Pad.», 9-bab, «2Tar.» 35:20-27).

12:11 2Pad. 23:29; 2Tar. 35:22, 24

13:1 Law. 16; 23:26-32; Zek. 12:10-14; Rim. 11:26

13:2 «Men peyghemberlerni we paskina rohnimu zémindin chiqirip yötikiwétimen» — bu peyghemberler saxta peyghemberler, elwette. Emeliyette bolsa Mesih-Qutquzhuchi dunyagha qaytip kelgendin kéyin peyghemberlerning héch hajiti yoq bolidu.

13:3 «uning özi tugh-qan ata-anisi uninggha: «Sen hayat qalmaysen; chünki Perwerdigarning namida yalghan gep qiliwatisen» deydu; andin özi tugh-qan ata-anisi uni bésharet bériwatqinidila sanjip öltüridu» — Musa peyghemberge chüshürülgen qanun boyiche saxta peyghemberlerni öltürüş kérek. Mushu ademning ata-anisi Xudadin shunche eyminiduki, öz oghlini neq meydanda öltüridu.

13:3 Qan. 13:6-11, 18:20

13:4 «ular xeqni aldash üçhün ikkinchi chupurluq chapanni kiymeydu» — Ilyas, Élisha we Yehya peyghemberler mushundaq intayin addiy kiym kiymen.

13:5 «chünki yashliqimdin tartip tupraq bilen tirikchilik qiliwatimen» — bashqa birxil terjimisi: «chünki yashliqimdin tartip men ademning medikari bolup keldim».

13:6 «Emdi birsi uningdin: «Hey, emdi séning meydengdiki bu zexmetler néme?» — dése, u: «Dostlirimning öyide yarilinip qaldim» — dep jawab béridu» — «meydengdiki zexmetler» ibranii tili boyiche sözmusöz alsaq «ikki qolung otturisidiki zexmetler» bolidu. «Butperes peyghemberler» jin-sheytanlarning diqqitini tartish üçhün pat-pat öz témini késiwalatti we axirqi zamandimu shundaq qilishi mumkin («1Pad.», 18:28-ayette misal körüldü). Shuning bilen xelq mushundaq zexmetlerdin gumanlinidu, saxta peyghember zexmetliridin xijil bolup roshen bir yalghan bahanini körsitidu.

Heqiqiy padichining azab-oqubetliri we netijiliri toghruluq yene bir bésharet

⁷ Oyghan, i qilich, Méning padichimgha, yeni Méning shérikim bolghan ademge qarshi chiq, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar; — Padichini uruwet, qoylar patiparaq bolup tarqitiwétildu; Men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen ...⁸ Zéminda shundaq emelge ashuruliduki, — deydu Perwerdigar, — üchtin ikki qismi qirilip ölidu; biraq üchtin bir qismi uningda tirik qalidu.⁹ Andin Men üchinchin qismini otqa kirgüzimen, ularni kümüş tawlighandek tawlaymen, altun sinalghandek ularni sinaymen; ular Méning namimni chaqirip nida qilidu we Men ulargha jawab bérimen; Men: «Bu Méning xelqim» deymen; ular: «Perwerdigar méning Xudayim» — deydu...

Perwerdigarning küni, Perwerdigarning padishahliqi

14¹ Mana, Perwerdigargha xas kün kélidu; u kün arangdin mal-mülkün bulang-talang qilinip bölüşüwélinidu.² Men barliq ellerni Yérusalémgha jeng qilishqa yighimen; sheher ishghal qilinidu, öyler bulang-talang qilinip, qiz-ayallar ayagh-asti qilinidu; sheherning yérimi esirge chüshüp sürgün qilinidu; tirik qalghan xelq sheherdin élip kétilmeydu...

³ Andin Perwerdigar chiqip shu eller bilen urushidu; U Uning jeng qilghan künidikidek urushidu...⁴ Uning putliri shu kün Yérusalémning sherqiy teripining eng aldi bolghan Zeytun téghida turidu; shuning bilen Zeytun téghi otturidin sherq we gherb terepke yérilidu; zor yoghan bir jilgha peyda bolidu; taghning yérimi shimal terepke, yérimi jenub terepke yötkilidu...

⁵ We siler Méning taghlirimning del mushu jilghisi bilen qachisiler; chünki taghlarning jilghisi Azelgiche baridu; siler Yehuda padishahi Uzziyaning künliride bolghan yer tewreshte qachqinlardek qachisiler. Andin Perwerdigar Xudayim kélidu; hemde Sen bilen barliq «muqeddes bolghuchilar»mu kélidu!...⁶ Shu kün shundaq boliduki, nur toxtap qalidu; parlaq yultuzlarmu qarangghuliship kétidu; ⁷ Biraq u Perwerdigargha melum bolghan alahide bir kün, ya kéche ya kündüz bolmaydu; shundaq emelge ashuruliduki, kech kirgende, alam yorutulidu...

13:7 «Men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen» — bashqa birxil terjimisi: «Men qolumni kichik péillar üstigimu qarshi chüshürimen». Biraq bizning terjimimiz 8-ayetke maslshidu; omumi menisi Xuda Özige tewe kichik péilliqlarni qoghdayu.

13:7 Qan. 37:42; Yesh. 26:20; Zef. 2:3; Mat. 26:31; Mar. 14:27; Luqa 22:35-38; Yuh. 18:8

13:9 Zeb. 50:3-5, 15; 91:15; 144:15; Mal. 3:1-4; Yuh. 20:28; 1Pét. 1:6.

14:1 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yesh. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Weh. 6:12-13.

14:2 Yesh. 13:16

14:3 «... Perwerdigar chiqip shu eller bilen urushidu; U Uning jeng qilghan künidikidek urushidu» — «jeng qilghan künidikidek» belkim Perwerdigar Israilni Misirdin qutquzghan künini («Mis.» 14-15-bab) yaki Yeshua peyghemberning dewride uning Amoriylar bilen qilghan jéngini körsitidu («Yeshua» 10-bab).

14:3 Yesh. 42:13

14:4 «Uning putliri shu kün Yérusalémning sherqiy teripining eng aldi bolghan Zeytun téghida turidu» — oqurmenler Injildin shuni biliduki, Eysa Mesih dunyadin ayirilip ketkende u del mushu taghdin kötürülgen, we shu chaghda perishtiler rosullirgha: «Eysa asmangha chiqip ketti. Biraq u qandaq kötürülgen bolsa, kelgüsida yene del siler körgen péti qaytip kélidu» — dédi. «shuning bilen Zeytun téghi otturidin sherq we gherb terepke yérilidu; zor yoghan bir jilgha peyda bolidu; taghning yérimi shimal terepke, yérimi jenub terepke yötkilidu» — géologlar Zeytun téghining otturisidiki sherqtin-gherbke sozulghan bir «yer posti üzülmisi»ni tapqan. U «Perwerdigarning küni»de yérilishni kütmekte.

14:4 Dan. 7:13; Ez. 11:23; Mat. 24:30; Mar. 13:26; Luqa 21:27; 1Tés. 1:10; 2Tés. 1:10; Weh. 1:7.

14:5 «siler Méning taghlirimning del mushu jilghisi bilen qachisiler; chünki taghlarning jilghisi Azelgiche baridu» — «Azel»ning qeyrdiliki hazirche bizge namelum. Hazirqi ehwalda, Yérusalémdin sherqge qéchish mumkin emes; «Kidron jilghisi», shundaqla intayin tik bolghan Zeytun téghining özi mushundaq «qéchish yoli»ni tosuwalidu. «Andin Perwerdigar Xudayim kélidu; hemde Sen bilen barliq «muqeddes bolghuchilar»mu kélidu!» — «muqeddes bolghuchilar» barliq kérub-perishtiler we belkim ölümdin tirilgen Xudaning muqeddes bendilirini körsitidu («1Tés.» 4:13-17ni köring).

14:5 Am. 1:1

14:7 «biraq u Perwerdigargha melum bolghan alahide bir kün, ya kéche ya kündüz bolmaydu; shundaq emelge ashuruliduki, kech kirgende, alam yorutulidu» — bezi alimlar bu nur Mesihning ming yilliq hökümraniqligining axirighiche yétidu, dep qaraydu. Démek, shu künlérde kéchide kündüzge oxshash yoruqluq bolidu. Xudagha nisbeten bu «ming yil» peqet «bir kün»dek bolidu («2Pét.» 3:8, «Weh.» 20-babni köring). Biz bu pikirge qoshulimiz. «Qoshumche söz»de uning üstidimu toxtilimiz.

14:7 Weh. 21:25

⁸ Shu küni shundaq boliduki, hayatliq suliri Yérusalémdin éqip chiqidu; ularning yérimi sherqiy déngizgga, yérimi gherbiy déngizgga qarap aqidu; yazda we qishta shundaq bolidu...

⁹ Perwerdigar pütkül yer yüzi üstide padishah bolidu; shu küni peqet bir «Perwerdigar» bolidu, yer yüzide birdinbir Uningla nami bolidu..¹⁰ Gébadin Yérusalémning jenubidiki Rimmonghiche bolghan pütün zémin «Arabah»dek tüzlenglikke aylandurulidu; Yérusalém bolsa «Binyamin derwazisi»din «Birinci derwaza»ghiche we yene «Burjek derwazisi»ghiche, «Hananiyelning munari»din padishahning sharab kölçeklirigiche yuqiri kötürülidu, lékin sheher yenila öz joyida shu péti turidu; ¹¹ Ademler yene uningda turidu. «Halak permani» yene héch chüshürülmeydu; Yérusalém xatirjemlikte turidu..

¹² We Perwerdigar Yérusalémgha jeng qilghan barliq ellerni urushqa ishletken waba shundaq boliduki, ular öre bolsila göshliri chirip kétidu; közliri chanaqlirida chirip kétidu; tilliri aghzida chirip kétidu..¹³ Shu küni shundaq boliduki, ularning arisigha Perwerdigardin zor bir alaqzadilik chüshidu; ular herbiri öz yéqinining qolini tutushidu, herbirining qoli yéqinining qoligha qarshi kötürülidu. ¹⁴ Yehudamu Yérusalémda jeng qilidu; etrapidiki barliq ellerning mal-mülükliri jem qilip yighilidu — san-sanaqsiz altun-kümüş we kiyim-kéçekler bolidu.

¹⁵ At, qéchir, töge, éshek, shundaqla ularning bargahlirida bolghan barliq mal-waranlar üstige chüshken waba yuqiriq wabagha oxshash bolidu.

¹⁶ Shundaq emelge ashuruliduki, Yérusalémgha jeng qilishqa kelgen hemme ellerdin barliq tirik qalghanlar her yili Yérusalémgha, padishahqa, yeni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigargha ibadet qilishqa we «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqidu..¹⁷ Shundaq boliduki, yer yüzidiki qowm-jemetlerdin padishahqa, yeni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigargha ibadetke chiqmighanlar bolsa, emdi ularning üstige yamghur yagmaydu.

¹⁸ Misir jemeti chiqip hazir bolmisa, ularghimu yamghur bolmaydu; biraq Perwerdigar «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqmaydighan barliq eller üstige chüshüridighan waba ularghimu chüshürülidu..¹⁹ Bu Misirning jazasi, shundaqla «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqmaydighan barliq ellerning jazasi bolidu.

²⁰ Shu küni atlarning qongghuraqliri üstige «Perwerdigargha atilip pak-muqeddes bolsun!» dep yézilidu; Perwerdigarning öyidiki barliq qacha-quchilarmu qurbangah aldidiki qachilargha oxshash hésablinidu; ²¹ Yérusalémdiki we Yehudadiki barliq qacha-quchilarmu Perwerdigargha atilip pak-muqeddes bolidu; qurbanliq qilghuchilar kélip ularni élip qurban-

14:8 «ularning , yeni sularning yérimi sherqiy déngizgga, yérimi gherbiy déngizgga qarap aqidu...» — «sherqiy déngiz» yeni «Ölük déngiz», «gherbiy déngiz» yeni «Ottura Déngiz».

14:8 Ez. 47:1-12; Yo. 3:18; Weh. 22:1

14:9 «Perwerdigar pütkül yer yüzi üstide padishah bolidu; shu küni peqet bir «Perwerdigar» bolidu...» — démek, ne Israillar ne eller héchqandaq butni (burunqidek xalighanche) «Perwerdigar» dewalmaydu.

14:10 «Yérusalém bolsa «Binyamin derwazisi»din «Birinci derwaza»ghiche we yene «Burjek derwazisi»ghiche, «Hananiyelning munari»din padishahning sharab kölçeklirigiche yuqiri kötürülidu» — ««Binyamin derwazisi»din «Birinci derwaza»ghiche we yene «Burjek derwazisi»ghiche» dégen ariliq Yérusalémning sherqidin gherbighiche barliq jaylarni we ««Hananiyelning munari»din «padishahning sharab kölçekliri»giche» dégen ariliq uning shimalidin jenubighiche bolghan barliq jaylarni körsitidu. Démek, pütün sheherni bildüridu, pütün sheher kötürülidu. «lékin sheher yenila öz joyida shu péti turidu» — bu ayet boyiche Yérusalémning etrapidiki taghliq rayonlar (60 kilométrche uzunluq we kenglikte) tüzlenglikke aylandurulidu. Shundaq dégini bilen «sheher yenila öz joyida shu péti turidu».

14:11 ««Halak permani» yene héch chüshürülmeydu; Yérusalém xatirjemlikte turidu» — «halak permani» — ötkende Xuda (éghir gunah tüpeylidin) melum bir nerse, adem, aile, sheher yaki hetta pütün bir xelq toghruluq «halak permani» chüshürgen bolsa, ularning hemmisini yoqitish kérek idi. Démek, Israilda hazir «halak permani» chüshürülügdek gunahlar héch tépilmaydu.

14:12 «közliri chanaqlirida chirip kétidu» — ibranii tilida «közi chanaqlirida chirip kétidu». «tilliri aghzida chirip kétidu» — ibranii tilida «tili aghzida chirip kétidu».

14:16 Yesh. 66:23

14:18 «Misir jemeti chiqip hazir bolmisa, ularghimu yamghur bolmaydu; biraq Perwerdigar «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqmaydighan barliq eller üstige chüshüridighan waba ularghimu chüshürülidu» — Misirning tériqchiliq yamghurgha anche tayanmaydu, belki Nil deryasigha tayinidu; shunga ulargha eskertiliduki, qoshumche bir «waba» ulargha chüshidu. Bu qandaq waba déyilmidi.

«Zekeriya»

liq göshlirini pishuridu; shu küni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyide «qanaanliq-sodiger» ikkinchi bolmaydu.^{14:21}

14:21 «... Perwerdigargha atilip pak-muqeddes bolidu» — ibraniy tilida «Perwerdigargha qarita pak-muqeddeslik» déyilidu. Bu sözler bash kahinning béshigha taqalghan altun otughatqa neqishlengen («Mis.» 28:36ni körüng). «Perwerdigarning öyide «qanaanliq-sodiger» ikkinchi bolmaydu» — «qanaanliq-sodiger» ibraniy tilida «qanaanliq», Pelestindiki qedimki butperes milletlarni hem «sodiger» dégen ikki menini körsitidu. Xudaning muqeddes ibadetxanısında héchqandaq butperes (Xudani birinchi orungha qoymighan) kishi yaki «ibadetni sodigha aylanduridighan» menpeetperes bolghuchi tépilmaydu.

14:21 Yesh. 35:8; Yo. 3:17; Weh. 21:27; 22:15

Qoshumche söz

«Zekeriye peyghember» dégen kitapqa bérilgen «qoshumche söz» bir qeder uzunraq boldi. Bundaq bolushidiki seweb shuki, birinchidin, O oqurmenlerge «muqeddes yazmilarni heqiqiy chüshendürgüchi muqeddes yazmildur» dégen muhim prinsipqa konkrét misal teminlesh üçün; ikkinchidin, Tewrattiki 39 kitabning arylmas bir pütün gewde ikenlikini we shundaqla Injildiki 27 kitabning Tewrat bilen arylmas bir gewde ikenlikini körsitish üçün. Muqeddes Kitabning eng yaxshi chüshendürgüchisi Muqeddes Kitabning özidir. Shuning üçün mushu «qoshumche söz»ning üchtin bir qismi «Zekeriya»din bashqa muqeddes yazmildin neqil keltürgen ayetlerdur.

Zekeriya kitabining «kirish söz»i (1:1-6)

Biz «kirish söz»imizde éytqinimizdek, Zekeriya peyghemberning Israilgha bolghan tüp chaqiriqi ularni towa qilishqa ündeýdighan bir xitab idi. Uning aldinqi sözidin biz mundaq üç agahlandurushtur bayqaymiz: —

«Darius padishahning ikkinchi yili sekkizinci ayda, Perwerdigarning sözi Iddoning newrisi, Berekiyaning oghli Zekeriya peyghemberge kélip mundaq déyildi: —

Perwerdigar ata-bowilirlardin intayin qattiq ghezeplendi» (1:1-2).

Mana bu birinchi agahlandurushtur. Israil xelqi yer yüzidiki barliq bashqa xelq-milletlerge oxshash bolmasliqi, öz «ulugh ata-bowilirining ulugh emelliri»din maxtinip, öz-özini aldap yürmesliki hem özini bixodlashturmasliqi, eksiche réalliqqa yüzlinip, ularning sürgün bolushigha sewebchi bolghan ata-bowilirining gunahlrini étirap qilishi lazim idi.

«Shunga sen ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Méning yénimgha qaytip kélinglar, Men silerning yéninglarga qaytip kélimen» — deydu» — dégin.

«—Ata-bowilirlardek bolmanglar; chünki ilgiriki peyghemberler ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: — Rezil yollirlardin, rezil qilmishlirlardin yénip towa qilinglar, dégen», — dep jakarlighan. Biraq ular Manga qulaq salmighan, boysunmighan, — deydu Perwerdigar» (1:3-4).

Mana bu ikkinchi agahlandurushtur; «Ilgiriki peyghemberler»ning bu témida bolghan nurghun sözliridin, oqurmenler «Yesh.» 55:6-7, «Ez.» 18:31, «Yoél» 2:12-13, «Amos» 5:4-6, «Zef.» 2:2-3din birnechche misallarni köreleydu. Israilning emeliyette bu nurghun xitablarga quliqini gas qiliwalghanliqi mushu yerde: «biraq ular manga qulaq salmighan, boysunmighan, deydu Perwerdigar» dep yekünlinidu. Israilgha towa qilishqa bolghan chaqiriq «Tewrat dewridiki eng axirqi peyghember, shundaqla Tewrat dewridiki peyghemberler arisidiki eng axirqisi we ulughi» dep hésanlangan chümüldürgüchi Yehya («Mat.» 11:11-13) teripidin («Mat.» 3:2-12) we Rebbimizning Özi teripidin dawam qilindi («Mat.» 4:17). Kéyin, Rebbimiz ewetken rosullar jakarlighan xewerde towa qilish tüp asas qilinghan («Luqa» 24:46-49, «Ros.» 3:19, 17:30ni körüng).

«Zekeriya»

Ezakiyal peyghember Xudaning shan-sheripining Israilning gunahliri tüpeylidin ulardin ayrilghinigha qayghurghan bir guwahchi bolghanidi — «Ez.» 11:23ni körüng. Xuda Zekeriyaning dewride Israilgha: «**Méning yénimgha qaytip kélinglar, Men silerning yéninglarcha qaytip kélimen**» dep jakarlaydu. Ilgiri muqeddes ibadetxanida ayan qilinghan shan-sherep («1Pad.» 8:11) hazir körünmeydu; shundaq bolsimu, Perwerdigar Öz huzurini sürgünlükten qaytip kelgen, Yérusalém we Yehudada turuwatqanlar arisida turghuzushqa wede qilidu. Ular bularni közliri arqiliq emes, belki iman-étiqad arqiliq qobul qilishi kérek idi.

Bu chaqiriq bizler üçünmu oxshashla muhimdur. Bizmu choqum «**Perwerdigarning yénigha**» qaytip kélishimiz kérek; andin U «**yéninglarcha qaytip kélimen**» dep wede qilghinidek choqum bizning yénimizgha kélidu — biz öz gunahlimizni kötürüp Uning yénigha kelginimizde, Umu Öz shapaiti we meghpiriti bilen yénimizgha kélidu; biz namratliq hem hajitimizni kötürüp Uning yénigha kélimiz, U mol méhir-shepqiti we cheksiz desmayisi bilen yénimizgha kélidu! Némédégen ajayib almashturush-he! Hetta eger özlükimizdin Uning yénigha bérishqa ichki dermanimiz bolmisimu, biz kelgüsi bir dewrdiki Israilning axirqi zamanda qilidighan duasidek: «**Bizni yéninggha qayturghaysen, i Perwerdigar; shundaq bolghanda biz qaytalaymiz**» we «**I Xuda, bizni Öz yéninggha qayturghaysen! Jamalningning nurini chachqaysen, shunda biz qutquzulimiz!**» dep ötüneyli! («Yigh.» 5:21, «Zeb.» 80:3).

«**Silerning ata-bowiliringlar hazir qéni? Peyghemberler bolsa, menggü yashamdu? Lékin Méning peyghemberlerge buyrughan sözlirim we belgilimilirim, ata-bowiliringlarning béshighimu chüshken emesmidi?**».

Shuning bilen ular yolidin yénip: — **samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar yollirimiz we qilmishlirimiz boyiche bizni qandaq qilimen dése, shundaq qildi, — dégen.** (1:5-6).

Mana bu üçinchi agahlandurushtur. Xuda ulargha addiy halda: Ata-bowiliringlarcha agahlandurghinimdeköldi, dep ulargha eslitipla qalmay, belki ularning ési peyghemberlarning ölgenlikinimu salidu.

(Bezi alimlar «**Peyghemberler menggü yashamdu?**» dégen soalni xelqning Zekeriya peyghemberning sözige reddiye bermekchi bolup éytqan imansiz yaki mesxirilik jawabi, dep qaraydu. Emma biz eyni tékisttin bundaq qarashning héchqandaq اساسini körelmeymiz).

«**Peyghemberler menggü yashamdu?**» dégen bu sözni yenila Zekeriya éytqan, dep qaraymiz; u mushu yerde birinchidin, xelqning özlirining Xudaning xelqi bolghanliqi üçün bashqa el-milletlarning aldida meghrurlanmasliqi kéreklikini agahlanduridu (xalayiqliq eyni chaghda «bizde Xuda ewetken peyghemberler bar (we silerde yoq!)» dégendek sözlerni qilghan bolushi mumkin); ikkinchidin, hetta ular arisida peyghemberler bolmighan ehwaldimu (shu chaghda ularda Hagay we Zekeriya peyghemberler bar idi, elwette) ular: «**Hazir bizning peyghemberlirimiz yoq, shunga Xudaning bizge néme démekchi bolghinini bilmeymiz**» dégendek bahaniler bilen itaetsizlik qilmasliqi kérek; chünki peyghemberlarning sözliri menggü inawetlik bolup, emelge ashurulmay qalmaydu. Ularning menggülük sözliri Israil xelqide muqeddes yazmilarda saqlanganidi.

Mushu ayetlerning axirqi sözliridin sürgünlükten qaytqan xelqning omumen (Hagay peyghember ispatlighandek) Xudaning sözige dili yumshaq, itaetmen bolghanliqi ayan qilinidu.

«Zekeriya»

Zekeriya körgen «sekkiz ghayibane körünüşler»

Zekeriyaning xelqqa qilgan birinchi sözidin texminen üç aydin kéyin, peyghember bir kéchisi sekkiz ghayibane körünüşni köridu. Töwende biz ular toghrisida tepsiliyraq toxtilimiz.

Oqurmenler bularning chüsh emes, belki peyghemberge kéchide tapshurulghan ghayibane körünüş ikenlikini éside tutsun. Muzu ghayibane körünüşlarning omumiy alahidiligi shuki, awwal simwol xarakterliq birxil körünüş ayan qiliniidu, andin peyghember özi bir soal qoyidu yaki uninggha bir soal qoyulush bilen jawab bérilip, simwollar chüshendürüliidu.

Birinchi ghayibane körünüş — Xadas derexliri arisida atliqlar aldida turghan Perishte (1:7-17)

«Darius padishahning ikkinchi yili, on birinchi ay, yeni «shébat éyi»ning yigirme tötinchi küni, Perwerdigarning kalami Iddoning newrisi, Berekiyaning oghli Zekeriya peyghemberge keldi. U mundaq bésharetni kördi: —

Men kéchide alamet körünüşni kördüm; mana, toruq atqa mingen bir ademni kördüm; u chongqur oymanliqtiki xadas derexliri arisida turatti; uning keynide toruq, ala-taghil we aq atlar bar idi» (7-8).

Biz shu soallarni qoyimiz: —

Birinchi soal: Zekeriya körgen «toruq atqa mingen adem» kim?

Ikkinchi soal: «xadas derexliri» we «chongqur oymanliq» némini bildüridu?

Üchinchi soal: Atlarning renggining ehmiyiti néme?

Birinchi soalgha bérilidighan jawab shuki, 11-ayette bizge uqturulghandek «**toruq atqa mingen adem**» «Perwerdigarning Perishtisi»dur («Öz ehdisining perishtisi» depmu atilidu). Tewrattiki bashqa qisimlardan bilimizki, «Perwerdigarning Perishtisi» Xudaning wekili bolupla qalmay, yene Xudaning tebiitide bolghan bir shexstur; bashqa yerlerde éytqinimizdek, «Perwerdigarning Perishtisi»ni Mesihning tughulushtin ilgiri Özini insanlarga ayan qilghan shekli, dep ishinimiz. 10-ayette u zat tektilinip, «shu adem» déyilidu.

Sherhchilerning beziliri «**toruq atqa mingen adem**» bilen «Perwerdigarning Perishtisi»ni bashqa-bashqa shexsler, dep qaraydu; emma ularning ademni ishendürgüdek yéterlik pakitliri yoq.

(Ularning pikri boyiche, herbiy qaide boyiche doklat qilidighanlar Perwerdigarning Perishtisining aldi udul teripige kélip doklat qilish kérek idi; eyni tékiste atliqlarning qaysi orunda turup doklat qilghanliqi éniq körsitilmigen. Ular: Atliqlarning keynide turup uninggha «doklat qilish» orun jehettin muwapiq emes, deydu. Bu pikirge jawaben addiy shu soalni qoyimizki, atliqlarning xewirini tapshuruwélishe üçün Serdari we Yétekchisi bolghan «Perwerdigarning Perishtisi» keynige burulsa bolmamdu?

Uning üstige, eger ikki körünérlik zat «drexler arisida» turuwatqan bolsa, Zekeriyaning diqqiti derhal eng ulughigha, yeni «Perwerdigarning Perishtisi»ge tartilmamti? Démek, «**toruq atqa mingen adem**» choqum «Perwerdigarning Perishtisi» bolushi kérek).

Ikkinchi soalda, köp sherhchiler «xadas derexliri» Israilni körsitidu, dep qaraydu. Bizmu shundaq pikirdimiz. Israilgha wekil bolushqa bu xil drexlerning tallinishini intayin ehmiyetlik,

«Zekeriya»

dep qaraymiz. Xudaning ehdisige baghlangan xelqige ulugh kédr yaki keng yéyilidighan dub derixi emes, belki égiz ösmeydighan, teskey jaylarda insanning neziridin yoshurun ösidighan xushpuraqliq xadas derixi muwapiq simwol bolalaydu. Chünki **«Nami «muqeddes», Yuqiri hem Aliy Bolghuchi, yeni ebedil'ebedgiche hayat Bolghuchi ... rohi sunuq hem kichik péil adem bilen bille turidu»** («Yesh.» 57:15, 66:2).

Sürgünlüktin qaytip kelgendin kéyin «Hadassah» yaki «Xadassah» («xadas derixi») Israillar arisida qiz-ayallar yaxshi köridighan bir isim bolup qaldi. «Ester» dégen ulugh ayalning ibranii tilidiki ismi «Hadassah» idi.

Perwerdigarning Perishtisining etrapidiki «xadas derxliri» **«chongqur oymanliq»**ta ösidu. Ibraniy tilida **«chongqur oymanliq»** dégen söz «metsulah» bolup, «tsul» dégen péil yiltizidin yasalgan. «Tsul» dégenning menisi «sugha gherq bolush»tur (mesilen, «Mis.» 15:10). Shunga «metsulah» dégeni «chongqur déngiz» dep terjime qilishqimu bolidu. «Zeb.» 88:7-8de **«Sen méni hangning eng tégige, zulmetlik jaylarga, déngizning chongqur yerlirige chümdürdung; sen barliq dolqunliring bilen méni qiyniding»** déyilidu.

«Zeb.» 107:23-24de **«Kémilerde déngizghe chüshüp qatnighuchilar, Büyüük sularda tirikchilik qilghuchilarbular Perwerdigarning ishlirigha guwahchidur, Chongqur okyanda körsetken karametlerni körgüchidur»** déyilidu.

Tewrat we Injilda «déngiz» daim qalaymiqanchiliqqa we zulumgha tolghan dunyadiki ellerge simwol qilinidu (mesilen, «Yesh.» 57:10; «Dan.» 7:1-3-ayette dunyadiki birnechche impériyelerge wekil qilinidighan yawayi mexluqlar «déngizdin chiqidu»; Babil impériyesi Yeshaya teripidin «déngizning chöl-bayawini» dep teswirlinidu (21:1). Yene «Weh.» 13:1nimu körüng).

«Chongqur oymanliq» yaki «chongqur déngiz»ni «yat eller arisida» turup «zulum we qiynchiliq dolqunliri» basidighan Israilning bichare halitini körsetken muwapiq simwol déyishke bolidu. Zekeriya peyghemberning dewride Israil alliqachan musteqilliq we öz-özini bashqurush hoquqidin mehrum bolghan bolup, Eysa Mesih éytqan **«yat ellerning waqti»**da turatti. Mesih éytqan shu **«yat ellerning waqti»** Babilliq Néboqadnesarning padishahliqining Israilgha bolghan yetmish yilliq zulumi bilen bashlanghanidi («Luqa» 21:24 we «Luqa»diki «qoshumche söz»imiznimu körüng). Lékin bu, Xuda ulardin waz kéchip tashliwetken dégenlik emes. Eksiche qedimdin tartip ularning ehwaligha ichini aghritqan, qayta-qayta qutquzghan, ularni kütürüp kelgen «Perwerdigarning Perishtisi» ularning otturisida turatti. U daim ular üçün Özining ulugh sözini emelge ashurushqa teyyar turup kelgenidi: —

«Sen sulardin ötkiningde, Men sen bilen bille bolimen; Deryalardin ötkiningde, ular séni gherq qilmaydu» («Yesh.» 43:2)

Bu közge ilinmaydighan kichik xelq özining gunahliri tüpeylidin Xudaning terbiyelik jazasi astida turghachqa, düşmenlirining qoligha tapshurulghanidi; lékin U yenila ularning arisididur.

Bu körünüş Zekeriya peyghemberge yetküzülgen némidégen chong teselli-he! Zeburda éytılghandek: **«Perwerdigarning Perishtisi uningdin eyminidighanlarni qoghdap etrapigha chédirini tikidu** (mezkur ayette éytılghandek, hetta sanaqsiz bir qoshunni bashlap), **ularni qutquzidu»** (34:7).

«Zekeriya»

Bezi sherhchiler: «Xuda Israilni hazir mutleq tashliwetken» dep qarighan bolsimu, shundaqla we hetta Yehudiylar özliri toghruluq: «**«Perwerdigar mendin waz kechti, Reb méni untup kettil!»** dégini bilen Perwerdigarning ulargha nisbeten yenila öz pilani bardur: **«Chünki Men séni qutquzush üçün sen bilen billidurmen, — deydu Perwerdigar; — Men séni tarqitiwetken ellerning hemmisini tügeshtürsemmu, lékin séni pütünley tügeshtürmeymen; peqet üstüngdin höküim chiqirip terbiye-sawaq bérimen; séni jazalimay qoymaymen»**, **«Halbuki, shundaq bolsimu, ular öz düşmenlirining zéminida turghinida Men ularni tashlimaymen yaki ulargha öchlük qilmaymen, shuningdek ular bilen baghligghan ehdmni buzmaymen, ularni yoqatmaymen; chünki Men Özüm ularning Xudasi Perwerdigardurmen»** («Yer.» 30:11, «Law.» 26:44) Perwerdigarning bu meqsiti axirqi zamanda choqum emelge ashurulidu!

Üchinchi soalgha nisbeten, yeni atlarning rengliri toghruluq birnechche éghiz sözlishimizge toghra kélidu. Rengler shübhisizki, atlarning herqaysisining wezipisige wekillik qilidu.

Qizil yaki turuq rengler bolsa jaza, urush, qan, intiqamgha wekil bolidu. «Weh.» 6:4de yer yüzikilerdin aman-tinchliqni mehrum qilish üçün, Xuda we uning Mesihige düşmen bolghan insanlarni bir-birige soqushturush üçün qizil atqa mingen bir perishtige chong bir shemsher tapshurulidu; «Yeshaya» 63-babta, Mesihning qizil boyalghan kiyim-kéchekni kiyip Xudaning intiqamini yetküzüsh üçün chiqidighanliqi körünidu. Mushu yerdimu, shübhisizki, «qizil»ning oxshash simwolluq menisi bar — démek, «Perwerdigarning Perishtisi»ning perishte qoshunlirini bashlap, Israilni ezigüchilerning üstige Xudaning jazalirini yetküzüshke teyyarlanghanliqi körsitilidu.

«Ala-taghil» (ibraniiy tilida «serukkim»): — buning zadi qaysi reng ikenlikige birnéme déyish tes. Bu reng we uning ehmiyiti üstide qoyulghan perezler köptur. Dawut Baronning pikriche, «serukkim» ebjesh qilinghan birxil rengni körsitidu; wezipisi belkim jazalash hem rehim qilishni öz ichige alghan bolushi mumkim.

«Aq reng» muqeddes yazmilarda «nusret qazinish»qa simwol qilinidu (mesilen, «Weh.» 19:11de, Mesih dejjalning pütkül qoshunliri bilen jeng qilghanda ap'aq kiyim kiyidu).

Öz serdarining emrini bejanidilliq bilen béjirishke teyyar turuwatqan bu perishtiler qoshunining Zekeriya peyghemberge körsitilishining meqsiti, shübhisizki, Zekeriyaning kéyin xelqni righbetlendürüshi üçün idi. «Zebur»da éytılghandek **«Xudaning jeng harwiliri tümen-tümen, milyon-milyondur; Reb ular arisididur»** — Xudaning Öz xelqini qutquzush we qoghdash üçün ziyade köp tedbirleri we küchliri bardur; biraq ular Özige yéqin alaquide yashimisa Uning mushundaq yardimi körünmeydu.

9-ayetni köreyli: — **«Men uningdin: «Teqsir, bular néme?» — dep soridim. Men bilen sözlisiwatqan perishte manga: «Men sanga bularning néme ikenlikini körsitimen» — dédi»**.

Birnechche sewebler tüpeylidin bu perishtini (ibraniiy tilida «malak hadobher bi» — «Men bilen sözlisiwatqan perishte» yaki sözmusöz «ichimde sözlisiwatqan perishte») «Perwerdigarning Perishtisi» emes, dep qaraymiz. U peqet körünüshlerge sherh béridighan addiy bir perishtidur.

«Zekeriya»

Gerche Zekeriya uni «teqsir» dep chaqirgan bolisimu (ibraniiy tilida «Adoni»), bu «Rebbim» dégen söz emes. «Rebbim» bolsa, ibraniiy tilida «Adonay» déyilidu. Mesilen, «Adonay» dégen bu söz «Yar.» 18:3de körülidu, shu yerde «Perwerdigarning Perishtisi»ni körsitidu. «Adoni» dégen sözni bolsa herqandaq adem yaki yaritilghan mexluqqa qarita ishliytishke bolidu. 8-ayettiki «perishte» peyghemberge alamet körünüşning menisini chüshendürmekchi bolidu; 9-ayette bolsa, «Perwerdigarning Perishtisi» chüshendürish béridu. Mushuninggha qarap bezi alimlar bu ikki perishtini bir shexs, dep qaraydu. Lékin **«Men sanga körsitimen»** dégen sözlerni sömusüz terjime qilsaq, «séni körgüchi qilimen», — démek «körünüşlerni we ulargha xas chüshendürüşlerni chüshinishishke sanga bir qelbni bérimen» dégenlik bolidu. 4:1dimu bu perishtining shundaq xizmiti ayan bolidu.

Chong ispat 2:1-4de körünidu. Shu yerde del mezkur perishtige **«Yügür, bu yash yigitke söz qil»** dep buyrulidu. Shu yerde **«men bilen sözlisiwatqan perishte»** Perwerdigarning Perishtisi bolghan bolsa, uninggha undaq buyruq bérish uning salahiyitige qet'iy muwapiq bolmaytti.

Uningdin bashqa yene ispatlar bar, hazirche mushunchilik toxtilimiz.

Shunga **«Men (Zekeriya) bilen sözlisiwatqan perishte»**ni Xudaliq tebiitide bolghan «Perwerdigarning Perishtisi» emes, belki peyghemberge yordemchi bir perishtidur, dep bilimiz.

«Teqsir, bular néme?» dégen soalgha 10-ayette «xadas derexliri arisida turghan zat» özi jawab béridu: **«Bular Perwerdigarning yer yüzini uyan-buyan kézishke ewetkenliri»**.

Bu sözler bizge Ayup peyghuberni eyibleshke Xudaning aldigha kelgen Sheytanning sözlirini eslitidu; shu yerde u: **«Yer yüzini kézip paylap, uyaq-buyaqlarni aylinip yürüp keldim»** deydu. Sheytanning bu toxtawsiz herikitining meqsitini rosul Pétrus bizge estayidil agahlandurup körsitidu: **«Özüglarni hoshyar we segek tutunglar. Chünki dühmininglar bolghan Iblis xuddi hörkirewatqan shirdek, yutqudek birisini izdep qatrap yürmekte»** («1Pét.» 5:8).

Eger bir künla Iblisning türlü -tümen qiltaqliri we tedbirlirige taqabil turushqa yalghuz qoyulsaq, undaqta biz qandaq bolup kétermiz-he?! Lékin Xudagha ming shükri, **«Perwerdigarning Perishtisi uningdin eyminidighanlarni qoghdap etrapigha chédirini tikidu, ularni qutquzidu»** («Zebur» 34-küy). Körginimizdek, Perwerdigarning Perishtisining yer üstide sanaqsiz qoshunliri herxil perishtiliri bardur. Gerche Sheytan we uning jinliri her türlü yaman niyetliri bilen **«yer yüzini kézip paylap, uyaq-buyaqlarni aylinip yürgen»** bolsimu, Xudaningmu Özining Öz ümmetlirini qoghdap mushu yaman niyetlerge taqabil turuwatqan nurghunlighan elchiliri bardur. «Ibraniylargha»da éytilghandek: **«Perishtilerning hemmisi peqet nijatliqqa mirasliq qilidighanlar üçün xizmet qilishqa Xuda teripidin ewetilgen xizmetchi rohlar emesmu?»**.

Halbuki, Zekeriya körgen körünüshte shu chaqqan elchiler awwal peqet yer yüzidiki ellerning ehwalini (bolupmu, Israil üçün) paylashqila ewetilgenidi. Chünki Xudaning insanlarga bolghan barliq meqset-pilanliri Israilgha baghlanghandur.

Bu perishtiler Perwerdigarning Perishtisige xewer yetküzüp: **«Biz yer yüzide uyan-buyan kézip kelduq; mana, pütkül yer yüzi tiptinch, aramliqta turuwatidu»** deydu (11-ayet). Ibraniy tilida **«tiptinch, aramliqta turuwatidu»** daim melum bir jay we uning ahalisining tinch-amanliq haliti, héchqandaq yawlarning malimanchiliqi bolmighanliqini körsitidu. Misallar «Hak.» 3:11, 30, 5:31, 8:28, 18:7, 27de körünidu; bu söz «Yéshua» 11:23de (**«zémin jengdin aram tapti»**) we

«Zekeriya»

shuningdek birnechche bashqa yerlerdimu tépilidu, hemmisi chongqur tinch-amanliqni kórsitidu.

Birinchidin, bu ehwal «Xudaning qaldiliri»gha ibadetxanini qayta qurush xizmitide righbet bérish üçün kórsitilidu; yéqin kelgüside héchqandaq jeng-urush ibadetxanining yaki zémindiki sheherlarning quruluşini tosiyalmaydu. Halbuki, ikkinchidin, bu bayan «yat eller»ning tinch-amanliq ehwalining Israilning haliti bilen chong perqlinidighanliqini kórsitish üçün bérilidu. Qarighanda, bashqa el-milletler xéli rahet-bayashatta yashaytti; qisqisi, Yehudiy xelqidin bashqa hemmisi tinch-aman idi. Gerche Israillardin bir top «qaldilar» öz zéminigha qaytqan bolsimu, ular téxiche ellerning boyunturuqi astida turup sépilsiz, xarablashqan sheherlerde olturup, dushmanlirining xorluq-haqaretlirige ochuq turatti. Hetta Zekeriya yadin kéyinki dewrdikiler buningdin azablinip: — «**Mana, biz бүгүн qullarmiz! Sen méwisi bilen nazu-németliridin yéyishke ata-bowilirimizgha teqdim qilip bergen zéminda tursaqmu, biz mana uningda qul bolup qalduq!**» dep ah-zar kótürgen («Neh.» 9:36).

Eller Xudaning xelqini tarqitiwetkendin kéyin, zéminini igiligenidi, we hetta shu chaghqiche uningdin toxtawsiz paydilini kelgenidi. Qarimaqqa, héchkim Zion tartqan azab-oqubetlerge köngül bölgendek qilmaytti. Halbuki: — «**Perwerdigarning Perishtisi jawaben: «I samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, qachanghiche sen bu yetmish yildin béri achchiqlinip kéliwatqan Yérusalém we Yehudaning sheherliri üstige rehim qilmaysen?» — dédi**» (12-ayet).

Xelqge nisbeten, ilgiri özlirini nurghun qétim qutquzghan we yétekligen Perwerdigarning Perishtisining öz arisida bolushi ulargha teselli bolghan yerde, Perwerdigarning Perishtisining ular üçün dua-tilawet qilishi ulargha qandaqmu teselli bolmisun?

Derweqe, Israil uning dua-tilawetlirining obyékti emesmu? Chünki Perwerdigarning Perishtisi Mesihdin bashqa héchkim emes. Töwendikiler Yeshaya peyghember teripidin xatirlengen Mesihning duasidur: —

**«Taki uning heqqaniyliqi julaliniq chaqnap chiqquche,
Uning nijati lawuldawatqan mesh'eldek chiqquche,
Zion üçün Men héch aram almaymen,
Yérusalém üçün hergiz süküti qilmaymen»** («Yesh.» 62:1).

Biz bashqa yerlerde yuqiriqi «70 yil» toghrisida toxtilip ötkén (mesilen, «Yeremiya»diki «qoshumche söz»imizde), mushu yerde uni qaytilamaymiz. Mushu yerde ademni heyranuhes qilidighan ish Perwerdigarning Perishtisining dua-tilawitidur. Israil téxi toluq eslige keltürülmigenidi. «Yérusalém we Yehudaning sheherliri» téxi xarab halette turatti. Israilning bu bichare ehwalini Perwerdigarning Perishtisining ular üçün dua qilishtiki sewebidur.

Xudaning Uning dua-tilawitige qarita jawabi «Zekeriya bilen sözlshiwatqan perishte»ning bu sözlerni Zekeriya peyghemberning könglige chongqur singdürüshi üçün bérilidu (13-14-ayet): — «**Perwerdigar men bilen sözlshiwatqan perishtige yéqimliq sözler, teselli bergüchi sözler bilen jawab berdi. Shuning bilen men bilen sözlshiwatqan perishte manga mundaq dédi: «Sen mundaq jakarlighin: — Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: «Yérusalém we Zionggha otluq muhebbitimdin yürükim lawildap köyidu!» deydu.**»

«Zekeriya»

Bu «**yéqimliq sözler, teselli bergüchi sözler**»ning néme ikenlikini biz axirqi 14-17-ayetlerde körimiz: —

(1) Perwerdigar: «**Yérusalém we Ziongha bolghan otlug muhebbitimdin yürikim lawildap köyidu**» deydu, andin «**Shuning bilen Men erkin-azadilikte yashawtqan ellerge qattiq ghezeplinimen; chünki Men xelqimge sella ghezeplinip qoyiwidim, ular heddidin éship xelqimge zor azar qildi**» (ibranıy tilida «ular shu yamanliqqa yardım berdi») deydu (15-ayet).

Xuda Israilgha (butperesliki tüpeylidin) ghezeplinip ularni «yat eller» arqiliq jazalap azablashqa, Babil impériyesige 70 yil sürgün qildurghan. Biraq «erkin-azadilikte yashawtqan eller», yeni Babildikiler, kéyin Parsliqlar bu ishta Xudaning ghezipping jazasini chektin ashurup, «heddidin éship» tolimu rehimsizlik qilghan. Bu ish goya bir ata özining itaetsiz emma söyümlük balisini tayaq bilen jazalighanda, yat bir kishi otturigha chiqip balini tömür kaltek bilen urghangha oxshash ish bolidu. Bundaq ehwalda qaysi bir ata ghezeplenmey turalaydu deysiz? U choqum qol salghuchi yat ademge qarshi chiqidu. Xudaning Israilgha (shundaqla barliq étiqadchilargha) zulum salghuchilargha bolghan pozitsiyesi daim shundaq bolidu.

Bu ehwalni téximu chüshinish üçün: «Yer.» 30:11, 31:10, «Yesh.» 52:2, «Yer.» 5:10, 12:7, «Yesh.» 47:6 qatarliq ayetlerni körüng.

Hazirqi zamanlarda Yehudiylar mushundaq ehwallarni béshidin ötküzüp, téximu azab-oqubetlik ishlargha uchrıp, qiyinlip keldi. Ulargha atalmish özi «Xristianlar» dep atıwalguchilar (heqiqiy Mesih étiqadchiliri emes) köp azab-oqubetlerni salghan. Emma köp ellerning tarixi shuni éniq ispatlayduki, Xudaning Ibrahimgha: «**Kimler** (melum shexsh yaki melum bir el bolsun) **séni beriketlise men ularni beriketleymen, kimki** (melum shexsh yaki melum el bolsun) **séni xorlisa, men choqum uni lenetke qaldurimen**» dégen wedisi téxiche inawetliktur.

(2) Ikkinchi teselli Xudaning shapaetlik meqsitidur: «**Men Yérusalémgha rehim-shepquetler bilen qaytip keldim**» deydu (16-ayet).

Töwende bu «rehim-shepquetler»din ikki-üch alamet-belgini körsitimiz: —

(a) «**Méning öyüm uning ichide** (Yérusalém ichide) **qurulidu**» — Ibadetxana Xuda Özining we xelqining arisidiki yéqin alaqisining belgisi bolidu.

(e) «**we Yérusalém üstige ölchem tanisi yene tartilidu**» — démek, Yérusalém qaytidin toluq qurulidu (16-ayet).

(b) Peyghemberge yene mundaq déyilidu: «**Yene mundaq jakarlighin: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: Méning sheherlim yene awatlishidu**» — Perwerdigar yenila Israilning sheherlirini «Méning sheherlim» deydu (17-ayet).

(p) «**we Perwerdigar yene Ziongha teselli béridu we Yérusalémni yene tallıwalidu**» — Zekeriya peyghember «Yesh.» 14:1din élinghan munu sözlerni üç qétim qaytilaydu: —

«**Chünki Perwerdigar Yaqupqa rehimdilliq körsitidu, yene Israilni tallaydu, U ularni öz yurt-zéminida makanlashturidu. Shuning bilen yat ademler ular bilen birliship, Yaqup jemetige qoshulidu.**».

«Zekeriya»

Zekeriya dewrining aldinqi mezgilde yuqiriqi wediler qismen emelge ashurulghan birnechche ishlar barliqqa keldi. «Xudaning öyi» töt yildin kéyin pütti («Ezra» 6:15). Yene bir mezgildin kéyin Nehemiya Yérusalémning sépilini qaytidin qurup chiqti.

Kéyin Mesihning Israilda tughulushi bésharetlerning chong bir emelge ashurulushi boldi; axirqi zamanda Yehudiy xelqige nisbeten ularning towa qilip Eysa özimizning Mesihimiz dep tonup étirap qilishi bilen téximu chong emelge ashurulushi wujudqa chiqidu: —

Rosul Yaqup Rebbimiz Eysa Mesihning qaytip kélishi toghruluq sózliginide: — «**Mushu ishlardin kéyin, men qaytip kélip, Dawutning yiqilghan chédirini yéngibashtin qurup tikleymen, uning xarabiliklirini qayta bina qilip, eslige keltürimen. Shundaq qilip, insaniyettiki bashqa insanlarmu, yeni Méning namim bilen atalghan barliq eller Méni izdep tapidu, deydu bu ishlarning hemmisini emelge ashuridighan we shundaqla ularni ezeldin ayan qilip kelgen Perwerdigar!**» («Ros.» 15:16-18, «Amos» 9:11-12).

«**Chünki Perwerdigar Ziongha teselli bermey qoymaydu; Uning barliq xarabe yerlirige choqum teselli béridu; U choqum uning janggallirini Érem baghchisidek, Uning chöl-bayawanlirini Perwerdigarning béghidek qilidu; Uningdin xushalliq hem shad-xuramliq, Rehmetler hem naxsha awazliri tépilidu**» («Yesh.» 51:3)

Ikkinchi ghayibane körünüş — münggüzler we hünervenler (1:18-21)

«**Andin men béshimni kötürdüm, mana töt münggüzni kördüm. Men bilen sözlshiwatqan perishtidin: «bular néme?» dep soridim. U manga: «Bu Yehuda, Israil we Yérusalémni tarqitiwetken münggüzlerdur» — dédi.**

We Perwerdigar manga töt hünervenni körsetti. Men: «**Bu hünervenler néme ish qilghili keldi?**» dep soridim. U: «**Mana bular bolsa Yehudadikilerni héchkim qeddini rusliyalighudek derijide tarqitiwetken münggüzler; biraq bu hünervenler münggüzlerni dekke-dükkige chüshürgili, yeni ellerning Yehudaning zéminini tarqitiwétish üçün kötürgen münggüzlerini tashliwetkili keldi!**» — dédi».

Münggüzler» muqeddes yazmilarda köp waqitlarda shan-sherep, ghurur-izzet yaki melum shexsning yaki döletning küch-qudratining simwoli qilinidu (mesilen, «1Sam.» 2:1, «2Sam.» 22:3, «Zeb.» 75:4, 5, 92:10ni körüng). Bezide münggüzler dunyadiki eng küchlük impériyelerni körsitidu («Dan.» 8-bab, «Weh.» 17:3, 12).

«Töt» dégen san Muqeddes Kitabta «töt shamal» yaki «dunyaning töt bulungi»ni körsetkechke, sherhchilerning beziliri «töt münggüz» peqet Israilning «töt etrapidin» zulumgha uchap, tarqilip ketkenlikini bildüridu, dep qaraydu. Halbuki, yuqirida bayqighinimizdek, Zekeriyağa tapshurulghan bésharetler tüp jehettin «ilgiriqi peyghemberler»ning sózlirini testiqdash we xulasilesh süpitide bérilgen, dep qaraymiz. Shu sewebtin bizde shek yoqki, Zekeriya peyghember körgen shu «töt münggüz» Daniyal peyghemberge alliqachan tapshurulghan wehiyning 2-babtiki «chong heykel»ning «töt métal»i we 7-babtiki «töt mexluq» körsetken töt impériyenimu körsitidu. Mushu töt impériye öz nöwiti boyiche Israilni zalimliq bilen «tarqatquchilar» idi.

«Zekeriya»

Daniyal peyghemberning bu bësharetliri toghruluq «Daniyal»diki qoshumche sözimizde alliqachan toxtalduq. Ashu yerde éytqinimizni xulasilep, biz shu töt münggüzni töwendiki töt impériyege simwol qilinidu, dep ishinimiz: —

- (a) birinchi münggüz — Babil impériyesi
- (e) ikkinchi münggüz — Pars impériyesi (Zekeriyaning künliride téxi höküm sürüwatqanidi)
- (b) üçinchi münggüz — Grék impériyesi (Zekeriyaning künliride téxi barliqqa kelmigen)
- (p) tötinchi münggüz — Rim impériyesi we axirqi zamanlarda shuning xarabiliridin köklep chiqidighan dejjalning impériyesi

Israil emdi mushu körünüshtin qandaq teselli taparkin? Bérilgen teselli del shu idiki, gerche mushu impériyeler waqtinche xojiliq qilsimu, Xuda beribir hemmidin üstün turup, ularni halak qilishqa töt «hünerwen»ni alliqachan teyyarlighandur. Ibraniy tilida «dekke-dökkige chüshürüş» dégen söz yene «shilip yoqitish» yaki «yonup yoqitish» dégen menini öz ichige alidu. Undaqt, töt münggüzni yoqitidighan töt hünerwen kimler?

Daniyal peyghemberning bësharetlirige asasen hünerwenlerning salahiyiti töwendikidek bolushi kérek, dep ishinimiz: —

- (a) birinchi hünerwen — Pars impériyesi (Babil impériyesini aghdurghan)
- (e) ikkinchi hünerwen — Grék impériyesi (Pars impériyesini aghdurghan. Zekeriyaning dewride bu ish téxi yüz bermigenidi).
- (b) üçinchi hünerwen — Rim impériyesi (grék impériyesini aghdurghan)
- (p) tötinchi hünerwen — bu toghruluq ikki xil pikir bar: —
- (1) tötinchi hünerwen Rim impériyesini aghdurghan «Gotlar» we «Wizigotlar»gha wekillik qilidu;
- (2) tötinchi hünerwen Mesihning özi wekillik qilidu; chünki Rim impériyesining xarabiliridin chiqidighan dejjalning impériyesini axirida aghdurghuchi Mesihning Özidur. Biz ikkinchi pikirge mayilmiz: —

«**Kéchidiki ghayibane körünüşlerde men goya Insan oghligha oxshash bir zatning ershtiki bulutlar bilen kelginini kördüm. U «Ezeldin bar Bolghuchi»ning yénigha béríp, Uning aldigha hazir qilindi** (bu ishni Mesihning dunyani soraqqa tartishqa qaytip chüshüshi aldida yüz béridu, dep qaraymiz). **Her el-yurt, her taípe, her xil tilda sözlshidighanlar Uning xizmitide bolsun dep, seltenet, shöhret we padishahliq hoquqi Uninggha bérildi. Uning selteniti menggü solashmas seltenettur, Uning padishahliqi menggü halak qilinmas»** we «**textte olturghan mezgilde, ershtiki Xuda yimirilmes bir padishahliq berpa qilidu. Bu padishahliq hergiz bashqa bir xelqlerge ötmeydu; eksiche u bu bashqa padishahliqlarni üzül-késil gumran qilip, özi menggü mezmüt turidu**» («Dan.» 7:13, 14, 2:44-45nimu körüng).

Üchinchi ghayibane körünüş — ölchesh tanisini tutqan yigit (2:1-13)

«**Andin men bëshimni kötürüp, mana qolida ölchem tanisini tutqan bir ademni kördüm we uningdin: «Nege barisen?» dep soridim. U manga: «Men Yérusalémni ölchigili, uning kenglikí we uzunluqini ölchep körgili barimen» — dédi.**

Mana, men bilen sözlshiwatqan perishte chiqti; yene bir perishte uning bilen körüshühke chiqti we uninggha mundaq dédi: — Yügür, bu yash yigitke söz qil, uninggha mundaq dégin: — «Yérusalém özide turuwatqan adamlarning we mallarning köplükidin sépilsiz sheherlerdek bolidu. — We Men Perwerdigar uning etrapigha ot-yalqun sépili, uning ichidiki shan-sherip bolimen.

«Zekeriya»

— Hoy! Hoy! Shimaliy zémindin qéchinglar, — deydu Perwerdigar, — Chünki Men silerni asmandiki töt tereptin chiqqan shamaldek tarqitiwetken, deydu Perwerdigar».

— «— Hey! I Babil qizi bilen turghuchi Zion, qachqin! Chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: —

Öz shan-sheripini dep U Méni silerni bulang-talang qilghan ellerge ewetti; chünki kim silerge chéqilsa, shu Özining köz qarichoqigha chéqilghan bolidu. Chünki mana, Men Öz qolumni ularning üstige silkiymen, ular özlirige qul qilinghuchilargha olja bolidu; shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler.

Naxshilarni yangritip shadlan, i Zion qizi; chünki mana, kéliwatimen, arangda makanlishimen, deydu Perwerdigar, — we shu künide köp eller Perwerdigargha baghlinidu, Manga bir xelq bolidu; arangda makanlishimen we siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler; shuningdek Perwerdigar Yehudani özining «muqeddes zémini»da nésiwisi bolushqa miras qilidu we yene Yérusalémni talliwalidu.

Barliq et igiliri Perwerdigar aldida süküt qilsun! Chünki U Özining muqeddes makanidin qozghaldi!»

Ikkinchi we üçinchi körünüşler birinchi körünüş bilen zich munasiwette turidu. Üchinchi körünüşte körsitilgen eng muhim ish bolsa, Yérusalém (yeni «Xudaning shehiri», «Zion»)ning kelgüsidi awat-bayashatliq we shan-sheripidin ibaret bolidu.

Bu körünüshtiki nurghun jehetler oqurmenge oqughan haman éniq bolushi kérek. Tewrat we Injilni oqughanséri körünüşhning tepsilatliiri téximu shundaq bolidu. Biz mushu yerde tepsiliy toxtalmaymiz, peqet birnechche bayqighanlirimizni bayan qilimiz: —

(a) «Ölchem tanisini tutqan bir adem»ge: «Yügür, bu yash yigitke söz qil, uninggha: «Yérusalém özide turuwatqan ademlerning we mallarning köplükidin sépilsiz sheherlerde bolidu» dep éytilghan sözler bizningche uninggha «ölchesh ishining kelgüsida hajiti yoq, chünki Yérusalémning kelgüsi «sépilsiz», cheksiz chong bir sheher bolidu» dégenni bildüridu. Gerche yéqin kelgüsida Xudaning shapaiti bilen Yérusalémning bir sépili bolidighan bolsimu («Nehemiya» dégen kitabni körüng), shundaq bir kün kéliduki (uni téxi kütmektimiz), ahalisi shunche köpiyiduki, sheher herqandaq sépildin halqip kéngiyidu. Derweqe 5-ayette: «**We men Perwerdigar uning etrapigha ot-yalqun sépili, uning ichidiki shan-sheripi bolimen**» déyilidu. Xuda pütünley bashpanah bolsila herqandaq sépilning héch hajiti qalmaydu. Yérusalém eger Eysani öz Mesihimiz dep qobul qilghan bolsa bu ayette teswirlengen halet Yérusalémning shu chaghdiki haliti bolghan bolatti; kelgüsida Yérusalémdikiler axirida Uni qobul qilsa haliti jezmen mushu ayette déyilgendek bolidu («Yesh.» 4:5-6, 26:1, 60:19 we «Weh.» 21:23nimu körüng).

Bügünki künlüktimu herbir étiqadchi yaman rohlar uning rohigha hujum qilghan chaghlarda, Xudaning özige bashpanah boluwatqinini («Zeb.» 27:2-3, 34:7), shundaqla Xudaning shereplik yoruqluqining uning roh-qelbide nur chéchiwatqinini bilidu («Yuh.» 8:12, «2Kor.» 4:6).

(e) Uning Ziongha bashpanah bolushqa bolghan wedisige asasen, Xuda sürgün bolghan jay Babilin téxi qaytmighanlarni Ziongha qéchip kélishke chaqiridu («shimaliy zémin» Pelestinge nisbeten Babil hésablinidu). Shu chaghdiki Babil alliqachan Pars impériyesi teripidin aghdurulghan bolsimu, uning béshigha chüshidighan yene birnechche balayi'apetler bar idi.

«Zekeriya»

Ottura sherqning qedimki tarixi buninggga ispat béridu. Shühhisizki, Xudaning bu chaqiriqida yene kelgüsidi bir zaman, yeni ibraniy palandiliri pütkül dunyagha tarqitilghandin kéyin, Xuda ularni sürgün bolghan yerlerdin qaytishqa chaqiridighan bir kün közde tutulidu («Yesh.» 48:20, 52:11, «Yer.» 2:6, 45ni körüng).

Zekeriya peyghemberning künliride sürgün bolghanlarning köpinchisi Babilda azraq rahatlik turmushni körüpla, Pelestinge qaytsam shühhisizki japa tartimen dep qaytishni xalimighanidi. Halbuki, kelgüsi bir künde Xuda Özi qoy baqquchidek ularni dunyadiki herbir jaydin dégüdek öz zéminigha yéteklep bashlaydu («Yer.» 16:14-15, 23:7-8). Shuning bilen bir waqitta U ularni tarqitiwetken el-döletlerni jazalaydu («Öz shan-sheripini dep U Méni silerni bulang-talang qilghan ellersige ewetti» 8-ayet). «Shan-sherepke érishtürüş» dégen ibare shühhisizki, Mesihning Xudaning gunah üstige chiqarghan hökümlirini yürüzüshi we shuning bilen bir waqitta towa qilip uning nijatini qobul qilghanlarga méhir-shepqitini körsitishi arqiliq Xudagha shan-sherep keltürüshtin ibaret bolidu. «Yesh.» 14:1-3ni körüng. Shu chaghda Xuda «Öz qolumni ularning üstige silkiymen» deydu — démek, ularning üstige halaket keltüridu (mushu ibare körüng «Yesh.» 11:15 we 19:16ni körüng).

(b) Qiziq yéri shuki, 8-ayette söz qilghuchi «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Yahweh (Perwerdigar)ning Özi; lékin U «Perwerdigar teripidin» ewetilgen. Sözlügüchi yene 9-ayette: «Siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler» deydu. Bu tolimu sirliq geptur! Emma Injilni oqughanlar shuni biliduki, mushu yerde sözlügüchi (mushu sözlerni bashqa héchqandaq chüshendürüş yoli yoqtur) Öz Atisi tereptin ewitilgen Reb Eysa Mesihdin bashqa birsi emes. Mesilen «Luqa» 4:14, 43, 9:48, «Yuh.» 3:34, 6:38, 7:28-29, 17:21, 20:21ni, shundaqla «Yesh.», 48:16ni körüng.

(p) 10-14-ayetlerning mezmuni jezmen Reb Eysa Mesihning pütkül Israil xelqi towa qilghandin kéyin dunyagha qayta kélishi bilen munasiwetlik: «Chünki mana, kéliwatimen, arangda makanlishimen». Mushu yerdimu sözlügüchining «Yahweh» (Perwerdigar) ikenlikini, «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar» teripidin ewetilgenlikini bayqaymiz (11-ayetni körüng).

Mushu ayetlerning ichide muqeddes yazmildardin yighinchaqlanghan köp ayetler körülide. Ularning beziliri töwendiki ayetlerde tépilidu: «Yesh.» 12:6, «Zef.» 3:14-15, «Zeb.» 102:15-22, «Yesh.» 56:1-6, «Yer.» 50:5, we yene «Zek.» 14-bab, «Ros.» 15:13-18, «Yesh.» 19:25.

(t) «Muqeddes zémin» dégen ibare diqqitimizni Xudaning Kanaan (Pelestin) zéminini «Méningki» dégenlikige tartidu; chünki «muqeddes» dégen sözning tüp menisi: «Xudaghila tewe» dégenlik bolidu.

(j) 13-ayette «qozghaldi» yaki «turdi», «qopti» dégen söz «Zeb.» 44:23de tépilidu: «Oyghan, i Perwerdigar! Némishqa uxlap yatisen?

Ornungdin tur, bizni menggüge tashlawetmigeysen!». Yene «Hab.» 2:20, «Zef.» 1:7nimu körüng.

Tötinchi ghayibane körünüş — bash kahin Yeshuaning Perwerdigarning Perishtisi aldida turushi (3-bab)

«Andin u manga Perwerdigarning Perishtisi aldida turuwatqan bash kahin Yeshuani, shuningdek Yeshuaning ong teripide uning bilen dushmanlishishke turghan Sheytanni körsetti.

Perwerdigar Sheytangha: «Perwerdigar séni eyiblisun, i Shaytan! Berheq, Yérusalémni tallialghan Perwerdigar séni eyiblisun! Bu kishi ottin tartiwélinghan bir chuchula otun emesmu?» — dédi. Yeshua bolsa paskina kiyimlarni kiygen halda Perishtining aldida turatti. U uning aldida turuwatqanlarga: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwétinglar» — dédi we uninggha: «Qara, Men qebihlikingni sendin élip kettim, sanga héytliq kiyim kiygüzdüm» — dédi. Men: «Ular béshigha pakiz bir sellini orisun!» — dédim. Shuning bilen ular pakiz bir sellini uning béshigha oridi; Perwerdigarning Perishtisi bir yanda turatti we Perwerdigarning Perishtisi Yeshuagha mundaq jékilidi: —

«Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Eger yollirimda mangsang, tapilighinimni ching tutsang, Méning öyümni bashqurisen, hoylilirimgha qaraydighan bolisen; sanga yénimda turuwatqanlarning arisida turush hoquqini bérimen.

I bash kahin Yeshua, sen we séning aldingda olturghan hemrahling anglanglar (chünki ular bésharetlik ademler): — Mana, Men «Shax» dégen qulumni meydangha chiqirimen. Mana, Men Yeshuaning aldigha qoyghan tashqa qara! — Bu bir tashning üstide yette köz bar; mana, Men uning neqishlirini özüm oyimen, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — we Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen.

Shu küni, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, herbiringlar öz yéqininglarni üzüm téli we enjür derixi astigha olturushqa tekliپ qilisiler».

Awwalqi üç körünüş toghruluq chongqur bir soal peyghemberning könglide peyda bolushi mumkin: «Xuda qandaqmu Israilni eslige keltürsun? Israilning éghir gunahliri we exlaqta bolghan buzuqchiliqi üçün uni Perwerdigarning öyi sélinidighan jay bolushqa, shundaqla barliq ellerge Xudaning bext-berikitini yetküzgüchi xizmetkar bolushqa menggü nalayiq qiliwetken emesmu?».

Tötinchi körünüş yuqiriqi soalgha jawab teriqiside hemde peyghemberning özining töwendiki xewerni öginishi üçün, shundaqla uni xelqge yütüzüshi üçün bérilgen, dep ishinimiz: —

(1) Israilning bext-berikiti (shundaqla, barliq ishengüchilarning bext-berikiti) Israilning uninggha layiq bolghinidin yaki qandaqtur birnechche atalmish «sawapliq ishliri»din bolghan emes, belki Perwerdigarning mutleq méhri-shepquitidin, «Yérusalémni tallighan» Qadir-Mutleqning özgermes muddia-meqsetliri asasında bolghandur;

(2) Napak, gunahkar we exlaqta bulghanghan bir xelq qandaq paklinip «**Xudaning xizmetkarliri**»gha özgertilidu? Xudaning Israilgha: «**Siler Manga kahinlardin terkib tapqan xas bir padishahliq we muqeddes bir qowm bolisiler**» dégen chaqiriqi we ularni talléwlishining sewebi bar idi. Israilni «Perwerdigarning öyi»ge mes’ul bolushqila emes, belki barliq bashqa ellerge «Perwerdigarning kahinliri» we «Xudayimizning xizmetkarliri» bolushqimu qandaq layiq qilinish yoli bizge bu körünüşte ayan qilinidu (Xudaning shu chaqiriqi «Mis.» 19:6de, «Yesh.» 61:6dimu xatirilididu).

Oxshash soal «Yer.» 3:19de qoyulidu.

«Zakeriya»

Qisqiche qilib éyqtanda, birinchi, ikkinchi we üçinchi körünüshte Israilning sürgünlüktin we özlirni zulum qilghuchilardin azad qilinip ronaq tapidighanliqi körsitilidu; tötinchi körünüshte shu jismaniye jehettiki azadliqqa mas halda, Israilning rohiy jehettin gunahqa esir bolghanliqidin azad qilinidighanliqi körsitilidu. «Ichki, rohiy hör qilinish» bolmisa «sirtqi, jismaniye hör qilinish»ning néme paydisi? Emdi körünüşning bezi tepsilatirini körely: —

«Andin u manga Perwerdigarning Perishtisi aldida turuwatqan bash kahin Yeshuani, shuningdek Yeshuaning ong teripide uning bilen düshmenlishishke turghan Sheytanni körsetti» (1-ayet).

Mushu «Yeshua» bolsa eslide on alte yil ilgiri Babilning sürgünlükidin tunji qaytqan 49697 kishige Zerubbabel bilen birge yétekchi bolghan «bash kahin» idi, elwette. «Perwerdigarning Perishtisi»ning salahiyiti toghruluq yuqirida azraq toxtalduq.

«**Aldida turuwatqan**» dégen söz Xudaning yaki insanning «xizmitide bolush»ni ipadileydu. Mesilen, «Yar.» 41:46de (Yüsüp Pirewnning aldida), «Qan.» 1:38de (Yeshua Musaning aldida), «1Sam.» 16:21de (Dawut Saulning aldida), «1Pad.» 1:2-4de (Abishag Dawutning aldida turidu). Bundaq misallar bashqa köp joylarda uchraydu. Xudaning aldida turush (Uning xizmitide bolush)tiki birnechche misalni «Qan.» 10:8din, «Hak.» 20:28din, «1Pad.» 17:1din, «2Pad.» 3:14-16din körüng. Bu sözler yene Xudaning aldida dua qilish üçün hazir bolushnimu bildüridu (mesilen, «Yar.» 18:22, «Yer.» 7:10).

Emma tötinchi körünüshte Yeshuaning Perwerdigarning Perishtisining aldida turushi peqet özige wakaliten emes, belki bash kahinliq salahiyitide pütkül Israil xelqige wakaliten bolidu.

Yeshuaning bu wekillik roli töwendikilerdin körünidu: —

(1) Yeshuaning «bash kahin» dégen unwanining tekitlenginidin körünidu;

(2) Perwerdigarning Perishtisining ötünüşhi we Sheytanning Yeshuaning üstidin chiqarghan shikayetlirige qayturghan jawabi Yeshua üçün emes, belki Yérusalém üçün qilinidu. Bu yerde Yérusalém bashqa köp yerlerdikidek sheherni emes, belki pütkül xelqni bildüridu.

(3) 4-ayet bilen 9-ayetni sélishturghanda, roshenki, Yeshuagha «**Qara, Men qebihlikingni sendin élip kettim**» dep éytilghan sözlerning körsetkini Xudaning (9-ayette) «**Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen**» dégen sözliride körsitilgen ish bilen oxshash ishtur.

Yeshua xelqge wekil hem ular üçün dua qilghuchi bash kahin süpitide Xudaning aldida mundaq turushi emeliyette Israil xelqining özining Xuda aldida soraqqa tartilidighanliqigha oxshash ishtur.

Mezkur ayet ibraniye tilida: «Yeshuaning ong teripide uninggha Sheytan bolushqa turghan Sheytanni körsetti» dégen tertipte kélidu — chünki «Sheytan» dégenning esli menisi: «düshmen, küshende».

Sheytanning shikayet sözliri bizge éytilmighan, biraq ularning témisi 3-ayettin éniq körünidu: «**Yeshua bolsa paskina kiyimlarni kiygen halda perishtining aldida turatti**».

Mushu yerde «paskina» dégen söz ibraniye tilida «eng yirginchlik, eng nijis» dégen menini bildüridu. Démek, Yeshuaning bu kiyimliri xelqning Xuda aldidiki gunahlirining qandaq ikenlikini körsitidu. Derweqe, uning Sheytan shikayet qilghudek derijide gunahi bar idi!

«Zekeriya»

Emma Sheytan shikayet qilgini bilen uning gunah békitish hoquqi yoqtur. Emeliyette adem heyran qalarliq ish shuki, Yeshuaning, shundaqla Israilning gunahini békitishke birdinbir hoquqi bar Bolghuchi, yeni Perwerdigarning Perishtisi Ōzi Yeshuani pakizlashqa teshebbuschi bolidu (biz 2-ayette «Perwerdigarning Perishtisi»ning yene bir qétim «Perwerdigar» dep atalghinini bayqaymiz).

Xudaning Israilni bundaq aqlishi Yeshaya peyghemberning Israilgha wekil bolup éytqan munu sözidek bolghan: —

«**Méni aqlighuchi yénimdidur; kim manga erz-shikayet qilalisun? Bar bolsa birlikte dewalishayli; kim méning üstümdin eyiblimekchi bolsa, aldimgha kelsun! Manga yardemde bolghuchi Perwerdigardur; emdi méni erz qilalaydighan kimken? Ularning hemmisi bir tal kiyimdek eskirep kétidu; perwaniler ularni yutuwétidu**» («Yesh.» 50:8, 9). Injilda Xudaning nijatidin nésip bolghanlarning bextlik ehwalı toghruluqmu shundaq déyilidu: «**Kimmu Xudaning tallighanliri üstidin shikayet qilalisun?! Xuda heqqaniy qilghan yerde, kimmu bizni gunahqa mehkum qilalisun? Ōlgen, hem tirilgen we Xudaning ong yénida turuwatqan, biz üçün Xudaning aldida turup dua-tilawet qiliwatqan Mesih shundaq qilarmu?!**» («Rim.» 8:33-34; «1Yuh.» 2:1-2nimu körüng, shu ayetlerde Rebbimiz «Yardemchi Wekilimiz» dep atilidu).

Ulugh «Yardemchi Wekil» Israil üçün bolghan aqlash sözliride birinchidin Perwerdigarning özgermes tallıwalghinini asas qilidu: «**Perwerdigar séni eyiblisun!**». «Eyiblisun» dégen péil ibranıy tilda «gaar» dégen söz bilen ipadilinidu. «Gaar» «tenbih bérish» we (Xuda teripidin ishli tilgen bolsa) «bésiqtürüş, basturush» dégen menilerni öz ichige alidu; shuning üçün mushu yerde «Iblisni basturup, shikayetlirini chetke qéqiwétish» dégen meninimu körsitidu. Sewebi — «**Berheq, Yérusalémnı tallıwalghan Perwerdigar séni eyiblisun!**». Injilda déyilgende k «**Xuda aldin bilgen Ōz xelqidin waz kechkini yoql!**» («Rim.» 11:2).

Xudaning Israilni Ōzige xas xelq qilip tallishida ularning sadiqliqigha asaslangan bolsa, undaqta ular xéli burunla tashliwétilgen bolatti. Xuda némishqa Israilni tallighandu? Ularning heqqaniyliqi üçünmu? Bashqa ellerdin yéqimliq bolghanlıqi tüpeylidinmu? Yaq! — U Musa arqiliq ulargha: «**Perwerdigarning silerge méhri chüshüp silerni tallıwalghini silerning bashqa xelqlerdin köp bolghanlıqinglar üçün emes — emeliyette, siler barlıq xelqler arisida eng az idinglar — belki Perwerdigarning silerni söygini tüpeylidin we ata-bowiliringlargha ichken qesemge sadiq bolghanlıqi üçün Perwerdigar silerni küchlük qol bilen qutquzup, hörlük bedili tölep «Qulluq makani»din, yeni Misir padishahi Pirewnning qolidin chiqarghan**» deydu («Qan.» 7:7-8).

Xuda Ōzining Ibrahim bilen «**Sen arqiliq yer yüzidiki barlıq aile-qebililer bext-beriket tapıdu!**» dégen ehdisige asasen Israil arqiliq Ōz muqeddes xarakterining barlıq terepliri, jümlidin mutleq adıllıqi hem cheksiz méhir-shepqitini bayan qilishqa shundaq békitkendin kéyin, gerche ularning köp gunahliri we asiylıqliri bolghan bolsimu, U hergiz ulardin waz kechmeydu.

Bu nuqtini körsetken ayetler xéli köptur — mesilen, «Yer.» 31:37, «Law.» 26:44.

Ikkinchidin, Perwerdigarning Perishtisining Sheytanning shikayetlirige bolghan jawabi Israilning allıqachan tartqan azab-oqubetlirini öz ichige alidu: «**Bu kishi ottin tartiwélinghan bir chuchula otun emesmu?**». Bu sözler «Amos» 4:11dimu ishli tilgen bolup, shu yerde Xudaning rehım-shepqiti bilen insanning nahayiti chong bir apettin qutulushini körsitidu. Yuqirida

«Zekeriya»

éyťqinimizdek bu sťzler peqet Yeshuaning ۆzınıla emes, belki u wekil bolghan pťtkťl Israilning ehwalını kۆrsitidu.

Mushu yerdiki «ot» birinchidin Babil impériyesidiki sűrgťnlűkni kۆrsitidu. Mushu «ot»tin qaytqan qaldurulghan qisim «tartiwélinghan chuchula»gha oxshaydu. Uning ۆstige, bu sťzler bizge Yehudiylarning tarixi toghrisida téximu chongqur bir omumiy heqiqetni eslitidu. Israil daim dégűdek «ot ichide» bolidu, lékin Xuda ularning pťtűnley yoqitilishigha hergiz yol qoymaydu. Bu jehettin Israil Musa peyghember kۆrgen shu «**kۆyűwatqan azghanlıq**»qa oxshaydu. Xuda ular otturisida ottek turghachqa ularning ichidiki dashqili kۆydűrűlmekte; lékin ular uningda kۆydűrűp yewétilmeydu.

Israilning «ot ichide» bolghanlıqı toghruluq yene «Yar.» 15:17, «Qan.» 4:20, «Zéb.» 66:12, «Yesh.» 43:2ni kۆrűng. Misir Israilgha «xumdan» bolghan, Babilmu hem shundaq; gerche bűgűnki kűnde Yehudiylar qaytidin Qanaan zéminini igiligen bolsimu, ularni sinaydighan «azab-oqubet otliri» téxi tűgimidi; «**yat ellerning waqti**» toshquche, Israil zéminida turuwatqan hem pťtkűl dunyagha tarqitilghan barlıq Yehudiylarning tartqan azab-oqubetliri axirqi «dehshetlik azab-oqubet» waqtida ewjige chiqidu. Shu chaghda «**Reb adalet yűrgűzgűchi Roh hem kۆydűrgűchi Roh bilen bilen,**

Zion qizlirining pasıqlıqını yuyup,

Yérusalémning qan daghlirini tazılaydu» («Yesh.» 4:4); U shu chaghda ularni qaytidin «**ottin tartıwalghan chuchula**»dek qutquzidu, ularni kۆpeytip pťtkűl dunyagha bext-beriket ata qilidu.

Barlıq étiqadchılarmu «**chuchulidek ottin tartıwélinghan**» emesmu? «Ot» adette gunahning ۆzini emes, belki Xudaning jazalirini kۆrsitidu; biraq gunah panyı dunyadimu daim dégűdek gunah ۆtkűzgűchining beshigha ot chűshűridu; «**rezillik ottek kۆyidu**» («Yesh.» 9:18). Bu nuqtını hés qilghan yaki hés qilmighan bolaylı, derheqiqet hemmimizning ehwalımız shundaq bolidu. Hemmimiz ۆzimizdiki gunahlıq tebiyitimizning gunahiy oti ichide yashap kelduq (mesilen, tilimiz toghruluq «Yaq.» 3:6ni kۆrűng). Xudaning rehim-shepqiti bolmisa, alliburun gunahlıq oti bilen kۆyűp kétettuq.

Ikkinchidin, «**ottin tartıwélinghan chuchulidek**» dégen sťzler bizge Qutquzghuchimizning méhir-muhebbiti we rehımdıllıqını eslitidu; chűnki héchkim bizge ich aghritmighan waqtida, U cheksiz azab-oqubetlerni tartıshlırı bilen «ottin tartıwélinghan chuchulılardek» bizni gunahning kelgűsi jazaliridinla emes, belki gunahning hazırqi kűchlűk esirlikidinmu qutquzghan.

Yeshua kiygen «paskina kiyimler» toghruluq yene toxtılaylı. Bular déginimizdek Israilning shu chaghdiki gunahını kۆrsetken; Xuda ularni téxi yat ellerning hőkűmranlıqıdin azad qilmighanlıqınıng ۆzi ularning shu éghir gunahınıng mewjutlıqıgha toluq ispat bermekte idi.

«Paskina kiyimler» exlaqiy buzuqluqqa simwol bolidighanlıqı yene «Yesh.» 64:6dimu tilgha élinidu: —

«**Emdi biz napak birnersige oxshash bolduq,**

Qiliwatqan barlıq «heqqaniyetlirimiz» bolsa bir ewret latisighıla oxshaydu, xalas;

Hemmimiz yopurmaqtek xazan bolup kettuq,

Qebihliklirimiz shamaldeq bizni uchurup tashlıwetti».

Bu sťzler Israilning heqiqiy exlaqiy halitını kۆrsetti.

«Zekeriya»

Xudaning «**Zion qizlirining pasiqliqini yuyush**», shundaqla barliq bulghinishliridin paklash toghrisidiki wedisi köp peyghemberler teripidin xatirilengen — mesilen, «Yesh.» 4:3-4, «Ez.» 36:16-32. Israil kiyidighan yéngi kiyim, yeni Mesihning Özining mukemmel heqqaniyliq bolghan kiyimler «Yesh.» 61:6, 10de körünidu: — «**Men Perwerdigarni zor shad-xuramliq dep bilip shadlinimen**,

Jénim Xudayim tüpeylidin xushallinidu;

Chünki toy qilidighan yigit özige «kahinliq selle» kiyiwalghandek,

Toy qilidighan qiz leel-yaqutlar bilen özi perdzalighandek,

U nijatliqning kiyim-kéchikini manga kiydürdi,

Heqqaniyliq toni bilen Méni pürkendürdi».

Bu rohiy kiyimler bilen hemme ishengüchiler bugün kiyindi; pütkül Israilmu kelgüside ular bilen kiyinidu.

4-ayetke öteyli: — «**«Bu paskina kiyimlarni uningdin salduruwétinglar» — dédi we uningha: «Qara, Men qebihlikingni sendin élip kettim, sanga héytliq kiyim kiygüzdü»**». Bu némidégen ajayib özgirish-he! Perwerdigarning Perishtisi mushu buyruqni aldidiki xizmetkar perishtige chüshürgendin kéyin derhal bu simwolgha tebir béríp: «**Qara, men qebihlikingni sendin élip kettim**» deydu (9-ayettiki «**Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen**» dégen shereplik wede shuninggha oxshash menide bolghan); andin «**Men sanga héytliq kiyim kiygüzdü»** deydu. «Héytliq kiyim» yuqirida déginimizdek, Mesihning mukemmel heqqaniyliqini körsetkechke, bu sözler biwasite bésharet bolmisimu, pütkül Israil xelqining kahin bolushqa qaytidin chaqiritilip kelinidighanliqini puritidu («Mis.» 19:6). Bu ish peyghemberge 5-ayettimu körünidu. Peyghember stixiyilik halda tuyuqsiz: «**Ular béshigha pakiz bir sellini orisun!**» — dep salidu. Uning duasi derhal ijabet qilinidu: «**ular pakiz bir sellini uning béshigha oridi**». Bu «pakiz selle» dégen söz bash kahinning mexsus kiyimining «taj»i bolghan «selle» dégen söz bilen menidashtur («Mis.» 28:36-38). Shu selle bilen Yeshua (Israilgha wakaliten) kahinliq xizmitide bolushqa toluq teyyarlanghan bolidu.

Shuning bilen Israil axirida «**«Perwerdigarning kahinliri» dep atilidu;**

... ular «Xudayimizning xizmetkarliri» déyilidu».

Herbi étiquadchining kechürmishi Israilning bu kechürmishini eks ettüridu. Adem'atimiz we Hawa'animiz gunahini yépush üçün özlirige enjür yopurpmaqliridin kiyimlarni yasighan. Lékin Xuda ularning shu özliri tikken kiyimlarni salduruwétip, Özi «haywanning térisi»din qilghan kiyimni ulargha kiygüzdi (bu kiyimni qilish üçün gunahsiz bir haywan ölüshi kérek idi, shuning bilen u namsiz haywanni «birinchi qurbanliq» dések, xata bolmaydu — «Yar.» 3:6-7, 21). Bizmu oxshash yolda Xudaning özimizning barliq bahanilirimizni we «**ewret latisighila oxshaydighan**» atalmish «**heqqaniyetlirimiz**»ni («Yesh.» 64:6) üstimizdin saldurushini qobul qilishimiz kérek. Peqet shundaq qilghanda andin étiquad arqiliqla qobul qilinidighan Mesihning shereplik heqqaniyliqini bilen kiydürülüşke salahiyetimiz bar bolidu («Ef.» 4:22-24). Bu ish bizning atalmish «sawabliq ishlirimiz» arqiliq emes, belki peqet Uning méhir-shepqiti arqiliq bolidu («Ef.» 2:5)

«Mat.» 22:1-14, «Weh.» 19:6-18nimu körüng.

6-7-ayetlerde salmaq bir agah we shereplik wede toghruluq oquymiz: —

«**We Perwerdigarning Perishtisi Yeshuagha mundaq jékilidi: — «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Eger yollirimda mangsang, tapilighinimni ching tutsang, sen Méning öyümni bashqurisen, hoyllirimgha qaraydighan bolisen; sanga yénimda turuwatqanlarning arisida turush hoquqini bérimen**».

«Zekeriya»

Mushu yerde «jékilidi» dégen söz ibraniy tilida «guwahliq bérish», «agahlandurush» yaki Xuda bilen munasiwetlik ishlitilgende «Xuda guwahchi bolsun» dégen menilerni öz ichige alidu. Bu sözni Sulayman Shimeyni agahlandurup: **«Séni men Perwerdigar bilen qesem qildurup: Shuni sanga.. dep agahlandurup éytmighanmidim?»** dégendimu ishlitilgen («1Pad.» 2:41). Shu ibare kéyinki sözlarning muhimliqini tekitleydu.

Xudaning öyidiki ishlarda durus höküm chiqirishta sezgür bolushning addiy sherti Yeshua, Israil, shundaqla bizler üçünmu itaetmen bolushtin ibarettur.

«Yénimda turuwatqanlar» bizningche perishtilerni körsitidu.

8-10-ayetlerde téximu ulugh wediler tépilidu. Yeshua bash kahin süpitide shularni anglashqa alahide oyghitilidu: —

«Emdi angla, bash kahin Yeshua, sen we séning aldingda olturghan hemrahliring anglanglar (chünki ular bésharetlik ademler)»

«**Hemrahliring**» mushu yerde Yeshuagha yordamchi bolghan bashqa kahinlarni körsitidu. «Melum birsining **«aldida olturush»**» dégen sözler shu kishidin öginish, bilim élishni bildiridu. Bezi misallarni «2Pad.» 4:38, 6:1, «Ez.» 8:1, 14:1, 20:1din körüng. Israilning kéyinki dewrliride «rabbi» (ustaz)larning muxlisiliri ularning «aldida olturghan» yaki «ayighi aldida olturghan» déyilidu («Luqa» 10:39, «Ros.» 22:3).

Shunga **«sen we séning aldingda olturghan hemrahliring»** Yeshua we uning shagirtliri **«bésharetlik ademler»** déyilidu. Oxshashla Yeshaya we uning oghullirimu **«bésharetlik ademler»** idi («Yesh.» 8:18; «Yesh.» 20:3, «Ez.» 12:6-11nimu körüng). Emdi Yeshua we hemrahliri» némige bésharet béridu? Jawab kéyinki jümlide tépilidu: —

«Chünki, mana, Men «Shax» dep atalghan qulumni meydangha chiqirimen».

Mushu yerde Xuda ewetmekchi bolghan Qutquzghuchi-Mesihning ikki unwani: — «Méning qulum» we «Shax» dégenler birlishtürülgen. Mesih «Méning qulum» dégen unwani bilen, Yeshaya peyghemberning wasitisi bilen nurhun bésharetler arqiliq kelgüsida Xudaning iradisige mukemmel emel qilghuchi, Uning nijatini pütkül insayetke élip barghuchi Qutquzghuchi süpitide bizge tonushturulidu. Shuning bilen «Yeshua we uning ademliri» Mesihning Özi we Uninggha egishidighanlarga bésharet bolidu. Ular derweqe Xudaning Israilgha bolghan chaqiriqigha emel qilidu: **«Siler manga kahinlardin terkiib tapqan xas bir padishahliq we muqeddes bir qowm bolisiler!»**.

Mesihning «Shax» dégen unwanini biz «ilgiriki peyghemberler»ning kitabliridin tapimiz.

Birinchidin, Yeshaya peyghemberning kitabidiki 4-babta «Shax»ning wasitisi bilen «Zion qizlirining pasiliqi yuyulidu»: —

— **«Reb adalet yürgüzgüchi Roh hem köydürgüchi Roh bilen,**

Zion qizlirining pasiliqlini yuyup,

Yérusalémning qan daghlirini tazilaydu».

Shuning bilen: —«Zionda qalghanlar we Yérusalémda toxtitilghanlar,

Yeni Yérusalémda qaldurulghan,

Hayat dep tizimlanghanlarning hemmisi pak-muqeddes dep atilidu».

Ikkinchidin, «Perwerdigarning Shéxi» bolghan Mesih «Yeremiya» kitabida, 23-bab we 33-babta körsitilidu. Shu yerlerde u Xuda **«Dawut üçün östürüp tikligen Heqqaniy Shax»**, andin **«Dawut neslidin östürüp chiqiridighan Heqqaniy Shax»** dégen süpette bizge tonushturulup, andin: **«Uning... shu künliride Yehuda qutquzulidu, Yérusalém arambexshte**

«Zekeriya»

turidu; shu chaghta Yérusalém: «Perwerdigar Heqqaniyiqimizdur» dégen nam bilen atilidu» dep bésharet bérilidu.

Zekeriya peyghember «Shax» toghruluq bergén ikki bésharetni yuqiriqlargha qoshsaq, Tewratda «Shax» dégen zatning xaraktéri töwendiki töt jehette bizge tonushturlidu: —

(1) heqqaniylik bilen höküm sürgüchi mukemmel padishah — **«Dawutning neslidin bolghan Shax»**, Xudaning Dawut padishahqa bergén barliq wedilirini emelge ashurghuchi («Yer.» 23:5, 6, 33:15, 16)

(2) «Shax» dep atalghan «méning qulum» («Zek.» 3:8)

(3) «Shax» dep atalghan insan («Zek.» 6:12).

(4) «Perwerdigarning Shéxi» — **«...güzel hem shereplik bolup,...**

Qéchip qutulghan Israildikilerge shöhret we güzellik keltüridu» («Yesh.» 4:2)

«Shax»ning bu töteripi Mesihning emellirini bizge teswirligen Injildiki «töt bayan»dimu, Mesihning del mushu töteripi éniq körünidu.

Bu töteripi toghrisida «Injildiki kirish söz»imizde we «Ezakiyal»diki «qoshumche söz»imizde toxtalduq. Mushu yerde shu sherhlimizni addiy ixchamlaymiz: —

(1) Rosul Mattaning tekitligini — **«Dawutning neslidin bolghan Shax»**tur. **«Mana, séning Padishahing!»** («Zek.» 9:9) — buni «Matta»diki chong téma déyishke bolidu.

(2) Markusning tekitligini — **«Mana Méning qulum»**dur.

(3) Luqaning tekitligini **««Shax» dep atalghan insan»** (Zek.» 6:12). Luqa bizge Eysa Mesihning «Insan'oghli» dégen süpitini, yeni uning toluq insan, shundaqla mukemmel insan bolghanliqi, barliq insanlarni qutquzushqa kelgenlikini körsitidu.

(4) Rosul Yuhannaning tekitligini **«Perwerdigarning Shéxi»**dur. Rosul Yuhanna öz bayanida **«Eslidila ershte turghuchi, yeni ershtin chühküchi»**ni bizge ayan qilidu. U éytqan shu zat Xudaning toluq tebiitige ige bolghan, shuningdek toluq insaniy tebietke ige bolghan Mesih tur («Yuh.» 3:13).

Oqurmenler Injildiki «töt bayan»ni oqughanséri «Shax»ning bu töteripini bayqiyalaydu.

Mesih toghruluq bu babtiki ulugh bésharet 9-ayette yuqiri pellige kötürüldü: —

«Mana, Men Yeshuaning aldigha qoyghan tashqa qara! — bu bir tashning üstide yette köz bar; mana, Men uning neqishlirini özüm oyimen — deydu samawî qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar — we Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen».

Zekeriyaning bashqa köp bésharetlirige oxshash, «ilgiriki peyghemberler»ning bésharetlirini ésimizge keltürüshimiz kérek, andin shularning yoruqluqi bilen bularni chüshineleymiz.

«Mana Men Yeshuaning aldigha qoyghan tash!» dégenlik ademning ésige awwal shu chaghta yéngidin quruluwatqan ibadetxanining ulidiki chong uyultash kélishi mumkin. Lékin shu tashning özi qedimki ikki bésharetni körsetse kérek: —

«Mana, Zionda ul bolush üçün bir tash,

Sinaqtin ötküzülgen bir tash,

Qimmetlik bir bulung téshi,

Ishenchlik muqim ul téshini salghuchi men bolimen.

Uninggha ishinip tayanghan kishi héch hoduqmaydu, aldirimaydu» («Yesh.» 28:16); we: **«Tamchilar tashliwetken tash bolsa, burjek téshi bolup tiklendi!»** («Zeb.» 118:22). Shek yoqki, bu tash Mesihning Özidur («1Pét.» 2:4-8, «Mat.» 21:42).

«Zekeriya»

Eger Mesih Eysa ademning hayatining uli bolmaydighan bolsa, ademning hayatining héchqandaq uli bolmaydu. U Xudaning heqiqiy we menggülik rohiy ibadetxanisining tewrenmes ulidur; barliq étiqadchilar shu ibadetxanining bir qismi qilinip qurulusi bilen ibadetxana «Xudaning bir menggü turalghusi bolushqa Muqeddes Rohta birleshtürülüp qurulmaqtä» («Ef.» 2:19-22, «1Pét.» 2:4-8).

«Bu bir tashning üstide yette köz bar»

Bezi sherhchiler bu sözlerni («Mat.» 3:16-17 qatarliq yazmilarni közde tutup) «Xudaning közliri herdaim Öz quli bolghan Mesihning üstide turidu» dep chüshendüridu. Halbuki, bizningche shu körünüshtiki tashning özide «yette köz» oyulghan yaki neqishlengen. Shundaq bolghanda, Zekeriya peyghemberning shu waqitta körginining menisi kéyinki «Wehiy» dégen kitabta xatirlengen, rosul Yuhannagha wehiy qilinghan körünüshtiki mezmungha op'oxshash bolidu. Chünki rosul Yuhanna «Wehiy» dégen kitabni qobul qilghanda Mesihni mundaq halette köridu: **«Andin qarisam, ... bir Qoza öre turatti. U yéngila boghuzlanghandek qilatti; Uning yette münggüzi** (barliq hoquqqa ige bolghanliqini bildüridu) **we yette közi bolup** (hemme ishni mukemmel bilginini bildüridu), **bu közler Xudaning pütkül yer yüzige ewetken yette Rohi idi**» («Weh.» 5:6).

Démek, Mesih Xudaning Rohining yette tereplik iltipatining hemmisige ige bolidu: —

«We bir tal nota Yessening derixining kötikidin ünüp chiqidu;

Uning yiltizidin ünüp chiqqan bir shax köp méwe béridu.

We Perwerdigarning Rohi,

Yeni danaliqning we yorutushning Rohi,

Nesihet we küch-qudretning Rohi,

Bilim we Perwerdigardin eyminishning Rohi Uning üstige chüshüp turidu;

Uning xursenliki bolsa Perwerdigardin qorqushtin ibaret bolidu» («Yesh.» 11:1-3ni we kéyinki ayetlernimu köring).

9-ayetning dawamida Xudaning: **«Mana, Men uning neqishlirini Özüm oyimen»** dégen sözlirini choqum aldinqi sözler bilen bashlinishliqi bar dep qaraymiz. Bu yerde «tashqa oyulghan» nersining zadi néme ikenliki bayan qilinmaydu. Bu ishta köp qiyaslarni qilishqa bolidu, elwette. Emma tash Mesihning Özi bolidiken, undaqtä «Uning üstige menggülik oyulghini»ning néme ikenlikide shek yoq. Chünki U bizning gunahlimiz üçün bedel töligende, Uning ténining besh yéri yarilanghanidi. Yuqirida tilgha alghinimizdek rosul Yuhanna Mesih Eysani ershte körginide uni **«yéngila boghuzlanghandek»** kördi. Rebbimiz ölümدين yéngila tirilip, ershte ayan bolghanda Öz ténide shu besh yarisinging tatuqliri téxiche bar idi we hazirumu shu tatuqliri bardur! («Yuh.» 20:20, 25, 27, «Weh.» 5:6, 12). Bu shereplik yarilar bizning menggülikimiz üçün oyulghan idi, biz del ular arqiliq shipa taptuq! («Yesh.» 53:5, «Mat.» 8:17).

9-ayetning: **«Men bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen»** dégen axirqi jümlisi choqum yuqirida tilgha élinghan Mesihning ténidiki «neqishliri»ge, shundaqla Uning gunahlimiz üçün azab-oqubet tartqanlirigha zich baghlinidu, elwette. Chünki U peqet «zéminning qebihlikini élip tashlapla» qalmay, belki kréstke mixlinip pütkül dunyaning gunahlirining bedilini tölep, gunahlardin azad bolush yolini **«bir kün ichidila»** achi («1Pét.» 2:24)!

«Zekeriya»

Emma bésharette közde tutulghan «kün» emeliyette Mesihning azablanghan shu küni emes, belki kelgüside Israilning (Mesih kréstlengen ashu künde) alliqachan échilghan nijatni qobul qilidighan künidin ibaret. «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizde toxtalghinimizdek, Israilning «kafaret küni» héyti ularning kelgüside towa qilip Mesihini qobul qilidighan künige béshareklik resim bolidu («Rim.» 11:26). Démek, Rebbimizning alliqachan pütkül insaniyetning gunahlinirini «bir kün ichidila» Öz üstige alghan xizmiti kelgüside pütkül Israil xelqide közligen nishangha yétip, **«ularning qebihlik bir kün ichidila élip tashlinidu»**. «Yesh.» 66:8, «Zek.» 12:10-14, 13:1ni we bu ayetler toghrisidiki bayanlirimiznimu körüng.

Bu ishni chüshinishimizge yordam bolsun üçün Hejerning kechürmishini, uning Beer-Shébadiki chöl-bayawanda yoldin adiship yüriginide bolghan weqeni addiy bir misal qilayli. Uning tulumidiki süyi tügep ketkende, oghli Ismailni bir chatqalning tüwige tashlap qoyup, ölümge yüzlinip sel yiraqqa béríp, derd-elem ichide peryad kötürüp yighlaydu. Xuda uning we oghlining yigha awazini anglap ulargha ich aghritidu. **«Shuan Xuda Hejerning közlirini achi, u bir quduqni kördi»** («Yar.» 21:9). Quduq derweqe eslidila shu yerde bolsa kérek, lékin uning közliri azab we yash bilen torlishop ketkechke, Hejer uni körmigen; Hejer tulumni sugha toshquzghanda, uninggha nisbeten quduqtiki bulaq peqet hazirla échilghandek bolghan. Israilgha nisbeten kelgüside shu künide shuninggha oxshash bolidu. Gunah we napakliqni yuyidighan bulaq derweqe ikki ming yil ilgiri Mesihning yariliri arqiliq échilghanidi; kelgüside «shu küni» (13:1) Muqeddes Roh ularning pütkül xelqining üstige tökülginide **«korning közliri échilidu»** («Yeshaya» 35-bab) andin Roh ulargha Mesihning eslide ular üçün emelge ashurghinini ayan qilidu: **«Yu künide silerni paklashqa siler üçün kafaret keltürüldi; Perwerdigarning aldida siler hemme gunahlinglardin pak bolisiler»** («Law.» 16:30, «Ibr.» 9:13, 14).

Ularining Xuda bilen yarashturulushining bext-beriketlik netijisi 10-ayette körüldi: —

«Shu küni, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar,

Herbiringlar öz yéqininglarni üzüm téli we enjür derixi astigha olturushqa tekliq qilisiler».

Israil Xudaning rehim-shepqi we shapaitidin huzurlinip, pütkül dunyani özliri bilen bille tebrikleidyghan ziyapetke chaqiridu. Bu ziyapet Mesihning yer yüzide sürgen ming yillik selteniti bolidu («Weh.» 20:1-10).

Beshinchi ghayibane körünüş — altun chiraghdan (4:1-14)

«Andin men bilen sözlisiwatqan perishte qaytip kélip méni oyghitiwetti. Men xuddi uyqusidin oyghitiwétilgen ademdek bolup qaldim; u mendin: «Némini kördüng?» dep soridi. Men: «Mana, men pütünley altundin yasalghan bir chiraghdanni kördüm; uning üsti teripide bir qacha, yette chirighi we yette chiraghqa tutishidighan yette neyche bar iken; uning yénida ikki zeytun derixi bar, birsi ong terepte, birsi sol terepte», dédim. Andin jawaben men bilen sözlisiwatqan perishtidin: «I teqsir, bular néme?» — dep soridim.

Men bilen sözlisiwatqan perishte manga jawaben: **«Bularning néme ikenlikini bilmensen?» — dédi. Men: «Yaq, teqsir» — dédim.**

Andin u manga jawaben mundaq dédi: **«Mana samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Zerubbabelge qilghan sözi: «Ish küch-qudret bilen emes, iqtidar bilen emes, belki Méning Rohim arqiliq pütidu! — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar.**

— I büyük tagh, sen zadi kim? Zerubbabel aldida sen tüzlenglik bolisen; u ibadetxanining eng üstige jipsima tashni qoyidu, shuning bilen buninggha: **«Iltipatliq bolsun! Iltipat uningghal!» dégen towlashlar yangrap anglinidu».**

«Zekeriya»

Andin Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: — «Zerubbabelning qoli mushu öyning ulini saldi we uning qolliri uni püttüridu; shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler. Kim emdi mushu «kichik ishlar bolghan kün»ni közge ilmisun? Chünki bular shadlinidu, — Berheq, bu «yette» shadlinidu, — Zerubbabelning qoli tutqan tik ölchem téshini körgende shadlinidu; bu «yette» bolsa Perwerdigarning pütkül yer yüzige sepsélip qarawatqan közliridur».

Men jawaben perishtidin: «Chiraghdanning ong we sol teripide turghan ikki zeytun derixi néme?» dep soridim; we ikkinchi qétim soalni qoyup uningdin: «Ularning yénidiki ikki altun neyche arqiliq özlükidin «altun» quyuwatqan shu ikki zeytun shéxi néme?» dep soridim.

U mendin: «Bularning néme ikenlikini bilmemsen?» dep soridi. Men: «Yaq, teqsir» — dédim.

U manga: «Bular pütkül yer-zéminning Igisi aldida turuwatqan «zeytun méyida mesih qilinghan» ikki oghul balidur» — dédi».

Bu körünüş we uning meqsiti toghruluq biz bir-birlep ayetmu-ayet körüp chiqimiz. Bu toghruluq köp tehlillerni qilishqa bolidu, biz mushu yerde peqet asasiy menisini, shundaqla uninggha baghlanghan bashqa bésharetlerni qisqa sherhlep ötimiz.

Körünüshte bolghan simwollar — (1-5-ayet)

1-ayet: «Andin men bilen sözlisawatqan perishte qaytip kélip méni oyghitiwetti. Men xuddi uyqusidin oyghitiwétilgen ademdek bolup qaldim»

«Men xuddi uyqusidin oyghitiwétilgen ademdek bolup qaldim» dégen sözler bizge shuni uqturiduki, mushu chaghda Zekeriya uxlap qalghan bolmastin, belki uning rohta oyghitilghan yüksek sezgürlüki uning adettiki sezgüsini uxlawatqandek tuyuldurghan bolushi mumkin. Bizmu shundaq bolushini xalaymizki, Xuda hemmimizni etrapimizdiki rohiy emeliyetlerge köprek sezgür qilsun!

Emdi «chiraghdan»gha öteyli: —

«U mendin: «Némini kördüng?» dep soridi. Men: «Mana, men pütünley altundin yasalgan bir chiraghdanni kördüm; uning üsti teripide bir qacha, yette chirighi we yette chiraghqa tutishidighan yette neyche bar iken; uning yénida ikki zeytun derixi bar, birsı ong terepte, birsı sol terepte», dédim».

Bu chiraghdan shekli jehettin Xuda eslide muqeddes chédir üçün békitken «yette shaxliq» chiraghdangha, shundaqla u Sulayman padishah qurghan muqeddes ibadetxana üçün békitken chiraghdanlarga oxshishidu, elwette («Mis.» 25:31-40, «1Pad.» 7:49). Shu chiraghdanlar toghrisida, ularning yoruqi hergiz öchürülmekliki kérek, dep emr qilinghanidi. Mezkur körünüshtiki chiraghdanning ulardin mahiyetlik bir perqi bardur; muqeddes chédirdiki we ibadetxanidiki chiraghdanlarga lazimliq zeytun méyi herkünı kahinlar teripidin toluqlinip qachilinishi kérek idi; lékin mezkur chiraghdanning uni toxtawsız zeytun méyi bilen teminleydighan menbesi bar idi. Chünki «Uning yénida, birsı ong terepte, birsı sol terepte» ikki zeytun derixi bar idi: — «yénidiki ikki altun neyche arqiliq özlükidin «altun» (zeytun méyi) quyuwatqan ikki zeytun shéxi» bar idi; shuning bilen chiraghlar toxtawsız köyüp nur chachatti (3-ayet we 11-12-ayet).

Undaqla, chiraghdan némige wekillik qilidu? Biz shundaq jezmleshtürüp éytalaymizki, chiraghdan Israilning dunyadiki qalghan ellerge chéchishi kérek bolghan nurgha wekillik qilidu («Mis.» 19:6, «Yesh.» 43:10-12, 21, 44:8).

«Zekeriya»

Sürgünlüktin qaytqan Israilning «qaldilar»i arqiliq, yeni Zerubbabel, Yeshua we ular bilen birge qaytqanlarning étiqadi arqiliq ibadetxana qattiq qarshiliqqa we éghir qiynchiliqqa qarimay, qaytidin qurulmaqta idi; shübhisizki, shu körünüş ulargha öz étiqadi arqiliq nur chéchiwatqinini ayan qilish üçün, shundaqla ularning shu quruluş ishida étiqadini righbetlendürüş üçün bérildi. Epsuski, Israil öz tarixida köp waqitlarda Xudaning muddia-meqsetlerini izdimeytti we Uninggha qulaq salmaytti; ular nur bolushning ornigha, ellerning birdinbir heqiqiy Xudagha ishinishke putlikashang boldi; Ezakiyal peyghember éytqandek: **«Mana, bu Yérusalém; Men uni ellerning del otturisigha orunlashturdum; bashqa memliketler uning öpchöriside turidu** (Israil shu ellerni nur bolup yorutsun, ular uning güzel emellirini körüp Xudani ulughlisun dep) — **Biraq u Méning hökümlirimge qarshiliship, rezillikte yat ellerdinmu ashuruwetti, belgilimilirimge qarshilishishta öpchörisidiki memliketlerdinmu ashuruwetti; chünki Méning hökümlirimni ular ret qildi, Méning belgilimilirim bolsa, ularda aqmaydu**» («Ezakiyal» 5-babtin).

Tewrattiki axirqi qisim bolghan «Malaki» dégen kitabta bayan qilinghandek, Zerubbabel we sürgünlüktin qaytqanlarning étiqadi ellerge shunche yarqin yoruqluq bergen bolsimu, uzun ötmey yuqiriqi osal ehwal Israilda qaytidin bash kötürdi.

Tewrat dewride Xuda shunche köp qétim peyghemberliri arqiliq «chiraghdénim bolush imtiyazini silerdin mehrum qilimen» dep tehdit salghan bolsimu, emma U ulargha bolghan sewr-taqiti bilen ularning Özige bolghan guwahchi salahiyitini hetta ular yat ellerning hökümi astida turghandimu saqlap turghanidi.

Halbuki, Özi toghruluq **«Dunyaning nuri Özümdurmen»** dep jakarlighuchi kelgende («Yuh.» 8:12, 9:5) Israilning Uni chetke qéqishi bilen Xuda ulardin chiraghdanni hem padishahliqni mehrum qildi, chiraghdanni hem padishahliq **«uninggha muwapiq méwilerni béridighan bashqa bir elge ata qilindi**» («Mat.» 21:43).

Chiraghdan Israildin élip kétilgende, uning ornida «yette altun chiraghdan»ni körimiz («Weh.» 1:12-13, 20, 2:1). Israilning Reb aldida muqeddes jayda nur bolup, shundaqla nuri bilen dunyaning qarangghuluqini yorutushtin ibaret eslidiki muqeddes wezipisini emelge ashurushqa békitilgen yéngi bir xelq meydangha kélidu. U bolsimu étiqadchilar jamaitudur. «Wehiy»diki bu yette chiraghdan jamaetni körsitidu («Mat.» 5:14nimu körüng). «Wehiy»de körsitilgen «yette jamaet» toghruluq «Wehiy»diki «qoshumche söz»nimu körüng; «Wehiy»din shu ish éniqki, jamaetlerning Israilgha oxshimaydighan yéri, hazirqi étiqadchi jamaetlerning (meyli Rim yaki Yérusalém bolsun) yer yüzide héchqandaq «merkizi» yoqtur; ularning Xuda üçün «guwahchi chiraghdan» salahiyitide turushi pütünley ularning **«otturisida turghan»** Reb Eysa Mesihning Özi bilen bolghan alaqsige baghliqtur.

Chiraghdanlarning nur bérishi toghrisidiki yarqin bir misalni Tésalonikadiki jamaettin köreleyimiz: **«Chünki Rebning söz-xewiri silerdin peqet Makédoniye we Axayaghila yangrap qalmastin, belki hemme yerge Xudagha baghlanghan étiqadinglar toghruluq xewer tarqaldi; netijide, bizning shu yerlerde xush xewer toghruluq héchnéme déyishimizning hajiti qalmidi**» (démek, Pawlus we xizmetdashliri qaysi yerlerge barmisun, shu yerdiki kishiler alliqachan Tésalonikaliqlarning Xudagha bolghan étiqadidin xewer tapqan, shundaqla özlirimu xush xewerdin xewerdar bolghan — «1Tés.» 1:8).

«Zekeriya»

Masihning jamaatlari bügünge qeder Xudaning guwahchisi bolup kelmekte; axirqi zamanlarda Israildiki chiraghdan qaytidin ornigha qoyulup jamaatlarning chiraghdanlirigha qoshulidighan bir kün kélidu. Shu chaghda Israilning chiraghdénining yoruqi ilgiriki yoruqidin téximu parlaq we shereplik bolidu. Zekeriya körgen mushu beshinchi körünüş tüptin shu axirqi shereplik haletni körsitidu. Xuddi Yeshaya peyghembermu körgende: —

«**Ornungdin tur, nur chach! Chünki nurung yétip keldi,**
Perwerdigarning shan-sheripi üstüngde kötürüldi!
Chünki qaranghuluq yer-zéminni, qapqara zulmet el-yurtlarni basidu;
Biraq Perwerdigar üstüngde kötürüldü,
Uning shan-sheripi séningde körünidu;
Hem eller nurung bilen,
Padishahlar séning kötürülen yoruqluqung bilen mangidu» («Yesh.» 60:1-3)
We: «**Taki Zionning heqqaniyliqi julalinip chaqnay chiqquche,**
Uning nijati bolsa lawuldawatqan mesh'eldek chiqquche,
Zion üçün men héch aram almaymen,
Yérusalém üçün hergiz sükut qilmaymen;
Hem eller séning heqqaniyliqingni,
Barliq padishahlar shan-sheripingni köridü;
Hem sen Perwerdigar Öz aghzi bilen sanga qoyidighan yéngi bir isim bilen atilisen» («Yesh.» 62:1-2).

Masihning yer yüzide sürgen ming yilliq padishahliqida Israilning qaytidin qoyulghan chiraghdéni shundaq parlaq berq uridu.

Körünüstiki «ikki zeytun derxi» toghrisidiki axirqi ayetlerge ötsék, peyghember derexler toghruluq ikkinchi we üçinchi qétim sorighanda, uninggha: «**Bularning néme ikenlikini bilmemens?**» dep jawab bérilidu (4, 11-12-ayetni körüng). Qiziq yéri shuki, «tebir bergüchi perishte» we Perwerdigarning Perishtisi Özi Zekeriyağa héchqandaq biwasite jawab bermeydu. Shewebi, jawab intayin roshen bolsa kérek!

Biz shu ayetlerge bergen izahatta éytqinimizdek, sewebi del shuki, Zekeriya peyghember shu ikki derexqe qarighanda, emeliyette özini hem Hagay peyghemberni köridü!

Beziler ikki derexni «Zerubbabel we bash kahin Yeshua» dep qaraydu. Bizningche Zerubbabel we Yeshua özlirining Zekeriya we Hagay peyghemberlerning bésharetliri arqliq küchlük righbet we rohiy teselli tapqachqa, ikki derexni del shu ikki peyghember déyish téximu orunluq bolsa kérek. Uning üstige, némishqa Zekeriyaning peqet yalghuz bu soalighila biwasite jawab bérilmidi?!

Perishte ikki derexni «**Bular pütkül yer-zéminning igisi aldida turuwatqan «zeytun méyida mesh qilighan» ikki oghul balidur**» (ibranij tilida: «zeytun mayliq ikki oghul bala») deydu.

«**Yer-zéminning Igisi**» dégen ibare peqet Xudaning Uning Öz «muqeddes zémini»da turghan bir guwahchisi bar ehwalda ishilitidu (oqurmenler tetqiq qilsun!). Shuning üçün shu yerde shu ibarining ishilitilishi körünüşning mezmunini tekitlesh üçün bolsa kérek. Israilning «rohiy teminatlar» bolghan righbet-teselli bilen teminlinishi del shu ikki peyghemberning ular üçün dua qilip «**Yer-zéminning Igisi**»ning aldida turushi arqliq bolmaqta (yene bir misalni «Mis.» 17:12din körüng). Bashqa ademler üçün Xudaning aldidin ketmey dua-tilawet qilghuchilarmu mushuningdin righbet alsun!

Shuning üçün beshinchi körünüş ikki peyghemberni wezipiside (ular öz xizmitining rohiy emeliyitini körgechke) righbetlesh üçün we shundaqla Zerubbabelni ibadetxanini qurush wezipiside righbetlesh üçün bérildi, dep qaraymiz.

«Zekeriya»

Axirida biz shuni dep ötkimiz barki, «Weh.» 11:3-13de «dehshetlik azab-oqubet» vaqtida payda bolidighan, «zeytun derex» dep körsitilgen ikki peyghamber toghrisidiki körünüşning mushu beshinchi körünüş bilen nurghun ortaq yaki oxshash yerliri bar.

Yetküzülgen xewer — (6-10-ayet)

Hazir Zerubbabelning ulugh wezipisige öteyli. Körünüşke asasen, ikki «zeytun derixi» Zerubbabelning ibadetxana qurush japaliq wezipiside uni righbetlendürmekte: —

«**Andin u manga jawaben mundaq dédi: «Mana samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Zerubbabelge qilghan sözi: «Ish küch-qudret bilen emes, iqtidar bilen emes, belki Méning Rohim arqiliq pütidu! — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar».**»

«Küch-qudret» dégen söz (ibranıy tilida «qayıl») adette qoshunning yaki kolléktipning qudritini, «iqtidar» dégen söz (ibranıy tilida «koaq») adette yalghuz bir shexsning küchni bildüridu. Bu jékilesh sözi Zerubbabelning ibadetxanini qurush wezipisigila emes, belki Xudaning xizmitige baghliq barliq ishlirigha mutleq halqiliq we zörür heqiqettur. Yalghuz insaniy küch-qudret yaki qabiliyet Xudaning ishlirida héchnémini emelge ashuralmaydu; peqet Xudaning Özige «**Méning Rohim arqiliq**» tayinishla ebediy netijilerni chiqiridu-de, «**ish pütidu**» («Yuh.» 15:5, «1Kor.» 2:1-5, «Fil.» 3:3). Köp ademler öz qabiliyeti we mupeppiqiyetliri toghruluq maxtinip po atidighan mushu künlerde bu heqiqetni tekitlisek ashuruwetkenlik bolmaydu.

Hagay peyghembermu xelqni shundaq righbetlendürgen: —

«**I Zerubbabel, jasaretlik bol; we zémindiki barliq xelq, jasaretlik bolunglar... hem ishlenglar, chünki Men siler bilen billidurmen**» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — **Misirdin chiqqan waqtinglarda silerge ehde qilghan sözüüm we Méning Rohim aranglarda turup keldi; hergiz qorqmanglar**» («Hag.» 2:4-5).

Bu sözning özi Perwerdigar «ilgiriki peyghamberler»ning biri, yeni Yeshaya arqiliq yetküzgen ulugh bir bésharetke asas qilinghan: —

«**Mana, Méning ular bilen bolghan ehdem shuki, — deydu Perwerdigar —**

«**Séning üstüנגge qonup turghan Méning Rohim, shundaqla Men séning aghzingha quyghan söz-kalamim bolsa,**

Buningdin bashlap ebedil'ebedgiche öz aghzingdin, neslingning aghzidin yaki neslingning neslining aghzidin hergiz chüshmeydu — deydu Perwerdigar» («Yesh.» 59:21).

7-ayet: «— **I büyük tagh, sen zadi kim? Zerubbabel aldida sen tüzlenglik bolisen; u ibadetxanining eng üstige jipsima tashni qoyidu, shuning bilen uninggha: «Iltipatliq bolsun! Iltipat uninggha!» dégen tovlashlar yangrap anglinidu.**

Peqet Xudaning Rohighila tayinip, «büyük tagh», yeni quruluşni tosidighan taghdek kötürülgen zor qiyinchiliqlar Zerubbabel aldida «tüzlenglik»ke aylinidu («Yesh.» 40:4). Un besh yil ilgiri hem tentenilik tovlashlar hem yigha-zarlar ichide ibadetxanining ulini salghan Zerubbabel («Ezra» 3:8, 13) ibadetxanidiki axirqi tashni, yeni «jipsima tash»ni tentenilik we shad-xuramliq bilen apirin éytqan tovlashliri ichide: «**Iltipatliq bolsun! Iltipat uninggha!**» dep, ibadetxanini pütküzüp chiqidu. Bésharet boyiche, gerche shu tash intayin éghir bolsimu, u héch yardsimsiz yalghuz kötüreleydu!

Bu ish töt yildin kéyin emelge ashuruldi («Ezra» 6:14, 15).

«Zekeriya»

8-10-ayetlerde sözlüchini Perwerdigar (Yahweh)ning Özi, dep bayqaymiz. Biraq 9-ayette sözlüchi «**Shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler**» deydu. Démek, 9-ayette sözlüchi «Perwerdigarning Perishtisi»dur; yuqirida 2-babni sözluginimizde, uning Perwerdigar bilen bir ikenlik toghruluq toxtalduq.

Axirida Sulayman qurghan heywetlek ibadexanini körgenler righbetlendürilsun dep, shundaqla ularning oylighanlirini tüzütüsh üçün töwendiki sözlerni éytildi: —

«**Kim emdi mushu «kichik ishlar bolghan kün»ni közge ilmisun? Chünki bular shadlinidu, — berheq, bu «yette» shadlinidu, — Zerubbabelning qoli tutqan tik ölchem téshini korgende shadlinidu; bu «yette» bolsa Perwerdigarning pütkül yer yüzige sepsélip qaratqan közliridur**» (10-ayet).

(«Hag.» 2:1-4 heqqide toxtalghanlirimiznimu körüng).

Bu ademni tolimu heyran qalduridighan, pütün zéhnimiz bilen qarishimizgha intayin erziydighan bir bayandur. Pütkül alemning barliq ishlirini közitip yüridighan «Perwerdigarning közliri» (yeni «tash»ning üstige oyulghan «yette köz») shu waqitta ibadexanining barliq nersiliri rus tiklensun dep Zerubbabelning qolidiki bir tal tana we astidiki kichikkine bir «ölchem téshi»ge qaritilghandur. Bu sözler bizge Xudagha nisbeten ibadexanining rus sélinishining shu chaghda dunya boyiche eng muhim ish ikenlikini, shundaqla uning insaniyetke qaratqan ulugh nijatliq pilanining merkizi ikenlikini uqturidu. Biz «Hagay»diki «qoshumche söz»imizde shu toghruluq azraq sözliduq. Ibadexanidiki bu barliq ishlar Xudaning Mesihning dunyagha kélishige qaritilghan pilanining bir qismi idi, shunga u intayin muhimdur.

Zerubbabel bolsa hem Mesihning ejdadi hem uni aldin'ala körsitidighan «bésharetlik shexs» idi. Zerubbabel ibadexanini quruwatqinida, u Mesihning Xudaning hazirqi ulugh rohiy ibadexanisini quruwatqinini aldin'ala körsitidu. Shu ish hazir Xuda aldida pütkül dunya boyiche eng muhim we ulugh ish, shundaqla Xudaning pütkül insaniyetke qaratqan ulugh pilanining merkizidur. Ershtiki barliq közler Mesihning Öz jamaitidikilerge yürgüzgen ishlerigha tikilmekte. Zekeriya «tik ölchem téshi»ni ishlitip ibadexanining barliq nersilirini rus tikligendek, Mesihmu hazir Xudaning rohiy öyi ichidiki barliq ishlarni durus qilip tüzütüwatmaqta. «Hagay» we «Efesusluqlargha»diki «qoshumche söz»lerde éytqinimizdek, Mesihning jamaitining qurulusi we ösüshi pütkül alemde yüz bériwatqan herqandaq ishlardinmu muhimidur. Mesihning jamaiti Xudaning dunyani yaritishining meqsiti we nishani bolup, Uning yaritishining yuqiri pellisidur («Ef.» 1:3-10, 22-23, 2:10, 19-22, 3:1-11, 21). Mesihmu «**tentenilik we shad-xuramliq towlashliri arisida**», «**iltipatliq bolsun! Iltipat uninggha!**» dep, alemning barliq bina-imaretlirining ichidin mushu eng ulughini mukemmel bir pütünlükke keltüridu.

Altinchi we yettinchi ghayibane körünüşler

Arqa közünüşü

Awwalqi besh körünüş Xudaning Israilgha qaratqan shereplik we özgermes muddia-meqsetlirini ayan qilip, Öz xelqini toluq righbet we ümid bilen tolduruldi. Halbuki, shu meqsetler emelge ashurulghuche, Israil zémini we xelqi «**herqandaq haram nerse we herqandaq yirginchlik ishlarni qilghuchi yaki yalghanchiliq qilghuchi**» amildin paklandurulushi kérek («Weh.» 21:27, 22:15). Hazir biz körmekchi bolghan ikki agahliq körünüşning ehmiyiti mana shudur.

«Zekeriya»

Xudaning gunahni bir terep qilishda ikki yoli bar; ularning her ikkisi Özining mutleq muqaddes we heqqaniy xarakatérga tolimu mas kélidu. Birinchisi Uning Özi söyünidighan yoli — Méhir-shepget yolidur. Bu yolni biz 3-babta kördüq. Xuda Bash kahin Yeshuaning paskina kiyimlerini salghuzuwétip, uninggha kahinliq shereplik kiyimini kiygüzidu. Xudaning bundaq rehimdilliqi we meghpiriti pütünley Özining «Heqqaniy Quli» bolghan «Shax»ning mukemmel heqqaniyliqi, shundaqla Uning toluq «gunah qurbanliqi»ni asas qilghan; shu qurbanliqqa asasen **«bu zéminning qebihlik bir kün ichidila élip tashlinidu»**.

Emma öz rezilliki ichide jahilliq bilen turiwéridighan, Xudaning shapaitige héch qarimay **«yenila heqqaniyliqni ögenmeydighan»**, belki hetta **«toghriliq turghan zémindimu** (Mesihning zémini shu chagha shundaqla dep atilidu) **yenila adilsizliq qiliwéridighan, shundaqla Perwerdigarning shanu-shewkitini körmeydighan»**lar («Yesh.» 26:10) qandaq bir terep qilinidu? Xudaning undaq ademlerge tutqan yoli bolsa, höküm chiqirip tazilash jazasidur. Némila bolmisun gunah Xudaning aldida qet'iy tazilinishi kérek, shundaqla Xudaning xelqi arisidin yoqitilishi kérek. Gunahkar adam öz gunahigha ayrilamaydighan derijide baghlangan bolsa, Xudaning lenitining obyékti bolup **«yer yüzidin tazilap tashlinishi»** kérek. Qisqisi, 5-babtiki ikki ghayibane körünüş bizge awwalqi körünüşlerde ayan qilinghan heqiqetke toluqlima bolghan bir heqiqetni körsitidu.

Bu ikki körünüş bizge nisbeten Xudadin kechürüm-meghpiret bolsimu, insanlar gunahqa yéniklik bilen qarimasliqi, eksiche Xudadin qorqushi lazim, dep ögitidu («Zeb.» 130:4). Ular yene shundaq xewer yetküziduki, awwalqi besh körünüşteki shereplik ishlar axirida pütünley barliqqa kelgüche, ariliqta qaranggghuluq, zulmetlik, buzuqluq we hetta dunyawiy asiyliqning bir mezgil qisilip kirishi muqerrir, dep ayan qilidu.

Altinchi ghayibane körünüş — uchar oram yazma (5:1-4)

«Andin men yene béshimni kötürüp, mana bir uchar oram yazmini kördüm. U mendin: «Némini kördüng?» dep soridi. Men: «Bir uchar oram yazmini kördüm; uzunluqi yigirme gez, kenglikli on gez iken» — dédim.

U manga: **«Bu bolsa pütün zémin üstige chiqirilghan lenettur; chünki herbir oghriliq qilghuchi bu teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu; we qesem ichküchilerning herbiri u teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu»**.

— **«Men bu yazmini chiqirimen» — deydu samawiy qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, «we u oghrining öyige hemde namim bilen yalghandin qesem ichküchining öyige kiridu we shu öyde qonup uni yaghach-tashliri bilen qoshupla yewétidu»**.

Peyghember awwalqi besh ajayib körünüş ichige chöküp ketken bolsa kérek; u melum sewebtin tuyuqsiz béshini kötürüp, **«uzunluqi yigirme gez, kenglikli on gez bolghan»** hawada uchuwatqan oram yazmini köridu.

Bu gheelite körünüş toghruluq könglide choqum bir soal peyda bolghan bolsa kérek. Bu soalgha jawaben tebir bergüchi perishte uninggha: **«Bu bolsa pütün zémin üstige chiqirilghan lenettur»**, deydu.

Muqaddes yazmilarda «oram yazma» (ibraniy tilida «megillah») simwol qilinsa köp yerlerde Xudaning insangha tapshurmaqchi bolghan intayin muhim bir xewirige wekillik qilidu. Mesilen «EZ.» 2:9-10de: —

«Men qarisam, mana manga sozulghan bir qol turuptu; we mana, uningda bir oram yazma turuptu. U köz aldında uni échip qoydi; uning aldi-keynining hemme yérige xet yézilghanidi; uninggha yézilghanliri bolsa mersiye, matem sözliri we derd-elemlerdin ibaret idi».

«Zekeriya»

Ezakiyal peyghember körgen mushu «oram yazma»ning mezmunining Zekeriyaning körgini bilen köp ortaqlı bardur.

Zekeriya körgen «oram yazma»mu yéyilghan bolsa kérek, bolmisa uning uzunluqi-kenglikini körgili bolmaytti; uningdimu oxshashla «bu teripige we u teripige yézilghan»; u shu tereptin muqeddes qanundiki «on perman» xatirlengen tash taxtaylarga oxshash idi; chünki taxtaylarnı teswirleshkimu oxshash sözler ishli tilgen («Mis.» 32:15).

Oram yazmigha néme pütülgini «**Bu pütün zémin üstige chiqirilghan lenettur**» dégen sözlerdin perez qilghili bolıdu. Bu Musa peyghember eslide («Qan.» 28:15-68de) Israillargha, itaetsizlik qilsanglar mushu pajieli ishlar béshinglarga chüshidu, dep aldin'ala körsétken lenetler bolushi mumkin; mushu ishlar «Qan.» 30:1de «**birla lenet**» dep hésablinidu.

Emma aldi-keyni sözlerge qarighanda mushu yerdiki «lenet» dégen söz omumen muqeddes qanungha xilaplıq qilishtin chiqqan lenetni körsitishi téximu mumkin. Bu lenet birla jümlide xulasilinidu: —

«**Kimki bu qanunning sözlirini tutmay, uninggha emel qilishni ret qilsa lenetke qalsun**» yaki bashqa birxil shekilde: «**Tewrat qanunida yézilghan hemme emrlerge üzlüksiz emel qilmighan herbir kishi lenetke qalidu**» «Qan.» 27:26, «Gal.» 3:10).

Mushu ayetlerde némishqa peqet ikki xil gunah, yeni (1) yalghandin qesem qilish, Xudaning namini orunsiz ishli tish; (2) oghriliq qilish tilgha élinidu? Shularni sadir qilghuchilar lenet teripidin qoghlap üzüp tashlinidu. Bu ikki xil gunah Xudaning «on permani»gha xilaplıq ishlarigha wekil bolsa kérek. Bir gunah bolsa (Xudaning namini ishli tip yalghan qesem qilish) insanning Xudagha bolghan burchigha xilaplıq qilish; ikkinchi gunah (oghriliq) insanning qoshnisigha bolghan burchigha xilaplıq qilish. Birinchi gunah bolsa, «**Perwerdigar Xudayingni pütün qelbing, pütün jéning, pütün zéhning bilen söygin**» dégen «**eng ulugh, birinchi orunda turidighan emr**»ge xilaplıq qilishtur; ikkinchi gunah bolsa «**Qoshnangni özüngni söygendek söy**» dégen ikkinchi ulugh emrge xilaplıq qilishtur («Mat.» 22:35-40).

Xuda ewetken, Öz lenitini élip kélidighan shu «oram yazma» téz sürette «uchidu». Némishqa shunche téz mangidu? Bu hemmimizge shuni ayan qiliduki, Xuda békikten waqıt-saiti kélip, gunahning üstige jaza chüshürimen déginidila, shu chaghda jazalar rezillerning béshigha intayin téz chüshidu.

Bezi alimlar mushu yerde «**zémin**»ni «(pütkül) yer yüzi» dep terjime qilidu; lékin altinchi körönüşni toluqlighuchi bolghan yettinchi körönüşteki sözlerge qarighanda, «muqeddes zémin», Pelestinni körsitishi kérek.

Oram yazmining kölimige peyghemberning alahide neziri chüshidu. Ular shek-shübhisizki chong ehmiyetke ige. Uchar yazmining uzunluqi yigirme gez, kengliki on gez idi; bu (a) Sulayman qurghan muqeddes ibadetxanining aldinqi péshaywanining («1Pad.» 6:3) we (e) qedimki muqeddes chédirning «muqeddes jayi»ning kölimi bilen teng.

Oram yazmining Xudaning öyi bilen bolghan bu munasiwiti ikki bashqa bésharetni bizning ésimizge keltüridu: —

«Zekeriya»

«Chünki soraq waqtining boshlinidighan waqti-saiti keldi; soraq aldi bilen Xudaning öyidikiliridin bashlinidu; we eger biz bilen bashlansa, u halda Xudaning xush xewirige qulaq salmighanlarning aqiwiti néme bolar?» («1Pét.» 4:17)

«Yer yüzidiki barliq jemetler arisidin peqet silerni (Israillarni) tonup keldim; Shunga üstünglarcha barliq qebihlikliringlarning jazasini chüshürimen» («Amos» 3:2).

Amos peyghember we rosul Pétrus körsetken bu prinsipqa qarighanda, Xuda ellerning üstige höküm chiqarghanda, shu ishni Israil («öz öyi») bilen bashlaydu.

Omumen qilip éytqanda, muqeddes yazmilarda ishilitilgen köp simwollar Sulayman qurghan ibadetxanidin emes, belki uningdin ilgiriki eslidiki «muqeddes chédir»din élinidu. «Zekeriya»diki beshinchi körünüshte bayan qilinghan chiraghdanning köp jehetliri muqeddes chédirningkige oxshaydu. Shunga «uchar oram yazma»ning ölchemlirini del muqeddes chédirning «muqeddes jay»idin élinghan, dep ishinimiz (bu ölchemlerni «Misirdin chiqish» 26-babtin hésablap chiqqili bolidu). Emdi Xudaning lenitini élip kélidighan «uchar oram yazma»ning ölchem birlikliri némishqa «muqeddes jay»din élinghan, dep sorisaq, jawab del shu bolush kérekki, Xudaning barliq jazalirining asasiy prinsipliri ichide eng muhimi «Xuda jazalirini **«muqeddes jaydiki ölchem boyiche»** yürüzidu» dégenliktur.

Buni chüshinish üçün, oqurmenlarning éside barki, Israilda ishilitilidighan barliq taraza tashliri, éghirliq birliki, hejim we uzunluq birlikini békitish yaki testiqlash üçün Xudaning öyide, peqet kahinlar kiridighan «muqeddes jay»dila birnechche özgürmes ölchemler saqlinatti. Barliq soda-sétiqta ishilitilidighan ölchemler bularni asas qilishi kérek; ölchesh ishlerida birer jédel-majira chiqqan bolsa hakimlar talash-tartish qilinghan ölchemni «muqeddes jaydiki ölchem» bilen sélishtursila talashqudek ish qalmaytti (misallar «Mis.» 30:13, 24, «Law.» 5:15, «Chöl.» 3:47din körüliu).

Emdi Xudaning chiqiridighan hökümlirige öteyli. Ademler özige yaki ishligigha baha bergende herdaim özlirini bashqilar bilen, ishlerini bashqilarningki bilen sélishturidu: — «Men uningdek eski emes»; «Men bashqilardin köp yaxshidurmen»; «Men u qilghandek rezil ish qilmaymen», «Men xéli yaxshi adem» wehakaza deydu. Emma Xudaning jazaliri undaq ölchemler bilen yürüzülmeydu! Halqiliq mesile shuki, biz özimizning bulghanghan ölchemlirimiz bilen emes, Xudaning özgermes pak-muqeddesliki we mutleq heqqaniyliqi bilen ölchensek aqiwitimiz qandaq bolar?! Yuqirida neqil keltürginimizdek, közliri Xudaning mutleq heqqaniyiliqigha échilghan herbir adem chin wujudidin: «**Qiliwatqan barliq «heqqaniyetlirimiz» bolsa bir ewret latisighila oxshaydu, xalas!**» dep peryad kötüridu («Yesh.» 64:6, «1Sam.» 2:3, «Aypu» 42:5-6).

Uning üstige, Xudaning Öz qanunidiki qaysi ulugh emr-nizamgha xilapliq qilinghan bolsa, Uning yürüzidighan höküm-jazalirimu del xilapliq qilinghan emрге asasen ölchinidu: — «**Herbir oghriliq qilghuchi bu teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu**» we «**qesem ichküchilerning herbiri shu teripige yézilghini boyiche üzüp tashlinidu**» déyilgendek.

Ibraniy tilida «üzüp tashlinish» («nikkah» dégen péil) adette intayin yirginchlik, nijis bir nersini tazilap tashlashni körsitidu; muqeddes yazmilardiki köp yerlerde u köchme menide ishilitilip, melum kishining yirginchlik qilmishliri tüpeylidin uning öltürülüşini bildüridu.

«Zekeriya»

4-ayet bizge Xudaning gunahqa qaratqan lenitining chüshürülüşining muqerrerliki hem dehshetlikinimu körsitidu: —

«**Men buni chiqirimen**» — Bu sözge qarighanda, Xudaning rezillike chüshüridighan höküm-jazalirini élip kélidighan, qiyamet künige teyyarlanghan shu lenet hazir xezinisinde saqlaqlıq turidu.

— «**we u oghrining öyige we Méning namim bilen yalghandin qesem ichküchining öyige kiridu**».

Nurghun kishiler öz gunahlirining pash qilinip, qoshniliri teripidin jazalinishidin qéchip kelgen bolsimu beribir Xudadin qéchip qutulalmaydu. «**Shuni obdan bilishinglar kérekki, gunahinglar özünglarni qoghlap béshinglarga chüshidu**» («Chöl.» 32:23).

Lenet «**öyige kiridu**» — gerche köp ademler Xudaning jazaliridin özümni qachuralaymen dep yürgen bolsimu, hetta éviz sépillar we tömür derwazilarmu uning adalitige héch tosalghu bolalmaydu.

«**Shuning bilen u (lenet) öyde qonup...**».

«Qonmaq» («kéchilimek») dégen péil bizge Xuda ewetken höküm-jazaliri waqitliq, tézla ötüp kétidighan bir ish emes, belki toluq emelge ashurulghuche béjirilidu, dep eskertidu.

Xuda tarixta köpligen weqeler arqiliq insanietke öz jazalirini éniq körsitidighan misallarni körsetken; mesilen, Nuh peyghember dewridiki topan («Yar.» 7-bab), Sodom we Gomorrah sheherlirige chüshürülgen ot («Yar.» 19-bab), étiqadchilar jamaitide Ananiya we Safiraning ölüshi («Ros.» 5:1-11) — lékin bu jazalar Uning axirda gunahni söyidighanlarning béshigha yaghduridighan dehshetlik buran-chapqunining aldinqi birnechche tamchiliri, xalas, dégili bolidu.

Andin lenet «**uni** (öyni) **yaghach-tashliri bilen qoshupla yewétidu**» — bu yerde gunahtin öz béshigha chüshidighan jazaning dehshetlikini körimiz. Gunahqa baglanghan herbir kishi we nerse mutleq «üzüip tashlinidu» yaki «tazilap tashlinidu». Xudagha tewe bolghanlar arisida héchqandaq napak yaki rezil ish qalmaydu.

Ayetning axirqi jümlisi «Law.» 14:45diki körsetmini bizge eslitidu. Shu yerde «**pése-maxaw késili basqan öy**»ni qandaq bir terep qilish kérekliki körsitilidu: — «**Bu wejidin ular öyni, yeni yaghach-tash we barliq suwiqi bilen bille chüshürüp, hemmisini kötürüp sheherning sirtidiki napak bir jaygha tashliwetsun**». Emdi «pése-maxaw késili» ademlerning téni we öylirini qandaq buziwetken bolsa, gunahmu panıy we baqiy dunyada ademlerning roh-qelbigе shundaq ziyan-zexmetni yetküzidu. Mushu lenet aqiwitidin birdinbir qéchip qutulush yoli Xudaning ghezipidin biz we gunahlirimiz bilen qoshulup «tazilinip tashlinish»imizning ornida, uning bizni gunahlirimiz**din** tazilishidur. Xudagha ming teshekkür! Shu tazilinish Mesihning yariliri arqiliq échilghan shepqet-meghpiret buliqida bolup, бүгүн hemmimizge qolimiz yetküdek yéqin turuptu.

«**Halbuki, Mesih bizni Tewrat qanunidiki lenettin qutuldurush üçün ornımızda lenet bolup bedel tölidi. Bu heqte muqeddes yazmilarda: «yaghachqa ésilghan herqandaq kishi lenetke qalghan hésablansun» dep yézilghan**» déyeleydighanlar némidégen bextliktur («Gal.» 3:13, «Qan.» 21:24).

Bésharet toghruluq yene bir söz qaldi. Bésharetlik agahlandurush birinchidin Zekeriyaning dewridikilerge bérildi; agahlandurush bashqa shekilde 8:15-17de qaytilinidu. Sürgünlüktin

«Zekeriya»

qaytqan Xudaning «qaldi»si ishench-étiqad bilan Xudaning ibadetxanisini qaytidin quruwatatti, Xuda we Uning yollarini izdep yürüwatatti. Ular bu yaxshi bashlinishtin waz kechmey, shu yolda dawamlıq méngiwérishi kérek idi. Biraq ikkinchi dewrge kelgende, Malaki peyghember yene ularni del birxil oghriliq bilan, yeni Xudagha atash kérek bolghan öshriler we hediylerni ayap bermeydighini üçün eyibleydu («Mal.» 3:8-9). Shuning bilen ular yene Xudaning höküm-jazaliri astida qalidu.

Mezkur béshareet Xudaning namigha nida qilghan barlıq ademlerge baghliqtur; halbuki, béshareetning toluq emelge ashurulushi axirqi zamanda, Mesihiyler (Eysa Mesihni Reb dep étirap qilghuchilar) hem Yehudiylar arisida étiqadtin «chong yénish» (yeni, intayin nomussiz halda étiqad yolidin chetlinip kétish) bilen («2Tés.» 2:3-12, «1Tim.» 4:1-3) we shundaqla qebihlik-rezillikning ewjige chiqishi bilen bolidu. Özlirini «Xudaning xelqi» dep hésablıghanlarning köpinchisining haliti shu chaghda mundaq bolidu: —

**«Perwerdigargha itaetsizlik qilmaqta, wapasizlik qilmaqta,
Uningdin yüz örimekte,
Zulumni hem asiyliqni terghip qilmaqta,
Yalghan sözlerni oydurup, ich-ichidin sözlimekte»** dégendek bolidu («Yesh.» 59:13).

Shu chaghda axirqi ayrılısh yaqi tazilinish bolidu, **«Reziller soraq künide tik turalmaydu, Gunahkarlar heqqaniylarning jamaitide héch béshini kötürüp turalmaydu»** («Zeb.» 1:5), barlıq gunahlar «muqeddes zémin»din, shundaqla «pütkül yer yüzidin» tazilininu («Zek.» 2:12).

Yettinchi ghayibane körünüş — séwette olturghan ayal — «Rezillik» (5:5-11)

«Andin men bilen sözlisiwatqan perishte chiqip manga: «emdi béshingni kötürgin, némining chiqiwatqinini körtüp baq» — dédi.

Men: «U néme?» — dep soridim. U manga: «Bu chiqiwatqan «efah» séwitidur», we: «bu bolsa shu rezillerning pütün zémindiki qiyapitidur» — dédi. Efah séwitining aghzidin dumilaq bir qoghushun kötürüldi, mana, efah séwiti ichide bir ayal olturatti.

U: «Bu bolsa, rezillik»tur» — dep, uni efah séwiti ichige qayturup tashlap, efahning aghzigha éghir qoghushunni tashlap qoydi.

Béshimni kötürüp, mana ikki ayalning chiqqanliqini kördüm; shamal ularning qanatlırini yelpütüp turatti (ularning leylekningkidek qanatlırı bar idi); ular efahni asman bilen zéminning otturisigha kötürdi. Men bilen sözlisiwatqan perishtidin: «Ular efahni nege kötürüp mangidu?» — dep soridim. U manga: Ular efah üçün «Shinar zémini»da bir öy sélishqa ketti; öy berpa qilinghandin kéyin, efah séwiti shu yerde öz turalghusigha qoyulidu, — dep jawab berdi».

Biz hazir beshinchi babtiki ikki körünüşning sirliqraq bolghan ikkinchisini köreyli.

Biz uning tebiri we menisini «toluq chüşhinimiz» déyelmeymiz (alimlarning u toghruluq pikiririmu herxil bolup keldi), lékin uninggha «uchur oram yazma» körünüşini bilen teng qarisaq, u bizni Xudaning hazirqi zamanda gunahni qandaq bir terep qiliwatqini toghruluq köprek xewer bilen teminleydu, dep ishinimiz.

Birinchi körünüş bolsa Xudaning hertürlük gunahlarning üstidin höküm chiqirip jazalaydighanliqini éniq körsitidu. Shu jazalirining beziliri qiyamet künidin burun chüşürüldi,

«Zakeriya»

emma axir bérip barliq gunahlar mutleq we toluq jazalinidu. Emdi qiyamet künigiche ariliqta qandaq bolidu? Bu téma bizche yettinchi körünüşning mezmunidir.

Axir zamanghiche (shu chaghda gunah toluq jazalinidu) pütün insanyetke yaxshi bolsun dep Xuda méhribanliqi bilen gunahni cheklesh we tizginleshke birnechche yollarni ishlitidu. Bu heqiqetni rosul Pawlus bizge: «**We uning** (yeni dejjal, Mesihning reqibining) **belgilengen waqti-saiti kelmigüche ashkarilanmasliqi üçün némining uni tosüp turuwatqanliqini bilisiler.** Chünki «**qanunni yoqatquchi sirliq küch**» alliqachan yoshurun heriket qilmaqta; **lékin bu ishlarni hazirche tosüp kéliwatqan Birsî bardur; U otturidin** (yeni yolning otturisidin) **chiqquche shundaq tosuqluq péti turidu; andin ashu qanunni yoqatquchi ashkarilininidu; biraq Reb Eysa aghzidiki nepisi bilenla uni yutuwétidu, kelgen chaghdiki parlaq nuri bilen uni yoq qiliwétidu**» — dep yetküzidu («2Tés.» 2:6-8). Pawlus éytqan «gunahning yolini tosighuchi»ni Muqeddes Rohning Özidin ibaret, dep qaraymiz. Közqarishimizning seweblirini shu mektupke qoshqan izahatlarda bayan qilduq. Xudaning Muqeddes Rohining insanlarning wijdanini oyghitip, herkimge öz gunahini ayan qilip, tenbih bérishliri bilen gunahni chekleydu. Lékin chekligüchi bolghan Muqeddes Roh «**yolning otturisidin chiqqan**»da («Yar.» 6:5ni we «Tésalonikaliqlargha (2)»diki «qoshumche söz»imizni körüng) insanlarning herbiri ar-nomusini hem wijdanini tashlaydu. Shuning bilen «**dehshetlik azab-oqubet**»tiki wehshiy ishlar bashlinip, dejjalning (Mesihning reqibi)ning meydangha chiqishi üçün sharaïtlar hazirlininidu. Démek, gunahni chekleydighan eng chong amil Muqeddes Rohning insanning wijdanini oyghitishtur.

Hazirqi zamanlarda ademlerning wajdani arqiliq gunahni tizginleydighan yene bir chekligüchi bar — u bolsimu dunyadiki étiqadchi jamaetning dua-tilawetliri we bériwatqan guwahliqliridur («Mat.» 5:13, 14, «Ef.» 5:8-16). Hetta Xudagha sadiq birnechche guwah bergüchilerla pütkül bir elning rezillikini tizginligenlikige tarix ispat béridu. Mesilen, Rim impériyesi boyiche tamasha dep qaralghan barliq «gladiyatorluq köreshler» birla étiqadchining jür’etlik guwahchiliqi, shundaqla shéhit bolushi bilen toxtitilghan. Mesihiy Wiliyam Wilbérforsning yalghuz dégüdek jiddiy we toxtawsiz köreshliri arqiliq «qulluq tüzümi» awwal Engliyede, andin Amérikada, axirda Yawropada pütünley yoqitilghan. Emdi jamaetning dualiri we guwahchilirlirining tégide tüp küch bergüchi we ishligüchi Muqeddes Rohning Özidur, elwette!

Halbuki, yene bir chekligüchi amil bar, u bolsa bu yettinchi körünüshte bizge körsitilidu. Awwal tepsilatilirigha qarayli: —

5-ayet: «**Andin men bilen sözlisiwatqan perishte chiqip manga: «Emdi béshingni kötürgin, némining chiqiwatqanini körüp baq» — dédi.**»

Zakeriya éhtimal körginige (altinchi körünüşke) meptun bolup kêtip, yettinchisige qarashqa chaqirilghan bolsa kérek. Mushu yettinchi körünüshte, «oram yazma»ning pütkül Pelestin zémínigha tesir yetküzüshke «**chiqqini**»dek, yene birer tesirlik nerse «**chiqish**» aldida turghan bolsa kérek: — «**Men: «U néme?» — dep soridim. U manga: «Bu chiqiwatqan «efah» séwitidur, we: «Bu bolsa shu rezillerning pütün zémindiki qiyapitidur» — dédi.**»

«Efah» bolsa hejim ölchimi (un, bughday qatarliq nesilerni ölcheydighan) texminen 40 litr kélidu. Mushu yerde «efah» hem ölchem hem ölcheydighan séwetning özini körsitidu. Ayetning axirqi qismidiki: «**bu ularning pütün zémindiki qiyapitidur**» dégende «ular» dégen söz «efah»ning köpiydighanliqini körsitishi mumkin; yaki bolmisa, «ular» dégen söz yuqirida

«Zekeriya»

étylghan oghri we yalghanchini körsitishi mumkin. Ibraniy tilida «qiyapet» dégen söz «köz» dégen söz bilen ipadilinidu. Menisi belkim: Xuda Öz xelqini Öz közi bilen yétekligendek («Zeb.» 32:8) Sheytanmu öziye tewe bolghanlarni «efah» (soda-sétiqning simwoli) arqiliq bashquridu.

(7-8) «Efah séwitining aghzidin dumilaq bir qoghushun kötürüldi, mana, efah séwiti ichide bir ayal olturatti.

U: «Bu bolsa, rezillik»tur» — dep, uni efah séwiti ichige qayturup tashlap, efahning aghzigha éghir qoghushunni tashlap qoydi».

«Efah»ning bir ayalni yoshurghanliqi körünidu. U séwettin chiqmaqchi bolghan bolsa kérek, lékin tebir bergüchi perishte uni qaytidin ichige tashlap, andin: «qoghushun» yapquni üstige tashlaydu. «Qoghushun bapqu» ibraniy tilida «kirkem» dégen söz bilen ipadilinidu; adette bu söz dügilek tengge yaki éghirliqni bildüridu. Tewratning qedimki grékche terjimisinde (LXXde) bu söz «talant» bilen ipadilinidu. Éniqki, yapquning roli ayalning chiqishini tosushtin ibaret idi. Shunga biz körünüşni Xudaning «rezillik»ni tosaydighanliqini yaki chekleydighanliqini süpetleydighan bir resimdur, dep qaraymiz.

«Efah» we «talant» soda-sétiqta köp ishilitilgechke, del mushu ishlargha simwol bolidu, dep ishinimiz.

(5:9) «Béshimni kötürüp, mana ikki ayalning chiqqanliqini kördüm; shamal ularning qanatlarini yelpütüp turatti (ularning leyekningkidek qanatliri bar idi); ular efahni asman bilen zéminning otturisigha kötürdi».

Bu ayet toghruluq töwendiki oylerimiz bar: —

(a) muqeddes yazmildiki simwollar arisida ayallar daim dégüdek rohiy küchler yaki prinsiplargha wekil qilinidu (mesilen, «Gal.» 4:21-31)

(e) mushu yerde ularda «leylekning qanatliri» bar, déyilidu. Leylekler Musagha chühürülgen qanun boyiche «napak qushlar» dep hésablanghachqa («Law.» 11:19), mushu ayallar rezil rohiy küchlerni bildüridu, dep qaraymiz.

(b) leyleklermu yoldin azmay uchidu («Yer.» 8:7) we bek küchlük uchidu, elwette.

(10-11) «Men bilen sözlisiwatqan perishtidin: «Ular efahni nege kötürüp mangidu?» — dep soridim.

U manga: Ular efah üçün «Shinar zémini»da bir öy sélishqa ketti; öy berpa qilinghandin kéyin, efah séwiti shu yerde öz turalghusigha qoyulidu, — dep jawab berdi».

«Shinar» Babiliyening bashqa bir ismi. Uning «öy»ining yaki «turalghu»sining shu yerde qoyulushi efahning ichidiki ayal némige wekillik qilsa, u ishning shu yerde bolghan rohiy tesiri intayin kéngeytilidu hem kücheytilidu, dep körsitilse kérek.

Shek-shühbisizki, Yehudiy xelqi Babilgha sürgün qilinghandin kéyin, shundaqla köp bashqa ellergimu tarqitilghininidin kéyin, ularning milliy xaraktérida chong bir özgirish peyda boldi. Déhqan we padichi xelq tijarechilerge, sodigerlerge we zergerlerge aylinip ketti. Gerche Babilda we uning etrapidiki yurtlirida sürgün bolghanda butpereslik ularning arisidin yoqitilghan bolsimu (chünki ular choqunghan barliq butlar özlirini Babilning zulumidin qutquzmighan), lékin téximu küchlük birxil butpereslik, yeni pulpereslik we soda-sétiqqa bérilish uning ornini basti. Bu ishlar Xudagha nisbeten butpereslikke oxshash yirginchlikdur («Kol.» 3:5). Bu ishning özi altinchi körünüshte alahide eyibligen gunahlarni peyda qildi. Buningda Amos peyghember agahlandurghandek: ««Efah» («küre»)ni kichik qilip, misqalni

«Zekeriya»

chong élip, aldamchilik uchün tarazini yalghan qilish» dégendek azdurulushning xetiri intayin chong boldi («Amos» 8:5). Bügün Yehudiy xelqi ixlasmenliki yaki Xudagha yéqinyashawatqanliqi uchün emes, belki soda-sétiqta bolghan qabiliyiti bilen dangqi chiqqandur.

Mushu yerde shuni éniq dégümüz barki, Xudaning söz-kalami boyiche soda-sétiqning özi rezil ish emes, uni semimiyluk we rastchillik bilen qilghili bolidu (mesilen, «Yaq.» 4:3-16diki jékileshlerni körüng). Mal-dunyagha ige bolushning özimu rezil ish emes; lékin Sheytanning köp wesweslirini tonup yételeydighan kishilerning hemmisi soda-sétiqning we bay bolushning gunahqa azduridighan nahayiti chong xetirini bilidu. Rosul Pawlus Timotiygha dégendek: **«Pulpereslik** (pul özi emes) **herxil rezilliklarning yiltizidur**» («2Tim.» 6:10).

Emdi körünüşning tepsilatirigha yene diqqet qilsaq, «efah»qa Babilda «turalghu» bérilidu — bu ish tarqitilghan Israilning shughulliniwatqan sodisi axiri bir sistéma bolushqa teriqqi qilidu, dep puritidu. Tarixiy matériyallardin melumki, hazirqi zamandiki bankilarda pul amanet qoyush we qerz bérish tüzümliri Babil we Pars impériyeliride bashlanghan; uningda Yehudiy sodigerlerning chong tesiri bar, dep ishinimiz.

Bu pakitlar tebiyy halda oyirimizni rosul Yuhannagha tapshurulghan «Wehiy» dégen kitapta **«chong sir bolghan pahishe Babil shehiri**»ge élip kélidu («Wehiy» 17-18-bablar). «Wehiy»diki «qoshumche söz»imizde bu ishlar üstide sel toxtalghanmiz. Shu yerde déginimizdek, kelgüsida Iraqtá yéngi bir «Babil shehiri» berpa qilinidu. Bésharet qilinghan «Babil»: (1) yéngi bir sheherni we; (2) din hem birxil iqtisadiy tüzüm birleshtürülgen sistémni körsitidu. Bu sheher pütkül dunyaning iqtisadiy merkizi bolidu, dep ishinimiz. Sheher dunya boyiche: **«altun-kümüş, qimmetlik yaqutlar, ünche-merwayit, sharab, zeytun méyi, aq un, bughdai, kala, qoy, at, harwa we insanlarning tenliri we janliri dégen malliri**»ni satquchi eng chong sheher bolidu («Weh.» 18:12-13). Axirida u Xudaning dehshetlik bir höküm-jazasi bilen pütünley we menggüge yoqitilidu.

Yéqindiki iqtisadiy krizisler (2008) dunyagha bezi soda shirketliri we bankilarning qanchilik hoquq we küchge ige ikenlikini pash qildi. Bezi waqitlarda ellerning teqdirini békitküchiler hökümetler emes, belki bir-ikki chong shirketler, xalas. Bizning bu dewrimizde «xelq'araliq shirketler»din bezilirining qanchilik küchlük ikenlikini tesewwur qilalmaymiz. Bezi yerlerde, mesilen Rusiyede, yerlik hökümetler ularning jinayiy qilmishlirini héch bashquralmaydu. Köp ishlarda Amérika we Yawropa hökümetliri chiqarmaqchi bolghan siyasetliridin chong shirketlerning razi bolghan-bolmighanliqigha qarishi kérek. Yawropada bezi chong karxanilar (özlirining sodisi téximu ronaq tépishi uchün, elwette) «dunyawi hökümet» berpa qilinishi kérek dep «Katolik chérkaw» bilen birliship teshwiqat qilishmaqta. Del shu meqsette teshkillengen birnechke mexpiy guruppilarmu bar; shularda Yehudiy chong tijaretchilerning bezilirining küchlük awazi bar. Bu weziyetler Muqeddes Kitabning axirqi betliride déyilgen axirqi zamandiki «Babil»ni hasil qilidu, dep ishinimiz.

Özlirini melum bir gunahqa sétiwetkenler, ademler bolsun, eller bolsun axir béril del shu gunahqa esir bolup uninggha qattiq qapsilip qélishi qorqunchluq bir heqiqettur. «Pend.» 5:22de déyilgendek: — **«Yaman ademning öz yamanliqliri özini tuzaqqa chüshüridu, u öz gunahi bilen sirtmaqqa élinidu**».

«Zekeriya»

Emma perishtining ayalni «**Efah séwiti ichige qayturup tashlap, efahning aghzigha éghir qoghushunni tashlap qoyush**» dégenlik bolsa bizge téximu chongqur bir sirni échip bérish üçün körsitilidu, dep ishinimiz; démek, Xudaning ademlerning melum gunahlargha baghlinishigha yol qoyghanliqi ularni bashqa gunahlargha bérilip kétishtin chekleydu. Buning meqsiti, gunahning omumiy yüzlük küchiyip kétishige chek qoyushtin ibarettur. addiy bir misal, haraqkesh bolup ketken kishi «bügünki haraqni nedin taparmen?» dégen niyettin bashqa héchqandaq rezil ishlarni közlimeydu. Bu heqiqet yene «efah» dégen körünüshte körsitilidu; chünki pulpereslikke we nepsaniyetchilikke baghlanghanlar (nishanigha yetmigüche) özlirini bashqa köp ishlardin tartishi kérek. Chünki hazirqi dunyada köp pul tépish üçün bashqilar bilen hemkarlishish kérek. Qedimki dunyada Chinggiz Xan qatarliqlar biwasite zorawanliq yoli bilen xalighan nersilerni bulang-talang qilip éliwéretti. Emma özgiler bilen bille hemkarlishish üçün ularning ishenchige érishish kérek; ularning ishenchige érishish üçün özining yürüş-turushlirini (héchbolmighanda nishangha yetküche) bir'az «medeniyetlik» körsitishi kérek!

Yene qiziq bir ish shuki, Yehudiylar berpa qilghan we bashqurghan chong muweppeqiyetlik karxanilar we igiliklerge kelsek, yettinchi körünüshte körülgendek, ularning köpinchisi daim Israil chégrisinin sirtida soda qilmaqta.

Bularni «efah»da körsitilgen sirning bir qismi bolsa kérek, dep ishinimiz.

Altinchi körünüş we «Wehiy»ning kéyinki bablirida ayan qilinghandek, Xudaning höküm-jazaliri axirida yer yüzidiki «rezillik»ning merkezlishishi bolidighan mushu pütkül iqtisadiy tüzümning üstige chüshidu. Xudaning aghzidin: «**Qebihlik qilghuchi kishi qebihlikini qiliwersun; peskesh kishi bolsa peskeshlikide turiwersun; heqqaniy kishi bolsa heqqaniyliqini yürgüziwersun; pak-muqeddes kishi bolsa pak-muqeddeslikte turiwersun**» dégen axirqi höküm chiqip, herbir adem özi qandaq gunahqa baghlinip qalghan bolsa, shu gunahqa xas bolghan jazaning astigha chüshidu.

Sekkizinchi ghayibane körünüş — jeng harwiliri (6:1-8)

«**Andin mana, men yene bëshimni kötürüp, ikki tagh otturisdin töt jeng harwisining chiqqanliqini kördüm. Taghlar bolsa mis taghlar idi. Birinchi jeng harwisidiki qizil atlar idi; ikkinchi jeng harwisidiki qara atlar idi; üçinchi jeng harwisidiki aq atlar, tötinchi jeng harwisidiki küchlük chipar atlar idi. Men jawaben men bilen sözlishiwatqan perishtidin: «Teqsir, bular néme?» — dep soridim.**

Perishte manga jawaben: «**Bular pütkül yer-zéminning igisining huzuridin chiqqan asmanlarning töt rohi. Qara atlar qétilghan harwa shimaliy zéminlar terepke kiridu; aqlar ularning keynidin mandidu; chiparlar bolsa jenubiy zéminlar terepke mandidu. Andin mushu küchlük atlar chiqip yer yüzide uyaq-buyaq kézishke aldiraydu**» — dédi. U ulargha: «**Ménginglar, yer yüzide uyaq-buyaq ménginglar**» — dédi; ular yer yüzide uyaq-buyaq mangdi. We u manga ünlük awazda: «**Qara, shimaliy yer-zéminlar terepke mangghanlar méning Rohimdiki achchiqni shimaliy zémin terepte bésiqturdi**» — dédi».

Bu sekkizinchi, shundaqla axirqi körünüshte Xudagha qarshi bolghan yat el küchlrini aghduridighan, Xuda Mesihning yimirilmes padishahliqigha yol teyyarlashqa ewetken körünmes jeng harwiliri bizge ayan qilinidu.

Peyghember yene bir qétim ilgiriki körünüş üstide oylinip, uninggha meptun bolup kétip, sekkizinchi körünüşke qarashqa chaqirilghan bolsa kérek. U bëshini kötürüp ikki taghning arisidin

«Zekeriya»

töt jeng harwisini köridu. Harwilar herxil renglik atlar teripidin tartilidu; birinchisini tartqanlar qizil, ikkinchisini tartqanlar qara, üçinchisini tartqanlar aq, tötinchisini tartqanlar chipar renglik, «küchlük» atlar idi.

(1) Ikki tagh

Bu taghlar ibranij tilida «héliqi taghlar» dep atilidu. Shunga ular Zekeriya peyghemberge nisbeten tonush taghlar bolghan bolsa kérek. Ular yene 5-ayette «Perwerdigarning huzuri» yaki «pütkül yer-zéminning Igisining mexsus turalghusi» bilen munasiwetlik bolghachqa, bizche Yérusalémdiki «Zion téghi» we «Zeytun téghi»ni körsetse kérek. Chünki bashqa «ilgiriki peyghemberler»ning bésharetleri boyiche Perwerdigar pütkül dunyadiki ellerning üstige yürgüzidighan höküm-jazalirining bu ikki taghning arisidiki «**Yehoshafatning jilghisi**» bilen zich munasiwiti bardur («Yoél» 3:2 — «Yehoshafat» — «Perwerdigar höküm chiqiridu» dégen menide). U Xuda bext-berikitini pütkül dunyagha ewetidighan jay bolushqa, shundaqla kelgüsida pütkül yer-zéminni idare qilishqa tallighan yer — Zion téghi bolup, uning höküm-jazalirimu shu yerdin chiqidu.

Taghlar «mis» yaki «tuch»tin hasil qilinghan bolup, «mis» bolghanliqi Xudaning turalghusining küchi hem insanning özlükidin Uninggha yéqin kélelmeydighanliqini körsitidu; Xuda Öz jeng harwilirini «yulush, söküsh, halak qilish, örüsh, qurush» xizmitige ewetidighan bolsimu, lékin héchkim uning chaqiriqisiz Uning huzurigha kirelmeydu.

Uning üstige Muqeddes Kitabta «mis» Xudaning höküm-jazalirininimu körsitidu — mesilen, Xudaning insanlarni jazalap yamghur bermigende «**béshingning üstidiki asman mistek... bolidu**» déyilidu («Qan.» 28:23).

Taghlarning özi shübhisizki, Xudaning hökümlirining ulughluqi we chongqur danalighini körsitidu: «**Heqqaniyliqning büyük taghlardek, hökümliring chongqur tilsimat déngizlardektur**» («Zeb.» 36:6), «**Uning hökümliri izdinip chüshinishke tégi yoqtur! Uning yolliri izdep tépishtin shunche yiraqtur! Kimmu Perwerdigarning oy-muddialirini chüshinip yetti?**» («Rim.» 11:33-34).

(2) Jeng harwiliri

Tebir bergüchi perishte 3-ayette öt jeng harwisini chüshendürüp: «**Bular pütkül yer-zéminning igisining huzuridin chiqqan asmanlarning öt rohi**» deydu.

Buning addij chüshenchisi shuki, atlar ershtiki küchler yaki perishtilerge wekil bolidu — ular «**Uning sözige qulaq salghuchi, kalamini ijra qilghuchi, qudriti zor**», «**iradisini ada qilghuchi xizmetkarliri**»; mushu «**shamaldek ittik**» uchidighan qoshunlar Xudaning körünmes elchilidir («Zeb.» 103:20, 21, 104:4). Shübhisizki, bu sözlermu ular toghrisida éytilghandur: «**Xudaning jeng harwiliri tümen-tümen, milyon-milyondur**» («Zeb.» 68:17).

Axirqi körünüşning birinchi körünüş (1:7-17) bilen zich munasiweti bar. Birinchi körünüşte peyghember Perwerdigarning Perishtisining qizil atqa minip, Perwerdigarning aldida charlighuchi perishtilerning bayanlirini qobul qilish üçün turuwatqinini körgenidi. Perishtilerning shu körünüşte bolghan wezipisi «**yer yüzide uyan-buyan kézip**» ellerning hal-ehwalini, ularning Xudaning xelqige we zéminigha bolghan pozitiyisini közitip, igisige doklat qilishtin ibaret idi. Emdi peyghember axirqi körünüşte shu oxshash perishtilerning «**Xudaning jeng harwiliri**»gha aylinip, Xudaning höküm-jazalirini shu ellerge yürgüzüşke ewetilgenlikini köridu. Chünki birinchi körünüşte éytilghandek, Xuda shu ellerge qarap «**qattiq ghezeplendi**»; chünki U ular arqiliq öz xelqini jazalighinida, «**ular heddidin éship xelqimge zor azar qildi**». Xuda Öz xelqini sürgünge chiqirip tarqatquzghini bilen ularni hergiz tashliwetkini yoq.

(3) Atlarning rangliri

Emdi atlarning sani we renggi toghrisidiki birqeder qiyin nuqta heqqide toxtilimiz. «Töt»tin ibaret bu san Israilni tarqalashturgan töt impériyege wekil bolghan «**töt münggüz**» toghrisidiki ikkinchi körünüşni ésimizge keltüridu. Shu töt impériyening höküm sürüş waqti «**yat ellerning waqti**»din ibaret bolidu («Luqa» 21:24); Mesihning padishahliqi, shundaqla Israilning eslige keltürülüşü we bext-beriketke érishishi ularning aghdurulushi arqiliq wujudqa chiqidu.

«**Töt jeng harwisi**» yene asmaning «töt rohi»ni yaki «töt shamili»ni körsitidu (ibraniy tilida «roh» we «shamal» bir söz bilen ipadiliduru). «Dan.» 7:1-3de «**Töt tereptin shamal chiqip, «Ulugh Dégiz»** (yeni «Ottura Dégiz») **yüzige urulmaqta idi. Dégizdin shekilliri bir-birige oxshimaydighan töt zor mexluq chiqti**» dep oquymiz. Bu «töt shamal»ning urulushi bilen shu «töt mexluq» (herbiri ayrim-ayrim bir impériyeni körsetken) chiqti. Emdi Zekeriya körgen körünüşte Xudaning shu töt shamalni shu impériyelerni aghdurushqa ewetkinini körimiz. Bu körünüştin dölet-impériyelerning meyli qurulushi yaki ghulishi bolsun, emeliyette Xudaning iradisi we küch-qudriti bilen bolidu (ashkare bolsun yaki yoshurun wasitiler bilen, tebiyy halda yaki perishtilerning wasitisi bilen bolsun), dep öginimiz.

Emdi mezkur körünüşning menisi we «**töt münggüz we töt hünerven**» toghrisidiki körünüşning (1:18-21) menisining otturisida néme perq bar? Eger oxshash ishni körsitse, sekkizinci körünüşning néme ehmiyiti bar? Perqi we ehmiyiti del shuki, «**töt münggüz we töt hünerven**» toghrisidiki körünüşte Xudagha we Uning xelqige qarshi chiqqan shu töt impériyeni aghduridighan töt bashqa el körsitilidu; lékin sekkizinci körünüşte shu töt aghdurghchi elning qilghanlirining keynide Xudaning körünmes qudretlik rohiy küchliri turidu, dep körimiz. Emeliyette barliq tebiyy hadislerning keynide hemde insanlarning barliq muddia-meqsetliri we heriketlirining keynide Xudaning menggülik muddia-meqsetliri, küch-qudriti we ershtiki sanaqsiz körünmes qoshunlirining heriketliri turidu.

Emdi atlarning ranglirige kéleyli. Bularni chüshinish bir qeder tesrek. Peyghember töt jeng harwisini köridu, birinchisige qoshulghan atlar qizil, ikkinchisidiki atlar qara, üçinchisidiki aq we tötinchisidiki chipar renglik idi; mushu tötinchisidiki atlar yene «küchlük» atlar dep qarilidu. Qiziq yéri shuki, tebir bergüchi perishte birinchi jeng harwisidiki qizil atlar toghruluq héchqandaq chüshendürmeydu (5-7-ayetler). Qara we aqlar «shimaliy zémin»gha qarap mangidu, chipar renglikler awwal jenubiy terepke mangidu, andin «mushu küchlükler»ning (3-ayette ular yene «chipar renglikler» dep atilidu) ayrim bir dunyawı wezipini ötimekchi bolghanliqi körünidu.

Sherhchiler bu sirliq jeng harwiliri toghruluq köp pikirlerde bolup kelmekte. Halbuki, bu toghruluq Dawut Baron alimning chüshendürüşini addiy, chüshinishlik we orunluq dep qaraymiz: —

Mezkur töt jeng harwisi asmanlarning «töt shamili» yaki «töt rohi»dur; shunga ular «Daniyal» 2- we 7-babta körsitilgen töt yat impériye, yeni «**töt münggüz we töt hünerven**» dégen ikkinchi körünüşte körsitilgen töt impériye emes. Lékin bu «töt shamal»ning shu «töt münggüz» dep atalghan töt impériye bilen zich munasiwiti bardur. «Yat ellerning waqti» del shu töt impériyening höküm sürgen waqitliridin terkiib tapidu.

Bu töt impériye tertip boyiche Babil impériyesi, Média-Pars impériyesi, Grék impériyesi (yaki Grék-Makédoniye impériyesi) we Rim impériyesidur. «**Bu Yehuda, Israil we Yérusalémnı tarqitiwetken münggüzlerdur**» (1:19). Bularning ershtiki körünmes küchler bilen aghdurulushi

«Zakeriya»

axirqi körünüşning mezmunidir. Emma bu impériyeler körünüşte we bésharette birge körüngini bilen, ular emeliyette waqit-dewrlar bilen bir-biridin ayrilghan.

Mezkur körünüşler Zakeriyagha ayan qilinghan waqitta, Babil impériyesi alliqachan Média-Parsliqlar teripidin aghdurulghanidi. Emma peyghember mushu yerde shu chaghda Média-Parsliqlarning keynide Xudaning körünmes jeng harwisining turghanliqini köridü; harwisining qan qerz we intiqam alidighan «**qizil atlari**» bar idi. Töt münggüz we töt hünerwen toghrisidiki körünüşte körüngenge oxshash, sekkizinci körünüşte körsitilgen küchlük impériyelerdin biri (Zakeriya körünüşni körgen waqitta) alliqachan yoqitilghanidi.

Del shu sewebtin qizil atliq jeng harwisining wezipisi tilgha élinmaydu; uning Israilgha zulum qilghan, zéminini weyran qiliwetken tunji impériye bolghan Babilni örüwétish wezipisi alliqachan emelge ashurulup bolghanidi. Peyghemberning töt jeng harwisini körüşning sewebi (3-ayet) bu jeng harwilarning derweqe ayrilmas bir pütün bolghanliqi üçhün idi; qaytilaymizki, ular wezipini yürgüzgen dewr bolsa, Babilda bolghan sürgünülüktin bashlap Mesihning bu dunyagha qaytip kélishigiche bolghan waqit, yeni «**yat ellerning waqti**» bolidu.

Qara atlar belkim ah-zarlar, matem tutush, shundaqla acharchiliq we ölümge wekil bolsa kérek («Weh.» 6:5-6ni körüng); ular éghir höküm-jazalarni élip bérish üçhün «shimaliy terepke» mangidu; andin ««nusret qazinish»qa wekil bolghan «aq atlar»mu («Weh.» 6:2ni körüng) yene «shimaliy terepke» mangidu. Chünki Babildin kéyin nöwet boyiche meydangha chiqqan impériyeler awwal Média-Pars impériyesi, andin Grék impériyesining her ikkisi Pelestingge nisbeten «shimaliy terep»tiki küchler idi.

Shimal teripige barghanlarga oxshimighan halda, «chipar renglik atlar» jenubiy teripige mangidu. Bular belkim 1:8de «ala-taghil» dégen atlar bilen bir bolsa kérek (mushu «chipar reng» ilgiriki «qizil, qara, aq» renglerning arilashmisi bolush éhtimalliqimu barmu?).

Pelestinning jenub teripidiki dölet Misir idi. Mesilen, «Daniyal» 11-babta körsitilgen Israilgha qarshi turghan «jenubiy padishah» Misirning padishahi idi. Emma tötinchi zor impériye üçinchi impériye, yeni shu chaghda chüshkün halette bolghan Grék impériyesi bilen soqushqan birinchi jay bolsa Misir idi; Rim Israil xelqi bilen uchrashqan birinchi jaymu Misir idi. Shu ishlar, yeni Rimning Grétsiye bilen soqushushi we Israilning Rim bilen uchrishishi isyan kötürgüchi Antoni we uning ittapaqdéshi meshhur misirliq melike Kléopatraning Rim bilen bolghan küreshliri bilen miladiyedin ilgiriki 63-yili bashlandi.

Emma tötinchi impériyening özidin ilgirikilerge oxshimighan halda shimaliy, jenubiy, sherqi tereplergila emes, belki gherb terepkimu kéngiyidighanliqini axir béríp hetta pütkül dunyani dégüdek soraydighanliqini Xudaning Rohi aldin'ala körsitidu. Shühhisizki, Xudaning Rohining ilhami bilen mushu jeng harwisidiki atlar jenubiy tereptiki wezipisini ada qilghandin kéyin «**chiqip yer yüzide uyaq-buyaq kézishke intilidu**». Shundaq intilgende «**pütkül yer-zéminning Igsi**» ulargha: «**Ménginglar, yer yüzide uyaq-buyaq ménginglar**» deydu. Axirqi zamanda shu rezil impériyede türlük-türlük özgirishler bolidu; bu rezil impériyeni aghdurushqa buyruq bérilgüche, uning barliq özgirishlirige asasen shu «töt roh» uning her tereplik heriketlirini cheklep, rezil isteklirige qarshi chiqip taqabil turushi üçhün «**uyan-buyan méngish**»qa toghra kélidu.

Shunga «chipar renglik» atlar shu heriketni qilghanda alahiyide «chipar renglik» emes, belki «küchlük» dep atilidu (7-ayet). Shu axirqi impériyening küchi mushu ayetlerde körünidu: — «**Uningdin kéyin kéchidiki ghayibane körünüşlerde, qarap turghinimda, mana tötinchi bir mexluq peyda boldi. U intayin qorqunchluq, dehshetlik we ajayib küchlük idi. U yoghan tömür**

«Zekeriya»

chishliri bilan owni chaynap yutup, andin qalduqini putliri bilan dessep-cheyleytti. U aldinqi barliq mexluqqa oxshimaytti. Uning on münggüzi bar idi» («Dan.» 7:7). Shunga, axirqi impériye intayin küchlük bolghachqa, uninggha taqabil turidighan perishtilermu nahayiti küchlük bolushi kérek, elwette.

Gerche rezil insanlarning küchi bizge nisbeten qorqunchluq bolsimu, gerche qaranghuluqning küchlirimu intayin küchlük bolsimu, Xudaning körünmes küchliri ulardin ziyade küchliktur, u ulargha pütünley taqabil turalaydu.

8-ayetke öteyli: —

«**We u munga ünlük awazda: «Qara, shimaliy yer-zéminlar terepke mangghanlar Méning Rohimidiki achchiqni shimaliy zémin terepte bésiqturdi» — dédi.**

Mushu yerde «Rohim» dégen söz ibraniy tilida bezide «ghezep»ni bildüridu we mushu yerdimu shu menide bolsa kérek. «Roh»ning shu menide ishlitilishi «Hak.» 8:3, «Top.» 10:4dimu körünidu. Shunga 8-ayet: — shimaliy terepke mangghan körünmes qoshunlar Xudaning ghezipini élip bérir, uni shu yerdikilerning üstige chüshürgen, dégen menide bolidu (oxshash ibare «Yuh.» 3:36de tépilidu: — «**Xudaning ghezipi shundaqlarning üstide turidu**»). Mushu 8-ayette shimaliy tereptikilerning tilgha élinishining sewebi belkim: (1) Babilning alliqachan Xudaning jazasini tartqanliqini tekitlesh üçün; (2) shu chaghda Israilgha hökümranliq qilip zulum séliwatqan impériye, yeni Pars impériesining («Neh.» 9:36, 37) Xudaning ghezipining obyékti ikenlikini, pat arida ularning Xudaning «rohiy jeng harisining atliri»ning ayagh astida bésilidighanliq körsitilish üçün; (3) axirqi zamanlarda axirqi impériye, dejjalning padishahliqi öz küchlirini yene bir qétim «shimaliy terep»te, yeni «Shinar zémini»da, Babil shehiride waqitliq merkezleshtüridighanliqini körsitish üçündür.

Andin Xudaning höküm-jazaliri asmandin tökülidu, dejjalning selteniti aghdurulup, Mesihning selteniti berpa qilinidu: — «**Her yurt, her taife, her xil tilda sözlshidighanlar uning xizmtde bolsun dep, seltenet, shöhret we padishahliq hoquqi uninggha bérildi. Uning selteniti menggülük seltenettur, uning padishahliqi menggü halak qilinmaydighandur**» («Dan.» 7:14).

Mesihning «**heqqaniyliqning texti**»ning Zion téghining üstige tiklinip, Mesihning mutleq ixlasmen bir Israil arqiliq dunyagha höküm sürüshi tarixning ezeldin békitilgen tüp we ulugh nishanidur. Birinchi, ikkinchi, üçinchi impériyeler meydangha chiqqan we alliqachan tarix sehnisidin chüshüp ketkendur. Tötinchi impériye (xuddi peyghemberler aldın'ala éytqandek) uzun waqit dawamlashidu (hazirmu dawamlashmaqta — «Daniyal»diki «qoshumche söz»imizni körüng). Lékin Xuda békitken waqit pat arida kélidu — «**Hem eller Perwerdigarning namidin, Yer yüzidiki shahlar** (sen Israilning) **shan-sheripingdin eyminidu**» («Zeb.» 102:15).

(3) Bésharetlik heriket — bash kahin Yeshuagha taj kiydürüş (6:9-15)

«Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —

Sürgün bolup kelgenlerdin, yeni Helday, Tobiya we Yedayadin sowghatlarni qobul qilghin; shu küni ular Babildin kélip chüshken öyge, yeni Zefaniyaning ogli Yosiyanning öyige kirgin; shundaq, kümüş we altunni qobul qilghin, bulardin chambersiman bir tajni toqup we tajni Yehozadakning ogli bash kahin Yeshuaning béshigha kiygüzgin; we Yeshuagha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan! U öz tüwidin ornida shaxlinip, Perwerdigarning ibadetxanisini quridu» — dégin.

«Zekeriya»

«Berheq, Perwerdigarning ibadetxanisini Qurghuchi del shu bolidu; U shu shahane shan-sherepni zimmisige élip, Öz textige olturup höküm süridu; U textke olturidighan kahin bolidu; xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq ular ikkisi arisida bolidu.

Mushu chembersiman taj Perwerdigarning ibadetxanisida Xelem, Tobiya, Yedayalargha we Zefaniyaning oghlining méhribanliqigha bir esletme üçhün qoyulidu. We yiraqta turuwatqanlar kélip Perwerdigarning ibadetxanisini qurush xizmitide bolidu; shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler; eger Perwerdigarning awazini köngül qoyup anglisanglar bu ish emelge ashurulidu».

Sekkiz körünüshtin kéyin peyghember intayin ehmiyetlik bir «bésharetlik heriket»ni qilishqa buyrulidu. Töwende éytqinimizdek, bu heriket shu kechtiki sekkiz körünüş arqiliq yetküzülgen bésharetlerning yuqiri pellisi hésablinidu.

Bésharetlik heriket bizge «rezillikning muqeddes zémindin yoqitilishi» we dejjalning pütkül yer yüzini bashquridighan impériyesi aghdurulghandin kéyinki ishning néme bolidighanliqini, yeni heqiqiy padishahqa gha taj kiydürüldighanliqini körsitidu. Shu padishah, yeni «**textke olturghan kahin**» Perwerdigarning heqiqiy ibadetxanisni quridu; yat elliklermu uninggha kireleydighan bolidu.

«**Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi:**—» dégen bu sözler (6-ayet) peyghemberge biwasite yütüzülgen bolup, körünüshlerning axirlashqinini ayan qilidu. Bu ayetler ikki qisimgha bölünidu — birinchi qismi 9-11-ayetler bolup, «bésharetlik heriket»ning özi xatirileydu, ikkinchi qismida (13-15) bésharetning özi xatirilidu.

Bésharetlik heriket (9-11)

Bésharetlik heriket mundaq ehwaldin bashlinidu: — üç mötiwer kishi eslide sürgün bolghan, hazir Babilda olturaqlashqan Yehudiy xelqige wekil bolup, quruluwatqan ibadetxana üçhün altun-kümüshlerni hediye qilishqa Yérusalémgha keldi (bu ish Zekeriya körünüşni körgen kéchisining etisi etigende bolghan bolsa kérek). Peyghember Babil dégen «yiraq yurt»tin kelgen bu kishilerni körüshi bilenla uning rohiy közliri Muqeddes Roh teripidin échilghachqa, shu kishiler arqiliq kelgüsi shereplik ibadetxana köz aldigha keltürüldü; Mesihning padishahliqida shu ibadetxana «**barliq el-yurtlar üçhün dua qilinidighan öy**» («Yesh.» 56:7) dep atilip, yat eller «yiraqtin» ibadet yolida öz sowghat-hediyilirini élip kélidighan jay bolidu.

Buninggha oxshap kétidighan bir ishta («Yuh.» 12:20-33de), «yiraqtin kelgen» birnechche Grékler Reb Eysa Mesihning aldigha kirmekchi bolghanda, (shu waqitqiche Rebbimiz peqet Yehudiy xelqi üçhünla xizmette bolup kelgen) U kelgüsidiiki Öz ölümidin kéyinki ishlarni, yeni mushu yat ellerningmu Xudaning padisigha yighilidighanliqidin bolidighan shan-sherepni tilgha alidu («Yuh.» 10:15-16).

Muqeddes chédirning dewride we Sulayman qurghan ibadetxanining dewride «yat eller»ning ularning ichige kirishige ruxset yoq idi. Reb Eysaning künliride Hérod padishah qurghan ibadetxanida bolsa «yat eller»ning peqet eng tashqiriqu hoylisigha kirishigila bolatti; ichkirige kirse ölüm jazasi bériletti. Emma hazir Mesih arqiliq échilghan Xudaning aldigha kirish yoli toghruluq munularni oquymiz: —

«**Lékin esli yiraqlarda bolghan siler hazir Mesihning qéni arqiliq yéqin qilindinglar; chünki U bizning inaqliqimizdur, U ikki terepni bir qilip otturidiki ara tamni chéqiwetti**» (Ef.» 2:13, 14).

Zekeriya peyghemberge buyrulghan ish mundaq: —

«Zekeriya»

(a) Zefaniyaning oghli Yosiyaning öyige bérishi kérek. Mötiwer kishiler shu yerge kelgenidi. 14-ayettin shuni körimizki, Yosiya heqiqeten «Ibrahimning oghli»ga muwapiq méhmandost bolup, «méhribanliq» bilan mushu musapirlarni öz öyide qondurghanidi.

(e) Zekeriya «shu küni» shu öyge kirip, mushu musapirlar Babildikilerge wakaliten élip kelgen altun-kümüşlerdin bir qismini élip, uningdin bir «taj» yasishi kérek idi. Ibraniy tilida mushu söz köplük sheklide («atarot»), yeni «tajlar» déyilidu. «Ayup» 31:36de shu oxshash söz ishlitilgechke, uning menisini «köp chembireklerden örülgen chachwaghsiman taj» dep chüshinimiz.

«Wehiy» 19-babta Reb Eysa Mesih **«béshida nurghun taji bolup»** déyilidu; bumu gül chembirektek «köp chembireklerden örülgen taj» bolushi kérek.

(b) Zekeriya mushu tajni Yeshuaning béshigha taqishi kérek. Bu ishning toluq ehmiyiti del bu tajning Yeshuaning béshigha taqilishida.

Bésharet özi (12-15)

Tajni Yeshuaning béshigha taqighandin kéyin, peyghember uninggha mundaq xewerni yetküzüshi kérek idi: —

««Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan! U öz tüwidin ornida shaxlinip, Perwerdigarning ibadetxanisini quridu» — dégin.

«Berheq, Perwerdigarning ibadetxanisini qurghuchi del shu bolidu; U shu shahane shan-sherepni zimmisige élip, Öz textige olturup höküm süridu; u textke olturidighan kahin bolidu; xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq ular ikkisi arisida bolidu».

Bu Mesihning ishliri toghrisidiki bésharetlerdin eng ajayib we eng qimmetke ige bolghanlardin biridir; u bizge: birinchidin, Qutquzghuchi-Mesihning qandaq shexs ikenlikini; ikkinchidin, Qutquzghuchining kelgüside olturidighan ornini; üçinchidin, Qutquzghuchining kelgüsi wezipisini körsitidu.

Bésharetke tepsiliy qarayli: —

«Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan!» — eslide dunyagha hayatni ata qilishqa kelgen insanning reswa qilinip ahanetlik bir ölümge bashlangan künide waliy Pilatus del mushu sözler bilen Eysani Yehudiy xelqining aldigha chiqardi: **«Qaranglar, shu insan!»** («Yuh.» 19:5).

Emma mushu yerde bu sözler Mesih («Shax»)ning Xudaning könglidikidek birdinbir adimi, «eng ésil adem», «pütkül insaniyetke mukemmel wekil bolghuchi», **«Xudaning toluq süret-obrazi»** ikenlikini körsitip ishlitilidu. U bizning ornimizda nijatqa érishkende «tikenlerdin bolghan taj» bilen kiyingendin kéyin tartqan azab-oqubetlerning in’ami üçün **«shan-sherep we shöhretler taj qilip kiydürülidu»** we **«barliq mewjudatlar uning puti astida boysundurulidu»** («Zeb.» 8:5, «Ibr.» 2:6-10).

Xuda Öz Mesihni toghruluq söz qilghanda Tewratta töt mushundaq ibare tépilidu. Ular bolsa: —

«Qaranglar,...shu insan!» (Zek.» 6:2)

«Qaranglar,... Méning Öz qulum!» («Yesh.» 42:1, 52:13)

«Qaranglar,... séning Padishahing!» («Zek.» 9:9)

«Zekeriya»

«**Mana, Xudayinglarga qaranglar**» («Yesh.» 40:9)

Masihning Injilning «töt bayani»da ayrim-ayrim tekittengen bu alahide töt teripi ademning diqqitini tartidu: (1) «Insan!» («Luqa»), (2) «Méning qulum» («Markus»), (3) «Séning Padishahing» («Matta»), (4) «Silarning Xudayinglar» («Yuhanna»).

«**Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan!**» dégen sözler kahin Yeshuagha déyilgini bilen, körsetken obyékti hergiz Yeshuaning özi emes. Yeshua héchqachan héchqandaq textke ige bolmide we bolalmide; u muqeddes ibadetxanini qurushqa hemkarlashqan bolsimu, uninggha mes'ul emes idi (Zerubbabel mes'ul idi); we u héchqachan «**shahane shan-sherep**»ni kötürgen emes. Shunga Yeshuaning mushu yerde «tajlinishi» peqet kelgüchi padishahqa bésharetlik resim bolidu.

Bésharet bu alahide ishlarni aldin'ala éytidu: —

(a) «**textke olturghan bir kahin bolidu**»

(e) «**U Perwerdigarning ibadetxanisini qurghuchi bolidu**»

(b) «**U shahane shan-sherepni Öz zimmisige alidu**» we «**Öz textige olturidu**»

(p) «**yiraqta turuwatqanlar kélip Perwerdigarning ibadetxanisini qurush xizmitide bolidu**».

Peqet Mesihning Özi mushu ishlarni emelge ashuridu. Injilda guwahliq bérilgende, «Nasaretlik Eysa» hem kahin hem padishah boldi; «yiraqta turuwatqan» eller uning «shahane shan-sheripi»ni étirap qilip kelmetke; we u hazirmu Xudaning ulugh rohiy ibadetxanisi, yeni barliq étiqadchilardin terkib tapqan Xudaning jamaitini qurmaqta («Yuh.» 2:29, «Ef.» 2:22).

Bash kahin Yeshua özi tajlinidighan bésharetlik heriketning özini körsetmeydighanliqini, shundaqla kéyinki bésharetningmu özini körsetmeydighanliqini éniq biletti. Sewebliri bolsa: —

(a) Yeshua Lawiy qebilisidin chiqqan kahin bolghachqa, uninggha taj kiygüzülmeytti yaki héchqandaq textke olturalmaytti. Tewrat dewride Xudaning békitkini boyiche kahin bolushtiki we padishah bolushtiki imtiyazlar ayrim-ayrim qebililerge, yeni Lawiy we Yehuda qebilisige teqsim qilinghanidi.

(e) Héchqandaq peyghember Dawutning ewladi bolmighan herqandaq kishining Yérusalémda birer textke olturush hoquqigha ige bolidighanliqini qet'iy bésharet qilalmaytti (Xuda mushu hoquqni menggüge Dawut we ewladirigha teqdim qilghan).

Halbuki, mushundaq tajlinishi bilen Yeshua Mesihni aldin'ala körsitidighan mukemmel bir resim boldi. Mesilen, «Zebur»diki 110-küyde Xudaning wekili bolghan Padishah körsitilip: —

«**U ghezipini körsetken künide padishahlarni urup yériwétidu;**

U eller arisida sotlaydu»

we: —

«**Perwerdigar shundaq qesem ichti,**

Hem buningdin yanmaydu: —

Sen ebedil'ebedgiche Melkizedekning tipidiki bir kahindursen» déyilidu.

3-babta Yeshuagha: «**U we uning aldisida olturghan hemrahlimu ... bésharetlik ademler**» (yeni, «bésharetlik bir resim») déyilgen bolghachqa, u mushu bésharetlik heriketni kahinliq menggü bolidighan «shahanilik kahin» Mesihni körsitidu, dep chüshinip yetken bolushi kérek.

«Zekeriya»

Zekeriya peyghember ötigen bu «bésharetlik wezipe» yene Mesihning «birinchidin kahin, andin padishah» bolidighanliqini körsitidu. Chünki Yeshua özi alliqachan bash kahin idi; u shu süpitide turuwatqanda «taj» uninggha bérildi. Shu heriket rosul Pawlusning: «**Mesih Eysa... insanlarning siyaqigha kirip, insaniy tebiettin ortaqdash bolup, özini töwen qilip, hetta ölümigiche, yeni kréstiki ölümigiche** (kahinliq yolida) **itaetmen boldi; shunga Xuda uni intayin yuqiri kötürüp mertiwilik qildi**» déginige oxshashtur («Fil.» 2:7-9).

Bu «bésharetlik heriket»ning Yeshuani emes, belki Mesihning Özini körsetkinige: «**Qaranglar, «Shax» dep atalghan insan!**» dégen söz küchlük ispattur. Chünki 3-bab toghruluq toxtalghinimizdek, Tewratta «Shax» dégen unwan peqet Mesihni, shundaqla uning töt tereplimilik xizmitini körsitidu.

«**U Öz tüwidin ornida shaxlinidu**» — démek, Mesih Öz yiltizidin tebiy halda ösidu. Bu sözler Tewratta «Mis.» 10:23dimu tépilidu: «**Héchkim öz jayidin qozghilalmas boldi**». Mushu ibare, shübhisizki, ilgiriki peyghemberler aldin'ala éytqandek töwendiki ishlarni körsitidu: —

(1) Neseb jehetidin mushu shereplik «Shax» Ibrahimning neslidin, Yehuda qebilisidin, Dawutning jemetidin bolidu;

(2) Yer-zémin jehetidin U «Immanuelning zéminidin», «Beyt-Lehem Efratah» dégen yézidin chiqishi kérek;

(3) Mushu ibare yene shübhisizki, Mesihning «kélip chiqishi»ning töwenlikini, shundaqla Uning shu töwen ornidin qedemmuqedem ulughlinidighanliqini tekitleydu. Uning dunyagha birinchi kélishi addiy insaniy tughut bilen bolghan bolsa, ikkinchi kélishi «asmanlarning bulutliri»ning üstide bolidu.

Emdi Mesihning xizmitige kéyleyli: —

«**U Öz tüwidin ornida shaxlinip, Perwerdigarning ibadetxanisini quridu... berheq, Perwerdigarning ibadetxanisini qurghuchi del shu bolidu** (ibraniy tilida «del shuning özidur»)».

Bu sözning qaytilinishi we «U» dégen almashning küchlük tekitlinishining sewebli: —

(a) Bu ishning jezmenlikini, shundaqla ishning ulughluqini tekitlesh üçün;

(e) Mesihning heqiqiy, ebediy ibadetxanini öz ténidin quridighanliqini tekitlesh üçün bolushimu mumkin («Yuh.» 2:19-22).

Mushu bésharet kahin Yeshua we shahzade Zerubbabelni ularning ibadetxanini qurushtiki japaliq xizmetliride zor righbetlendürgen bolsa kérek; chünki ularning bu qurush xizmiti Mesihning kelgüsidiکی téximu ulugh xizmitige, yeni Uning «téximu ulugh ibadetxana»ni qurush xizmitige aldin'ala körsetken «bésharetlik resim» boldi («Hag.» 2:9).

Emdi bu bésharet we Tewrattiki bashqa bésharetler boyiche, Mesih qaysi ibadetxanini quridu?

(a) Tewrattiki köp bésharetlerge asasen, Mesih dunyagha qaytip kélishi bilen we shundaqla Israil xelqi towa qilghandin kéyin Özi yaki Öz nararechiliki astida Yérusalémde yéngi bir jismaniy ibadetxanini quridu. Shu ibadetxana uning «ming yilliq seltenet»ide «Perwerdigarning öyi» bolidu; «**Xudaning yollarini öginip, ularda méngish üçün**» «**barliq eller uninggha qarap éqip kélishidu**»; shu öy «**barliq el-yurtlar üçün dua qilinidighan öy**» dep atilidu («Yesh.» 2:2-4, 56:6-7, «Mik.» 4:1-7, «EZ.» 40-43-bablar).

(e) Halbuki, «**Eng ali Bolghuchi insanning qolliri bilen yasighan joylarda turmaydu**». Insanning qolliri bilen yasighan barliq bundaq ibadetxanilar (Xudaning iradisi bilen qurulghan

«Zekeriya»

bolsimu) peqet Xudaning ezeldin insan bilen turghuzmaqchi bolghan alaqisining bir ipadisi yaki resimidur, xalas («1Pad.» 8:27, «Yesh.» 66:1-2, «Ros.» 7:48-50, 17:24, «2Kor.» 5:1ni körüng).

Eng ulugh ibadetxana ««Mesihning téni» bolghan ibadetxana»dur («Yuh.» 2:19-22), mana bu Xudaning niyitidiki Özi xalighan menggülik we rohiy ibadetxanidur («Ef.» 2:13-22, 3:10, «1Pét.» 2:4-10). U uninggha peqet Öz méhir-shepqitige asasen barliq étiqad qilghuchilarni kirgüzidu, andin ularni ibadanetxanining bir qismi qilidu («1Pét.» 2:4-10); mana bu «jamaet», Xudaning öyidur. Bu Injilda nahayiti chong témidur; oqurmenlerInjilni oqush arqiliq bu toghruluq köprek izdensun! «Hagay»diki qoshumche söz»dimu «Xudaning ibadetxanisi» dégen ajayib témida azraq sözliduq.

«U shu shahane shan-sherepni öz zimmisige alidu»

«Shan-sherep» ibraniy tilida «xod» dégen söz bilen ipadilinidu. Bezide «xod» «éghirliq»ni bildüridu, emma köpinche waqitlarda «shahane shan-sherepni»ni bildüridu («Yer.» 22:18, «1Tar.» 29:25, «Dan.» 11:21). «Xod» daim dégüdek Xudaning alahide shan-sheripini körsitidu; bezi chaghlarda u Xuda heywet ata qilghan bezi shexslarning heywisini bildüridu; mesilen, Musa we Yeshua peyghemberler toghruluq («Chöl.» 28:20), Xuda Sulaymangha bergen heywisi toghruluq («1Tar.» 29:25) ishilitilidu. «Zeb.» 21:1de u shübhisizki Mesihning shan-sheripini körsitidu.

Ibraniy tilida bu ayette «U» alahide tekitlinidu: «bashqa héchkishi emes, U Özi ibadetxanini quridu; bashqa héchkishi emes, U Özi shu shahane shan-sherepni Öz zimmisige alidu» dégendek. Hem xizmitide hem alidighan in'amida U tengdashesizdur; **«Kalam insan boldi hem arimizda makanlashti; we biz Uning shan-sheripige qariduq — u shan-sherep bolsa, Atining yénidin kelgen, méhir-shepqet we heqiqetke tolghan birdinbir yégane Oghliningkidur»** («Yuh.» 1:14, 2:11ni körüng).

(a) U (Mesih)ning Özining shan-sheripi bar, U yer-yüzide xizmet qilghanda shu shan-sherep köründi;

(e) Xuddi Yeshaya peyghemberU toghruluq **«U alem aldida kötürüldü, yuqiri orungha chiqirilidu, nahayiti aliy orungha érishtürüldü»** dégendek («Yesh.» 52:13), u ölümdin turup «asmanlarga kötürülüshi» bilen uninggha hazir téximu köp sherep qoshulup: **«hazir shan-sherep we hörmet taji kiydürülgen»** («Ibr.» 2:9).

(b) U dunyagha qaytip kélip, **«Xuda uning barliq dushmanlirini textiperi qilip»** («Zeb.» 110:1) U Özining (démek, Özige tewe bolghan) textige Israilning padishahi süpitide olturidu. Shu chaghdá derweqe uning béshida «köp tajlar» bolidu («Weh.» 19:12); chünki XudaAtisi Uninggha shahane shan-sherep qoshupla qalmay, insanlarmu, bolupmu Özining Israili Uni ulughlaydu; U Dawutning heqiqiy ewladi bolup, textning «hoquq Igisidur» («Yar.» 49:10); **«U bolsa Atisining jemeti üçün shereplik hoquq-text bolidu; xeqler Uning üstige Atisining barliq shöhretlirini yükleydu; yeni barliq uruq-nesillirini, barliq kichik qacha-quchilarni, piyale-jamlarin barliq küp-idishlarchiche asidu»** («Yesh.» 22:22-24). Shunga: —

«U öz textige olturup höküm süridu» (13-ayet).

Gerche Uning selteniti mutleq bolsimu, bu seltenet pütünley méhribanliq bilen yürgüzüldü: —

«Uning künliride heqqaniylar ronaq tapidu;

Ay yoq bolghuche tinch-amanliq téship turidu.

U déngizdin-déngizlarchiche,

Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche höküm süridu.

Chöl-bayawanda yashawatqanlar Uning aldida bash qoyidu;

Uning dushmanliri topilarni yalaydu.

Tarshishning we arallarning padishahliri Uninggha hediyeleer teqdim qilidu,

Shéba we Sébaning padishahlirimu sowghatlar sunidu.

«Zekeriya»

Derweqe, barliq padishahlar Uning aldida sejde qilidu;
Pütkül eller Uning xizmitide bolidu;
Chünki U peryad kötürgen yoqsullarni,
Panahsiz ézilgenlerni qutulduridu;
U yoqsul-ajizlarga ichini aghritidu,
Yoqsullarning jénini qutquzidu;
Ularning jénini zulum-zomigerliktin hörlükke chiqiridu,
Uularning qéni uning neziride qimmetliktur.
Padishah yashisun!
Shébaning altunliridin Uninggha sunulidu;
Uning üçhün dua toxtawsiz qilinidu;
Uninggha kün boyi bext tilinidu;
Yer yüzidiki hosul mol bolidu,
Hetta tagh choqqilirimu shundaq bolidu.
Ularning méwisi Liwandiki ormanlardek silkinidu;
Sheherdikiler bolsa daladiki ot-yéshilliqtek güllinidu;
Uning nami menggüge öchmeydu,
Uning nami quyash bolmighuche turidu;
Ademler Uning bilen özlirige bext tileydu,
Barliq eller Uni bextlik dep atishidu» (Zebur», 72-küydin).

Seltenitining shu méhribanliq xaráktéri kéyinki jümle bilen chüshendürüldü: —

«**U textke olturidighan bir kahin bolidu**» (13-ayet).

Zekeriyağa tapshurulghan barliq bésharetlerde körsitilgendek, mushu yerdimu «ilgiriki peyghemberler»ning Mesih we Uning xizmiti toghruluq dégenlirining tolimu ixcham bir yeküni bardur.

U heqiqiy «Melkizedek», «Heqqaniyet Padishahi», «Salémning Padishahi», yeni «Amanliq padishahi»dur; u Lawiy kahinlirigha oxshimaydu, uning kahinliqi «menggüglük bolidu» («Yar.» 14:18-20, «Ibr.» 8:1-3).

U hazirmu Özining barliq xelqi üçhün Xudaning ong yénida olturup dua-tilawet qiliwatqan kahindur («Rim.» 8:34, «Ibr.» 5:2, 7:23-28, «1Yuh.» 2:1). Lékin U shu yerdin dunyagha qaytip kélip textini igilep, yer yüzide shu mutleq seltenitini yürüzginidimu U yenila «**bilimsizler we yoldin chetnigenlerge mulayimliq bilen muamile qilidighan**» «**textke olturghan kahin**» bolidu («Ibr.» 5:2); Uning heqqaniy qattiliqi peqet asiylar we buzuqluq qilghuchilarghila qaritilghan bolidu. Chünki Rebbimiz Eysa Mesih «**Tünügün, bugün we ebedil'ebedigiche özgermeydu!**». Uning eng yüksek ulughluqi we shan-sheripi uning mutleq küch-qudritide emes, belki del Uning bizge bolghan we bolidighan shapaetidur — u shapaet Öz hayatini köp insanlarni qutquzush üçhün pida qilishi arqiliq ayan boldi we shundaqla hazirmu biz üçhün, asmanda bolsun yerde bolsun kahinliq qilip dua-tilawet qilishi arqiliq ayan bolidu.

«**Xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq ular ikkisi arisida bolidu**».

«**Xatirjemlik-aramliqni élip kélidighan hemkarliq**» — bu hemkarliq özide xatirjemlik-aramliq bolidighanliqini körsitipla qalmay, yene bashqilar üçhünmu xatirjemlik-aramliqni élip kélidighanliqini kösitidu.

Undaqla bu «ikkisi» kim? Ularning «hemkarliq»i néme?

«Zekeriya»

Bezi alimlar «ikkisi» dégen sözning «ikki hoquq» dégen menisi bolup, belkim Mesihning «kahin» hem «textkte olturghan padishah» dégen ikki salahiyitini körsitidu, dep qaraydu. Biz Dawut Baron alimning pikrige qoshulup, «ikkisi» dégen ibarini Perwerdigar hem uning Mesihini, yeni Reb Eysa we Uning Atisini körsitidu, dep qaraymiz. «Zebur»diki 110-küde Perwerdigar we Uning Mesihining otturisida del shundaq bir «hemkarliq» yaki «nesihet» tilgha élinidu we shu yerde Mesih «kahin we padishah» dep atilidu. Zekariyaning sözlirini anglighuchilar derweqe shu yolda chüshengen bolsa kérek.

«Hemkarliq» yaki «nesihet»ning netijisi, pütkül dunya üçün nijatliq élip kélidu: —«**Chünki Xuda dunyadiki insanlarni shu qeder söyiduki, Özining birdinbir yégane Oghlini pida bolushqa berdi. Meqsiti, Uninggha étiqad qilghan herbiri halak bolmay, menggülik hayatqa érishishtin ibarettur**» («Yuh.» 3:16).

«... Meqsiti kelgüsi zamanlarda Uning Mesih Eysada bizge qaritilghan méhribanliqi bilen ipadilengen shapaitining shunche ghayet zor ikenlikini kösitishtin ibarettur...

U Öz könglige pükken güzel xahishi boyiche iradisidiki sirni, yeni waqit-zamanlarning piship yétilishini idare qilip, hemmini, yeni ershlerde bolghan hem zéminda bolghan mewjudatlarga Mesihni bash qilip, ularni Mesihthe jem qilish meqsitini bizge ayan qildi; Uningda bizmu Xudagha miras qilinghan; biz shu meqsette barliq ishlarni Öz eqil-iradisi boyiche idare Qilghuchining nishani bilen aldin'ala shu ishqqa békítilgeniduq» (Ef.) 1:9-11, 2:7)

14-ayetke öteyli: —

«**Mushu chembersiman taj Perwerdigarning ibadetxanisida Xelem, Tobiya, Yedayalargha we Zefaniyaning oghlining méhribanliqigha bir esletme üçün qoyulidu**».

Bu nahayiti güzel ishtur. «Tajlar» Xudaning ibadetxanisi ichide esletme süpitide qoyulidighan bolidu. Lékin bu peqet Xudaning öyige özlirining we özgilerning hediye-sowghatlarini élip kelgen shu üç mötiwer kishilerge esletme bolupla qalmay, belki «Zefaniyaning oghlining méhribanliqi»ghimu esletme bolidu. Shu kishi heqiqeten «Ibrahimning bir ewladi» bolup, tolimu méhmandostluq bilen shu üç musapirni öyige qobul qilghanidi. Qarighanda, Xudaning yolida qilinghan bu ish derweqe kichikkine bir xizmet bolsimu, lékin Xuda teripidin intayin qimmetlik hésablanghanidi. Heday (yaki «Helem», «Zefaniyaning oghli») shübhisziki, shuni Xudaning namida qilghan. Shuninggha oxshash, hazir Reb Eysa Mesihge bolghan söygü üçün qilinghan köp mushundaq kichikkine we körünüshte ehmiyetsizdek tuyulidighan ishlar Uning teripidin eslitilidu: — «**Men silerge shuni berheq éytip qoyayki, Méning bu shakichiklirimdin eng kichik birini Méning muxlisim dep bilip, uninggha hetta peqet birer chine soghuq su bergen kishimu jezmen öziye layiq in'amdin mehrum bolmaydu**» («Mat.» 10:42).

«**Chünki Xuda qilghan emelliringlarni we Uning muqeddes bendilirige qilghan we hazirmu qiliwatqan xizmitinglar arqiliq Uning nami üçün körsetken méhir-muhebbitinglarni untup qalidighan adaletsizlerdin emes**» («Ibr.» 6:10), «**Shu sewebtin, bizde purset bolsila, hemmeylenge, bolupmu étiqadtiki ailige mensup bolghanlargha yaxshi ishlarni qilip béreyli**» («Gal.» 6:10).

Uning üstige, ibadetxanida qoyulghan mushu tajlar shu töt kishige esletme bolushi bilen, tajlar yene: — «**we yiraqta turuwatqanlar kélip Perwerdigarning ibadetxanisini qurush xizmitide bolidu**» dégen shu bésharetke birxil simwol we kapalet süpitidimu qoyulghan.

«**Yiraqta turuwatqanlar**» dégen sözler peqet yiraq yurtlarga tarqitilghan Yehudiy xelqi bolupla qalmay, belki Zekariyaning dewridin kéyinki kelgüsida «yat ellikler»ning Xudaning yoligha kirgenlikini körsitishi kérek. Rosul Pawlus mundaq deydu: «**Lékin esli yiraqlarda bolghan siler hazir Mesihning qéni arqiliq yéqin qilindinglar**» («Ef.» 2:13); rosul Pétrus

«Zekeriya»

Xudaning Muqaddes Rohni ata qilish wedisi toghruluq mundaq deydu: «**Chünki bu wede silerge we silerning balilirlargha, yiraqta turuwatqanlarning hemmisige, yeni Perwerdigar Xudayimiz özige chaqirghanlarning hemmisige ata qilinidu**» (Ros.» 2:39).

Hazir bolsun, Mesihning kelgüsidi «ming yilliq seldenet»ide bolsun, bu shereplik bésharet emelge ashurulmaqta we ashurulidu.

«**Shuning bilen siler samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Méni ewetkenlikini bilisiler**» — bu sözler 2:8-11 we 4:9-ayetlerning qaytilinishidur. Shu ayetlerde éytilghandek, gerche mushu yerde sözlügüchi peyghember bolsimu, uninggha söz qilishqa yoyoruq bergüchi yenila ilgirikidek «Perwerdigarning Perishtisi»ning Özi dep ishinimiz; U Özi toghruluq «samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar Méni ewetken» deydu.

Bésharetning axirqi jümliside mundaq déyilidu: —«**Eger Perwerdigarning awazini köngül qoyup anglisanglar bu ish emelge ashurulidu**»

Mushu sözler «Qan.» 28:1din élinghan. Shu yerde mundaq déyilidu: «**Eger sen Xudaying Perwerdigarning sözini anglap, men бүгүн sanga bérighan emrlerge emel qilishqa köngül bölseng, Xudaying Perwerdigar séni yer yüzidiki hemme qowmlarning üstige chong qilidu**» we shundaqla ular «kona ehde», yeni Musa peyghemberge chüshürilgen qanunda wede qilinghan barliq bext-beriketlerdin muyesser bolidu. Tewrat-qanuni dewride, gerche ular «**Xudaning barliq emrlirige emel qilimiz!**» dégendek wedilerni qilishni xalighan bolsimu, lékin gunahkar tebiiti bilen (hemmimizge oxshash) ularning Perwerdigarning sözlirige «köngül bölüp qulaq sélip», Perwerdigarning sözige itaet qilghudek héchqandaq dermani yoq idi; shuning üçün ular qanunda wede qilinghan beriketlerge muyesser bolalmay, belki uning lenitige qaldurulghanidi.

Bésharetning emelge ashurulushi üçün ularning itaetmen bolushi shert qilinghanidi, shunga bésharet choqum emelge ashuralmaydighandek bilinidu; lékin ésimizde barki, kelgüsida Xuda Israil bilen «yéngi bir ehde» tüzidu. «Qanun astida» qet'iy mumkin bolmighan ishlar emdi «shapaet astida» mumkin bolidu; «yéngi ehde»ning ichidiki bext-beriketlerdin biri bolsa Xudaning qanun-emrlirining köngüllerge yézilishidin ibaret bolidu; «Yer.» 32:38-41de shuni oquymiz: —

«**Ular Méning xelqim bolidu, Men ularning Xudasi bolimen. Men ular we ulardin kéyin bolghan baliliri barliq künliride Mendin eyminip yaxshiliq körsun dep, ulargha bir qelb, bir yolni ata qilimen.**»

Men ulargha iltipat qilishtin qolumni ikkinchi üzmeslikim üçün ular bilen menggülik ehde tüzimen; ularning qaytidin yénimdin chetlimesliki üçün Men qelbiga qorqunchumni salimen. Men ulargha yaxshiliq ata qilishtin huzur élip shadlinimen we pütün qelbim, pütün jénim bilen ularni mushu zémingha tikip turghuzimen!»

Shu ishlar bolghandin kéyin, Israil Perwerdigar Xudasigha xushalliqliq we razimenlik bilen itaetmen bolushi bilen, bésharet «emelge ashurulidu», «**yiraqta turuwatqanlar kélip Perwerdigarning ibadetxanisini qurush xizmitide bolidu**» «**Perwerdigar pütkül yer yüzü üstide padishah bolidu; shu küni peqet bir «Perwerdigar» bolidu, yer yüzide birdinbir Uningla nami bolidu**» («Zek.» 14:9).

Mushu yerde qoshumche izahlap ötkümüz bar. Gerche Lawiy qebilisidin bolghan kahinlar resmий halda padishah qilinmighan bolsimu, Zekeriya peyghemberning dewridin tartip 500 yil ichide Israilni idare qilghuchilar emeliyette ularning bash kahinliri idi. Israilning tarixini mundaq bölüşke bolidu: —

«Zekeriya»

Miladiyedin ilgiriki 2000-1500-yillarda Israil «atiliri» (Ibrahim, Ishaq, Yaqub, Yüsüp) teripidin yéteklendi; miladiyedin ilgiriki 1500-1000-yillarda peyghemberler (Musadin Samuilghiche) teripidin yéteklendi; miladiyedin ilgiriki 1000-500-yillarda padishahlar yaki shahzadiler teripidin yéteklendi; miladiyedin ilgiriki 500-yildin boshlap Mesihning kélishigüche bosh kahinlar teripidin yéteklendi. Halbuki, meyli qaysi yétekchilik bolsun, Israilni yerge qaritip qoyghanidi. Peqet ata, peyghember, kahin we padishah bir bolghandila ularning hajitidin chiqalaytti — bu tötisining töt xil yétekchilik peqet birdinbir Eysa Mesihdila birleshtürüldi, elwette.

(4) Roza toghruluq mesililer — inkar jawab we ümidlik jawab (7-8-bab)

«Darius padishahning tötinchi yili toqquzinchi ay, yeni «Xislew»ning tötinchi künü, Perwerdigarning sözi Zekeriyağa keldi. Shu chaghdä Beyt-El shehiridikiler Shérezér we Regem-Meleknî Perwerdigardin iltipat sorashqa ewetkenidi. Beyt-Eldikiler: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyidiki kahinlardin, shuningdek peyghemberlerdin: «Herbirimiz köp yillardin béri qilghinimizdek, beshinchi ayda herbirimiz yenila özimizni bashqilardin ayrip, yigha-zargha olturushimiz kérekmu?» — dep soranglar» dep tapilghanidi».

Bu yerdiki bésharet yaki bésharetlik jawab (7-8-bablar) sekkiz körünüş körüngen kéchidin texminen ikki yil kéyin bérilidu. Sekkiz körünüşte Xudaning Israilğa hem ellerge bolghan axirqi zamanlarchiche bolghan muddia-meqsetliri ayan qilinidu. Mushu «bésharetlik jawab» körünüşlerdiki tüp muhim xewerlerni ixcham we addiy shekilde biwasite yetküzidu.

Bésharet bérilgen waqit «Darius padishahning tötinchi yili toqquzinchi ay» (Dékabr) idi (7:1nimu körüng). «Ezra» 6:15din ular shu waqitta quruwatqan ibadetxanining pütüshige yene ikki yil qalghan, dep uqimiz.

Mushu kishilerning soal qoyghan waqti «Darius padishahning tötinchi yili» idi. Shu chaghdä Israilning Pelestinge qaytqan «qaldisi»ğa nisbeten weziyet sel onghshalghanidi, ularning turmushi kötürülgenidi. «Ezra» 6-babta xatirilengende, ibadetxanini pütüzüshke barliq tosalghular Dariusning bir yarliqi bilen yoq qilindi. Gerche Yérusalém shehiringing sépili we bezi mehelligiri téxiche xarabe halette tursimu, xéli awatlashqanidi; u yerde uning birnechche körkem öyler bar idi («Hag.» 1:4).

Bu kishiler tilğa alghan «beshinchi aydiki roza» eslide yetmish yil burun Babilğa sürgün bolghanlar Sulayman qurghan ibadetxanining weyran qilinishi, shundaqla zéminining weyran qilinishigha séghinip hesret bildürüş üçün idi. Chünki Babil impériyesining qoshunliri ibadetxanini beshinchi ayning 9-künide weyran qilghanidi, andin xelqni sürgün qilip, yetmish yil ular üstidin höküm sürgenidi. Emdilikte sürgün bolghanlar qaytip kélip, ibadetxanini qaytidin qurmaqta idi; shunga «xelqning qaldiliri»ning «yene roza tutush kérekmu?» dégen soalni qoyushi tebiy idi. Köp kishiler shundaq oyda bolghanliqi peyghemberning jawabidin ispatlinidu; chünki uning jawabi del «zémindiki barliq turuwatqan xelq»qe qaritilidu.

1-3-ayetler toghrisidiki birnechche qiziq nuqtilar: —

(1) Beyt-El shehirini sürgünlüktin qaytqanlar qaytidin qurghanidi. Beyt-Elning eslidiki ahalisining ewladliridin köp kishiler, shundaqla bashqa qebililerdin birnechchisi uningda

«Zekeriya»

olturaqlashqanidi («Ezra» 2:28, «Neh.» 7:32, 11:31). Gerche ilgiri Beyt-El butpereslikning bir merkizi we shundaqla «shimaliy padishahlik» (Israil) bilan «jenubiy padishahlik» («Yehuda») otturisdiki ayrilishning sewebchisi bolghan bolsimu, hazir Beyt-Eldikilerning gépidin héchqandaq «bölgünchilik» yaki ayrimchiliqning puriqi chiqmaydu; éniqki, ular Yérusalémni Xuda ibadetxanisi üçün békitken jay, dep étirap qilidu.

(2) Beyt-Eldikilerge wekil bolghan bu kishilerning isimliri, yeni «Shérezér» we «Regem-melek» Asuriyeler yaki Babillar choqunghan butlar bilen munasiwetlik idi («Yesh.» 38:38, «Yer.» 39:3-13din birnechche misallar körünidu). Babil impératori Néboqadnesar Daniyal we üç dostini ordısında xizmitide bolushqa ularning isimlirini özgartken. Shuningdek bu üç kishi eslide Asuriye yaki Babil impériyeside muhim emel tutqan we shu sewebtin ularghimu shu isimlar qoyulghanidi.

(3) Wekiller «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyidiki kahinlardin» yol sorighili kelgenidi. Musa peyghemberge chüshürülgen qanun boyiche kahinlar, shundaqla Lawiylarning «Yaqupqa Xudaning hökümlirini uqturushi», «Israilgha qanunini ögitish»i kérek idi («Qan.» 33:8-10). «**Kahinning lewliiri ilim-bilimni saqlishi kérek, xeqler uning aghzidin muqeddes qanunni izdishi lazim**» («Mal.» 2:5-7). Zekeriya we Hagay özlirini «Perwerdigarning xewirini xelqge yetküzdighan Perwerdigarning elchiliri» ikenlikini ispatlighandin kéyin, ulardinmu yol sorighini tebiyy ish idi («Hag.» 1:13).

(4) Qoyulghan soal mundaq: «**Herbirimiz köp yillardin béri qilghinimizdek, beshinchi ayda herbirimiz yenila özimizni bashqilardin ayrip, yigha-zargha olturushimiz kérekmu?**» (mushu sözdiki «ayrish» dégen söz adette «Nazariylar»ning Xudaning yolida özlirini haraq-sharabtin, shundaqla bashqa ishretlerdin ayrishini, perhizkarlik turmushini körsitidu).

Matem tutush we roza tutushlar bolsa adette yigha-zarlar kötürüsh bilen ötküzülett («Hak.» 20:26, «1Sam.» 1:7, «2Sam.» 1:12, «Ezra» 10:1, «Neh.» 1:4ni köring).

«**Beshinchi aydiki roza**» (qedimki kaléndar boyiche Awghust éyi) — бүгünge qeder Yehudiylar teripidin shu ayning 9-künide, Néboqadnesarning Yérusalém we ibadetxanini weyran qilishini eslesh üçün ötküzlidu. Qiziq bir ish shuki, Yehudiy tarixshunaslarning bayani boyiche shu künidimu töwendiki pajieler yüz bergen: —

(1) Ikkinchi ibadetxana Rim impériyesi teripidin weyran qilindi (miladiyedin kéyinki 70-yili)

(2) Yehudiy xelqini özige egishishke aldighan «saxta Mesih» bolghan Bar-Qoqba Rimgha qarshi isyan kötürgendin kéyin, Rim qoshunliri del shu künide Bétar shehirini ishghal qilip uni we barliq egeshkenlerni tutup öltürdi.

(3) Mushu ishlardin kéyin rimliq waliy Turnus Rufus Yehudiylargha öz öchmenlikini bildürüsh üçün Zion téghini (ibadetxanining eslidiki jayini) «**étiz aghdurghandek aghdurdi**». Bu ish del Mikah peyghember aldin'ala bésharet qilghandek boldi («Mik.» 3:12).

Wekillerning soali bolsa peqet birinchi ibadetxanining weyran qilinishini esleydighan roza toghruluq idi, elwette. Ibadetxana qaytidin qurulup chiqishqa az qalghachqa, shundaq roza tutush muwapiqmu? Peyghemberler éytqandek, ibadetxanining qaytidin qurulushining özi derweqe Perwerdigarning Öz xelqige qaytidin iltipat körsitidighanliqigha ispatliq alamet bolmamdu? We shundaq bolghanda, Perwerdigar ilgiriki peyghember arqiliq wede qilghandek, uning Israilni shan-shereplik haletke keltüridighan waqit-saiti keldimu? — wekillerning soalliri mushu menilerning hemmisini öz ichige aldi. Perwerdigarning peyghembiri arqiliq

«Zekeriya»

bergen jawabi ikki qisimga bölünidu — birinchisini «inkar jawab» déyishke bolidu (7:4-14), ikkinchisini «ümid bergüchi jawab» déyishke bolidu (8-bab).

Bésharetlik jawab «sekkiz körünüş»tek, «**yéqimliq sözler, teselli bergüchi sözler**»dur (1:13). Ikki bésharette «**Yérusalém we Zionggha bolghan otluq muhebbitimdin yürikim lawildap köyidu**» we «**Men Yérusalémgha rehim-shepqetler bilen qaytip keldim**» dégendek teselli yetküzidighan sözler tépilidu. Ikki bésharettimu Perwerdigar Yérusalém otturisida makanlishidu, Yérusalém «heqiqet shehiri» we «muqeddes tagh» dep atilidu, barliq eller Xudani izdep, Uning yollirini öginishke shu yerge kélidu, déyilidu (1:14 we 8:2, 1:16 we 8:3, 2:4 we 8:4-5, 2:10-11 we 8:3, 20-23 sélishturung).

«Sekkiz körünüş» Israilning barliq azab-oqubetlirining «ilgiriki peyghemberler»ning sözige qulaq salmay itaetsizlikidin hasil bolghanliqi, shundaqla qet'iy towa qilish kéreklikini bilen bashlanghandek, mushu bésharetler oxshashla towa qilip, «ilgiriki peyghemberler»ning sözige qulaq sélishta bolghan xitab bilen bashlinidu.

Emdi tepsilatirigha kéyley: —

«**Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —**

«**Zémindiki barliq turuwatqan xelqge hem kahinlarga söz qilip mundaq sorighin: — «Siler mushu yetmish yildin béri beshinchi ay we yettinchi aylarda roza tutup yigha-zar qilghininglarda, siler Manga, heqiqeten Manga roza tuttunglarmu? Yégininglar, ichkininglar, bu peqet özünglar üçünla yep-ichkininglardin ibaret boldi emesmu?»**» (4-6).

Awwal shuninggha diqqet qilimizki, «Perwerdigarning sözi» peqet Beyt-Eldin kelgen wekillerge bolupla qalmay, «**zémindiki barliq turuwatqan xelq**»ge éytilidu; chünki wekiller qoyghan bu soal köp adamlarning oyirida bolsa kérek. Bésharet yene kahinlarga alahide yetküzüldü; buning sewebi, shübhisizki, ular eslide shu soalgha durus bir jawab bérishi kérek idi («Qan.» 33:8-10, «Mal.» 2:5-7); lékin ular özlirining könglining keynige kirgechke, xelqge oxshash ghapilliqqa chüshkenidi. Jawabining meqsiti Xuda aldida köngül qoymighan sirtqi körünüshtila ötküzülgen «ixlasliq»ning héch ehmiyiti yoqtur, dep jakarlashtin ibaret idi.

«**Siler mushu yetmish yildin béri beshinchi ay we yettinchi aylarda roza tutup yigha-zar qilghininglarda, siler Manga, heqiqeten Manga roza tuttunglarmu?»**»

Bu sözler bilen Xuda: «Roza tutsila Xuda aldida yaxshi ish bolidu» deydighan uqumgha reddiye béridu. Xuda ular uzun yil (70 yil) we köp qétim, yeni yilda peqet beshinchi aydila emes, yettinchi aydimu roza tutup kelgenidi, dep étirap qilidu («yettinchi ay»diki roza waliy Gedaliyaning öltürülüşini eslep, uninggha hesret bildürüş üçün idi — Tewrat, «Yeremiya» 40-41-bablarni körüng. Bu Babil impériyesi Pelestinni ishghal qilghan mezgilde, Israilning béshigha bala-qaza keltürgen eng axirqi weqe idi).

Ular belkim бүгүнкү Yehudiylarğa oxshash, roza tutqanda intayin estayidil bolup, tang seherdin tartip gugumghiche héch yémey, héch ichmey turghan bolsa kérek; rozilirigha ular yigha-zarlarni qoshatti. Lékin Xuda ularning shu rozilirini héch étibargha almaytti. Némishqa? Chünki rozilirida we yigha-zarlar kötürüshliride ular yenila özlirini merkez qilip kelgenidi; ularning hesretliri özlirining gunahliq ötmüshliri we itaetsiz bolghanliqi üçün emes, belki tartqan azab-oqubetliridin bolghan hesret idi, xalas. Roziliri öz könglidin chiqqan, Xudaning yolyoruqi bilen bolmighanidi. Ular roza tutushqa nisbeten towa qilish pürsiti dep, Xudaning

«Zekeriya»

aldida öz-özüdin: «Bizde néme kemchilik bar?» dep sorashning ornigha, belki «sawabliq ishlar» dep qaraytti. Héyt-bayramlirida ular oxshashla «özlirini merkez qilghan». Shunga peyghember: «**Yéginginglar, ichkininglar, bu peqet özünglarla yep-ichkininglardin ibaret boldi emesmu?**» deydu. Rosul Pawlus muqeddes qanundiki köp emrlerni tüp jehettin yighinchaplap: «**Shunga siler némini yésenglar, némini ichsenglar we herqandaq bashqa ishlarni qilsanglar, hemme ishlarni Xudagha shan-sherep keltürüş üçün qilinglar**» deydu («1Kor.» 10:31).

Bu zamanlarda köprek ademler shu ishlardin sawaq alghan bolsa yaxshi bolatti. Xuda aldida qanchilighan kishiler: «waqti-waqtida estayidilliq bilen her türlük diniy paaliyetler bilen shughullandim, qatnashtim», «Xuda aldida köp sawabliq ishlarni qilip keldim» dep oylighini bilen, emma qiyamet küni Mesih ulargha: «**Bu ishlarni qilghiningda, sen Manga, heqiqeten Manga shularni qildingmu?**»; «**Méning aldimdin yoqulunglar; men séni héch tonumidim**» demdikin, tang?

(7-ayet) «**Bular Yérusalém we uning etrapidiki sheherliri ahalilik bolghan, taza awatlashqan chaghlarda, jenubiy Yehuda we töwen tüzlenglik ahalilik bolghan chaghlarda, Perwerdigar burunqi peyghemberler arqiliq jakarlighan sözler emesmu?**»

Ayettiki: «**Bular ... Perwerdigarning burunqi peyghemberler arqiliq jakarlighan sözliri emesmu?**» dégen asasiy jümle bizningche: «Xuda ilgiri oxshash narazi bolghan illetler, oxshash eyibligen qilmishlar hazir silerde yenila bar emesmu?» dégendek menididir.

Derweqe «burunqi peyghemberler» xuddi Zekeriya Israilni eyibligendek ularni oxshash quruq diniy paaliyetliri üçün eyibleytti. Mesilen roza toghruluq: —

(soal)«**... Biz roza tuttuq, biraq némishqa Sen közüngge ilmiding?**

Biz jénimizni qiyniduq, biraq Séning némishqa buningdin xewiring yoqtur?»...

(jawab) — «**Qaranglar, roza küni siler öz könglünglardikini qiliwérisiler,...**

Silerning hazirqi roza tutushliringlarning meqsiti Aliy Bolghuchigha awazinglarni anglitish emestur.

Men mushundaq rozini tallighinim,

Ademlerning öz jénini qiynaydighan künmu?

Béshini qomushtek égip,

Astigha böz we küllerni yéyish kérek bolghan künmu?

Siler mushundaq ishlarni «roza»,

«Perwerdigar qobul qilghudek bir kün» dewatamsiler?» («Yesh.» 58:3-5).

Emma Zekeriya qoyghan bu soal rozidin téximu keng dairide, yeni barliq dua-ibadet paaliyetliri toghruluq qoyulghan bolushi mumkin. Chünki bu paaliyetlerning ichki ixlassizliqni yoshurush yaki hetta itaetsizlikni niqablash üçün ishlihteshtek qorqunchluq xewpi bardur: —

«**Perwerdigar köydürme qurbanliqlar bilen teshekkür qurbanliqlirini keltürüshtin söyünemdu, ya Perwerdigarning söziqe itaet qilishtin söyünemdu? Mana itaet qilmaqliq qurbanliq qilmaqliqtin ewzel, köngül qoyush qochqar yéghini sunushtin ewzeldur**» («1Sam.» 15:22).

Musa peyghember: «**Emdi, i Israil, Perwerdigar Xudaying sendin néme telep qilidu? — Haling yaxshi bolsun dep méning бүгүн silerge mushu tapilighanlirimdin bashqa nersini telep qilarmu? — Uning telep qilghini bolsa Perwerdigar Xudayingdin qorqup, Uning körsetken barliq yollirida méngip, Uni söyüp, pütkül qelbing we pütkül jéning bilen Perwerdigar Xudayingning xizmitide bolup, Perwerdigarning emrliri we belgilimilirini tutushtin ibaret emesmu?**» deydu («Qan.» 10:12-13).

«Zekeriya»

«Itaet qilmaqliq qurbanliq qilmaqliqtin ewzel, köngül qoyush qochqar yéghini sunushtin ewzeldur» dégendek, muqeddes qanundiki muhim exlaqliq prinsiplarni emelge ashurush (Xudani söyüş, qoshnimizni söyüş) barliq yémek-ichmekke baghlanghan belgilimilerni ijra qilishtin we barliq murasimlarni ötküzüshtin mutleq muhim ikenliki bésharetning ikkinchi qismi (8-10)din körünidu: —

«Perwerdigarning sözi Zekeriyağa kélip mundaq déyildi: — «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Heqiqiy adaletni yürgüzünglar, bir-biringlarga méhir-muhebbet we rehim-shepquet körsitinglar, tul xotun we yétim-yésirlarni, yat ademler we namratlarni bozek qilmanglar; héchkim öz qérindishigha könglide yamanliq oylimisun».

Mushu ayetler «Yesh.» 58:6-12 we iliriki peyghemberlarning mushundaq köp bésharetlirini ésimizge keltüridu; ularda Rebbimiz qandaq rozidin söyünidighanliq körsitilidu: —

«**Mana, Men tallighan roza mushuki: —**

Rezillik-zulumning asaretlirini boshitish, boyunturuqning tasmlirini yéshish, ézilgenlerni boshitip hör qilish, herqandaq boyunturuqni chéqip tashlash emesmidi?

Ash-néningni achlarga üleshtürüshüing, hajatmen musapirlarni himaye qilip öz öyüingge apirishing, yalingachlarni körginingde, uni kiydürüshüing, özüingni özüing bilen bir jan bir ten bolghanlardin qachurmasliqingdin ibaret emesmu?» («Yesh.» 58:6-8).

Emma Zekeriya 8-10-ayetlerde iliriki peyghemberlarning bésharetlirini neqil keltürüshning ornigha, Xudaning Rohining yolyoruqining astida ularni qaytidin yighinchaqlaydu.

Iliriki peyghemberlarning bésharetliri shundaq éniq bolghini bilen, netijisi 11-14-ayetlerde déyilidu: —

«**Biraq ata-bowiliringlar anglashni ret qilghan, ular jahilliq bilen boynini tolghap, anglimasqa qulaqlirini éghir qilghan; ular Tewrat qanunini we samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning Öz Rohi bilen burunqi peyghemberler arqiliq ewetken sözlirini anglimasliq üçün könglini almastek qattiq qilghanidi; shunga samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigardin intayin qattiq ghezep chüshken; shundaq boldiki, Men ularni chaqirghanda ular anglashni ret qilghandek, ular chaqirghanda Menmu anglashni ret qildim» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar. We Men ularni ular tonumaydighan barliq eller arisigha qara qyun bilen tarqitiwettim; ularning kétishi bilen zémin weyran bolghan, andin uningdin ötenlermu, qaytqanlarmu bolghan emes; chünki ularning sewebidin illiq zémin weyrane qilinghan».**

Buninggha oxshash birinchi babta: «**Ata-bowiliringlardek bolmanglar; chünki iliriki peyghemberler ulargha: «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar: — rezil yolliringlardin we rezil qilmishliringlardin yénip towa qilinglar, dégen», — dep jakarlighan; biraq ular qulaq salmighan, boysunmighan, — deydu Perwerdigar»** déyilidu.

Emma Zekeriya mushu yerde 7-babta ularning könglini tash qilip itaetsiz bolghanliqini téximu tepsiliyraq tehlil qilidu: —

(a) ular «**anglashni ret qilghan**»

(e) «**jahilliq bilen boynini tolghap**» — ibraniy tilida bu «yelkisini Méning xizmitimdin qachurup» dégen sözler bilen ipadilididu. Shu ibare «Neh.» 9:29dimu, jahil bir inekning barliq

«Zekeriya»

küchi bilan özige qoyulgan boyunturuqqa ökte qopqanligini körsetkendek menide ishlitilidu. «Hosh.» 4:16nimu körüng.

Ularning pozitsiyisi shu bolghanki, «**shadliq we köngül xushluqi bilen Perwerdigar Xudayingning qulluqida bolmighan**» («Qan.» 28:47); ular «**Uning boyunturuqida bolush asan, Uning artidighan yüki yéniktur**» dégen wedisini héch ögenmigen («Mat.» 11:28-30).

(b) «**anglimasqa qulaqlirini éghir qilghan**». Bu söz «Yesh.» 6:10diki bésharetke oxshash ishni körsitidu: —

«**Mushu xelqning yürükini tash qilghin;**

Ularning qulaqlirini éghir,

Közlirini kor qilghin;bolmisa, ular közliri bilen köreleydighan,quliqu bilen angliyalaydighan,

Köngli bilen chüshineleydighan bolup,

Yolidin yandurulup saqaytilghan bolatti».

Insanlar Xudaning telipini emelge ashurushtin chékinip ketken bolsa, dehshetlik netijisi del shu boliduki, ular Xudaning sözini anglighanséri téximu galliship, axir béríp «**közliri bar bolghini bilen, héch körelmeydu**».

(p) öz könglini tash qilish jeryanining axirqi basquchi 12-ayette: «**Ular... könglini almastek qattiq qilghan**» déyilidu.

Xuda méhir-shepquitini körsetmigen bolsa, bundaq bir köngül üçün ümid yoq bolghan bolatti. Peqet U möjize yaritip, «**tash yürükini élip tashlap**» méhribanliq qelbni ata qilsa andin özgirish bolidu. Hemmimizge mana Uning shu nijati kérektur! («Ez.» 11:19, 36:25-29).

Lékin Zekeriya peyghember mushu yerde éytqan jahilliq we asiqliq Xudaning muqeddes qanunini we «peyghemberler arqiliq éytqan sözliri»ni ret qilishi bilenla cheklinip qalmaydu. Gerche «xelqning qaldisi» muqeddes zémingha qaytishi bilen bir mezgil Xudaning yolini tutqan bolsimu, ulardin kéyinki dewrdikiler asasen yenila jahilliship ketti; «**Xudaning Kalami**», «**Xudaning shan-sheripidin parlighan nur, uning eyniyitining ipadisi**» bolghan Mesih Özi kelgende Israil Xudadin alliqachan yüz örigen bolghachqa, Uni pütünley chetke qaqtı.

Herbir dewrde, Xudaning jamaitidikiler özliri üçün Xudaning Özini izdimise, ular oxshashla tuyuq yolgha kirip qélip, chüshkünlükte qalidu. Axirqi zamanlarda köp «étiqadchilar» «Xudaning yolida mangimiz» dégini bilen qattiq aldinip, pütünley tetür yolda méngishi bilen «**étiqadtin yénish**»tek ishlar bolidu; insanlarning köpinchisi Xudagha ibadet qilmay, Sheytangha choqunidu; Mesihni ret qilip, dejjalni qarshi alidu.

«2Tar.» 36:14-16de Israilning tarixining köp qismi toghruluq mundaq xatirilinidu: —

«**Uning üstige, barliq bash kahinlar bilen xelqning hemmisi yat elliklarning hemme yirginichlik ishlinirini dorap, asiqliqlirini ashurdi; ular Perwerdigar Yérusalémda Özige atap muqeddes qilghan öyni bulghiwetti.**

Ularning ata-bowilirining Xudasi bolghan Perwerdigar Öz xelqige we turalghusigha ichini aghritqachqa, tang seherde ornidin turup elchilirini ewetip ularni izchil agahlandurup turdi. Biraq ular Xudaning elchilirini mazaq qilip, söz-kalamlrini mensitmeytti, peyghemberlirini zangliq qilatti; axir béríp Perwerdigarning qehri örlep, qutquzghili bolmaydighan derijide xelqining üstige chüshti».

Uning qehrining chüshkenliki Zekeriyaning munu bésharitime teswirlinidu: «**Men ularni chaqirghanda, ular anglashni ret qilghandek, ular** (azab-oqubettin) **chaqirghanda, Menmu anglashni ret qildim**» we «**Men ularni ular tonumaydighan barliq eller arisigha qara quyun bilen tarqitiwettim**».

«Zakeriya»

(a) Xelqqa bolghan tesiri: —

Mushu «tarqitish» jeryani birinchi ibadetxanining weyran qilinghanliqi we Babilgha sürgün bolghanliqi bilen bashlandi; kéyinki esirlerde u dawamliship, Yehudiy xelqi «**birsi danni ghelwirde tasqighandek Israil jemeti eller arisida tasqalmaqta**» («Amos» 9:9). Bu ish «**yat ellerning waqitliri**» toshquche, yeni «**Israilni tarqatquchi uni qaytidin yighidu, pada baqquchi padisini baqqandek U ularni baqidu**» dégen waqitqiche dawamlishidu («Yer.» 31:10, «Qan.» 28:49, 50, 64, 65, «Yer.» 16:13 we bashqa yerlerni körüng). Gerche Yehudiy xelqi hazir Pelestini zéminining bir qismini igiligen bolsimu, bu ularning «tarqitilish künliri»ning axirlashqini emes.

(e) Zémingha bolghan tesiri: —

«**Ularning kétishi bilen zémin weyran bolghan, andin uningdin ötkenlermu, qaytqanlarmu bolghan emes**».

Bu bésharet Yehudiy xelqining yetmish yilliq sürgün bolushidila emes, belki ular Rimliqlar ikkinchi ibadetxanini weyran qilghandin (miladiyedin kéyinki 70-yilidin) kéyinki esirlerdin tartip taki 1948-yilighiche emelge ashurulghan; bu waqitlarda zémin ademzatsiz déğüdek turup qaldi (eyni waqitta hazirqi «Pelestinlikler»ning köpinchisi Iordaniye, Suriye we Misirda turatti); we Yehudiy xelqi bolsa shu zamanlarda zéminsiz qaldi.

7-babtiki axirqi jümle peyghemberning özining hayajanlinip éytqan sözige oxshaydu: — «**Chünki ularning sewebidin illiq zémin weyrane qilinghan!**» («Yer.» 3:19nimu körüng). Adem'atimizning gunahi bilen pütkül yer-zémingha lenet yetküzülginige oxshash («Rim.» 8:22ni körüng), Israilning rohiy haliti ularning zéminining ehwalida eks étidu. Bügünge qeder zéminning köp yerliri téxi chöl turmaqta we Israil Mesihni tonup towa qilghuche shundaq qéliwéridu. Lékin ular Xuda bilen yene inaliqqa keltürülsila, zéminda derweqe qaytidin «**süt we hesel éqip turidighan**» bolidu we «**Dala hem qaghjirap ketken joylar ular üçün xushal bolidu**;

Chöl-bayawan shadlinip zepirandek chéchékleydu» («Yeshaya» 35-bab)

Mushu babtiki xewerni qaytidin xulasilisaq: — «Béshinglarcha chüshken apetlerning tüp sewebi siler téxi heqiqiy towa qilmighininglar üçün «roza tutushni tashlayli» dégininglar toghra bolmaydu; biraq silerning roza tutushliringlarning özimu toghra bolmay keldi! Chünki rozilarda öz-özünglarcha ich aghritip keldinglar, öz gunahliringlar üçün pushayman yémidinglar. Shunga ata-bowinglardin sawaq élinglar — ular könglini qattiq qiliwergechke, axirda towa qilish yoli qalmighanidi; silermu tüptin towa qilmisanglar oxshash yaki uningdin better bir ish chüshüshi mumkin» dégendek bolidu.

Mana töwende biz hazir bésharetning «ümid bergüchi qismi»gha kéyleyli: —

(8-bab) Roza tutush toghruluq qoyulghan soal we ümid bergüchi jawab

«**We samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: —**

«**Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: «Méning Ziongha baghligghan otluq muhebbitim qaynap tashti; Méning uninggha baghligghan otluq muhebbitim tüpeylidin uning düşmenlirige ghezipim qaynap tashti.**

Perwerdigar mundaq deydu: «**Men Ziongha qaytip keldim, Yérusalémning otturisida makanlishimen; Yérusalém «heqiqet shehiri» dep atilidu, samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning téghi «muqeddes tagh» dep atilidu. Samawi qoshunlarning Serdari**

bolghan Perwerdigar mundaq deydu: «Qéri boway-momaylar yene Yérusalémning kochilirida olturidighan bolidu; künliri uzun bolup, herbiri hasisini qolida tutup olturidu; sheherning kochiliri oynawatqan oghul-qiz balilar bilen liq tolidu. Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Bu ish shu künlérde bu xelqning qaldisining közige ajayib karamet körünidighini bilen, u Méning közüme karamet körünemdu?» — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar.

Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Mana, Men Öz xelqimni sherqiy zéminlardin, gherbiy zéminlardin qutquzimen; Men ularni élip kélimen, ular Yérusalémde makanlishidu; ular Méning xelqim, Men heqiqet we heqqaniyliqta ularning Xudasi bolimen».

Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyining uli sélinghan künide sözligen peyghemberlarning mushu künlerdimu aghzidin bayan qiliniwatqan munu sözlerni anglawatqansiler, — muqeddes ibadetxanining qurulushigha qolunglar küchlük qilinsun! Chünki shu künlerdin ilgiri insan üçün ish heqqi yoq, at-ulagh üçünmu ish heqqi yoq idi; jebir-zulum tüpeylidin chiqquchi yaki kirgüchi üçün aman-ésenlik yoq idi; chünki Men herbir ademni Öz yéqinigha dushmanleshtürdüm; biraq Men bu xelqning qaldisigha burunqi künlerdikidek bolmaymen, deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar; chünki uruq hosulluq bolidu, üzüm téli méwileydu, tupraq ündürmilirini béridu, asmanlar shebnemilirini béridu; shuning bilen Men bu xelqning qaldisigha mushularning hemmisini ige qildurimen. Shundaq emelge ashuruliduki, siler eller arisida lenet bolup qalghininglarning eksiche, i Yehuda jemeti we Israil jemeti, Men silerni qutquzimen, siler ulargha bext-beriket bolisiler; qorqmanglar, qolliringlar küchlük qilinsun!

Chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Silerning ata-bowiliringlar Méning ghezipimni qozghighanda Méning silerge yamanliq yetküzüsh oyida bolghinim we shu jaza yolidin yanmighinimdek — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar — Men hazir, mushu künlerde yene Yérusalém we Yehuda jemetige yaxshiliq yetküzüsh oyida boldum; qorqmanglar. Mushu ishlargha emel qilinglar: — herbiringlar Öz yéqinighalargha heqiqetni sözlenglar; derwaziliringlarda heqiqetke, aman-tinchliqqa uyghun hökümlerni yürgüzünglar; héchkim könglide Öz yéqinigha yamanliq oylimisun; héchqandaq yalghan qesemge shérik bolmanglar; chünki Men del bularning hemmisige nepretlinimen, deydu Perwerdigar.

We samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning sözi manga kélip mundaq déyildi: — samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Tötinchi aydiki roza, beshinchi aydiki roza, yettinchi aydiki roza we oninchi aydiki roza Yehuda jemetige xushalliqlar we shad-xuramliq, bextlik ibadet sorunliri bolidu; shunga heqiqet we xatirjemlik-tinchliqni söyünglar.

Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Nurghun qowmlar we köp sheherlarning ahalisi yene mushu yerge kélidu; bir sheherde turuwatqanlar bashqa bir sheherge béríp ulargha: «Perwerdigardin iltipat tileshe, samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarni izdeshke téz barayli; menmu barimen!» — deydu bolidu.

Köp qowmlar we küchlük eller Perwerdigardin iltipat tileshe, samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarni izdeshke Yérusalémgha kélidu.

Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Shu künlérde herxil tilda sözleydighan ellerdin on neper adem chiqip Yehudiy bir ademning tonining étikini tutuwélip uninggha: «Biz sen bilen barayli; chünki Xudani sen bilen billidur, dep angliuq» — deydu».

«Zekeriya»

Bu bابتin Xudaning Beyt-Eldiki wekillarning: «Roza tutushlirimizni dawamlashturushimiz kérekmu?» dégen soaligha bolghan jawabining ikkinchi qismini tapimiz. Kórginimizdek, jawabning birinchi qismi tówendiki ishlarni tekitleydu: —

(a) Gerche Xuda qaytip kelgen «xelqning qaldisi»ni beriketlep, ibadetxanini qurush xizmitide ularni kúchlendúrgen bolsimu, Uning shu berikiti ularning hemme ishlerini durus, yaxshi dep ispatlighan hésablanmaydu. Xelqning roza toghruluq bolghan soali kónglidiki chongqur bir tügünni ayan qildi: —

(e) Birinchidin, Israilning iman-ishenchi tirik Xudagha emes, belki sirtqi qiyapetlik diniy paaliyetlerge baghlanghanidi; ular ata-bowilirining eslide qandaq qilip «ilgiriki peyghemberler»ning sózlirige qulaq salmay, ózlrini sürgün qildurghan gunahlrining chongqurluqini téxi bilip yetmigenidi.

(b) Ikkinchidin, hetta shu chaghqiche xelq ózlrining chongqurraq towa qilish kéreklikini, bolupmu bir-birige semimiy we méhriban bolush kéreklikini sezmedi. Shundaq kétiwerse, yeni Xudaning söz-kalamigha toluq étibar qilmawerse, undaqta ularning ehwalı yaxshilinishning ornida ilgirikidin téximu better bolup kétidu.

Ular bu nuqtini chúshinip yételigen bolsa, hem tarixigha sepsélip qarighan bolsa: «Biz derweqe qandaq yol bilen óz ata-bowilirimizdin bashqiche bolalaymiz? Bizde néme ümid bar?» dep gumaniy qarashqa kélishi mumkin idi.

Gerche ular shundaq ochuq soalni sorimighan bolsimu, yaki ularning mesililiri ózliri üçün téxi ayding bolmisimu, Xuda mana peyghembiri arqiliq righbet-teselli yetküzidighan sözler bilen jawab béridu.

Bu bابتiki bésharetlarning tepsilatlıri nahayiti éniq bérilgendur. Tékestni addiy menisi bilen chúshensek, shundaqla daim déginimizdek «burunqi peyghemberler»ning sózliri bilen sélishtursaq, bu babni chúshinish tes emes, dep ishinimiz (bezi sherhchiler tékestni birxil simwolluq yaki temsillik menige burap uni bek murekkepleshtürüp chúshendüridu!).

Shundaqtimu, biz yenila tékestning birnechche halqiliq we muhim nuqtılıri üstide bir'az toxtilimiz: —

(a) Xudaning ulargha bext-beriket ata qilishi del Uning ulargha baghlighan «otluq, muqeddes muhebbiti tüpeylidin» bolidu. Xuda 1:14-15de ularni oxshash sözler bilen righbetlendúrgenidi. Shu yerde U «Men Zion toghruluq «Men Yérusalémgha rehim-shepqetler bilen qaytip keldim» dégenidi. Bu sözler Zekeriyaning künide qismen emelge ashurulghanidi; gerche hazirqi künde Yehudiy xelqi Mesihni ret qilip, Xudadin ayrilghan bolsimu, kelgüsidiki bir künde U Hoshiya peyghember arqiliq dégen shu sözler ularda toluq emelge ashurulidu: —

«Men kétimen, ular gunahini tonup yétip, Méning huzurumni izdimigüche Öz jayimga qaytip turimen;

Béshigha kün chúshkende ular Méni aldirap izdeydu...»;

U ularning yénigha rehim-shepqetler bilen qaytip kélidu we: «**Uning chiqishi tang seherning bolushidek muqerrer; U bizge yamghurdek, yer-zéminni sughiridighan «kéyinki yamghur»dek chúshidu**» («Hosh.» 5:15, 6:1-3).

«Zekeriya»

Uning ularni yéteklep beriketligini ularning qandaqtur bir peziliyiti yaki yaxshiliqi tüpeylidin emes, belki Uning méhir-shepqitidindur. Yeshaya peyghember bu ishni körsitip shundaq deydu: —

«**Öz namim üçünla ghezipimni kéchiktürimen,**
Shöhritim üçünla jéningni téningdin juda bolmisun, dep ghezipimni bésiwaldim;
Qara, Men séni tawlandurdum,
Biraq kümüşhni tawlighandek tawlidim;
Men azab-oqubetning xumdanida séni talliwaldim;
Öz sewebimdin, Öz sewebimdin, Men mushuni qilimen;
Méning namimgha dagh tegse qandaq bolidu?

Men Özümning shan-shöhritimni bashqa birsige ötküzüp bermeymen» («Yesh.» 48:9-11 — yene «Yesh.» 37:32, «Ez.» 20:9, 14, 22, 44 qatarliqlarnimu körüng).

(e) Bésharette körsitilgen ishlarning körünüshte mumkinchiligi yoq ikenliki, peqet Xudaning Özining mushu karamet ishlarni qilalaydighanliqi «**Perwerdigar mundaq deydu**» dégen sölerning köp qétim qaytilinishi bilen tekitlinidu.

Berheq, Israilgha wede qilinghan, barliq ellerge bext-beritket yetküzidighan Mesihning tughulushi shunche uzun waqit Xuda teripidin kéchiktürülgenliki del shu ish tüpeylidin idi. Xuda Israilning tarixining Özining tebiettin halqighan küch-quдрitige asasinisshini, shundaqla Israil we barliq ellerning tebiet jehettin qet'iy mumkin bolmaydighan ishlar Xuda teripidin mumkin bolidu, Perwerdigargha «**héchqandaq ish tes emestur**» dep öginishini xalaytti («Yer.» 32:12, 17).

(b) Israilgha peyghember arqiliq ayan qilinghan mushu bésharetning hem qisqa waqit ichide emelge ashurulidighan hem uzun mezgildin kéyin emelge ashurulidighan terepliri bardur. Körsitilgen ishlarning köpinchisining uzun waqittin kéyin yüz bérédighanliqi: «**Mana, Men Öz xelqimni sherqiy zéminlardin, gherbiy zéminlardin qutquzimen; Men ularni élip kélimen, ular Yérusalémde makanlishidu**» dégen sözlernin körünidu. Chünki mushu ayetlerde Israilning pütkül dunyagha tarqitilghini éniq ima qilinidu; Zekeriyaning dewride Israilar peqet sabiq Babil impériyesigila, yeni shimal we sherq tereplirige tarqitilghanidi. Shunga bu ayetlerde (8-9) Muqeddes Roh burun Yeshaya peyghember arqiliq bergen bésharetning mezmunini qaytidin jakarlaydu: —

«**Qorqma, chünki Men sen bilen billedurmen; Men neslingni sherqtin, séni gherbtin yighip epkélimen;**

Men shimalgha: — «Tapshur ularni!» we jenubqa: — «Ularin tutup qalma!

Oghullirimni yiraqtin, qizlirimni jahanning chet-chetliridin epkélip ber»... deymen» («Yesh.» 43:5, 6) we: — «**Shu küni Reb ikkinchi qétim yene Öz xelqining «qaldisi»ni qayturush üçün ... déngizdiki yiraq arallardin qayturush üçün Öz qolini uzartidu. U ellerni chaqirish üçün bir tugh kötüridu; shundaq qilip U yer yüzining chet-chet bulungliridin Israilning ghériblrini jem qilip, Yehudadin tarqilip ketkenlerni yighidu**» («Yesh.» 11:11-12).

Israilning shu «qayturulushi» téxi kelgüsidi bir ish ikenliki: «**Ular Méning xelqim, Men heqiqet we heqqaniyliqta ularning Xudasi bolimen**» dégen sözler bilen ispatlinidu. Chünki shühhisizki, bundaq ish hazirgha qeder héch yüz bérıp baqqan emes. Mushu sözler bilen Muqeddes Roh Özi burun Hoshiya peyghember arqiliq bergen bir bésharetning mezmunini yene Zekeriya peyghemberning aghzidin qaytilap ixchamlaydu: —

«**We Men séni ebedil'ebed Özümge baghlaymen;**

«Zekeriya»

Heqqaniqliqta, méhir-muhebbette, rehim-shepqetlerde séni Özümge baghlaymen; Sadaqetlikte séni Özümge baghlaymen, shuning bilen Perwerdigarni bilip yétisen» («Hosh.» 2:19-20).

Yehudiy xelqining pütkül dunyagha tarqitilishi Rim impériyesi teripidin miladiyedin keyinki 70-yilidin bashlandi we Mesih dunyagha qaytip kelgüche dawamlashidu. Shunga Zekeriya peyghember bergen mushu bésharetlarning «uzun muddetlik emelge ashurulushliri» Mesih yer yüzige qaytip, ming yilliq seltenitini berpa qilishi bilen bolidu.

(p) Shundaq bolsimu, Zekeriyaning sözlirini neq meydanda anglawatqanlar üçhün, yeni ibadetxanini qaytidin quruwatqan «xelqning qaldisi» üçhün bu bésharetlar righbet bolidu. Ularning shu chaghdikali haliti 10-ayette teswirlinidu: —

«Chünki shu künlerdin ilgiri insan üçhün ish heqqi yoq, at-ulagh üçhünmu ish heqqi yoq idi; jebir-zulum tüpeylidin chiqquchi yaki kirgüchi üçhün aman-ésenlik yoq idi; chünki Men herbir ademni öz yéqinigha dushmanleshtürdüm». Hagay peyghember xelqning ehwalı toghruluq mundaq deydu: **«Siler tériydighininglar köp, yighiwalidighininglar az; yeysiler, biraq toymaysiler; ichisiler, biraq qanmaysiler; kiyisiler, biraq héchqandaq illimaysiler; ish heqqi alisiler, biraq töshük hemyangha salghangha oxshash bolidu»** («Hag.» 1:6).

Lékin hazir Xuda: **«Chünki uruq hosulluq bolidu, üzüm téli méwileydu, tupraq ündürmilirini béridu, asmanlar shebnemirini béridu; shuning bilen Men bu xelqning qaldisigha mushularning hemmisini ige qildurimen»** dep wede qilidu (12-ayet).

«Uruq hosulluq bolidu» dégen sözler ibraniy tilida «uruq üçhün xatirjemlik-amanliq bolidu» dep ipadilininidu. Bolupmu üzüm téli töt pesillik toxtawsiz perwishke mohtaj bolghachqa, uni östürüş üçhün shundaq tinch-aman sharaaitlar intayin muhimdur.

Xuda xelqge wede qilghini boyiche, keyinki künlerdiki shu beriket we mudapie «Ezra» we «Nehemiya» dégen kitablarda xatirilengen. Uning üstige, Hagay we Zekeriya bésharetlar qilghan mushu ishlar bolmighan bolsa, undaqta xelq hergiz ularni peyghemberler dep hésablimighan, ularning kitabli hergiz «muqeddes yazmilar» ichige qobul qilinmighan bolatti.

(t) Xuda Israilni **«Yehuda jemeti we Israil jemeti»** dep chaqiridu (13-ayet). Démek, bésharetlar emelge ashurulushi bilen «Israil» we «Yehuda» yene bir-biridin ayrilmas bir xelq bolidu.

(ch) Xudaning ulargha: **«Men silerni qutquzimen, siler ulargha (ellerge) bext-beriket bolisiler»** dep bergen wedisi emeliyette uning Ibrahimgha hem ewladigha: **«Sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililer bext-beriket tapidul»** dégen wedisining qaytilinishidur. Bu sözlarning menisi (bezi sherhchiler éytqandek) «xeq bashqilar üçhün bext-beriket tiligende namingni ishlipt tileydu» dégendek emes, belki Ibrahim hem ewladliri özliri bashqilarni beriketlesh wasitisi bolidu, dégenliktur. «Yesh.» 19:24de: **«Shu küni Israil... yer yüzidikilerge bext yetküzgüchiler bolidu»**, «Ez.» 34:26de **«Men ularni hem égzilikim etrapidiki jaylarni beriketlik qilimen»** déyilgendek.

(j) Xuda Özining xelqge bext-beriket yetküzüshniki qet'iy niyiti we intizarini éniq körsitidu: — **«Chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — Silerning ata-bowiliringlar Méning ghezipimni qozghighanda Méning silerge yamanliq yetküzüsh oyida bolghinim we shu jaza yolidin yanmighinimdek — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar — Men hazir, mushu künlerde yene Yérusalém we Yehuda jemetige yaxshiliq yetküzüsh oyida boldum; qorqmanglar»** (14-15).

«Zekeriya»

(x) Xudaning shu waqitta sürgünlüktin qaytqanlardin birdinbir telipi bir-birige semimiy we méhriban muamile qilishtin ibaret idi: **«Mushu ishlargha emel qilinglar: — herbiringlar öz yéqinlarga heqiqetni sözlenglar; derwaziliringlarda heqiqetke, aman-tinchliqqa uyghun hökümlerni yürgüzünglar; héchkim könglide öz yéqinigha yamanliq oylimisun; héchqandaq yalghan qesemge shérik bolmanglar; chünki Men del bularning hemmisige nepretlinimen, deydu Perwerdigar»** (16-17).

Xelq mushu ishlarni dawamlashturghan bolsa, shübhisizki, peyghember körsetken mushu bext-beriketler uzun ötmeyla toluq halda ularning béshigha chüshken bolatti; hetta Mesihning dewrimu ularning shu künliride bashlanghan bolatti. Epsuski, Israil shundaq qilmidi; «Ezra» we «Nehemiya» dégen kitablarda ularning arisida peyda bolghan aldanchilik, yalghanchilik, wapasizliq, nepsaniyetchilik we shundaqla ularning butperes eller arisidin ayallarni xotunluqqa alghanliqi xatirilinidu.

(d) Israilning Xudagha bolghan wapasizliqi we asiqliqliri (buningda ular hemmimizning wekilidur!) shunche éghir bolsimu, Xudaning cheksiz méhir-shepqiti bilen ular bir küni Uning yénigha qaytidu. Shu küni 18-23-ayetlerde teswirlinidu. Xuda awwal ulargha ularning rozilirini shu küni héyt-bayramlarga aylandurimen, dep wede qilidu.

«Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar mundaq deydu: — «Tötinchi aydiki roza, beshinchi aydiki roza, yettinchi aydiki roza we oninchi aydiki roza Yehuda jemetige xushalliq we shad-xuramliq, bextlik ibadet sorunliri bolidu; shunga heqiqet we xatirjemlik-tinchliqni söyünglar» (19).

Tötinchi aying toqquzinchi künidiki roza Néboqadnesarning Yérusalém shehirini ishghal qilghanliqini eslep, sheher üçün matem tutush üçün bashlandi («Yer.» 3:6-7); beshinchi aydiki roza déginimizdek ibadetxanining we sheherning weyran qilinishini eslesh üçün idi («Yer.» 52:12-13); yettinchi aydiki roza déginimizdek waliy Gedaliyaning öltürülüşini eslesh üçün idi («2Pad.» 25:25-26, «Yer.» 42:1-3); oninchi aydiki roza Babillarning Yérusalém shehirini muhasirige élip qorshiwélishining bashlinishini eslesh üçün bashlandi («2Pad.» 25:1, «Yer.» 39:1, «Ez.» 24:1-2).

Bu rozilarni бүгүнге qeder Yehudiy xelqi yer yüzidiki her yerde tutup kelmekte. Ular Mesihni tonumighachqa, ular ötküzüwatqan künler téxi «yigha-zarlar kötürgen kéche»dek bolmaqta.

Emma uzundin buyanqi «yigha-zarlar kötürgen kéche» shad-xuramliq seherge aylinidu; Xuda Israil we Yérusalémgha wede qilghan «yaxshliqni yetküzidu»; ularning burunqi derd-elemlirining hemmisi untulidu («Yesh.» 65:16); derd-elemlirini esleydighan künliri héyt-bayramlarga aylandurulidu.

Shu seweblerdin peyghember özige diqqet qiliwatqan «Xudaning qaldisi»qa: — **«Shunga heqiqet we xatirjemlik-tinchliqni söyünglar»** — deydu.

Perwerdigarning Öz xelqi arisida turghanliqi, shundaqla ularning Uning yénigha towa bilen qaytqinining ulugh netijisi 8-babtiki axirqi töt ayetlerde körünidu. Yer yüzidiki barliq ellerning Xudani chongqur tonughusi, Uning yollirini öginishke Yérusalémgha barghusi kélidu.

Shunga «Yeshaya» we «Mikah» dégen kitablarda shuni oquymiz: —

«Axir zamanlarda, Perwerdigarning öyi jaylashqan tagh taghlarning béshi bolup békitilidu, Hemme döng-égizlktin üstün qilip kötürülidu; Barliq eller uninggha qarap éqip kélisidu.

«Zekeriya»

Nurhun xelq-milletlar bir-birige: —

«Kélinglar, biz Perwerdigarning téghigha,

Yaqupning Xudasining öyige chiqayli;

U Öz yolliridin bizge ögitidu,

Biz Uning teriqiliride mangimiz» — déyishidu.

Chünki qanun-yolyoruq Ziondin,

Perwerdigarning söz-kalami Yérusalémdin chiqidighan bolidu» («Yesh.» 2:2-3, «Mik.» 4:1-2).

«Lékin Öz hayatim bilen qesem qilimenki, pütkül yer yüzi Men Perwerdigarning shan-sheripi bilen tolidu»,... «chünki xuddi sular déngizni qaplighandek, pütkül yer yüzi Perwerdigarni bilish-tonush bilen qaplinidu» («Chöl.» 14:21, «Yesh.» 11:9).

Bu ishlar axirqi ayette xulasilinip: «Shu künlerde herxil tilda sözleydighan ellerdin on neper adem chiqip Yehudiy bir ademning tonining étikini tutuwélip uninggha: «Biz sen bilen barayli; chünki Xudani sen bilen billidur, dep angliduq» — deydu» déyilidu.

Mushu «yat ellikler» Yehudiyning «tonining étiki»ni tutuwalidu. Bu bolsa étikining muqeddes qanundiki emrlerge wekillik qilidighan «chörisidiki chuchilar»ni körsetse kérek («Chöl.» 15:38, «Qan.» 22:12). Ular shularni ching tutuwélip, Yehudiy qérindishigha: Ziongha mangghan sepiringge qoshulaylichu, dep iltimas qilidu. Ularning shu iltimasi nurghun esirler burun yashighan Moabiy Rutning Yehudiy qéynanisidin qet'iy ötünüp turuwalghinigha oxshash bolidu: «Bizning séning yéningdin kétishimizni we sanga egishish niyitimizdin yénishni ötünme; chünki sen nege barsang bizmu shu yerge barimiz; sen nede qonsang bizmu shu yerde qonimiz; séning xelqing bizningmu xelqimizdur we séning Xudaying bizningmu Xudayimizdur» («Rut» 1:16ni körüng).

Bu bésharetning hazir «Injil dewri»de qismen emelge ashurulawatqanliqidin guman qilmaymiz; chünki Mesihning xush xewirini awwalqi tarqatquchilar Rebbimizning rosulliri idi; ular Yérusalémdin chiqip uni dunyaning chetlirige yetküzgen (eslidiki rosullar hemmisi Yehudiylar, elwette). Halbuki, Yehudiy xelqi téxi Xudaning yoligha bir pütün qaytmighan, shunga bésharetning toluq emelge ashurulushi kelgüsi shu künni kütmekte. Zekeriyaning kényinki bésharetliride bu ajayib «qaytish» toghruluq köprek tepsilatlar bizge teminlinidu.

Kitabning ikkinchi qismi

Ikkinchi qismining ikki bōliki bolup, her ikkisi xudasiz dunya bilen Israil otturisdiki urushlar toghruluq bolup, bashqa-bashqa jehetlerdin éytilghan bésharetlerdur.

Birinchiside (9-11-bablarda) Xudaning Israilgha zulum qilip kelgen dunyawi küchlerni halak qilghuchi jazasi, shundaqla Israilning barliq dūshmenlirini yéngishke küchlendürülüşü asasiy téma bolidu; ikkinchiside (12-14-bablarda) Israilning eller bilen bolghan axirqi jiddiy küreshler arqiliq tazilinishi we tawlinishi, ularning Xudaning muqeddes qowmi bolushqa qandaq özgertilishi muhim téma bolidu.

Ikki bōlekning (9-11 we 12-14-babning) bir-birige oxshaydighan yene bir nuqtisi bar. Ikki bōlekning otturida tuyuqsiz yéngi bir bésharet peyda bolghandek körünidu (11:1 we 13:7); emeliyette ikki bōlekning herbiride bu «yéngi bésharet» bōlekning awwalqi béshariti körsetken weqelerning qandaq yol bilen yüz bérédighanliqini téximu tepsiliyraq teswirleydu.

Birinci bōlekning 9- we 10-bablarida dunyawi küchlerning jazalinishi sözlinidu; 11-babida shu weqeler chūshendürülidu; ikkinchi bōlekning 12:1-13:6de, Israilning axirqi zamanda tawlinishi we qutquzulushi bayan qilinidu; 13:7-14:21de bu ishlarning tepsilatliiri bayan qilinidu.

(9-bab, 1-8)

«Perwerdigarning sözidin yūklengen bésharet — Xadrak zémini we Demeshq üstige qonidu (chūnki Perwerdigarning neziri ademler we Israilning barliq qebililiri üstididur); u bulargha chégridash bolghan Xamatqa, Tur we Zidon üstigimu qonidu. Tur tolimu «dana» bolghachqa, özi üçün qorghan qurghan, kümüşni topidek, sap altunni kochilardiki patqaqtek dōwilep qoyghan. Mana, Reb uni mal-dunyasidin ayriwétidu, uning küchini déngizda yoq qilidu; u ot teripidin yep kétilidu.

Ashkélon buni körüp qorqidu; Gazamu körüp azablinip tolghinip kétidu; Ekronmu shundaq, chūnki uning arzu-ūmidi tozup kétidu; padishah Gazadin yoqap kétidu, Ashkélon ademzatsiz qalidu. Shuning bilen Ashdodta haramdin bolghan birsi turidu; men Filistiylerning meghrurluqi we pexrini yoqitimen. Men aghzidin qanlarni, uning haram yégen yirginchlik nersilerni chishliri arisidin élip kétimen; andin qélip qalghanlar u Xudayimizgha tewe bolup, Yehudada yolbashchi bolidu; Ekronning orni Yebus qebilisidikilerge oxshash bolidu.

Men qoshun tüpeylidin, yeni ötüp ketküchi we qaytip kelgüchi tüpeylidin Öz öyüm etrapida chédirimni tiktürimen; ezgüchi qaytidin uningdin ötmeydu; chūnki Öz közü bilén közitimen».

Yuqirida déginimizdek 9- we 10-bab bir pütün gewde bolup, izchilliqi bolghan bir bésharettur (bashtin axir birla téma üstide toxtalghan). 9-babtiki aldin'ala körsitilgen weqeler bolsa «büyük Iskender»ning Misirgha yürüş qilghandiki jengliri we nusretliridin ibarettur. Iskender miladiyedin ilgiriki 332-yili Misirgha, yeni jenubiy terepke chong yürüşni bashlaydu. Bu yürüşning axirqi netijisi Pars impériyesining aghdurulushidin ibaret boldi. Bésharette ayan qilinghan bu weqeler yiraq kelgüsi zamanlardiki, Xudaning rehimi hem jazasi körsitilidighan bashqa chong weqeler bilen «birdek» körünidu.

Oqurmenler Tewrattiki bashqa tékistlerdin bayqaydighinidek, bésharet «yüklense», adette tesiri zor, dehshetlik bir xewer yetküzülgelikidin dérek béridu.

«Zekeriya»

«Xadrak» dégen sheher yaki rayon bügünge qeder tépilmidi, lékin birnechche kona tarixnamiler boyiche, u Suriyediki Demeshq shehirige yéqin bolghan bir jay bolsa kérek.

Tewrattiki bésharetlerde, «yük» yaki «Perwerdigarning sözi»ning melum bir yerge «qonushi» bolsa, Xudaning jazasi shu yerge kelgenlikini körsitidu. Shunga 1-4-ayettin qarighanda, mezkur bésharet élip kelgen «yük», yeni Xudaning jazasi birinchidin Demeshqni nishan qilidu; andin mushu ayetlerde teswirlengende shu yerdin etrapidiki pütkül rayongha yéyilidu.

«**Chünki Perwerdigarning neziri ademler we Israilning barliq qebililiri üstididir**». Bu sözler «Yer.» 32:19diki bésharetning bashqa birxil ipadisidir: «**Oy-nishanliringda ulugh, qilghan ishliringda qudretliksen; közliring bilen insan balilirining Öz yolliri we qilghanlirining méwisi boyiche herbirige in'am yaki jaza qayturus uchün, ularning barliq yollarini közligüchidursen**». Xuda hem Öz xelqi we ulargha zulum qilghuchilarni közitip, ularning qilghanlirigha qarap muwapiq muamile qilidu.

Mushu yerde Uning jazalash qorali birinchidin «büyük Iskender» idi. Iskenderning Pars impériyesige jeng qilishi üçün desmaye kérek idi. Misirda zor bayliqlarning barliqini bilip, u awwal qoshunini bashlap shu terepke yürüş qildi. «Ottura Déngiz»ning sherqiy boyini boylap yürüş qilip, u yolda uchrighan barliq yerlerge hujum qilip ularni ishghal qildi. 9:1-8de uning hujumliri aldin'ala éytildi: —

(a) U awwal Suriyege, yeni «Xadrak zémini», jümlidin Demeshq we Xamat sheherlirige hujum qildi. Iskenderning serdari Parménio bu sheherlerning anche qarshiliqigha uchrimayla ularni asanla ishghal qildi.

(e) Andin u Tur shehirige we Zidon rayonigha hujum qildi. 9:3de «**Tur özi üçün qorghhan qurghan**» dep oquymiz. «Qorghhan» bolsa intayin égez we mustehkem munar idi; u Tur shehirining udulidiki 150 métr yiraqliqta bolghan aralda qurulghanidi. Tur shehirining özi 50 métr égzilikte sépili bolghan intayin mustehkem bir sheher idi. Hetta sheherning sépili bösülgen halettimu, ahalisi bayliqlirini kötürüp aralgha ötüwalaytti. Ularning küchlük kémiliri özige kérek bolghan barliq teminatlarni üzlüksiz teminliyeligechke, ular shu yerde uzun waqitqiche herqandaq muhasirige taqabil turalaytti. Ilgiri, ular shu yerde Asuriyening impératori Shalmanezerge besh yil qarshiliq körsetkenidi, Babilning impératori Néboqadnesargha on üç yil taqabil turghanidi («Ez.» 28:18-19). Néboqadnesar sheherni élip weyran qilghini bilen munarni almaytti. Ular buningdin daim intayin meghrurlinatti («Tur tolimu «dana»» dégende). Halbuki, Ezakiyal peyghember ularning axir bérip «**sheherdiki tashlar déngizgha qoyulup**», munar «**taqir tash**»qa aylandurulup halak bolidighinini aldin'ala teswirleydu («Ezakiyal» 26-bab — shu bابتiki izahatlimizni körüng). Tur shehirining halaket küni Iskenderning qorshiwilishi bilen yétip keldi.

«**Mana, Reb uni mal-dunyasidin ayriwétidu, uning küchini déngizda yoq qilidu; u ot teripidin yep kétilidu**» (4-ayet).

Iskender awwal sheherning özi küchlük «köchme poteyler»i bilen aldi; andin uning inzhinériliri yette ay ishlep sheherdiki tash-topilarni élip «**déngizgha tashlidi**» we quruqluq bilen aralni tutashturidighan, kötürülgen chong we uzun yolni yasidi. Shundaq qilghanda munarni weyran qilish asan gep idi. On ming Tur leshkiri ölümge mehkum qilindi. Gerche Tur shehiri asta-asta qurulup qeddini ruslighan bolsimu, ular shu waqittin kéyin «küchlük dölet» hésablanmidi. Iskender kötürgen «déngiz yoli» hazirmu bar, lékin sheher we munar ghayib boldi. U hazir Ezakiyal peyghember aldin'ala éytqandek «**béliqchilar torlarni yaydighan bir taqir tashtur**», xalas.

«Zekeriya»

(b) Iskender jenubqa qarap nezirini Filistiye tüzlenglikidiki sheherlerge saldi. Zekeriya bésharet bergendek shu sheherler wehimige chüshüp, anche qarshiliq körsetmidi.

Mushu ayetlerde Filistiyediki «besh paytext sheher»din töti tilgha élinidu. Gat shehiri (Tewrattiki bashqa kéyinki peyghemberlerning yazmiliridikidek) tilgha élinmaydu, chünki u bir mezigil Yehuda padishahliqigha tewe bolghanidi, kéyin Yehudaning bir qismi bolup qalghan bolushi mumkin.

«Yer.» 25:20diki Filistiye toghruluq bésharet mezkur bésharet bilen munasiwetlik; shu yazmidiki sheherlerning tertipi mushu yerde körsitilgen tertipke oxshashtur.

6-ayet: «**Ashdodta haramdin bolghan birsi** (yaki «shalghut bir qowm») **turidu**» dégenning menisi toghruluq birnéme démek tes; biz arxéologning gürjikining qézip chiqishini kütmektimiz. Halbuki, shek-shühbisizki, mushu ishlar arqiliq «**Filistiylerning meghrurluqi we pexri yoqitildi**». Filistiylar, qarighanda, milletchilik küchlik, musteqilliqdin intayin meghrur idi. Ularning meghrurluqi Gazaning hemme «padishah»liridin mehrum bolushi bilen, Ashkélonning ademzatsiz qélishi bilen we Ashdodta «**haramdin bolghan birsi**»ning turushi tüpeylidin yerge uruldi.

Emma bu ishning özi ularning kelgüsi bexti üçün bolidu. Chünki töwen qilinishing netijisi ularning butlirigha baghlanghan yirginchlik ishliridin qutulushi, ularning «qaldi»lirining Xudaning xelqi ichige élinishidin ibaret bolidu: —

«**Men aghzidin qanlarni, uning haram yégen, yirginchlik nersilerni chishliri arisidin élip kétimen; andin qélip qalghanlar u Xudayimizgha tewe bolup, Yehudada yolbashchi bolidu** («kichik jemet» yaki «aile» dégen terjimilirimu bar); **Ekrinning orni Yebus qebilisidikilerge oxshash bolidu**».

Filistiye xelqi mushu yerde ibraniiy tilida bir ademdek süpetlinidu. Butlarga atalghan qurbanliqliri qanliri bilen ulardin élip tashlinidu. «**Ekrinning orni Yebus qebilisidikilerge oxshash bolidu**». Oqurmenlarning éside bolushi kérekki, Yebusiylar eslide «Zion qel'esi», yeni Yérusalém shehiride turuwatqanlar idi. Dawut peyghember Yérusalémni qoligha alghandin kéyin Yebusiylar asta-asta Israil xelqining bir qismi bolup qaldi. «2Sam.» 24-bab we «1Tar.» 21-babtiki «Yebusiy Ornan»ning Yérusalémdikiler arisida mötiwer adem ikenlikini körünüdu; u Dawut padishahqa öz xaminini ibadetxanining orni bolushqa sétip béripla qalmay, belki yene öz uylirini Dawutning qurbanliq qilishi üçün uninggha sowgha qilmaqchimu idi; démek, u Dawutqa nisbeten toluq Israilning puqrasi idi.

Qedimki Filistiylar hazirqi «Pelestinlikler» bolup qaldimu? («Pelestin» we «Filistiye» dégen sözlerning yiltizi oxshash). Pelestinlikler özlirini Erebler dep hésablaydu; emeliyette ularning salahiyiti bizge namelum. Ularning kimlikini Xuda bilidu; ular eger qedimki Filistiylerning qalduqliri bolup chiqsa, undaqt bu bésharetin aldimizda ademni heyran qalduridighan köp ishlarning bolidighanliqi chiqip turidu.

(p) Mezkur bésharetning toptoghriqligi ademni intayin heyran qalduridu. Eng heyran qalarliq qismini töwente körimiz: —

Birinchidin, Iskender yürüshni bashlighanda, Yérusalémgha adem ewetip bash kahin Yadduadin nurghun «bajlar»ni töleshni telep qilghan. Halbuki, Yaddua Israilning shu chaghidiki «xojayini» Pars impériyesige wapadar bolup, ulargha baj tapshuridighan bolghachqa, bu telipini ret qildi. Yaddua we pütkül Israilar titrigen halda ret qilishning netijisini kütüwatatti. Ikkinchidin, Iskenderning bu yürüshining meqsiti pul toplash bolup, Yérusalémdiki ibadetxanida chong bayliqlarning barliqini, shundaqla sheherning mudapiyesiz dégüdek ikenlikini bilip turup, Yérusalém terepke héchqandaq yürüsh qilmidi.

«Zekeriya»

Bu ishning birdinbir chüshendürülüşhi Xudaning sözi bilen bolidu: **«Men qoshun tüpeylidin, yeni ötüp ketküchi we qaytip kelgüchi** (démek, Iskenderning qoshuni Misirgha baridighan waqtida we qaytip kélidighan waqtida) **tüpeylidin öz öyüm etrapida chédirimni tiktürimen; ezgüchi qaytidin uningdin ötmeydu; chünki öz közüm bilen közitimen».**

Mushu ayette «ezgüchi» dégen söz ibranıy tilida «Mis.» 3:7, 5:6-10de «nazaretchi» (xelqni qulluqta ishlargha salghuchi kishi) dep terjime qilinidu. Bezide u ijabiy menide ishlitidu, lékin mushu yerde u yat ellerdin bolghan zalımlarnı, yeni Israilni bozek qilghuchılarnı körsitidu.

Tarixshunaslar Iskenderning Yérusalémgha barmighinigha chüshenche bermeydu. Yehudiylarning bir tarixida Iskender bash kahin Yadduani ghayibane körünüshte kördi, dep xatirilinidu. Shuning bilen (shu tarix boyiche) u özi Yérusalémgha chiqıp Yaddua bilen körüşüşke bardı. Yaddua uninggha Tewrattiki «Daniyal peyghember»din bir parche yazmini uninggha hediye qıldı, we yazmidin uninggha Daniyal peyghemberning Iskenderning kelgüsıdiki impériyesi toghruluq bésharetlirini körsetti. Iskender shu bésharetlerni körüp tizlinip sejde qıldı.

Iskender eslide birsi uning iradısi bilen qérishsa dehshet achchiqı tutidighan adem idi; lékin u Yérusalémgha hujum qilmayla qalmay, belki kéyin Yehudiy xelqini öz qanun-belgilimiliri boyiche yashashqa yol qoyghan we ulargha baj-séliqlarnı intayin az salghan. Bir tarixshunas mundaq dédi: «Yehudiylar Pars impériyeside qulluqta yashawatqanlar arisida eng kemsitilgen bolsimu, Iskenderge nisbeten eng ishenchlik xelq bolup qaldı. Ular shu dewrdiki eng ulugh sheherlerde «mötiwer puqralar» bolup qaldı — ular Aléksendriyelikler, Antakiyalıqlar bolup qaldı; lékin shundaq bolsimu, ular Yehudiy örp-adetlirini tashlashqa héch mejburlanghan emes».

Eger Xudaning küchlük qoli bolmighan bolmisa, shundaq bolushi qet'iy bolmighan bolatti.

Xudaning ulargha mudapie bolushqa éytqan: «Ezgüchi qaytidin uningdin ötmeydu» dégen sözi boyiche uning wedisi üzlüksiz dawamlıshishi kérek idi. Undaq bolsa, némishqa miladiyedın kényinki 70-yılı Rim qoshuni kélip Yérusalémni weyran qıldı? Xudaning Yérusalémni qoghdishi ularning Xudaning kalamigha qulaq sélishigha, bolupmu u ewetidighan Qutquzhuchi padishahni qobul qilishigha baghliq, elwette. Shu padishahning kélishi töwendiki ayetlerde aldin'ala éytilidu.

Israilning «Aman-xatirjemlik bergüchi Shahzade»si; uning pütkül dunyagha bolghan wezipisi

Bésharetlerde biz chong qoshunliri bilen yürüş qilghan ulugh yat ellik istilachi muzepper Iskenderdin ötüp, emdi Israilning heqiqiy padishahigha kélimiz. Ularning chong perqliri bardur. Iskender Xudaning öz jazasını yetküzidighan qorali bolup, u köp at we jeng harwilirigha tayinatti; lékin Israilning padishahigha bolsa bularning héch kériki yoq; u Yérusalémgha kirgende addiy bir éshekke minip kélip, hem Israilgha hem barliq ellerge nijatliq élip kélidu.

Mushu yerde Tewrattiki köp bésharetlerning tüp mahiyiti toghrisida ikki éghiz gep qilishimizgha toghra kélidu. Birinchidin, hemmimiz shundaq bir ishni bilimizki, — yolda kėtiwatqanda yiraqtin ikki tagh choqqisini körgende, biz bu ikkisini bir-birige yéqin, dep oylaymiz. Lékin birinchi choqqigha yéqinlashqanda, emeliyette uning bilen yene bir choqqining ariliqida yoghan bir jilghining barlıqini bayqaymiz. Tewrattiki aldin körgüchiler bizge yetküzgen köp bésharetlerde ehwal shundaq bolidu — kelgüsıdiki ikki ish bayan qilinghanda, ular bir-birige yéqin yaki bir-birige ulanghan halda körünidu. Biraq «yiraqtin körüngen» bolghachqa, ariliqidiki uzun waqıtlar körünmeydu. Mesih toghrisıdiki bésharetlerde bundaq ish köp qétim bayqılıdu — Zekeriyaning mezkur bésharitidimu shundaq.

«Zekeriya»

Ikkinchidin, Perwerdigar nijati (démek, melum xeterlik ehwaldin qutquzushi)ni herkimge körsetken bolsa (meyli pütkül insaniyetke bolsun, Israilgha bolsun) Tewratta xatirilengen shu «nijat tarixi»diki herbir «qutquzush ishi» derweqe Mesihning dunyagha élip kélidighan ulugh axirqi nijatigha «bésharetlik resim» hem kapalet bolidu. 9-bab we 10-babtiki qalghan ayetlerni tahlil qilghanda shu ikki nuqtini közde tutsaq tolimu paydiliq bolidu.

Emdi Mesih toghrisidiki bu bésharetni tepsiliy köreyli: —

«Zor shadlan, i Zion qizi! Tentenelik nida qil, i Yérusalém qizi! Qaranglar, Padishahing yéninggha kélidu; U heqqaniy we nijatliq bolidu; kemter-mömin bolup, mada éshekke, yeni éshek texiyige minip kélidu» (9-ayet).

Bu sözler kitabning awwalqi qismida xatirilengen xitabni ésimizge keltüridu: — **«Naxshilarni yangritip shadlan, i Zion qizi; chünki mana, Men arangda makanlishimen, deydu Perwerdigar»** (2:10).

9:9de ayan qilinghan «padishahning kélishi» kemterlik bilen bolidu; halbuki, Mesihning 2:10de ayan qilinghan kélishi, «Yeshaya» 11-babta aldin’ala éytilghan «padishahning hazir bolushi» yaki «Daniyal» 7-babta: **«Mana, goya insanoghligha oxshash bir zat ershtiki bulutlar bilen keldi...»** déyilgen kélishi tolimu shan-sherep bilen bolup, pütünley oxshimaydu.

Tewrat dewridiki Yehudiy ustazlar («Rabbilar») Mesihning kélishi we xizmiti toghrisidiki bésharetler üstide uzun yillar bash chökürüp, bu ishni tehsil qilip kelgenidi. Chünki bezi bésharetlerde uning kemterlik bilen kélidighanliqi, namrat ehwallarda chong bolidighanliqi, chetke qéqilidighini, azab-oqubet tartidighanliqi andin dehshetlik halda ölidighanliqi aldin’ala éytilghan. Bular Yeshaya peyghemberning «Perwerdigarning quli» toghruluq töt shéirini öz ichige alidu. Bashqa bésharetlerde bolsa Mesihning shan-sheripide kélidighanliqi, Xudagha düshmen bolghan ellerni yoqitidighanliqi, dunyadikilerni sotlaydighanliqi we axirida pütkül dunyagha amaniq-xatirjemlikni élip kélidighanliqi körsitilgen. Axir béríp Rabbilardin beziliri mushu bashqa-bashqa bésharetlerni emelge ashurush üçün «Mesihtin ikkisi kélidu» dégen xulasige keldi. Ular «birinchi Mesih»ni «Yüsüpning oghli» dep atighan (chünki u Yüsüp peyghemberdek xarlinidu, hetta azab-oqubettin ölidu) we ikkinchisini «Dawutning oghli» dep atighan (chünki u Dawutning textige waris bolup, shan-sherep ichide seltenet qilidu; mesilen 10-ayette: —

«Shuning bilen Men jeng harwilirini Efraimdin, atlarni Yérusalémdin mehrum qiliwétimen; jeng oqyasimu élip tashlinidu.

U bolsa (padishah) ellerge xatirjemlik-tinchliqni jakarlap yetküzidu; Uning hökümrانliqi déngizdin déngizghiche bolidu» déyilidu.

Biz Rebbimizning tughulushi, nachar sharaitta chong bolushi, kemterlik bilen xizmet qilishi, azab-oqubetler tartishi we ölüshige qarisaq bésharetlerning ikki Mesih emes, belki Mesihning ikki qétim kélishi toghruluq sözligenlikini köreleybiz. Buning sewebliri köp we chongqur, elwette. Bir sewebi Xuda insanlarning Uning Özining sirtqi julasi yaki küch-qudriti üçün emes, belki xaraktéri yaki exlaq güzelligi we pezilitining sheripi tüpeylidin Özige jelp qiliniq étiqad qilishini, Özini söyüşini xalaydu. Mesih awwal töwen qiyapette kélishi bilen insangha Özige étiqad qilish imtiyazi we Özige étiqad qilish izzitini ata qilidu. Ikkinchi kélishide shundaq étiqad qilish pursiti bolmaydu — chünki insanlar öz közi bilen Mesihni Öz shan-sheripide körgendin kéyin andin Uninggha «étiqad baghlash»i kéchikkenlik

«Zakeriya»

bolmamdu? Chunki Mesihning ikkinchi kélishide «**Mana, u bulutlar bilen kélidu, shundaqla herbir kóz...Uni kóridu**» («2Kor.» 5:7, «Weh.» 1:7).

Halbuki déginimizdek, Tewrattiki bësharetlerde Mesihning ikki qétim kélishi bezide birdek kórünüdu; 9- we 10-ayette shundaq ish bardur. Ikki kélishining birdek kórünüshining bir sewebi shuki, Xuda Israilgha «Men ewetken padishah»ni 9-ayettiki bësharet boyiche qobul qilghan bolsa, undaqa 10-ayette éytilghan padishahliqning shan-sheripi derhal peyda bolatti, dep kórsetmekchi, dep qaraymiz. Lékin Xuda ishtin burun ularning néme qilidighanliqini alliqachan biletti, elwette.

«**Qaranglar, séning padishahing séning yéninggha kélidu!**» — «**séning yéninggha kélidu**» dégen sözler «sanga yaxshi bolsun dep kélidu» dégen meninimu bildüridu.

Zionning Qutquzghuchi Padishahi birinchidin «heqqaniy» déyilidu. Bu dunyada gunah sadir qilib baqmighan peqet bir adem bar — U Reb Eysa Mesihdur.

Ikkinchidin, u «nijatliq» déyilidu. Ibraniy tilida bu söz «Qan.» 33:29 we «Zeb.» 33:16de «qutquzulghan» dégen menide ishilitilidu. Injilgha asasen Eysa Mesih hem Xudaning nijati bilen Öz wezipisini ada qilishqa «qutquzulghan» we shuning bilen bir waqitta shu nijatni barliq insanlarga élip kelgen, dep bilimiz. Zakeriyaning bu bësharitini anglawatqanlar «Zebur»diki ikkinchi küyni derhal ésige keltürüshi mumkin. Shu küy boyiche Mesih barliq rezil küchlerdin qutquzulup, barliq qarshiliqlarning üstidin ghelebe qilib, axirida shahane textige olturidighan bolidu.

Biz bu ikki jehetni (Mesihning Xuda teripidin qutquzulidighanliqi we Xudaning nijatini élip kélidighanliqi) bildürüş üçün «nijatliq» dep terjime qilduq.

Israilning tilsimat padishahi yene «kemter mömin» (ibraniy tilida «aniy») dep teswirlinidu. Bu söz «Yeshaya» 53-babtiki Mesih toghruluq bësharette aldin'ala tepsiliy éytilghandek, «**Perwerdigarning heqqaniy quli**»ning azab-oqubetlik, namrat ehwalini öz ichige alidu. Ibraniy tilida «aniy» dégen bu söz yene «Xudagha tayanghan» dégen menini öz ichige alidu (mesilen, «Zeb.» 22:24, 25:9, 35:10, «Zef.» 2:3 we Injilda (grékche terjimiside) «Mat.» 5:5). Shunga uni «kemter-mömin» dep terjime qilduq.

Mesihning Özini Öz xelqige ayan qilish yoli Özining shu kemter xaratkérige pütünley mas kélidu; U zor heywe yaki küch-qudretni kórsitish bilen emes, belki «**mada éshekke, yeni éshek texiyige minip kélidu**».

Bu ayette «éshek texiyi» dégen söz toptoghra Mesihning qaysi ulaghni minidighanliqini kórsitidu. Ibraniy tilida u «mada ésheklerning balisi» déyilidu — bu söz adette mada ésheklerning keynide yüridighan, adem téxi minip baqmighan bir yash texeyni bildüridu.

Padishahning shu kemter péti éshekke mingini Özining kichik péilliqi we shundaqla, Uning amanliq élip kélishe wezipisining mahiyitigimu belge bolidu, dep chüshinish kérek. Ottura sherqte éshek kemsitilidighan ulagh emes; Tewrattiki awwalqi tarixlarda hakimlar we hökümdarlarning éshekke mingini toghruluq oquymiz. Lékin Sulayman padishahdin kéyin héchqandaq padishahning yaki mötiwer kishining birer éshekke mingini toghruluq xewirimiz yoq.

Mesilen, Yeremiya peyghemberning dewrige kelgende roshenki, padishahlar salahiyitini ipadilesh üçün «jeng hawrılarda olturush»i yaki «atlarga minish»i kérek idi («Yer.» 17:25). Shunga mushu yerde Mesihning «éshekke minish»i del uning kemter-möminlikining ipadisi bolsa kérek. Uning üstige, Tewrattiki köp yerlerde «at» «jeng qilish»ning simwoli bolup kélidu. 1-8-ayette teswirlinidighan «büyük Iskender» bilen Mesihning otturisida némidégen chong perq bar-he! Iskender minglighan at we jeng

«Zekeriya»

harwilirigha tayinip urush qilishqa chiqidu; Mesihning éshekke minishi amaniq-xatirjemlik élip kélishke wekil bolidu. Halbuki, Mesih Xudaning dushmanliri bilen jeng qilishqa ikkinchi qétim dunyagha qaytip kelgende «**aq atqa minidu**» («Weh.» 19:11).

9-ayettiki Mesihning xarakétri toghruluq bésharettiki bashqa birnechche jehetlerni köreyli: —

(a) Mesih alahide «Zionning padishahi» bolidu. Tughulghandila u «Yehudiylarning padishahi» dep atilidu («Mat.» 2:2). Uning kréstining üstige békitilgen shikayetlik belgige: «**Mana Nasaretlik Eysa, Yehudiylarning Padishahi**» dep yézilghanliqi Mesih we Israil otturisdiki izchil munasiwetni bildüridu. Gerche Yehudiy xelqi Mesih toghruluq: «**Bu ademning üstimizge padishah bolushini xalimaymiz!**» («Luqa» 19:14) dégen we ular toghruluq: «**Israilar nurghun künlér padishahsiz, shahzadisz... saqlinip qalidu**» («Hosh.» 3:4) déyilgen bolsimu, Eysa Mesih yenila «Israilning padishahi». Shunga künlerning bir küni «**Perwerdigar Zion téghida, yeni Yérusalémda seltenitini yürüzidu; Uning shan-sheripi Öz aqsaqalliri aldida parlaydu!**» («Yesh.» 24:23).

(e) «**Séning padishahing séning yéninggha kélidu**» dégen söz Injildiki bir sözni köz aldimizgha keltüridu: «**U öziningkilerge kelgen bolsimu, biraq uni öz xelqi qobul qilmidi**» («Yuh.» 1:11).

«**Öziningkilerge**» mushu yerde alem we uningda bar bolghan nersilerning hemmisini, jumladin öz zémini bolghan Qanaanni körsitidu. Lékin «**öz xelqi**» (yeni Yehudiy xelqi — grék tilida «özidikiler») uni qarshi élishning ornida Uni mutleq chetke qaqtı.

Injildiki «töt bayan»ni oqughanlarning hemmisi bilgendek, Mesih Eysa Yérusalémgha axirqi qétim kirgende del peyghember éytqandek, «**adem héch minip baqmighan texeyge minip**» kirdi («Mat.» 21:1-11, «Mar.» 11:1-12, «Luqa» 19:29-44, «Yuh.» 12:12-18). Köpchilik «**Dawutning oghligha hosanna bolghay! Perwerdigarning namida kelgüchige mubarek bolsun!**» dep towlighini bilen, peqet yette kün ötüpla, ular hökümrانlrining Uni kréstliginige qarap turup ün chiqarmidi.

Halbuki, del shu yol bilen ularning padishahi «**nijat keltürdi!**»

(b) Peyghemberning shu bésharitime peqet Mesihning Yérusalémgha texeyge minip kélishila emes, belki Mesihning birinchi qétim dunyagha kélishidiki barliq tepsilatlar közde tutulidu; uning hemmisi bu obrazliq, menilik resim bilen ipadiliniyu: «**Chünki silér Rebbimiz Eysa Mesihning méhir-shepqitini bilisiler — gerche U bay bolsimu, U silerni dep yoqsul boldiki, silér Uning yoqsulluqi arqiliq béyitilisiler**» («2Kor.» 8:9).

Mesihning töwen halette kélishi toghruluq bayanidin kéyin, peyghemberning neziri u tartidighan azab-oqubetlerdin kéyin bolidighan shan-sheripige ötidu («Luqa» 24:26, «1Pét.» 1:11ni körüng). 10-ayette körsitilgini peqet Qutquzghuchi padishahning kélishining Zionggha yetküzidighan berikitila emes, belki uning pütkül yer yüzidikilerge yetküzidighan bext-berikitidin ibaret bolidu:

«**Shuning bilen Men jeng harwilirini Efraimdin, Atlarni Yérusalémdin mehrum qiliwétimen; Jeng oqyasimu élip tashlinidu. U bolsa ellerge xatirjemlik-tinchliqni jakarlap yetküzidu; Uning hökümrانliqi déngizdin déngizghiche bolidu.**»

«Zekeriya»

Israilning «**aman-xatirjemlik bergüchi shahzade**» (yaki «aman-xatirjemlik Igisi bolghan shahzade»)si élip kelgen nijat at-jeng harwiliri bilen, qoshunining köplüki bilen bolmighandek, Uning yürgüzgen seltenitimu oxshashla ulargha tayanmaydu. Xuda Öz xelqining atlarga we jeng harwilirigha tayinishigha köp qétim tenbih béridu — mesilen, «Qan.» 17:16, «Zeb.» 20:7, 46:9, «Yesh.» 2:7, 30:16, 31:1-3, «Mik.» 5:10ni körüng. Xudaning shu ishlardiki meqsiti Öz xelqining azad bolghanliqining peqet Özidin kelgenlikini bilishidin ibaret idi: —

«**Yehuda jemeti üstige rehim körsitimen, ularning Xudasi bolghan Perwerdigar arqiliq ularni qutquzimen; ularni oqyasiz, qilichsiz, jengsiz, atlarsiz we atliq eskersiz qutquzimen**» («Hosh.» 1:7).

Bashqiche éytqanda, shu chaghda Perwerdigar yalghuz Mesih arqiliq Öz xelqining ümidi we tayanchisi bolidu: «**Chünki U ularning Yardemchisi hem Qalqinidur**» («Zeb.» 115:9). Zekeriya peyghember özi ulargha yetküzgende: «**Men Perwerdigar uning etrapigha bir ot-yalqun sépili, uning ichidiki shan-sheripi bolimen**» (2:5) — démek, Xuda ulargha etrapidiki mudapiechi we nur bergüchi bolidu. Shu sewebtin U «**Efraimdin jeng harwilirini, Yérusalémdin atlarni mehrum qiliwétidu**» — démek, U Israilni bulargha tayanmisun dep jeng qilishtiki, insanlarning hökümraniq yürgüzüshidiki shu barliq qoral-eswablarni ulardin élip tashlaydu. «**Beziler jeng harwilirigha, beziler atlarga tayinidu**» («Zeb.» 20:7), biraq Israilning shu chaghda bundaq nersilerge héchqandaq hajiti bolmaydu.

Biraq «**Aman-xatirjemlik Shahzadisi**» (yaki: «Aman-xatirjemlik bergüchi shahzade»)ning ewetilishi peqet Israilgha emes: «**U ellerge xatirjemlik-tinchliqni éytip yetküzidu**» déyilidu. Buning menisi Mesih ellerning arisidiki barliq jédel-majiralarni hel qilip «tinch bolunglar» dep yarliq chüshüridu dégenlik emes (bezi sherhchiler shundaq chüshendüridu). Israilning padishahi ellerni sirtqi jédel-küreshdin xalas qilipla qalmay, belki ulardin insan bilen Xudaning otturisdiki düşmenlikni élip tashlap, ichki dunyadiki chongqur xatirjemlikni yetküzüshke kélidu. Uning éytidighan söz-kalamida bu ajayib ishlarni emelge ashurushqa yetküdek hoquq we küch bardur. Shu yolda U «**Öz xelqige, Öz mömin bendilirige aman-xatirjemlikni sözleydu**» («Zeb.» 85:5).

«**Uning hökümraniqni déngizdin déngizghiche, Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche bolidu**» — bu sözlerde «Zebur»diki 72-küy neqil keltürülidu. Shu küyde Dawutning heqiqiy ewladi, Israilning arzuluq heqiqiy padishahining selteniti nepis süretlinidu: —

«**U déngizdin-déngizlarchiche, Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche höküim süridu. Chöl-bayawanda yashawatqanlar Uning aldida bash qoyidu; Uning düşmenliri topilarni yalaydu... Derweqe, barliq padishahlar Uning aldida sejde qilidu; Pütkül eller Uning xizmitide bolidu.**»

Shu chaghda «muqeddes zémin» Xudaning eslide Ibrahimgha, shundaqla Israilning atabowilirigha wede qilghan chégralirighiche kéngeytilgen bolidu; Mesihning selteniti «muqeddes zémin»ni merkez qilip «yer yüzining chetlirigiche» bolidu. Biz «Zekeriya»da «burunqi peyghemberler»ning bésharetlirining xulasilanghanliqini 10-ayette yene bayqaymiz; mesilen «Mikah»din: —

«**Emdi sen, i Beyt-Lehem-Efratah, Yehudadiki minglihan sheher-yézilar arisida intayin kichik bolghan bolsangmu,**

«Zekeriya»

Sendin Men üçhün Israilgha hakim bolghuchi chiqidu;
Uning Mendin chiqishliri (yaki chiqip-kirishliri) qedimdin,
Yeni ezeldin bar idi...
U bolsa Perwerdigarning küchi bilen,
Perwerdigar Xudasining namining heywitide padisini béqishqa ornidin turidu;
Shunglashqa ular mezmur turup qalidu;
Chünki U hazir yer yüzining qerilirigiche ulugh bolidu;
We bu adem bolsa bizning aram-xatirjemlikimiz bolidu...
We u künide emelge ashuruliduki, deydu Perwerdigar,
Men aranglardin barliq atliringni üzimen,
Jeng harwiliringni halak qilimen.
Zéminingdiki (sépilli) sheherliringni yoqitimen,
Barliq istihkamliringni ghulitimen» («Mik.» 5:2, 4, 5, 10, 11).
Yeshaya peyghember mundaq deydu: «U eller arisida höküm chiqiridu,
Nurghun xelqlerning heq-naheqlirige késim qilidu;
Buning bilen ular qilichlirini sapan chishliri,
Neyzilirini orghaq qilip soqushidu;
Bir el yene bir elge qilich kötürmeydu,
Ular hem yene urushni ögenmeydu» («Yesh.» 2:4).

Shunga shu bésharettiki 9- we 10-ayetning otturisida, yeni Mesihning ölüshining we yer yüzidiki seltenitining hoquqini qoligha élish ariliqining qanchilikliki bizge namelum, lékin hazirghiche ikki ming yildek waqit ötti. Mesih hoquqini qoligha alghanda, Uning tughulush waqtida perishtiler éytqan: «**Yer yüzide bolsa U söyünidighan bendilirige aram-xatirjemlik bolsun!**» dégen naxshisi emelge ashurulidu («Luqa» 2:14).

Derweqe, muqeddes yazmilarni bir-biri bilen sélishturush arqiliq shuni bilimizki, taki 10-ayet emelge ashurulghuche, yeni ellerning «**qilichlirini sapan chishliri, neyzilirini orghaq qilip soqushishi**»ghiche dunyada ezeldin körülüp baqmighan bir xil dehshetlik urush partlaydu; eller shuninggha teyyarlinip emeliyette: «**Sapan chishlirini qilich qilip, orghaqlirini neyze qilip soqushidu**» («Yoél» 3:10).

Gerche Mesih yer yüzide chetke qéqilghan bolsimu, U Xudaning ong teripide olturup Özini «Méning padishahim!» dep étirap qilghuchilargha бүгүн «aman-xatirjemlikni sözlewatidu». Shuning bilen U Öziye ishengenlerge rosuli Pawlus arqiliq: «**Ademning oyighinidin éship chüshidighan, Xudadin kelgen xatirjemlik bolsa qelbinglarni we oy-pikringlarni Mesih Eysada qoghdaydu**» deydu («Fil.» 4:7).

9-babtiki axirqi ayetler (10-bab bilen pütünley munasiwetlik bolup) Qutquzghuchi padishahning ikkinchi kélishi we xizmet qilishining netijiliri, bolupmu Israilgha bolghan netijiliri toghruluq téximu tepsilatarni bizge teminleydu.

Mesih 11-ayette yene Zion we Israilgha mexsus: «**Emdi séni bolsa, sanga chüshürülgen ehde qéni tüpeylidin, Men arangdiki mehbuslarni susiz orektin azadliqqa chiqirimen**» deydu.

Aldi-keyni ayetlerdin qarighanda, mushu sözler pütkül Israilgha étylidu, chünki «Efraim we Yehuda» hem «Yehuda we Efraim» dégen sözler éniq körünidu (10-13). Xudaning «ehde»si bolsa, meyli Ibrahim bilen tüzgini bolsun yaki Sinay téghida xelq bilen tüzgini bolsun pütkül xelqni öz ichige alghanidi.

«Zekeriya»

«Ehde qéni» dégen sözning muhim menisi belkim «Misirdin chiqish» 24-babtiki ishlarni körsitishi mumkin. Shu chaghdá Xuda Israil xelqi bilen: **«Siler Méning xelqim bolisiler, Men silerning Xudayinglar bolimen»** dep Musa peyghemberning wasitisi bilen ehdisini tüzgen; ehдини bétikish üçün Musa xelq sunghan qurbanliqlarning qénini ularning üstige sépip, mundaq dédi: **«Mana, bu Perwerdigar mushu sözlerning hemmisige asasen siler bilen baghligghan ehding qénidur»** («Mis.» 24:8). Israil shu ehdiğe wapasiz bolup chiqti; lékin Xudagha nisbeten «ehde qéni» Uning Özining shu ehdiğe bolghan wapadarliqi, daim sözide ching turidighanliqigha kapalet we belge idi. Xudaning Ibrahim bilen, shundaqla barliq ewladliri bilen baghligghan ilgiriki ehdisimu qurbanliq qéni bilen möhürlengenidi («Yar.» 15:9-10). Bu qurbanliqlarning qanlirining hemmisi Xudaning Mesih arqiliq menggü baghligghan téximu ewzel, téximu ulugh kéyinki «yéngi ehdisi»ning, yéni eng axirqi ehdisining qimmetlik qénini körsitidu («Ibr.» 8:6, 9:11-15). Shu «ehde qéni», yéni Mesihning qéni barliq gunahkar insanlar üçün Xudaning wede qilghan bext-beriketlirini échip béridu.

Mesih Eysa barliq insanlarning nijatqa érishishi üçün öz jénini pida qilishning aldida öz qéni toghruluq mundaq dédi: —

«Bu Méning qénim, nurghun ademler üçün tökülidighan, yéngi ehдини tüzidighan qénimdur» («Mar.» 14:24). Mesih kréstke mixlinip qurbanliq qilinghandin kéyin, Xudaning meyli Israilgá qilghan wediliri yaki pütkül insanlargá qilghan wediliri bolsun, shu yerde tökülgén qimmetlik qénida jezmleshtürülüp möhürlengen: **«Chünki Xudaning qanchilik wediliri bolushidin qet'iynezer, ular Uningda «berheq»tur we ... Xudagha shan-sherep keltüridighan «Amin» bardur»** («2Kor.» 1:20).

Emdi «ehde qéni» sewebidin Xuda: **«Men arangdiki mehbuslarni susiz orektin azadliqqa chiqirimen»** — deydu.

Mushu sözler köchme menide bolup, elwette, Israillarning sürgün bolghan ehwalini körsitidu. Yeshaya peyghember Israilning kelgüsidi shu ehwalı toghruluq bésharet bérıp: —

**«Biraq mushular bolsa olja élinghan hem bulang-talang qilinghan bir xelqtur;
Ularning hemmisi ora-tuzaqta tutulghan,
Gündixanılarda qamalıp ghayib bolidu;
Ular gheniyemet bolup, héchkim qutquzmaydu;
Ular olja bolup, héchkim: «Qayturup bérish!» démeydu»** — dédi («Yesh.» 42:22).

Lékin gerche Israillar «gündixanılarda qamalghan», «bulang-talang qilinghan» bolsimu, ular téxi ölümge tapshurulup yoqitilmidi; «susiz orek» dégen ibare Yüsüpning tarixidin, «Yar.» 37:24din neqil keltürülgen bolup, Israilning yoqitilmighanliqini puritip béridu. Yüsüpning akiliri uni öltürmekchi bolghanda, Ruben uni qutquzush meqsitide uni yénidiki shu orekke tashlayli, dep teshebbus qildi. Shundaq orekler ambardek su qachilashqa ishlitiletti; su yoq bolghanda bezide gündixana süpitide ishlitiletti. Yüsüp orekke tashlanganda, uningda su yoq idi; bolghan bolsa u gherq bolatti.

Israilning ehwalı esirmu-esir shundaq bolup keldi. Ular nurghun qétim «orekke tashlandi»; lékin éghir azab-oqubetler ichidimu yoqalmidi. Axir bérıp Israil Yüsüpning tarixigá oxshash, Xudaning emri bilen orektin azad bolup, yuqirigá kötürülüp «shahane xelq» bolidu.

Lékin Israilning jismaniy jehettin barliq esirlikdin azad bolidighanliqi ularning rohiy jehettin barliq gunahlirining esirlikidin téximu ulugh azadliqqa chiqirilishi birla waqıtta

«Zekeriya»

bolidu, shundaqla rohiy azadliqigha birxil belge bolidu. Muqeddes yazmildiki bashqa yerde «mehbuslar» yaki «esirler» dégen sözler peqet jismaniy esirlik bolupla qalmay, belki gunahqa we Sheytangha bolghan rohiy asaretlikni süpetleydu.

Shunga, Mesih Yeshaya peyghemberning aghzi arqiliq Özining kelgüsi xizmitige bésharet béridu: — **«Reb Perwerdigarning Rohi Méning wujudumda, chünki Perwerdigar Méni ajiz ézilgenlerge xush xewerler yetküzüshke mesihligen... asarette yatqanlarga** (bu söz bilen «Zek.» 11:9diki «mehbuslar» ibraniy tilida bir söz bilen ipadilinidu) **zindanning chong échilidighanliqini jakarlashqa ewetti; Perwerdigarning shapaet körsitidighan yilini ... jakarlashqa ewetti**» («Yesh.» 61:1-2). Israil Mesihke iman-ishench bilen qaraydighan künide «Xudaning zor nijatliri»ni köridu, **«barliq qebihlikliridin bedel tölep qutquzilibdu»** («Zebur» 130-küy). Ular shu küni Dawutqa oxshash: **«U méni halak qilghuchi hangdin, yeni patqaq laydin tartiwalidi, U putlirimni uyul tash üstige turghuzup, qedemlirimni musthekem qildi»** déyeleydu («Zeb.» 40:2-3).

Xudaning pütkül xelq üçün rohiy we jismaniy azad toghruluq wedisi 12-ayette tilgha élinidu: — **«Musthekem jaygha qaytip kélinglar, i arzu-ümidning mehbusriliri»**.

«Musthekem jay» Xudadin bashqa héchkim yaki héchqandaq jay bolamaydu — **«Hem Perwerdigar Öz xelqige bashpanahdur,**

Israil balilirigha küch-himaye bolidu» («Yoél» 3:16).

«Arzu-ümidning mehbusriliri» dégen ibaride «arzu-ümid» ibraniy tilida «birdinbir arzu-ümid» yaki «héliqi arzu-ümid» dégen söz bilen ipadilinidu. Chünki Xuda daim Israilning aldigha yalghuz, chong, ulugh bir ümidni qoyidu: **«Chünki Özümning siler toghruluq pilanlirimni, apet élip kélidighan emes, tinch-awatliq élip kélidighan, axirda silerge ümidwar kélecekni** (ibraniy tilida: «bir kélecek we bir ümidni») **ata qilidighan pilanlirimni obdan bilimen, — deydu Perwerdigar»** («Yer.» 29:11) — Démek, Xuda ulargha nisbeten Öz wedisige asas qilinghan ümid boyiche ulargha parlaq bir kélecekni ata qilidu. 130-küyni namsiz yazghuchi özi tartqan éghir azab-oqubetler ichide özi toghruluq: **«Perwerdigarni kütiwatimen; jénim kütüwatidu; men Uning sözige ümid baghlidim»,** deydu, andin Israilgha munu righbetlik sözni élan qilidu: **«I Israil, Perwerdigargha ümid baghlanglar; chünki Perwerdigar bilen özgermes muhebbet bardur; Uning bilen zor nijatlarmu bar; U Israilni barliq qebihlikliridin bedel tölep qutquzidu»** («Zebur» 130:5, 7-8). Israil tartqan barliq azab-oqubetler özlirining gunahliri tüpeylidin bolghachqa, Xuda Israilning gunahlirini kechürüm qilip ularni qebihlikliridin azad qilishi bilen teng, yene **«Israilni barliq azarliridin hörlükke qutquzidu»** («Zeb.» 25:22).

Mesihning jamaitide kélechikke parlaq bir ümid bar — bu ümid gunahtin azad bolush emes (chünki Mesihde alliqachan gunahtin azad bolduq), belki Uning qayta kélishide bizde bolidighan bext-berikettin ibarettur: **«... Bizmu, yeni Muqeddes Rohning tunji chiqarghan méwisidin behrimen bolghan bizlarmu dilimizda nale-peryad kötürmehtimiz hemde Xudaning oghulliri süpitide qobul qilinishimizni, yeni ténimizning nijattiki hörlükke chiqirilishini intizarliq bilen kütmehtimiz.**

Qutquzulghandin tartip bu ümid bizde bar idi. Lékin ümid qilinghan nerse körülgen bolsa, u yene ümid bolamdu? Kimmu köz aldidiki nersini ümid qilsun? Biraq, **téxi körmiginimizge ümid baghlihanikenmiz, uni sewrchanliq bilen kütüshimiz kérektur»** («Rim.» 8:22-25).

«Zekeriya»

Shunga «Biz ulugh Xuda, nijatkarimiz Eysa Mesihning shan-sherep bilan kélidighanliqigha bolghan mubarek ümidimizning emelge éshishini intizarliq bilan kütimiz» («Tit.» 2:13). U ahzar kótüridighan pütkül kainatqa aram we azat élip kélidu, andin «U barliq mewjudatlarni Özige boysunduridighan qudriti boyiche bizning ebgar bu ténimizni özgertip, Özining shan-shereplik ténige oxshash halgha keltüridu» (Fil.» 3:21).

Rosul Pawlusning «Israilning kütken ümidi» toghruluq sözlirini körüng («Ros.» 26:6-7, 28:20).

Pawlus: «Ulugh Xuda, nijatkarimiz Eysa Mesihning shan-sherep bilan kélidighanliqigha bolghan mubarek ümid» toghruluq sözliginide («Tit.» 2:13) shu ümid shübhisizki uning köz aldida idi. Chünki peqet Mesih yer yüzige qaytip kelgendila Uning jamaitige nisbeten, Israilgha nisbeten, shundaqla pütkül alemge nisbeten kütken ümid pütünley emelge ashurulidu.

12-ayetning ikkinchi qisimgha kéyli: «Bügün men jakarlap éytimenki, tartqan jazaliringning eksini ikki hessilep sanga qayturimen».

«Bügün» dégen sözning mushu yerde ishli tilishi «bügünki qiyinchiliqlar we osal halinglarga qarimay» dégenni tekitlesh üçündür.

«Ikki hessilep» dégen söz Xudaning Öz xelqige bolghan muamilisining muhim bir prinsipini bildürüş üçün Muqeddes Kitabta köp yerlerde tépilidu. Uning sewebi eslide Xudaning «tunji balilar» toghruluq qanun-belgilimiside chüshendürülidu. Qanun boyiche, birsining tunji oghul balisining atisining mal-mülkige warisliq qilghan ülüshi bashqa balilar we ailisidikilerningkidin ikki hesse köp bolushi kérek idi. Tunji balisining melum jehette tolimu namuwapiq yeri bolmisa yaki atisigha wapasizliq qilghan bolmisa, undaqla bu hoquqni uningdin mehrum qilishqa qet'iy bolmaytti. Birsining ikki ayalliq bolushi Xudaning Adem'atagha békitkini boyiche emes idi («Mar.» 10:1-9, bolupmu 6-ayetni körüng). Shundaqtimu, Israilda birsining ikki ayali bolghan bolsa töwendiki belgilimige riaye qilishi kérek idi: —

«Eger birsining ikki ayali bolup ularning birige amraqliq, yene birige öchlük qilghan bolsa we amraq we öch bolghan her ikkisini oghul tughulghan bolsa, tunjisini öch ayalidin tapqan bolsa, undaqla u kishi oghullirigha barini miras üçün üleshtürüp bergen künide öch ayalining oghli, yene uning tunji oghlining ornigha amraq ayalining oghlini tunji oghulluqqa qoyushqa bolmaydu. U belki öch ayalining oghlini tunji oghlum dep étirap qilsun; tunji oghulluq hoquqi uningki bolghachqa, atisi barliq mal-mülkidin uninggha ikki ülüş miras bersun» («Qan.» 21:15-17. Bu belgilimining bir sewebi, shübhisizki, tunji oghulning mes'uliyiti yashanghan, eyibnaq yaki aghriq bolup qalghan uruq-tughqanliridin xewer élish idi).

Bu prinsip Yüsüpning ehwalida körülidu. Yaqupning tunji oghli Ruben idi; lékin u atisigha buzuqchiliq qilish bilen wapasizliq qilghachqa, tunji oghulluq hoquqidin mehrum bolup, hoquq Yüsüpe béridi («2Tar.» 5:1-2). Yüsüpte shu «tunji oghulluq hoquqi» bolghachqa, uning nesilliri «bir qebile» emes, belki «ikki qebile» — yene Efraim we Manasseh — dep hésablendi. Bu ikki qebile Israil miras qilghan zémindin ikki ülüşni igilidi. Shuning bilen Yüsüpni «tunji oghul» süpitide Yaqupning barliq mal-mülkidin ikki ülüşni alghan, déyishke bolidu.

Israil bashqa ellerge nisbeten «Xudaning tunji oghli» dep hésablinidu («Mis.» 4:22) we uning ulargha bolghan muamilisi öz qanunigha asasen bolidu. Israil öz zéminda ata-bowiliri bilen baghligghan ehdiside ching turguchi Xudaning mudapiyesi astida bolghanda, Israil «ikki hessilep» uning iltipati we bext-berikitini kórüdu. Ularda shundaqla imtiyaz bolghaniken, shuninggha munasip halda ikki hesse jawabkarliqmu bolidu — «Kinge köp bérilse, uningdin telep qilinidighini köp bolidu». Shunga Israil gunah qilsa (bashqa eller bilen sélishturulup)

«Zekeriya»

«ikki hessilep» jazalinidu. «Tunji oghulning ikki ülüsh mirasi, shundaqla ikki hesse jawabkarliq bolidu» dégen heqiqet munu ayetlerge chüshenche béridu: — «**U Perwerdigarning qolidin barliq gunahlrining ornigha ikki hessilep méhir-shepquitini aldi**» («Yesh.» 40:2) we «**Men awwal ularning qebihlikini we gunahini béshigha hessilep qayturimen; chünki ular zéminimni ... bulghighan, we Méning mirasimni lenetlik nersiliri bilen toldurghan**» («Yer.» 16:18). Mana shu sewebtin «**Yérusalémda qilghanliring bu alemdeki herqandaq bashqa yurtta ezeldin qilinghan emes!**» déyilidu («Dan.» 9:12); miladiye oninchi esirde dangqi chiqqan bir Yehudiy tarixshunas: «Israil tartqan derd-elemler bashqa barliq insanlarningkidin éship ketken» dep yazghanidi.

Gerche hazir Yehudiy xelqining bir qismi Pelestin zéminini qayta igiligen bolsimu, ular tartidighan azab-oqubetler téxi axirlashmidi. Lékin ularning azab-oqubetliri menggülik bolmaydu. Axir béríp, Mesihni qobul qilip towa qilghandin kéyin ular qaytidin «Xudaning tunjisi» süpitide «... **xorlinip, shermendilikte qalghinining ornigha ikki hesse nésiwisi bérilidu; reswa qilinghanliqning ornigha ular teqsimatida shadlinip tentene qilidu; shuning bilen ular zémingha ikki hessilep igidarchiliq qilidu; menggülik shad-xuramliq ularningki bolidu**» («Yesh.» 61:7).

Mana bu Xudaning Zekeriya peyghember arqiliq «**tartqan jazaliringning ikki hessiside eskini qayturimen**» déginining menisidur.

9-bab 13-15-ayetlerde Mesihning dunyagha qaytip kélishidin burun bolidighan birnechche ish qaytidin tepsiliy bayan qilinidu. Israil gunahlriridin azad bolup, yenila öz zéminida «ikki hesse» öz ülüshige érishishtin ilgiri «dunyawi küchler» meghlup qilinip, Xudaning padishahliqining dushmanliri aghdurulushi kérek bolidu: —

«**Chünki Özüm üçün Yehudani oqyadek égildürdüm, Efraimni oq qilip oqyagha saldim; Men oghul baliliringni ornidin turghuzimen, i Zion — Ular séning oghul baliliringgha qarshi jeng qilidu, i Grétsiye!**

I Zion, Men séni palwaning qolidiki qilichtek qilimen. Perwerdigar ularning üstide körünidu; Uning oqi chaqmaqtek étilip uchidu. Reb Perwerdigar kanayni chalidu; U jenubtiki dehshetlik qara quyunlarni bille élip yürüş qilidu» (13-14).

Ushbu babbiki axirqi ayetlerdiki bésharet toghrisida birnechche bayqighinimiz töwende: —

(a) «**Grétsiyening oghul baliliri**» — bu Iskender ölgendin kéyinki «dunyawi küch» dep hésablanghan Grétsiye impériyesini körsitidu (Zekeriyaning dewride ular «dunyawi küch» emes idi). Lékin bésharet Iskenderning kéyinki dewrlirining ishliridin yiraqtiki kelgüsige, yeni axirqi zamanlarga atlap ötidu. Bésharetning emelge ashurulushi Yehudiy «Makkabiylar» («bazghanlar») dégen batur xelqning miladiyedin ilgiriki 4- we 3-esirde Suriyeni idare qilghan grék hökümdarlar bolghan «Sélyuquslar» bilen bolghan jengliri bilen bashlinidu. Bu jenglerde «Makkabiylar» eslide Yehudiy xelqni mutleq yoqatmaqchi bolghan «yéngilmes küchler» dep atalghan «Sélyuquslar»ni meghlup qildi. Jengler «Makkabiylar» dégen kitabning 1-, 2- we 4-tomida xatirilinidu. Mushu kitablarda Muqeddes Kitabning bir qismi emes, biraq u birqeder ishenchlik tarixiy xatiriler dep hésablinidu. Derweqe «Makkabiylar» toghruluq «**Étiqadi arqiliq ... ular qilichning tighidin qéchip qutuldi, ajizliqtin kücheydi, jenglerde baturluq körsetti, yat ellerning qoshunlirini téri-pireng qildi**» déyishke bolidu («Ibr.» 11:34).

(e) Bésharet shu jengler bilen toxtimaydu; chünki toluq bésharet barliq dunyawiy impériyelarning pütünley aghdurulushini körsitidu. «Makkabiylar» bolsa Xuda küchlendürgen kelgüsidediki batur Israilgha wekillik qilidu.

«Zekeriya»

(b) Perwerdigar «**jenubtiki dehshtetik qara quyunlar bilen teng yürüş qilidu**» déyilidu. Pelestinde eng dehshtetik qara quyunlar adette jenub tereptin chiqidu («Zeb.» 18:6-9, «Zeb.» 77:16-19, 144:6, 7 we bolupmu «Hab.» 3:12-14ni körüng).

(p) Shu chaghda Mesih Perwerdigargha wekil bolup: «**Ularning üstide körünidu; Uning oqi chaqmaqtek étip uchidu**» we «**Xudaning qoshunlirining serdari**» süpitide: «**kanayni chalidu**» («Yesh.» 30:30-33de oxshap kétédighan bir ehwal körsitilidu; shu chaghda düşmen Asuriyeler idi). Andin U «**chiqip shu yat eller bilen urushidu, Uning jeng qilghan künidikidek urushidu**» (14:3ni körüng).

(«**Jeng qilghan künidikidek**» — belkim Perwerdigar Israilni Misirdin qutquzghan küni («Mis.» 14-15-bab) yaki Yeshua peyghemberning dewride uning Amoriylar bilen qilghan jéngini körsitidu («Yeshua» 10-bab)).

(t) 15-ayet Zeburning muellipining: «**Xuda arqiliq biz choqum baturluq körsitimiz; bizge zulum qilghuchilarni cheyligüchi del U Özidur!**» dégen sözlirini bizge eslitidu («Zeb.» 60:12, 108:13): — «**Perwerdigar... ular üçün mudapie bolidu**» (ibraniy tilida «ularning üstide qalqan bolidu»).

Dawut peyghember «Zeb.» 3:3de: — «**Sen, Perwerdigar, etrapimdiki qalqandursen**», deydu. «Yesh.» 37:33, 38:6, «Yar.» 15:1nimu körüng.

— «**Ular salgha tashlirini kukum qilip, dessep cheyleydu; ular ichiwélip, sharab keypini sürgenlerdeq qiyqas-süren kötüridu; ular qangha milengen qurbangahning bürjekliridek, qangha toldurulghan qachilardek bolidu**». Mushu ayette Israilning «ichiwélis»ini köchme menide, yeni ularning düşmenlirining qarshiliqlirini ichimlikni ghurtuldap ichkende asanla yimiriwétidu, dep chüshinish kérek, elwette.

Muqeddes Roh arqiliq, Zekeriya peyghemberning mushu ayette «xulasiligen» ilgiriki bésharetler munularnimu öz ichige alidu: —

Xudaning «saxta peyghember» Balaamning aghzigha salghan sözi: «**Mana, bu qowm (Israil) chishi shirdek qopidu, erkek shirdek qeddini ruslaydu; özi owlighan owni yémigüche, öltürgenlerning qénini ichmigüche, hergiz yatmaydu!**» («Chöl.» 23:24) we: —

«**Yaqupning qaldisi eller arisida,**

Yeni nurgun xelqler arisida ormandiki haywanlar arisidiki shirdek bolidu,

Qoy padiliri arisidiki arslanek bolidu;

Shir ötkende ularning arisidin,

Héchkim qutquzup alalmighudek cheylep desseydu,

Titma-tit qilip yirtiwiwétidu» («Mik.» 5:8).

(j) Israil 16-ayette «taj göherliri»ge oxshatilidu. Düşmenler bolsa ayagh astida dessep cheylinidighan «salgha tashliri»gha oxshatilidu. Axirqi ikki ayette bésharet yuqiri pellige yétidu. Xudagha qarshi chiqqan barliq dunyawı küchler aghdurulup, Xudaning xelqi kötürülüp shan-sherepke érishidu: — «**Perwerdigar bolghan ularning Xudasi ularni Özüm baqqan padam bolghan xelqim dep bilip qutquzidu; chünki ular taj göherliridek Uning zémini üstide kötürülıdu**».

Bu sözlerde bésharetnining témisi jengler we qan tökülüşlerdin ötüp «padichi we padisi» dégen témigha kélidu. Bu emeliyette kitabning axirqi bablıridiki chong témidur.

(ch) Perwerdigar shu künde «**ularni qutquzidu**». Bu qutquzush peqet uning ulargha yademde bolup düşmenliridin qutquzushila emestur; chünki bu ishlar bésharette allıqachan

«Zekeriya»

éniq bayan qilindi. Mushu yerdiki «qutquzush» gunahtin, barliq rohiy bulghinishlardan paklandurush nijatidir. U yaxshi padichi Öz padisi üçhün barliq qilganliridek Israilni «izdep tépip», «qutquzup» andin Ōzi (Mesih arqiliq) ularni baqidu. Barliq peyghemberler dégüdek bu ulugh téma toghruluq sözleydu. Shu chaghda Israilning hemmisi Dawut peyghember eng tonush küyide éytqandek: — **«Perwerdigar méni baqquchi Padichimdur, mohtaj emesmen héchnersige»** déyeleydighan bolidu («Zeb.» 23:1)

(x) Perwerdigar bu «qutquzush»i bilen ularni intayin yuqiri mertiwige kötüridu. Israil **«taj göherliridek Uning zémini üstide kötürüldü»**, Ibraniy tilida «taj» mushu yerde padishahning yaki kahinning tajini körsitidu («Mis.» 29:6de u bash kahinning sellisining üstige taqilidighan «muqeddes otughatni»ni körsitidu).

Yeshaya peyghember bu bésharettikidek Israilning parlaq kélechiki toghruluq: **«(Zionning) heqqaniyliq julalinip chaqnap chiqidu, uning nijati bolsa lawuldawatqan mesh'eldek chiqidu»**, andin bularning netijiside: **«... eller séning heqqaniyliqingni, barliq padishahlar shan-sheripingni köridü»** deydu. Eng axirida: **«... Sen Perwerdigarning qolida turghan güzel bir taj, Xudayingning qolidiki shahane bash chembiriki bolisen»** déyilidu («Yesh.» 62:1-3).

(d) Bu ayettiki **«Uning zémini üstide»** dégen ibare bizge Pelestin zémini hemmidin awwal Xudaning Öziningki ikenlikini eslitidu. Gerche pütkül yer yüzi Uninggha tewe bolsimu, U yenila Pelestin toghruluq alahide «zémanning özi Méningki» dédi («Law.» 25:23). U yene **«Immanuelning zémini»** («Yesh.» 8:8) depmu atilidu; chünki Israilning padishahi «immanuel» yeni Mesih Ibrahimning heqiqiy ewladi, shundaqla Dawutning heqiqiy ewladi süpitide uninggha waris bolidu (zémın Dawutning ewladi bolghan «Heqiqiy Padishah»qa wede qilinghanidi); lékin «Xudaning Oghli» süpitide zémın Uninggha téximu tewe bolidu.

Bésharet peyghemberning hayajanlinip éytqan sözi bilen axirlishidu: — **«Shunche zordur uning méhribanliqi, shunche qaltistur uning güzelligi!»**

«Güzel» dégen bu söz (ibraniy tilida «yafi») Tewratta Mesihni teswirlesh üçhün ishilitilidu; mesilen, **«Insan baliliri ichide sen eng güzeldursen»** («Zeb.» 45:2) we: **«Közliring padishahni güzelligide köridü»** («Yesh.» 33:17) déyilidu. Mushu yerde «güzel» dégen söz birinchi qétim Xuda toghruluq biwasite ishilitilidu. Emeliyette u mushu yerdimu Mesihni körsitidu; chünki Israilning körünmes Xudaning güzelligini kelgüside körüshi del ularning padishahi Mesihning yüzide bolidu.

Lékin Xudaning güzelligini izdeshke shu künini kütüshimiz lazim emes; chünki biz hetta бүгүнmu Dawut peyghember bilen bille:

«Perwerdigardin birla nersini tilep keldim; men shuninggha intilimektimenki

— Ömür boyi Perwerdigarning öyide bolsam,

Perwerdigarning güzelligige qarap yürsem,

Uning ibadetxanasida turup yéteklishige muyesser bolsam deymen!» («Zeb.» 27:4) dep dua qilalaymiz; Muqeddes Roh arqiliq étiqadchilar üçhün bu bugün réalliq bolidu: — **«Emma Reb shu Rohtur; we Rebning Rohi qeyerde bolsa, shu yerde hörlük bolidu. We biz hemmimizning yüzimiz chümperdisiz halda Rebning shan-sheripige qarighinida, oxshash süritide bolushqa shan-shereptin shan-sherepke Roh bolghan Reb teripidin pellimupelle özgertilmektimiz»** — deydu rosul Pawlus («2Kor.» 3:18).

Peyghemberning: **«Shunche zordur Uning méhribanliqi!»** dep towlighini Dawutning Zeburda ilgiriki ulugh sözini «xulasilaydu»: — **«Özüngni bashpanah qilghanlar üçhün insan balilirining köz aldida körsetken iltipatliring, yeni Özüngdin qorqidighanlar üçhün saqlighan**

iltipat-németliring neqeder zordur!» («Zeb.» 31:19) we **«Ular zor méhribanliqingni eslep, uni mubareklep tarqitidu!»** («Zeb.» 145:7).

Xudaning yaxshiligi toghruluq qedimki bir alim dégendek: «Barliq yéqimliq nersiler özidiki yéqimliqni, barliq güzel nersiler özidiki güzelligini, barliq parlaq nersiler özidiki julani, barliq janiwarlar özidiki hayatni, barliq sezgüsi barlar özidiki sezgüni, barliq midirlighuchilar özidiki dermanni, barliq eqli barlar özidiki bilimni, barliq mukemmel nersiler özidiki mukemmellikni, barliq herqandaq yaxshiliq bar nersiler özidiki yaxshiliqni Uningdin qobul qilidu».

Israilning zor rohiy özgirishi öz zéminidiki chong jismaniy özgirish bilen eks étilidu we shuninggha belge bolidu: **«Ziraetler yigitlarni, yéngi sharab qizlarni yashnitidu!»**.

(Dawami) 10-bab — Israilning padichisi bolghan padishahining Öz xelqi üçün qilidighan ishliri

Israilning öz padichisi hem padishahining köyünüshi we yétekchilikide qandaq bext-beriket we bayashatni köridighanliqi bu 10-babtiki tüp témidur. 10:1-4-ayetler 9-babtiki 7-11-ayetlerning dawamidur: —

«Perwerdigardin «kéyinki yamghur» peslide yamghurni telep qilinglar; Perwerdigar chaqmaqlarni chaqturup, ulargha mol yamghurlarni, shuningdek herbirige étizda ot-chöplerni béridu» (1-ayet).

«Kéyinki yamghur» bolsa Pelestinde 3- yaki 4-ayda yaghidu, etiyazliq ziraetlerni pishurush rolini oynaydu. Bu yamghurlar bolmisa héch hosul bolmaydu. Shunga bu dua yuqiriqi 7:19diki bésharet bilen baghlinishliq; ziraetler we üzümlerge yamghur kérek, elwette. Pelestin qaytidin **«süt we hesel éqip turidighan»** bir zémin bolushi üçün bu yamghurlarning mol bolushigha intayin éhtiyajliq. Gerche bu ish ulargha wede qilinghan bolsimu, Israil xelqi uning üçün dua bilen tilishi kérek. «Ezakiyal» 36-babta Xuda Israilgha wede qilghandek: **«Bu weyrان qilinghan zémin xuddi Érem baghchisidek boldi; xarabe, weyrان qilinghan sheherler hazir mustehkemlendi, ahalilik bolghan»**din kéyin u ulargha yene: **«Men yenila Israilning jemetining bu ishlarni tileydighan dua-tilawetlirige ijabet qilghuchi bolimen»** deydu (36:35-37). Bu ishtin shu muhim heqiqetni körimizki, Xudaning wediliridin nurghunliri peqet xelqining étiquadi we dua-tileshliri bilenla emelge ashurulidu.

Israil Xudaning yolida mangghan bolsa u ulargha shu mol yamghurni béretti: **«Shundaq boliduki, siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, pütkül qelbinglar we pütkül jéninglar bilen Uning xizmitide bolush üçün bugün silerge tapilighan emrlerge köngül qoyup qulaq salsanglar, Men zémininglarga öz peslide yamghur, yeni deslepki we kéyinki yamghurlarni ata qilimen; shuning bilen ashliqinglarni, yéngi sharabinglarni we zeytun méyinglarni yighalaysiler...»** («Qan.» 11:13-15, «Law.» 26:3, 4, «Qan.» 28:1-12, «Yer.» 14:22nimu körüng.

Muqeddes yazmilarda «yamghur» bezide Xudaning jismaniy hem rohiy iltipatirlighimu wekillik qilidu. Israil Misirdin chiqqanda: **«Sen, i Xuda, Öz mirasing bolghan zémin-xelq üstige xasiyetlik bir yamghur yaghdurdung; ular halsizlanganda ularni küchlendürdung»** — dep oquymiz («Zeb.» 68:9). Israil uzun waqit uyan-buyan kézip, ézip yürgendin kéyin, Perwerdigar ularni Öz yénigha qaytquzghanda, shu chaghda ulargha nisbeten **«Padishahning chirayi kishige jan kirgüzer; uning shepqi waqtida yaqqan «kéyinki yamghur»dur»** bolidu (ibraniy tilida «uning shepqi «kéyinki yamghurlar»ni epkelgen buluttur») («Pend.» 16:15); shu

«Zekeriya»

chaghda ular Xudani izdeydighan «**shapaet yetküzgüchi we shapaet tiligüchi Roh**» ularning üstige quyulghachqa Xuda jawaben: «**Men ussap ketkenning üstige suni, qaghjiraq yerning üstige kelkünlerni quyup bérimen; nesling üstige Rohimni, ewladliring üstige berikitimni quyimen**» — deydighan bolidu («Yesh.» 44:3).

«**Kéyinki yamghurlar**» rohiy iltipatlar we beriketlerge wekil bolghachqa, barliq étiqadchilar üchün peyghemberning shu jékilesh bésharitime bek paydiliq sawatlar bar: —

(1) «**Perwerdigardin telep qilinglar; ...Perwerdigar ... béridu**». Bu sözler Rebbimizning: «**Tilenglar, silerge ata qilinidu**» dégen sözini eslitidu. Xuda derweqe chin köngüldin chiqqan dua-tileklerni anglighuchidur. U bezide körünüshte «tebiiy yolda» duayimizgha jawab yetküzidu — mesilen, «**chaqmaqlarni chaqturup**» yamghur béridu. Yereimiya peyghember: «**U yamghurlargha chaqmaqlarni hemrah qilip békitidu**» deydu («Yer.» 10:13, «Zeb.» 135:7ni qaytilap).

(2) «**Perwerdigardin ... yamghurni telep qilinglar;Perwerdigar ulargha mol yamghurlarni... béridu**».

Emdi meyli paniiy dunyadiki ushshaq-chüshshek ish bolsun, rohiy ish bolsun Xuda «**... barliq tilikimiz yaki oyliqlanlirimizdinmu heddi-hésabsiz artuq qilishqa qadir bolghuchi**»dur («Ef.» 3:20).

(3) «**Perwerdigar... shuningdek herbirige étizda ot-chöplerni béridu**». Héchkim Uning köyümchanliqidin sirtta qalghan emes, Özige qaraydighan herbirining hajitidin chiqishqa shexsen teyyar turidu.

Emma barliq dua-tilawetlerning ünümlük bolushtiki bir chong sherti bardur; u bolsimu, pütün könglimiz bilen jawabni yalghuz Xuda Özidinla kütüşimiz lazim:

«**Tingsha, xelqim, Men séni guwahlar bilen agahlandurmen;**

I Israil, Manga qulaq salsang idi!

Arangda yat ilah bolmisun, yat eldiki ilahqa bash egmigin!

Séni Misirdin élip chiqqan Perwerdigar Xudayingdurmen;

Aghzingni yoghan ach, men uni toldurimen» («Zeb.» 81:8-10).

Chünki Israilni palaket-halaket yoligha salghan ish bolsa, del ularning ala köngüllüki, tirik Xudani tashlap eller choqunghan erzimes butlarga egeshkenliki idi. 2-ayette peyghember ulargha bu ish toghruluq eslitidu: — «**Chünki «öy butliri**» («terafim») **bimene geplerni éytqan, palchilar yalghan «alamet»lerni körge, tuturuqsiz chüshlerni sözligen; ular quruq teselli béridu. Shunga xelq qoy padisidek ténep ketti; ular padichisi bolmighachqa, azar yémekte**».

«**Öy butliri**» (ibraniy tilida «terafim») «**palchiliq yolini körsitidighan**» bir xil butlar idi. Ularning «palchi butlar» ikenliki, mesilen, «Yar.» 31-bab, «Hak.» 17-18-bablardin körünidu. Emdi shu ayettin körünirlikliki, Israil Xudadin ayrilghan waqitlarda herxil qalaymıqan amallarni ishlitip yol izdep yüretti. Jadugerlik, palchiliq, remmalchiliq, til-tumarlargha tayinish — bu ishlarning hemmisi buptereslikke oxshash, ademlerni jin-sheytanlarga esir qilip baghlap qoyidu. Xudaning heqiqitini ret qilish intayin xeterlik: — «**Qanungha qarshi turghuchining meydangha chiqishi Sheytanning pentliri bilen bolup, u her türlü köch-qudret, möjize we yalghan karametlerni körsitip, halaketke yüzlengenlerni azduridighan herxil qebih hiyle-mikirlerni ishlitidu. Ularning halaket aldida turuwatqanliqining sewebi, özlirini nijatqa yetekleydighan heqiqetni söymey, uninggha qelbidin orun bermeslikidindur. Shu sewebtin,**

«Zekeriya»

Xuda ulargha yalghanchiliqqa ishensun dep heqiqetten chetnitidighan bir küch ewetidu...» («2Tés.» 2:9-12).

«**Ular padichisi bolmighachqa, azar yémekte**». Reb Eysa Mesih Öz waqtida Yehudiy xelqige qarap: «**Top-top ademlerni körüp ulargha ich aghritti, chünki ular xarlinip padichisiz qoy padiliridek panahsiz idi**». Berheq, pütkül insanıyet üçün peqet birla heqiqiy padichi bardur.

3-ayetke öteyli. Eslide ularni béqish wezipisi barlar ulardin ténip «saxta padichi» bolup chiqqachqa, Perwerdigar ulargha bolghan köyümchanlıqını körsitish üçün özi ulargha padichi bolup, baqidighan bolidu. Buning birinchi basquchi saxta padichilarni jazalash bolidu: — «**Méning ghezipim padichilargha qozghaldi; Men mushu «téke» yétekchilerni jazalaymen**». Mushu yerdiki «padichilar» we «téke»ler bolsa Yeremiya peyghember we Ezakiyal peyghember eyibligen Israilning özlirining wapasiz padishahliri, shahzadiliri, emirliri, soraqchiliri, kahniliri we peyghemberlirini körsitidu («Yeremiya» 23-bab we «Ezakiyal» 34-babni körüng) — qisqisi, Öz xelqige yétekchilik qilish kérek bolghan, lékin eksiche ularni azdurghanlarni körsitidu.

«Téke»ler «Ez.» 34:34de bolsa namratlarni bozek qilidighan bay we küchlük ademlerni körsitidu: «**Emdi silerge kelsem, i Méning padam, — Reb Perwerdigar mundaq deydu: «Mana, Men qoy we qoy arisida, qochqarlar we tékiler arisida höküm chiqirimen**» (34:17). Barlıq padichilargha melum bolghinidek, tékiler intayin toymas kélidu, adette ot-chöplerni yiltizdin yewétidu.

Perwerdigar ularni saxta padichilardin qutquzupla qalmay, Özi kélip ularni baqmaqchi: — «**Chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar Öz padisidin, yeni Yehuda jemetidin xewer élishqa keldi** (ibraniy tilida «yoqlap keldi»); **U jengde ularni özining heywetlik étidek qilidu**» (3-ayetning dawami). Israilning «**(Xudaning) Özining heywetlik éti**» bolidighanliqi belkim Xudaning ellerni soraqqa tartip jazalishida ular Uning «**jengge chiqqanda minidighan éti**» bolidighanlıqını körsitidu.

4-ayetke öteyli. Mushu ayette Zekeriya peyghember Muqeddes Rohning yolyoruqi bilen «ilgiriki peyghember»lerning Mesih toghrisidiki bésharetlirini yene bir qétim «xulasilep» yazidu: —

«**Uningdin, yeni Yehudadin «Burjek téshi», uningdin «Qozuq», uningdin «Jeng oqyasi», uningdin «Hemmige hökümranlıq qilghuchi» chiqidu**».

«**Uningdin**» («Yehudadin» dep chüshinishimiz kérek) dégen söz belkim «Qan.» 17:15-19ni közde tutidu. Shu ayetlerde «Musa peyghemberge oxshaydighan», emma uningdin téximu ulugh peyghemberning «**aranglardin, yeni qérindashliringdin**» chiqidighanlıqi körsitilidu; «Yer.» 30:25dimu: «**Ularning béshi özliridin bolidu; ularning höküm sürgüchisi özliri otturisidin chiqidu**» déyilidu. «Mik.» 5:2de Mesihning del «Yehuda»din, yeni Yehuda qebilisining zéminidiki «Beyt-Lehem Efratah» dégen kichik yézidin chiqidighanlıqi körsitilidu: «**Sen (Beyt-Lehem Efratah)din Men üçün Israilgha hakim bolghuchi chiqidu**». Biz bu ish üstide «Mikah»diki «qoshumche söz»imizdimu toxtalduq.

4-ayet bolsa 3-ayette éytilghan ajayıb özgirishning qandaq bolidighanlıqını chüshendürüş üçün bérilgen; chünki Mesihning töt nam-unwani yaki süpiti bu ayette éniq körsitilidu: —

(1) «Burjek Téshi»

«Burjek Téshi» — buningda közde tutulghini «Yesh.» 28:16diki bésharet: **«Mana, Zionda ul bolush üçün bir tash, sinaqtin ötküzülgen bir tash, qimmatlik bir bulung téshi, ishenchlik muqim ul téshini salghuchi Men bolimen. Uninggha ishinip tayanghan kishi héch hoduqmaydu, aldiramaydu»**. Rebbimizning Özi hem Uning rosulliri bu bésharetni Mesihni körsitidu, deydu («Mat.» 21:42, «Ros.» 4:11, «1Pét.» 2:4-8). «Burjek téshi» néme bolidu? Birinchidin, Mesih «Xudaning menggülük öyi, yeni tirik Xudaning ailisi, Öz jamaiti» üçün birdinbir «burjek téshi»dur.

Töwendiki sözler «Efesusluqlargha»diki qoshumche söz»imizdin élinghan: —

«Ef.» 2:20de, jamaetning «burjek téshi» bolsa Mesihdur dep éytilidu. Herqandaq büyük binada «burjek téshi» eng muhim tash, binaning uligha birinchi sélinidighan tashtur. «Burjek téshi» sélinghanda binaning turidighan jayini we yölinishini toghra békitidu; uningdin kéyin uligha andin binaning özige sélinghan barliq tashlar burjek téshi bilen toptoghra toghrinishi kérek; uning bilen toghrilanmisa qurulush layaquetlik bolmaydu; undaq bolghanda, toghrilanmighan tash éliwétilip qaytidin qoyulushi kérek bolidu. Bu ishning bizning jamaet bilen bolghan munasiwitimizge qandaq baghlinidighanliqi hemmimizge ayan bolushi kérek. Jamaetke qandaq we qeyerde sélinishimiz kéreklikini bilish üçün awwal Mesih bilen qandaq «toghrilanghanliqimiz»ni éniqlishimiz kérek. Birinchi esirdiki rosullar we peyghemberlerning hayatleri Burjek Téshining Özi bilen toghrilanghan bolghachqa «ulluq ademler» bolushqa layaquetlik idi. Bizning dewrimizdiki «ulluq ademler»mu shu oxshash ölchem bilen sinilip tonulidu».

Yene bir tereptin, «burjek téshi» ikki tamni bir-birige jipsilashturidu. Mesihde Yehudiy hem yat ellik étiqadchilar bir-birige ulinidu: **«Chünki U bizning inaqliqimizdur, U ikki terepni bir qilip otturidiki ara tamni chéqiwetti; yeni, Öz etliri arqiliq öchmenlikni tügitip, belgilimilerni körsetken, emrlerni yetküzgen qanunni bikar qilip, ikki terepni Özide bir yéngi adem qilip yaratti, shuning bilen inaqliqni apiride qildi»** («Ef.» 2:14, 15)

Rosul Pawlus Efesusluqlargha Xudaning mushu «tirik öyi» toghruluq yene mundaq deydu: —**«Shunga shuningdin boshlap siler musapirlar, yaqa yurttikiler emes, belki muqeddes bendilerge wetendash bolisiler, Xudaning öyidikiliridin bolisiler; siler rosullar we peyghemberler bolghan ulning üstige qurulmaqtisiler; binaning «burjek téshi» bolsa Eysa Mesih Özidur; Uningda pütkül bina puxta jipsilashturulup, Rebde muqeddes bir ibadexana bolushqa ösüp barmaqta. Silermu qoshulup Uningda Xudaning bir turalghusi bolushqa rohta birlishtürülüp qurulmaqtisiler»** («Ef.» 2:19-22)

(2) «Qozuq»

«Qozuq» (ibraniy tilida «yated») — uning ikki xil roli bar: — (1) qozuq yerge qéqilip, chédir uninggha baghlinidu («Mis.» 27:19, 35:18); (2) chédir yaki öy ichidiki xada yaki tamgha békitilip, uninggha qimmatlik buyumlar ésilidu («Yesh.» 22:22, 23).

Mushu yerde shübhisziki, ikkinchi roli toghridur. Közde tutulghan bésharet «Yesh.» 22:22-24): —

«Zekeriya»

«Dawut jemetining achquchini men uning müriside qoyimen;
U achsa, héchkim ételmeydu,
Etse, héchkim achalmaydu.
Men uni muqim bir jaygha qozuq qilib békitimen;
U bolsa atisining jemeti üçün shereplik hoquq-text bolidu;
Xelq uning üstige atisining jemetining barliq shöhretlirini yükleydu;
Yeni barliq uruq-nesillirini,
Barliq kichik qacha-quchilarni,
Piyale-jamlardin tartip barliq küp-idishlarchiche asidu».

Bu bésharef gerche Éliakim isimlik bir kishi toghruluq, yeni Dawutning bir ewladi toghruluq éytilgan bolsimu, lékin u Dawutning «birdinbir ewladi» bolghan Mesihke atlap ötidu; chunki axir bérip Dawutqa bérilgen wediler peqet Uningdila emelge ashurulidu. Xuddi «Weh.» 3:7de körsitilgende: «**Muqeddes we Heqiqiy Bolghuchi, shundaqla Dawutning achquchigha ige bolghuchi, achsam héchkim yapalmaydu, yapsam héchkim achalmaydu Déğüchi munu ishlarni deydu...**». Démek, «**Dawutning achquchigha ige bolghuchi**» del Mesihning Özidur; Uningdin bashqa héchkim emestur.

Öyning témigha békitilgen shundaq «qozuq»ning roli ikkidur: —

(a) yükler ésilishi üçün. «Yesh.» 22:25din padishah ordisidiki wapasis ghojidar Shebna toghruluq xewirimiz bar. U öz-özige bek ishinip kétidighan, tekebbur adem idi. Lékin Xuda uni jazalaydu, uninggha ésilghan barliq yükler, yeni ordidiki mensipining éghir mes'uliyiti «uningdin üzülidu» we uning ornigha Éliakim dégen ishenchlik kishining békitilishi bilen shu yükler uninggha ésilidu.

Mesih heqiqeten «ishenchlik qozuq»tur. U Xudaning öyidiki barliq mes'uliyetni kötüreleydu; shundaqla U bizning yüklerimizni kötüreleydu; «**Barliq ghem-qayghuliringlarni uning üstige tashlap qoyunglar. Chunki u silerning ghéminglarni qilidu**» deydu rosul Pétrus («1Pét.» 5:7).

(e) qozuqning ikkinchi roli «**Uning üstige atisining jemetining barliq shöhretlirini yükleydu; yeni ... barliq kichik qacha-quchilarni, piyale-jamlardin tartip barliq küp-idishlarchiche asidu**». Ottura sherqtiki nurghun öyler yaki chédirlarda ailing barliq göher-bayliqliri öyge kirküchiler körüp qayil bolsun dep, shundaq bir qozuq üstige ésilidu.

Mesihning «Xudaning öyide» shundaq orni bardur. Xuda Özi Uning üstige barliq shan-sheripini qoyghan («Yuh.» 5:23, 17:5, «Fil.» 2:9); we «Xudaning öyidikiler» bolghan bizlarning bizge «sherep bolghan» herqandaq nerse, bayliq yaki qabiliyetlerni Uninggha béghishlap ésip qoyush imtiyazimiz bardur. Bayqaymizki, Uningda «kichik qacha-quchilar» üçünmu ésilghudek orun bardur. Gerche bizde bolghan talant yaki rohiy iltipatlar az bolsimu, Uninggha shularni éshimiz bilen Xudagha shan-sherep keltürüldü. Chunki Xudaning aldida bizning emellirimiz yaki hediyeirimizning chongliqi yaki köplüki emes, belki ularda bolghan muddiameqsetlerimiz ehmiyetliktur «**Chunki Perwerdigar bilim-hidayetke ige Xudadir. Insanlarning emelliri Uning teripidin tarazida tartilidu**» («1Sam.» 2:3).

(3) «Jeng oqyasi»

«Jeng oqyasi» — barliq sherhchiler bu töt ibare melum shexlslerni bildüridu, dégenge qoshulidu. Emma bizningche tötning hemmisi bu töt süpetni öz ichige alghan Mesihning Özini

«Zekeriya»

körsitidu. 3- we 4-ibare Mesihning dunyagha qaytip kélishining bir jehetini körsitidu. Shu chaghda u «**Jeng oqyasi**» bolidu. Zeburdiki 45-küye éytilghandek: «**Séning oqliring ötkürdur, ular padishahning dushmanlirining yürükige sanjilidu; pütün eller ayighingha yiqitilidu**» («Zeb.» 45:5).

Mesihning «Xudaning jazasini yetküzguchi» salahiyiti toghruluq köp ademler oylashtin özini qachuridu. «Yesh.» 53-babta Mesihning «Xudaning qozisi» süpitide dehshetlik azab-oqubet tartidighanliqi ayan qilinidu, elwette, lékin «Yesh.» 63-babta U bashqiche bir wezipide, yeni küch-qudret bilen Xudaning dushmanliridin intiqam alidighanliqida körünidu: — «**Bozrah shehiridin chiqqan, üstibéshi qéniq qizil renglik, ... zor küch bilen qol sélip méngiwatqan, Édomdin mushu yerge kéliwatquchi kim?**».

Bu körünüsh Mesihning qaytip kélishide emelge ashurulidu: «**Reb Eysa qudretlik perishtiliri bilen ershtin qayta körüngen chaghda, qiyinchiliqqa uchrighan silerge biz bilen teng aramliq berse durus ish bolmamdu? U qaytip kelgende yalqunluq ot bilen Xudani tonumaydighanlardan... intiqam alidu. ... u waqitta U Özining barliq muqeddes bendiliride ulughlinip, barliq ishengenlerde shu künide ajayip-karametlikini körsitip medhiyilengili kélidu**» («2Tés.» 1:7-10).

«**Andin kördümki, asman échildi we mana, bir aq at turatti; üstige mingüchining bolsa nami «Sadiq» we «Heqiqiy» bolup, U heqqaniylik bilen höküm chiqiridu we jeng qilidu. Uning közliri ot yalqunigha oxshaytti, beshida nurhun taji bolup, ténide Özidin bashqa héchkim bilmeydighan bir nam pütüklük idi. U uchisigha qangha milengen bir ton kiygenidi, Uning nami «Xudaning Kalami» dep atilidu. Uning keynidin egiship kéliwatqan ershtiki qoshunlar bolsa, aq atlarga mingen, ap'aq, pak nepis kanap libas bilen kiydürülgenidi. Uning aghzidin ötkür bir qilich chiqip turatti; U buning bilen barliq ellerni uridu; U ularni tömür kaltek bilen padichidek baqidu; U Hemmige Qadir Xudaning dehshetlik ghezipping «sharab kölchiki»ning cheyligüchisidir. Uning toni we yotisi üstige «padishahlarning Padishahi we reblarning Rebbi» dégen nam yézilghanidi**» (Weh.» 19:11-16).

(4) «Hemmige hökümranliq qilghuchi»

«Hemmige hökümranliq qilghuchi» yaki «hökümranliq qilghuchi» — Ibraniy tilida «noges» déyilidu. Bu sözning birnechche xil terjimiliri bar. Bezide u «zomiger», «mustebit» déyilidu; lékin mushu yerde ijabiy menide ishlitilidu, dep qaraymiz. Biz Dawut Baronning pikrige egiship, uni «hakimmutleq» «hemmige hökümranliq qilghuchi» yaki «mutleq hökümdar» dep terjime qilimiz.

Mesihning yer yüzide bolghan selteniti Xudaning mutleq hoquqini körsitidu we mutleq bolidu; Uning pütünley pak-muqeddes we heqqaniy, cheksiz pem-parasetlik we küch-qudretke ige bolushi bezilirimizge sürlük tuyulidu, lékin biz Uning yene pütünley köyümchan we rehimdil, «mahiyiti méhir-muhebbet» ikenlikini ésimizde tutushimiz kérek. Selteniti rezillerge dehshetlik, Özige étiqad qilghanlarga teselli, xatirjemlik we xushalliq bolidu.

Shunga «noges» dégen söz belkim birinchidin Mesihning Xudaning dushmanlirige qaratqan xarakterini körsitishi mumkin; Zeburda we «Wehiy»de déyilgendek U «**ellerni tömür hasa bilen bashquridu**».

«**Emdi, hey padishahlar, eqildar bolunglar!**
Jahandiki soraqchilar sawaq élinglar;
Perwerdigardin qorqush bilen Uning xizmitide bolunglar;
Titrek ichide xushallininglar!
Oghulning ghezipping qozghalmasliqi üçhün,

«Zakeriya»

Uni söytip qoyunglar;
Chünki Uning ghezipi sella qaynisa,
Yolunglardila halak bolisiler;
Uningha tayanganlar neqeder bextliktur!» (Zebur» 2-küydin).

5-ayet yene Mesihning Öz padisi Israilni «yoqlap kelgen»din keyin ularda bolghan chong özgirishlarning teswirining dawamidur: —

«Shuning bilen ular jengde, dushmanlerni kochilardiki patqaqni dessigendek cheyleydighan palwanlardek bolidu; ular jeng qilidu, chünki Perwerdigar ular bilen billidu; ular atliq eskerlernimu yerge qaritip qoyidu».

«Qochilardiki patqaqni dessigendek cheyleydighan palwanlardek» dégen söz ilgiriki «**Ular salgha tashlirini kukum qilip, dessep cheyleydu**» déyilgen sözni (9:15) ésimizge keltüridu. Ushbu ikki ayet Israilning Xudaning dushmanlirini yengidighanliqini körsitidu. 5-ayettiki bu söz yene «ilgiriki bir peyghember», yeni Mikahning bir sözini kishining ésigе keltüridu: «**Méning közüм uning** (düşminimning) **üstidin bolghan ghelibini köridu; u kochidiki patqaqtek dessep cheylinidu**» («Mik.» 7:10).

Bu ish Israilning öz küchidin bolmaydu, belki «**chünki Perwerdigar ular bilen billidu**»; we shunga ular dushmanlirining serxil küchlige, yeni «atliq eskerliri»ge taqabil turalaydu.

Shu küni Israil Zeburning muellipi bilen teng: —

«**Beziler jeng harwilirigha, beziler atlarga tayinidu;**

Biraq biz bolsaq Perwerdigar Xudayimizning namini yad étimiz;

Ular tizi püklinip yiqildi; biz ornimizdin turup, tik turimiz» dep éytidu («Zeb.» 20:7).

Perwerdigar shu waqitta Israil üçün körsetken nusret barliq qowmige ortaq bolidu.

Zakeriyagha tapshurghan bésharetlerning hemmiside Israilning, yeni «Israil jemeti» (yaki «**Yüsüпning jemeti**») bilen «**Yehuda jemeti**» otturidiki hesetxorluqni yoqitip, qaytidin bir qilinip bir qowm bolidighanliqi éniq közde tutulidu we tekitlinidu: —

«**Men Yehuda jemetini kücheytimen, Yüsüпning jemetini qutquzimen; Men ularni qaytidin olturaqlishishqa qayturimen; chünki Men ulargha rehim-shepqetni körsitimen. Ular Men héchqachan tashliwetmigendek bolidu; chünki Men ularning Xudasi Perwerdigarmen; Men ulargha jawab bérimen**» (6-ayet).

«**Men ularni qaytidin olturaqlishishqa qayturimen**» dégen söz yenila «ilgiriki peyghemberler»ning ikki sözini kishining ésigе keltüridu: — «**... Men ularni qaytidin mushu yerge épkélimen, ularni aman-tinchliqta turghuzimen**» («Yer.» 32:37) we «**... Men ötken zamanlardikidek silerni** (Qanaandiki taghlarni) **olturaqliq qilimen; shundaq, halinglarni eslidikidin ewzel qilimen...**» («Ez.» 36:11).

Bu barliq ishlarning yüz bérishi Israilning qandaqtur birer heqqaniyliqi üçün yaki shuninggha layiq bolghini üçün emes, belki peqet «**chünki U ulargha rehim-shepqetni körsitidu**». Israilning birinchi qétim Qanaan zéminigha ige bolushi toghruluq Zeburning muellipi bu heqiqetni mundaq körsitidu: —

«**Chünki bowilirimiz yerni öz qilichi bilen alghini yoq, öz biliki bilen özlirini qutquzghinimu yoq;**

«Zekeriya»

Bu belki Séning ong qolung, Séning biliking we jamalingning nurining netijisidir; chunki **Sen ulardin xursenlik alding**» («Zeb.» 44:3).

7-ayette mexsus Efraimning shu chaghdiki xushalliqi alahide bayan qilinidu: «**Efraimdikiler palwande bolidu, köngülliri sharab keypini sürgenlerde xushallinidu; ularning baliliri buni körüp xushallinidu; ularning köngli Perwerdigardin shadlinidu**». Bu Xuda eslide Yehudagha 9:15 we 10:5de qilghan wedisining asasiy mezmunining qaytilinishidir. Pelestinge qaytqanlarning köpinchisi Yehuda, Benyamin we Lawiy qebililiridin idi. Efraim, shübhisizki, mushu ayette Israilning «shimaliy padishahliq»idiki on qebilege wekil bolidu. Bu on qebile Yehudalarning sürgün qilinishidin ilgirila Asuriye impériyesi teripidin sürgün qilinghanidi; shunga ularning köpinchisi téxi yiraq-yiraqlarda tarqalma halette idi. Shunga bu besharet ularni alahide righbetlesh üçün béridi. «**Ularning köngülliri sharab keypini sürgenlerde xushallinidu**» — sharabtin emes, belki Muqeddes Rohtin, elwette: «**Haraq-sharab ichip mest bolmanglar; shundaq qiliq ademni shallaqlashturidu; buning ornigha Muqeddes Rohqa toldurulghuchi bolunglar**» («Ef.» 5:18).

Bu xushalliq waqitliq bir hadise bolmaydu, belki: «**Ularning baliliri buni körüp xushallinidu; ularning köngli Perwerdigardin shadlinidu**».

Hazir peyghember qaytidin pütkül qowm toghruluq besharet beridu: —

(8-ayet) «**Men üshqiritip, ularni yighimen; chunki Men ularni bedel tölep hörlükke chiqirimen; ular ilgiri köpiyip ketkende köpiyidu**».

Bügünge qeder ottura sherqtiki padichilar öz padisini yighishi üçün üshqiritidu yaki ney chalidu. «Hak.» 5:16de: «**Sen némishqa ... qoylarga chélinghan neyning awazini anglashni xalap qalding? Rubenning aile-jemetliridikilerning arisida shunche ulugh niyetler qelblirige pükülgenidi!**» déyilidu («Yesh.» 5:26, 7:17-19de Xuda Israilni jazalash üçün oxshash yolda Israilning dushmanlirini chaqiridu).

Andin: «**(Israil) ötkende köpiyip ketkende köpiyidu**». Israil Misirda bolghanda «**Israillar köp tughulup** (Misirliqlar ularni xarlighini bilen), **téz awup, intayin kücheydi; ular zémingha bir keldi**» déyilidu («Mis.» 1:7). Shu chaghdá gerche Pirewn ularni yoqatmaqchi bolghan bolsimu, «**Ular téximu köpiyip ketti**». «**Ötkende köpiyip ketkende**» dégen sözler del mushu ishni körsitidu.

Shuningdek bu xil köpiyish Israil eller arisida tarqatilghan waqtidimu bolidu: «**Men ularni eller arisida uruqtek chachimen; andin ular Méni yiraq jaylarda esleydu; shuning bilen ular baliliri bilen hayat qélip, qaytip kélidu**» (9-ayet). Bu yene ikki «burunqi peyghember»ning sözini ésimizge keltüridu: —

«**We Men Özüm üçün uni zéminda tériymen; Men «Lo-Ruhamah»gha** (menisi «rehim qilinmighan») **rehim qilimen; Men «Lo-Ammi»gha** (menisi «Méning xelqim emesler»): «**Méning xelqim!**» deymen; **we ular Méni: «Méning Xudayim!**» — deydu» («Hosh.» 2:23) we «**Mana, shu künler kéliduki, — deydu Perwerdigar, — Men Israil jemetide we Yehuda jemetide insan neslini we haywanlarning neslini térip östürimen**» («Yer.» 31:27).

Yehudiy xelqi eller arisida tarqatilghan waqitlarda (asasen ikki ming alte yüz yil jeryanida) ularning sanliri herxil qirghin-chapqun we zalimliq tüpeylidin birnechche qétim miliyondin töwen bolghan bolushi mumkin. Hazir pütkül dunyada Yehudiylarning sani belkim yigirme miliyon bolushi mumkin.

Israil «**Méni yiraq jaylarda esleydu**» dégen sözler Ezakiyal peyghemberning: «**we silerdin qilichtin qutulup qalghanlar sürgün qilinghan memliketlerde Mendin yanghan wapasiz qelbliri**

«Zakeriya»

we butlirigha pahishwazlardek hewes qilghan közliri bilen baghrimni pare-pare qilghanliqini ésigе keltüridu; shuning bilen ular qilghan rezillikliri hem yirginchlik qilmishliri tüpeylidin öz-özliridin nepretlinidu» déginini bizge eslitidu («Ez.» 6:9). Bu ish téxi bolmidi; Israil yenila jahilliqla bilen Xudaning nijatini téxi qobul qilmidi.

9-ayettiki bésharetning: «**Shuning bilen ular baliliri bilen hayat qélip, qaytip kélidu**» dégen kéyinki sözliri Ezakiyalning bashqa bir bésharitini eslitidu: «**Mana, Men görünlarni échip, silerni görünlardin chiqirimen, i Méning xelqim, ... Men Öz Rohimni silerge kirgüzimen, siler hayat bolisiler, siler Menki Perwerdigarni shundaq sözni qilip, shuni ada qildi, dep bilip yétisiler**» («Ez.» 37:11-14).

Bashqa nurghun bésharetlerde, Israil étiqadsiz halda öz zéminigha qayturup kélingendin kéyin andin towa qilishi bilen rohiy hayatqa érishidu, déyilidu. «Ezakiyal»diki shu bésharette bolsa, bu ish Israillarning yiraq yurtlarda téxiche tarqalma halette turghinida yüz béridu, déyilidu. Emeliyette bizningche bu ikki ish teng yüz béridu; Israil étiqadsiz halda öz zéminigha qayturup kélingende, chong bir qismi tarqitilghan yerlerde qaliwéridu; démek, qalghanliri bilen qaytip kelgenliri teng towa qilidu.

10-ayette Israilning tarqitilghan yerlerdin qayturup kélinishi toghruluq birqeder tepsiliy sözlünü: «**Men ularni qaytidin Misir zéminidin élip kélimen, Asuriyedimni chiqirip yighimen; ularni Giléad we Liwan zéminigha élip kirgüzimen; yer-zémin ularni patquzalmay qalidu**».

Bu söz yene «ilgiri peyghemberler»ning bésharetlerini xulasilighini bolidu. Mesilen: «**Shu küni Reb ikkinchi qétim Öz xelqining «qaldi»sini qayturush üçün, yeni Asuriye, Misir, Patros, Kush, Élam, Shinar, Xamat we déngizdiki yiraq arallardin qayturush üçün Öz qolini yene uzartidu. U ellerni chaqirish üçün bir tugh kötüridu; shundaq qilip U yer yüzining chet-chetliridin Israilning ghériblirini jem qilip, Yehudadin tarqilip ketkenlerni yighidu**» («Yesh.» 11:11-12).

Qaytqanda Perwerdigar «**ularni Giléad we Liwan zéminigha élip kirgüzimen**» deydu — Giléad Iordan deryasining sherq teripige, Liwan Iordan deryasining gherb teripige wekillik qilidu. Shundaq bolghini bilen: «**yer-zémin ularni patquzalmay qalidu**». Bu söz Yeshaya peyghemberning ikki bésharitini xulasilighini bolidu: — «**Séningdin juda qilinghan baliliring bolsa sanga: — «Mushu jay méning turushumgha bek tarchiliq qilidu; manga turghudek bir jayni boshitip berseng!» — deydu; sen könglünde: — «Men balilirimdin ayrilip qalghan, ghérib-musapir we sürgün bolup, uyan-buyan heydiwétilgen tursam, kim mushularni manga tughup berdi? Kim ularni béqip chong qildi? Mana, men ghérib-yalghuz qaldurulghanmen; emdi mushular zadi nedin kelgendu?» — deysen**» («Yesh.» 49:20-21).

«— Tentene qil, i perzent körmigen tughmas ayall

Naxshilarni yangrat, shadlinip towla, i tolghaq tutup baqimighan!

— Chünki ghérib ayalning baliliri éri bar ayalningkidin köptur!» («Yesh.» 54:1).

Israilni Misirdin qutquzush üçün Xuda ularni «Qizil Déngiz»din ötküzüp nurghun möjizilerni körsetti. Xuda Israilni dunyaning chet-chetliridin qutquzup qaytquzghanda oxshashla ular üçün nurghun möjizilerni körsitidu: —

(11-ayetning dawami) «**U (yeni Xuda, Israilni dep) shundaq qilip, jebir-japa déngizidin ötüp, déngizdiki dolqunlarni uridu; Nil deryasining tegliri qurup kétidu**» (Xuda Iordan

«Zekeriya»

deryasini Israilning aldida qurutqandek) — «**Asuriyening meghrurluqi we pexri peskoygha chüshürüldü**» (Asuriye Israilning shimaliy dushmanlirige wekillik qilidu) «**Misirdiki shahane hasimu yoqilidu**» (Misir Israilning jenubiy dushmanlirige wekillik qilidu). Bu besharet ilgiriki birnechche besharetlerni xulasilaydu: «**Sen Misir zeminidin chiqqan künlerde bolghandek, Men ulargha karamet ishlarni körsitip bérimen**» («Mik.» 7:15).

«**Déngizni, dehshetlik hanglardiki sularni qurutuwétip, déngizning teglirini sen hemjemetlik qilip qutquzghanlarning ötüş yoli qilghan özüng emesmu?**» — «Yesh.» 43:19, 51:9-11ni körüng.

10-bab axirqi ayettiki: «**Men ularni Perwerdigar arqiliq kücheytimen; ular Uning namida mangidu, deydu Perwerdigar**» dégen besharet, shübhisizki Yehudiy xelqining axirqi zamanlarda qaytidin Perwerdigarning wekilliri bolidighanliqini körsitidu. Ular Muqeddes Rohtin küchlendürülüshi bilen: «**Öz Xudasini dost tutquchi xelq bolsa gheyret tépip heriket qilidu**» («Dan.» 11:32); «**Siler bolsanglar, Perwerdigarning kahinliri dep atilisiler; siler toghranglarda: «Ular Xudayimizning xizmetkarliri» déyilidu**» («Yesh.» 56:6, 61:6ni körüng).

11-bab — Xudaning padisi yaxshi padichini, yeni Perwerdigarning Özini ret qilidu, zulmet ularni basidu

9-10-bablarda Israilgha wede qilinghan cheksiz bext-beriketlerni körimiz, 11-babta tuyuqsiz ademni qattiq chöchitidighan nomussiz ishensizlik, öz beshimchilik we wapasizliqni körimiz; bu gunahlar bolsa ellerning emes, belki Israilning gunahidur!

Xuda Öz xelqige qandaq söz qilishni bilidu; shunga Israilni (bolupmu Özige wapadar bolghan «qaldi»sini) kelgüsi shan-sherep toghruluq righbetlendürüp, ulargha «shu chagh»ning we «hazir»ning ariliqida néme ishlarning bolidighanliqini körsitidu. Xudagha teshekkür, barliq gunahlar, shundaqla gunahning barliq chongqur teglirige nijatliq bardur. Lékin gunahnin heqiqiy qutquzulushimiz üçün hemmimiz öz qelbimizde yatqan öz gunahimizning dehshetlik réalliqigha yüzlenmisek héchqandaq nijatliqqa érishelmeymiz. Mana, bu babning mezmunlirining Israil üçün, shundaqla biz üçün bolghan ehmiyitidur.

Besharet Xudaning bir höküm-jazasi toghruluq tuyuqsiz élan qilinishi bilen bashlinidu: —**«I Liwan, ot séning kédir derexliringni yep kétishi üçün, derwaziliringni ahl!»**.

«Derwazilar»ning tilgha élinishi melum bir binani körsitidu, elwette. Lékin qaysi bina? Pelestinde «kédir yaghichi» bilen bézelgen birdinbir bina Xudaning muqeddes ibadetxanisi idi. Chünki Pars impératori Qoresh Yehudiy xelqige ibadetxanini sélish üçün nurghun bayliqlarni béghishlighani. Ular shular arqiliq Liwandin köp kédir yaghichini élishi kérek idi («Ezra» 3:7, 6:4). Kéyin bu yaghachlardin beziliri «yoqilip», kishilarning öyliride «peyda boldi» — «Hag.» 1:4). Shunga Zekeriyaning zamandishi Hagay peyghember ibadetxanini qurush üçün xelqge yaghach élip kélishke «taghlargha chiqinglar» dégenidi («Hag.» 1:8). Shübhisizki, ular alghan yaghachlarning köpinchisi Liwan taghliqidiki kédir we qarighay derexliridin idi. Shundaq qilip, ibadetxana «Zion téghi»ning üstige qurulghan, shundaqla köp kédir yaghachliri bilen bézelgini üçün, uni «Liwan»gha yaki «Liwan taghliq ormini»gha oxshatqili bolatti.

Shunga, yéngila sélinghan ibadetxanining köydürüwétilidighan küni 1-ayette ayan qilinidu. Némidégen sarasimilik besharet-he!

2-ayet: — «**Waysanglar, i qarighaylar, chünki kédir yiqildi, ésil derexler weyran qilindi; waysanglar, i Bashandiki dub derexliri, chünki baraqsan orman yiqitildi!**»

«Zekeriya»

Oxshitish shuki, Xuda jazasini yürgüzginide Öz öyini shundaq qilgan yerde, addiy puqralar we ularning öyliri qandaq bolar? («Luqa» 23:31, «Ez.» 17:3, «Yesh.» 14:8, «Yer.» 22:6-7ni köring).

3-ayet: — **«Padichilarning waysighan awazini angla! Chünki ularning sheripi bolghan chimen-yaylaq weyran qilindi; arslanlarning hörkirigen awazini angla! Chünki Iordan deryasining pexri bolghan bük-baraqsanliqi weyran qilindi!»**.

Iordan deryasining boyidiki baraqsan ösken del-dereksler we gül-giyahlar «Iordanning pexri» dep atilatti. Shu yerde nurghun yirtquch haywanlar, jümlidin shirlar yoshurunup turup charwilarni owlaytti. Shunga tajawuzchi qoshun hazir Pelestinning shimali («Bashan»)din jenubigha kelgen bolsa kérek; ular Yehudaning yaylaqlirigha (padichilarning sheripi) we «Iordanning pexri»ge yétip kélip ularni weyran qildi. Shuning bilen «padichilar» yaylaqtin mehrum bolup nepke érishelmeydu (ular, yeni xelqning hökümránliri we xelqning yétekchiliri kéyin «köyümsiz padichilar» dep eyiblinidu) hem «shirlar» (belkim xelq arisidiki qanungha ochuq-ashkare boysunmaydighan oghri qatarliqlar)ningmu héchqandaq yoshurunghugek yéri qalmaydu.

Gerche biz bu yerde shu ayetlerni köchme menide sherhligen bolsaqmu, ular yene sözmüsöz menidimu emelge ashurulghan. Pelestin yat qoshunlar teripidin köp qétim tajawuzchiliqqa uchrighachqa we zéminda turuwatqanlarning perwishi nachar bolghachqa: — (a) Liwanning eslidiki yoghan ormanliridin peqet iz-qalduqlarla qaldi; (e) Bashandiki dub derexliri yoqap ketti; (b) Iordan deryasi boyidiki Baraqsan janggal asasen yoqaldi.

4-14-ayetlerde peyghember 1-3-ayette körsitilgen jazaning sewebliri we tepsilatlrini bayan qilidu.

Biz awwal mushu bésharetning mezmunini qisqiche éytayli:—

Israil «**boghuzlashqa békitilgen pada**» dep atilidu. Ularning shu qorqunchluq ehwalining sewebi éniq qilinidu; Xuda eslide Israillargha «baqquchi» yaki «padichi» bolushqa békitken ademler öz burchini ada qilmidi. Shunga peyghember Xudaning emri bilen we Xudaning ornida yaki Uning wekili bolup «**boghuzlashqa békitilgen pada**»ni béqish we qutquzush wezipisini öz zimmisige alidu. Halbuki, u eslide qutquzmaqchi bolghan «pada»ning köpinchisi uning «padichiliqi»ni ret qilidu. Amalsizliqtin «padichi»ning öz mensipini tashlap, ularni mutleq halaketke yol qoyushtin bashqa yoli qalmaydu. Andin ularning shükürsizlikli we wapasziliqini ayan qilish üçün padichi ulardin tégishlik ish heqqini soraydu. Uni mazaq qilish yolida ular uninggha ottuz kümüş tenggini sunidu. Ottuz kümüş tengge muqeddes qanun boyiche tasadipiyliqtin öltürülgen bir qulning tölem bahasi idi («Mis.» 21:32). Bu pulni peyghember «**Mana, bu ular manga békitken qaltis baha!**», «mazaq baha» dep qarap, Xudaning emri bilen ibadetxanida barliq puqralar aldida sapalchining aldigha chörüwétidu; andin ular bilen bolghan munasiwitini bildüridighan eng axirqi belgisini, yeni tayiqini sundurup tashlaydu.

Töwende bu ishning tepislatlrini köprek sherhleyimiz, lékin shuningdin awwal bésharet toghruluq umumiy jehettin yene azraq toxtilish kérek: —

(a) Yuqirida éytqinimizdek, peyghember bu «bésharetlik körünüş»te bolsun yaki «bésharetlik heriketler»de bolsun intayin alahide bir yolda Xudaning wekili bolidu, dep qaytilishimiz kérek. Peyghemberning Xudaning wekili bolghanliqi töwendiki sözlerdin éniq körünidu: «**Men bir ay ichide üç padichini halak qildim**» (8-ayet) «**Méning barliq eller bilen bolghan ehdemni sunduruwettim**» (10-ayet); mushundaq ishlarni Zekeriya yaki héchqandaq peyghember özi qilalmaytti, peqet Xuda Özï qilidu, elwette.

«Zekeriya»

Shunga shu xulasigha kélimizki, bu ishlarda peyghember peqet «Xudaning wekili süpitide» sözleydu. U bularda Mesihning wekili (yaki «Perwerdigarning Perishtisi»ning wekili) bolushi yaki Perwerdigarning Özige wekil bolushi emeliyette oxshash bir ishtur; chünki Tewratta körginimizdek, köp yerlerde Mesihning kélishining Perwerdigarning kélishidin dérek bérighanliqi ayan qilinidu. Mesilen, «Ezakiyal» 34-babta Perwerdigar Israilning «saxta padichiliri»ning ornigha Men Özüm kélip silerni baqimen, deydu. U Özi kélip Israillarni izdeydu, qutquzidu, küchlendüridu we saqaytidu, déyilidu. Biraq ushbu babni oqughanséri bu ishlarni qilghuchi Perwerdigarning Mesihidin ibaret ikenlikini, Perwerdigar bularni U arqiliq wasitilik qilghanliqini körimiz: «**Men ularning üstige bir padichi, yeni qulum Dawutni tikleyen; U ularni béqip, ulargha Padichi bolidu**». Mushu yerde, shübhisizki, «Méning qulum Dawut» heqiqiy Dawut, yeni Mesihni körsitidu.

Xudaning insanlar bilen bolghan barliq munasiwetliride we ulargha bolghan barliq muamiliside, meyli rehim körsitiste bolsun, jazalashta bolsun, uni U daim Mesih arqiliq béjiridu.

(e) Bésharette körsitilgen waqit Zekeriya peyghemberning dewridin kéyin bolsa kérek; chünki yuqirida éytqinimizdek, béshareet boyiche ibadetxana weyran qilinidu.

Béshareet tepsilatirigha qarighanda, körsitilgen ehwallar del ibadetxanining Rim impériyesi teripidin miladiye 70-yilida weyran qilinishtin ilgiriki ishlar, yeni Yehudiy xelqi tarqitiwétilishtin ilgiriki ishlar idi.

(b) Peyghember bu ishlarni xalayıq aldida körsetkenmu, yaki körünüshte özining bu ishlarni qiliwatqinini körgenmu?

Ibadetxanining yénida qurbanliqqa layiq bolghan bir pada béqiliwatqan, bular «boghuzlashqa békitilgen pada» dep atalghan dep qarayli. Bésharettiki ishlar peyghember bilen pada otturisida bolidu; u ikki tayaqni élip, ularni padichining qorali qilip ishlitidu; u ularning birige «shapaet», yene birige «rishte» püttüm, deydu; u xelqtin «ish heqqi»ni soraydu we shu «heqqi»ni ibadetxanida sapalchining aldigha chörüydu, axirida xelq aldida ikki tayiqini sunduridu. Bésharettiki ishlarining hemmisi shu teriqide xalayıq aldida körsitilidu. Gerche bésharettiki ishlar shu teriqide xalayıqqa körsitilgenmu deyluq, lékin peyghember qandaq yol bilen 8-ayettiki «**Men bir ay ichide üç padichini halak qildim**» dégenni «**xelq aldida**» körsitip béreleydu? Uning üstige, Hagay we Zekeriya peyghemberlerning shu künliride xalayıq Xudaning söz-kalamigha qulaq sélip intayin itaetmen bolghan, déyilidu («Hag.» 1:14, «Ezra» 1:5, 5-6-bablar). Xelq Zekeriya peyghemberning bésharetni shundaq ipadiligini körse, ularning uninggha reswachiliq qilip «ottuz tengge» bérighanigha ishengüimiz kelmeydu. Shunga biz bésharetni chüshendüridighan ikkinchi közqarashqa mayilmiz; démek, Zekeriya peyghember bir ghayibane körünüşni körüp, shu ghayibane körünüshte özining shu bésharette xatirilengen ishlarni qiliwatqinini körgen. Bashqa peyghemberlerning birnechche bésharetliridimu ularning Zekeriyağa oxshash peqet Xudala qilidighan ishlarni özi qilidighandek körünidu; mesilen, Xuda Yeshaya peyghemberge «**Mushu xelqning yürükini tash, ularning qulaqlirini éghir qilghin**» dep buyruydu («Yesh.» 6:10; Yeremiya peyghemberge: «**Men séni yulush, söküş, halak qilish we örüş, qurush we térip östürüş üçün eller we padishahliqlar üstige tiklidim**» deydu we yene uninggha: «**Méning qolumdiki ghezipimge tolghan qedehni élip, Men séni ewetken barliq ellerge ichküzgin**» dep buyruydu («Yer.» 1:10, 25:15-27). Yeshaya yaki Yeremiya peyghember shundaq ishlarni özi qilghan emes; ular peqet bu ishlar toghrisida béshareet bergechke, Xudaning shundaq qilishigha yol teyyarlighan, xalas. Zekeriyamu mushu yerde shundaq ish qilghan.

«Zekeriya»

Emdi bésharetni tepsiliyraq köreyli: —«**Perwerdigar Xudayim mundaq deydu: — Boghuzlashqa békitilgen padini baqqin!**» (4-ayet).

Xelq köp jehetlerdin alliqachan «saxta padichilar» teripidin azdurulup, chet el zalimliri teripidin xarlinip «**boghuzlashqa békitilgen pada**»dek bolup qalghanidi; chünki «**Xelq qoy padisidek ténep ketti; ular padichisi bolmighachqa, azar yémekte**» (10:2). Lékin yuqirida éytqimizdek, bésharette közde tutulghan ehwalni asasen kelgüsi bir ehwal, dep qaraymiz.

5-ayet: — «**Ular ni sétiwalghanlar ularni boghuzliwetkende héch gunahkar dep qaralmaydu; ularni sétiwetkenler: «Perwerdigargha shükri! Chünki béyip kettim!» — deydu; ularning öz padichiliri ulargha ichini héch aghritmaydu**». 5-ayet 4-ayette éytilghan ehwalni téximu tepsiliy teswirleydu.

Ular ni «sétiwalghanlar» we «sétiwetkenler» dégen sözler qowm tapshurulghan yat ellerni körsitidu; ular derweqe Yehudiy xelqlerge (bashqa xelqlerge oxshash) néme xalisila shuni qiliwéridu, lékin özliri toghruluq «gunahimiz yoqtur» dep hésablaydu.

Bu bésharettimu Zekeriya «ilgiriki peyghemberler»ning bésharetlirininimu bizge xulasilep béridu, jumladin: «**Méning xelqim azghan qoylardur; ularning baqquchiliri ularni azdurghan... ularni uchratqanlarning hemmisi ularni yep ketken; küshendiliri ular toghruluq: «Bizde bu ishlarda héch gunah yoq, chünki ular ata-bowilirining ümidi bolghan Perwerdigar, heqqaniyliqning yaylaq-turalghusi bolghan Perwerdigarning aldida gunah sadir qilghan!» — dégen**» («Yer.» 50:6-7).

Lékin gerche Israil dehshetlik gunahliri üçün Xuda teripidin adil jazasini yéyish üçün yat ellerning qoligha tapshurulghan bolsimu, shu eller ulargha qilghan rehimsiz emelliri üçün gunahsiz hésablanmaydu. Bu heqiqetni biz «Yer.» 50-babtinmu körimiz: —

«**Israil tarqitiwétilgen qoy padisidur; shirlar** (yat eller yirtquch haywanlarga oxshitilidu) **ularni heydiwetken; deslepte Asuriyening padishahi ularni yep ketken, axirida bu Babil padishahi Néboqadnesar uning ustixanlirini ézip ghajilighan. Shunga samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigar — Israilning Xudasi mundaq deydu: — Mana, Men Asuriyening padishahining yénigha kélip, uni jazalighinimdek, men Babil padishahini hem zéminini jazalaymen**» («Yer.» 50:17-18).

Xuda Asuriye we Babilgha néme qilghan bolsa u Médiya-Parsiye, Grétsiye we Rimgha qilghan we kelgüsidimu Öz xelqini qamchilashqa ishlitidighan eller hem shekslerge oxshash ishlarni qilidu; xuddi Yeremiya peyghember arqiliq déyilgende: —«**Lékin séni yutuwalghanlarning hemmisi yutuwélinidu; séning barliq küshendiliring bolsa sürgün bolidu; séni bulighanlarning hemmisi bulang-talang qilinidu; séni ow qilghanlarning hemmisi ow bolidu**» («Yer.» 30:16).

Israil yat eller teripidin xarlanghan bolupla qalmay, 5-ayet boyiche «öz padichiliri», yeni özlirining memuriy we rohiy yétekchiliri, özlirini baqqan we özlirige himaye bolush kérek bolghan hakimlar, kahnlar we «peyghemberler» «**ulargha ichini héch aghritmaydu**». Ular shundaq qilip, peqet öz menpeitini izdep «Xudaning qoyliri»ni bashqilarning owlash obyékti qilinish sewebi bolup, özlirining «saxta padichi» bolghanliqini ispatlaydu.

Xelqning haliti hazir téximu better bolup kétidu, chünki Xuda Özi: «**... Men zéminda turuwatqanlarga yene ichimni héch aghritmaymen, deydu Perwerdigar; — we mana, Men ademlerni, herbirini öz yéqinining qoligha we öz padishahining qoligha tapshurimen; mana, bular zéminni xarab qilidu, ...**» — deydu (6-ayet).

Bu 6-ayette, Israil «Yaxshi Padichi»ni ret qilghandin kéyinki bolidighan weqeler toptoghra aldın'ala körsitilidu («Yuh.» 10:1-31). Birinchidin, Xuda Öz xelqige bolghan köyümi we ularning

«Zekeriya»

üstidiki mudapiesini élip kétidu; ikkinchidin, ularni bir-birige zit qilidu; üçinchidin, ularni dushmanining qoligha tapshuridu.

Tarixta mol ispat barki, Mesihni ret qilghandin kéyin Israil xelqi ezeldin bolup baqmighan derijide bir-birige qarshi, bir-biridin qattiq heset qilidighan köp mezhep-guruhqa bölünüp ketti. Miladiyedin kéyinki 70-yilda Rim qoshuni Yérusalémni üç yérım yil qorshiwalghandin kéyin sépilini bösüp sheherni ishghal qilghan künide, sheherdikiler bir-birige qarshi üç mezhep-guruhqa bölünüp, özara soqushuwatqan idi.

Yeremiya peyghember Babil impériyesi Yérusalém shehirini alidighanliqi toghruluq bésharet bergende, sheherdikilerning peqet dushmanler teripidin qisilghinini teswirlep qalmay, belki bir-birige zit ikenlikinimu teswirleydu: —

«**Men ularni dushmanlirining hem janlirini izdigüchilerning qattiq qistaydighan qorshawining bésimi astida oghullirining göshini hem qizlirining göshini yeydighan qilimen, ularning herbiri öz yéqinining göshini yeydu**» («Yer.» 19:9). Rimliqlar sheherni muhasirige alghan waqtida (miladiyedin kéyinki 70-yilda) op'oxshash ishlar boldi. Xudaning jazasining bu ikki amilini Zekeriyanı ilgiri tilgha alghanidi: «**Dushmanler tüpeylidin chiqquchi yaki kirgüchi üçün aman-ésenlik yoq idi; chünki men herbir ademni öz yéqinigha dushmanleshtürdüm**» («Zek.» 8:10).

«**Öz padishahining qoligha tapshurimen**» dégen ibare shu padishahni ulargha Xuda bermigenlikini, belkim özliri talliwalghanliqini körsetse kérek. Zekeriyaning dewride Yehudaning héch padishahi yoq idi we yene 550 yil ichide Yehudiylarning héch padishahi bolmidi. Lékin waliy Pilatus Eysa Mesihni xalayıq aldigha chiqarghanda u ulargha mesxire arilash emma heqiqetni sözlep: «— **Mana bu silerning padishahinglar!**» — dep jakarlighanda, ularning jawabi «— **Yoqiting, yoqiting, uni kréstleng!**» déyishtin ibaret boldi.

Pilatus ulargha yene: — «**Méni padishahinglarni kréstligin, demsiler?**» — dégende bash kahinlar özlirini xelqge wekil qilip jawaben:— «**Qeyserdin bashqa héchqandaq padishahimiz yoqtur!**» — déyishti.

Mana ularning talliwalghan «**öz padishahi**». Shundaq talliwalghandin kéyin, ular «Qeyserning qoligha» tapshuruldi; uzun ötmey Rim qoshunliri (bolghusi Qeyser Wespasiyan, andin bolghusi Qeyser Titusning yolyoruqi bilen) ularning zéminini weyran qildi, ibadetxanisini köydürüwetti, sheherni köydürüwetti, xelqni chet-chetlerge tarqitiwetti.

Eslide bash kahin Qayafa xelqni Mesihni öltürüşke qutritip: «**Uninggha shundaq yol qoyup bériwersek, hemme adem uninggha étiqad qilip kétidu. Shundaq bolghanda, rimliqlar kélip bu ibadetxanini we qowmimizni weyran qiliwétidu!**» dégenidi. Andin u ularni kuchkürtüp:

— «**Pütün xelqning halak bolushining ornigha, birla ademning ular üçün ölüshi yaxshi...**» dep, axirda Eysa Mesihni étiqadsız rimliqlarning qoligha tapshurghan. Lékin ular öz Qutquzguchi-Padishahigha satqunluq qilish jinayiti üçün del ular qorqqan ishlar béshigha chüshti: «**Rimliqlar kélip ularning ibadetxanisini we qowmini weyran qiliwetti**».

Halbuki, gerche jazasi dehshetlik bolghini bilen Xudaning Israilgha bolghan xitabi héch özgermeydu: «**Rezil yolliringlardin yéninglar, yéninglar! Némishqa ölgünglar kélidu, i Israil jemeti?!**» («Ez.» 33:11).

«Zekeriya» dégen kitabning axirqi bablirida ularning Xudaning yénigha «yénishi» ayan qilinidu. Shu chaghda rosul Pawlusning shu béshariti emelge ashurulidu: «**Andin pütün Israil qutquzulidu. Bu toghruluq muqeddes yazmilarda mundaq yézilghan: — «Qutquzguchi Ziandin**

«Zekeriya»

kélip, iplasliqni Yaqupning ewladidin yoq qilidu. Men ularning gunahlarini élip tashliwetkinimde, mana bu ular bilen tüzidighan ehdem bolidu» («Rim.» 11:26 «Yesh.» 59:20-21).

Emdi bu bésharetning méghizi — «Yaxshi Padichi»ning Öz qowmini baqqini; padining qandaq jahilliq bilen uni ret qilip, «boghuzlashqa békitilgen pada» bolup qalghini, dégen chong témagha kelduq: —

«Shunga men «boghuzlashqa békitilgen pada»ni béqip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin möminlerni baqtim. Men özümge ikki tayaqni aldım; birinchisini «shapaet», ikkinchisini «rishte» dep atıdım; shuning bilen men padini baqtim» (7-ayet).

Pütkül Israil arisida herdaim özlirining gunahlaridin towa qilghan, Xudagha sadiq bolghan bir «qaldi» bardur; Zekeriyaning dewride mushu xelq **«padining arisidiki miskin möminler»** (ıbraniy tilida «aniylar») déyilidu (11-ayettimu tilgha élinidu). Bashqılar Xudaning söz-kalamigha qulaq salmisimu, ular yenila anglaydu («aniylar») dégen söz shu menide «Zeb.» 10:2, 9, 14:6, 25:16, 35:10, 37:14, 40:17, 70:5, 72:4, 86:1, 109:16-22, «Yesh.» 10:2, 14:32, 41:17 we köp bashqa yerlerde tépilidu).

Bésharet boyiche «yaxshi padichi» Yehudiy xelqining köp qismi teripidin ret qilinghan bolsimu, uning xizmet méwisi bar bolidu, yeni «boghuzlashqa békitilgen pada» arisida «Xudaning miskin möminliri» bar bolidu. Zefaniya peyghember éytqandek: **«Men arangda kemter hem miskin bir xelqni qaldurimen, ular Perwerdigarning namigha tayinidu»** («Zef.» 3:12); Injilda Israil arisidiki «Xudaning qaldisi» mundaq teswirlinidu: — **«U (Mesih) Öziningkilerge kelgen bolsimu, biraq Uni Öz xelqi qobul qilmidi. Shundaqtimu, U Özini qobul qilghanlar, yeni Öz namigha étıqad qilghanlarning hemmisige Xudaning perzenti bolush hoquqini ata qildi»** («Yuh.» 1:11-12).

Rebbimiz Mesih Israil bolghan barlıq padini baqti; lékin peqet **«padining arisidiki miskin möminler»**, yeni bash kahınlar, aqsaqallar we perisiyler kemsitken «aniylar»la uninggha ishinip egeshti. Rosul Pawlus bu ishlarda öz xojisi Eysa Mesihge egiship uninggha oxshash ish qildi: — **«Emdi shu sewebtin, men Xuda tallighan bendilerning Mesih Eysada bolghan nijatqa menggülık shan-sherep bilen érishishi üçün hemme ishqa berdashlıq bérimen»** — deydu («2Tim.» 2:10).

Zekeriya peyghember mezkur ghayıbane körünüshte padichilik wezipisini Israilni dep zimmisige alidu, andin ikki tayaqni qoligha alidu. Ottura sherqte padichilarning ikki tayıqi bar bolidu — birinchisi padining düshmenliri, shırlar, bóriler qatarlıqlarnı qoghlash üçün, ikkinchisi padini yéteklep, yolını toghrılash üçün ishlitilidu. Dawut peyghember bu ikki tayaq toghruluq Zeburda: **«Séning hasang hem tayıqiğ manga tesellidur»** deydu (23-küydin).

Ikki tayaqning namirining ehmiyiti bar; birinchisi **«shapaet»**, ikkinchisi **«rishte»** dep atilidu. Ularning roli 10- we 14-ayette körünidu; birinchisi («shapaet») «padining düshmenliri»ning, yeni yat ellerning Israilgha hujum qilishini tosushqa ishlitilidu; ikkinchisi («rishte») padining ichki birlikini saqlaydu. Bu ikki tayaqni qoligha élip Zekeriya peyghember (bizningche Mesihge wekil bolup) **«padini baqtim»** deydu.

Emdi intayin sirliq munu ayetke kélimiz: — **«Shuningdek men bir ay ichide üç padichini halak qildim; méning jénım bu xelqtin bızar boldı we ularning jéni méni öch kördi»** (8-ayet).

«Zekeriya»

«Üch padichi» toghruluq bizningche ikki imkaniyet bar: —

(1) «Üch padichi» melum adamlarni emes, belki Xuda Israil üçhün békitken üç xil padichini, yeni «peyghember», «kahin» we «padishah»ni bildüridu. Miladiyedin kényinki 70-yili Rim impéryesining Yérusalémni weyran qilishi bilen, Israilda bu üç xil «padichi» qalmidi.

(2) Miladiyedin kényinki 70-yili Rim qoshunliri Yérusalémni muhasirige alghanda, Israilning bir-birige intayin öch bolghan üç yétekchisi (Yuhanna, Simon we Eliézer isimlik) bar idi. Ularning bir-biri bilen soqushushliri tüpeylidin Yérusalém axir béríp ishghal qilinghan, bu üç «padichi» shu hamam «padichiliqtin» qalghan. Biz bu 2-imkaniyetke mayilmiz. Biraq ««Yaxshi Padichi»ning bu üç padichini halak qilishi» bilen xelq yenila agah almaydu; eksiche ular «Yaxshi Padichi»gha téximu öch bolidu; Umu «**Méning jénim bu xelqtin bizar boldi**» deydu. Muqeddes Roh Israil xelqining jahilliq toghruluq xéli baldur Zeburning muellipi arqiliq waysighandek: —

**«Biraq xelqim sadayimgha qulaq salmidi,
Israilning Manga baghlanghusi yoq idi;
Shunga Men ularni öz tersaliqigha qoyuwettim;**

Ular öz meslihetliri bilen méngiwéretti» («Zeb.» 18:12-16, «Yesh.» 48:18). Mana bu 8- we 9-ayetlerning qisqiche menisidir. Chünki Xuda intayin sewr-taqetlik, Uning sewr-taqiti intayin uzungha chidamliq bolghini bilen u cheksiz emes. Axir béríp Uning sewr-taqitining tügishi bilen Xuda: — **«Men silerni baqmaymen; öley dep qalghanliri ölüp ketsun; halak bolay dep qalghanliri halak bolsun; tirik qalghanlarning hemmisi bir-birining göshini yésun»** — deydu (9-ayet).

Derweqe, Rim impériyesi Yérusalémni muhasirige alghanda köp adem acharchiliqtin bashqilarni öltürüp göshini yégen. Rimliqlarning Israilgha hujum qilishidiki seweb 10-ayette tépilidu; Padichining Öz padisi bilen bolghan munasiwétining üzülüşini bildürüş üçhün peyghember Xudagha wekil bolup tayaqlirining birinchisini sunduridu: —

«Men «shapaet» dégen tayiqimni élip sunduruwettim, shuningdek méning barliq eller bilen bolghan ehdemni sunduruwettim» (10-ayet).

Ayette déyilgen «ehde» Xudaning Israil bilen tüzgen ehdisi emes, belki u Israilgha himaye bolush üçhün eller bilen Özlükidin tüzgen birxil ehdisidir. Israil Xudaning iltpati astida turghan bolsila, u hetta düşmenlirininimu ular bilen tinch ötidighan qilatti («Pend.» 16:7 **«Ademning ishliri Perwerdigarni xursen qilsa, U hetta uning düşmenlirini uning bilen inaqlashturar»** déyelgendek). Lékin mudapiyesi ulardin élip kételgen bolsa, yat eller wehshiy haywanlardek kélip Israilni öz owlaydighan obyékti qilidu: **«Mana ormanliqtiki yawa tongguzlar uni yiriwatidu, daladiki haywanatlar uningdin ozuqlinidu»** («Zeb.» 80:13). Axirqi zamanda Israil qet'iy towa qilip Mesihge étiqad qilghanda, Xuda qaytidin ular üçhün munu ehдини beja keltüridu: —**«Men ular üçhün daladiki haywanlar, asmandiki uchar-qanatlar we yer yüzidiki ömüligüchiler bilen bir ehde tüzimen; Men oqya, qilich we jengni sundurup zémindin élip tashlaymen; ularni aman-ésen yatquzimen. We Men séni ebedil'ebed Özümge baghlaymen; heqqaniylikta, méhir-muhebbette, rehim-shepquetlerde séni Özümge baghlaymen; séni sadaqetlikte Özümge baghlaymen; shuning bilen Perwerdigarni bilip yétisen»** («Hosh.» 2:18-20).

11-ayetke öteyli: — **«Ehde shu küni bikar qiliwétildi; shunga pada arisidiki manga diqqet qilghan (yaki, «manga qaraydighan») miskin möminler buning Perwerdigarning sözi ikenlikini bilip yetti»**.

«Zekeriya»

Shunga, peyghemberning dewridin keyinki «**miskin möminler**» Xudaning (10-ayette déyilgen) «**eller bilen bolghan ehdisi**»ning «**sunghanliqi**»ni körgende, ular bu ishni Xuda bésharet qilghanliqini «**bilip yétidu**». Bu «bilip yétish»ning özi belkim Zekeriya körüwatqan alamet körünüshning bir qismi idi. Emeliyette Mesihke ishengen barliq Yehudiylar Yérusalémning Rim qoshuni teripidin weyran qilinishidin ilgiri bu bésharetke asasen, shundaqla Mesihning sözige asasen («Luqa» 21:20) Yérusalémdin chiqip taghliq rayongha qachqanidi («Luqa»diki «qoshumche söz»imiznimu körüng). Axirqi zamandimu dejjal Yérusalémda ishghal qilmaqchi bolghanda shuninggha op'oxshash dégüdek bir ehwal bolidu («Mat.» 24:15-22).

Bu bésharettiki eng tes, biraq eng muhim ayetlerge kelduq: — «**We men ulargha: «Muwapiq körsenglar, méning ish heqqimni béringlar; bolmisa boldi qilinglar» — dédim. Shunga ular ménsing ish heqqimge ottuz kümüş tenggini tarazigha saldi.**

We Perwerdigar manga: «Mana bu ular manga békitken qaltis baha! Uni sapalchining aldigha tashlap ber!» dédi. Shuning bilen men ottuz kümüş tenggini élip bularni Perwerdigarning öyide, sapalchining aldigha chöriwettim» (12-13).

Peyghember özi körgen körünüshte Xudaning yaki Mesihining wekili yaki uning ornida bolup xalayıqtin padichining «ish heqqi»ni soraydu. Chünki U derweqe dewrdin-dewr ulargha heqqiy padichi bolghan; peqet ular Uning ular üçün padichi bolghan xizmitini ret qilghan.

Mesih Eysa Xudaning wekili bolup, Xudaning Israilgha bolghan esir muammasini esir körsetken méhribanliq üçün ulardin Öz «emgek méwisi»ni sorighan («Mat.» 21:33-41de Rebbimizning «üzümzarliq temsili»ni körüng). Shu ishta U (Xuda) ularning könglini sinidi. Qedimki bir alim dégendek: «Xuda bizning iradimizni paymal qilmaydu yaki bizni xizmitide bolushqa mejburlamaydu. U aldimizgha hayat we ölümni qoyidu, hayatni tallashqa tekliplaydu. Biz Uning méhir-shepqiti bilen uni talliyalaymiz; lékin bizning Uning méhir-shepqitini we Uning Özini ret qilish imkaniyitimiz yaki erkinlikimizmu bar».

Emeliyette Israil Xudaning Mesih arqiliq bolghan méhrini ret qiliplamay, eksiche Uninggha haqaret qildi. Bu haqaretni ular «ottuz kümüş tengge»ni «ish heqqi» ornida sunushi bilen ipadileydu. Yuqirida éytqimizdek, ottuz kümüş tengge muqeddes qanun boyiche tasadipiyliqtin öltürülgen bir qulning tölem bahasi idi, xalas («Mis.» 21:32).

Bu pulni peyghember Xudaning emri bilen ibadexanida barliq puqralar aldida «sapalchining aldigha» chöriwétidu. Ibraniy tilida mushu «chöriwétish» dégen söz adette haram nersini mutleq yirginchlik dep tashliwétishni bildüridu («Mis.» 22:31, «Yesh.» 2:20, 14:19de shundaq ishlitilidu).

Emdi némishqa peyghember (körünüshte) bu kümüşni «sapalchining aldigha tashlap bérishi» kérek bolidu? Sapalchilarning ibadexanida ishliri bar idi; mesilen, ibadexanining ashxanasida tamaq étish we kir-qatlarni yuyush üçün sapal buyumlar kérek bolatti; shu buyumlarning ibadexanidiki barliq buyumlar ichide eng erzan, eng töwen orunda turushi turghan gep idi (14:20ni körüng). Shunga «sapalchining aldigha tashlishi» melum bir nersining erzimeslikini bildürüş üçün bolsa kérek; bügünge qeder bu toghruluq buningdin bashqa melumatlarga érishkinimiz yoq.

Shu ish némishqa ibadexanining öyide qilinghan? Ibadexanida köpchilik, jümlidin pütkül Israil jamaitige wekil bolghan kahnlar shu ishni köreleytti; shuning bilen pütkül xelq guwah bolatti; Xuda Özimu guwah bolatti, elwette.

«Zekeriya»

Diqqet qilishimiz kérekki, bu «ottuz kúмыш tengge»ni Perwerdigar özi qattiq kinaye bilen «**ular Manga békitken qaltis baha!**» deydu. Mushu ibaridin yene éniqki, peyghember del Xudaning wekili bolup, Uning ornida ish qiliwatatti.

Emdi bu bésharet qandaq emelge ashuruldi? Yehuda Rebbimizni «ottuz kúмыш tengge» üçün bash kahinlarga «sétiwetken»din kéyin töwendiki ishlar boldi («Mat.» 27:3-10): —

«Uningha satqunluq qilghan Yehuda Uning ölümge höküm qilinghanliqini körüp, öz qilmishigha pushayman qildi we bash kahinlar bilen aqsqaqallargha ottuz kúмыш tenggini qayturup bérip:— Men bigunah bir janning qéni tökülüşke satqunluq qilip gunah ötküzdüm, — dédi.

Buningha bizning néme karimiz? Öz ishingni bill! — déyishti ular.

Yehuda kömüş tenggilerni ibadetxanining ichige chöriwetti we u yerdin kétip, talagha chiqip, ésilip ölüwaldi.

Bash kahinlar kömüş tenggilerni yigihwélip: —

Bu xun tölümi bolghan tenggilerdur, ularni ibadetxanining xezinisige qoyush haram, — déyishti. Ular özara meslihetliship, bu pullar bilen yaqa yurtluqlargha mazarliq bolsun dep, sapalchining bir parche étizliqini sétiwaldi. Shunga bu yer hazirghiche «qanliq étiz» dep atilip kelmekte.

Bu weqe arqiliq Yeremiya peyghember teripidin burun éytilghan munu bésharet emelge ashuruldi:

«Israil xelqi Uning üçün bahalap békitken bahasini, yeni ottuz kúмыш tenggini ular élishti we Perwerdigar Manga emr qilghandek, sapalchining étizini sétiwélissha xejleshti».

Mana bu, Israil öz padichi-padishahi bolghan Mesihge békitken bahadur.

Oqurmenler yuqirida rosul Mattaning Zekeriya peyghemberning bésharitini neqil keltürginini we bésharettiki eyni sözlerning otturisdiki perqlerni bayqighan bolushi mumkin. Némishqa shundaq perqler bar? Uning üstige, «Matta»da bésharet néme üçün «Yeremiya peyghember (Zekeriya peyghember démey) teripidin éytilghan» déyilidu?

Ikkinchi soal toghruluq «Matta»diki «qoshumche söz»imizni körüng.

«Matta» bilen «Zekeriya»ning otturisdiki perqler toghruluq birinchi soalning intayin tes bir soal ikenlikini ochuq étirap qilimiz. Bezi ehwallarda Injildiki muellipler «ilgiriki peyghemberler»ning sözlirini neqil keltürginide ularni ixchamlaydu yaki bashqa peyghemberlerning sözliri bilen birleshtüridu (yuqirida éytqinimizdek, Zekeriya peyghember Muqeddes Rohning yolyoruqi bilen «ilgiriki peyghemberler»ning sözlirini oxshashla ixchamlaydu). Yehudiy ölimilar («rabbilar») daim shundaq qilidu; buning netijisini ular «Targum» deydu (ibrani tilidiki «targum» bilen erebchidiki «terjime» oxshash yiltizliq sözlerdur). Emdi rosul Matta mushu ayetlerde shundaq qilip bezi «ilgiriki peyghemberler»ning sözlirini, jümlidin Zekeriya peyghemberning bésharitini ixchamlap birleshtürgenmu, qandaq? Nurghun étiqadsiz alimlar Matta mushu yerde bir xataliqni ötközdi, xalas, deydu. Emma Matta Reb Eysa toghruluq yazghan «Matta» dégen bayanida uning Tewrattiki barliq peyghemberlerning yazmilirigha intayn chongqur chüshenchige ige bolghanliqi tolimu körünerlik pakittur. Shunga uning shundaq addiy bir xataliqni ötküzüshi qet'iy mumkin emes idi.

Alimlar perqlerni chüshendüridighan nurghun bashqa pikiririni otturigha qoyghan; ulardin: «Perwerdigar Manga emr qilghandek, sapalchining étizini sétiwélissha xejleshti» dégen sözler emeliyette Yeremiya peyghemberning bizge hazir namelum, yoqap ketken bir yazmisida pütülgen, dégen bir pikir bar. Qedimki Mesihiy jamaet ichidiki Yérom isimlik

«Zekeriya»

mötiwer bir alim öz közi bilen Yeremiya peyghemberning shu yazmisini körgen, deydu, shunga biz bu pikirge mayilmiz.

Qaysi chüshendürüşning toghra ikenlikidin qet'iynezer, yuqirida éytqinimizdek: «Zekeriya»da **«sapalchining aldigha tashlash»** dégen ibare tashlangan nersining erzimeslikini bildüridu, dep qaytilaymiz. «Matta»da «sapalchining étizi üçün bérish» dégen ibarimu shuninggha oxshash menini puritip béridu. Rebning muxlisi bolghan Yehudaning satqunluq puli bilen emeliy bir étiz, yeni «sapalchining étizi» dep atalghan bir étizning sétiwélinghini pakittur, elwette.

Gerche bésharet emelge ashurulush jeryanida ottuz kümüş tengge Rebbimiz Eysagha emes, belki Yehudagha bérilgen bolsimu, bu ottuz tengge del Israilning aqsaqalliri Rebbimizge békitten bahani, yeni ularning Uni kemsitkenlikini we Uni «Uning padichimiz bolushini xalimaymiz» dep qet'iy chetke qaqqanliqini bildüridu.

Bésharetni ishlarning tertipi boyiche tepsiliy retlisek mundaq bolidu: —

(1) Israil köp «saxta padichilar»ning qolida köp azab-oqubet tartqandin kéyin we shundaqla Yérusalém we (ikkinchi qétim) ibadetxana weyran qilinishtin ilgiri, Perwerdigar Mesihde, yeni Israilning padichisi süpitide ular arisigha kélidu.

(2) Peqet padining arisidiki **«miskin möminler»** Mesihning söz-kalamigha qulaq salidu; lékin qalghanlar Uni ret qilip qattiq chetke qaqidu.

(3) «Yaxshi Padichi» qulning bahasi bilen bahalinidu.

(4) Shu pul ibadetxanida «sapalchi»ning aldigha tashliwétilidu;

(5) Mesihni ret qilghandin kéyin Yehudiy xelqi sirtqi tereptin chet elning zulumlirigha uchraydu, ichki terepte özara ziddiyiti barghanséri küchiyidu.

Beshinchi ish hazirghiche yüz bermekte. Andin «Yaxshi Padichi»ning Özining ular bilen bolghan munasiwitini bildüridighan eng axirqi belgisini, yeni ikkinchi tayaqni sundurup tashlaydu. Bu ish birinchi tayaq sundurulghandin bir mezigil kéyin bolghanliqi belkim Xudaning ularni pütünley tashlap qoyushqa köngli unimaghanliqini körsitishi mumkin: —

«Andin Men Yehuda bilen Israilning qérindashliqini üzüş üçün, ikkinchi tayiqimni, yeni «rishte»ni sunduruwettim» (14-ayet). Éytqinimizdek, bu bésharet ularning özara bolghan öchmenlikning peyda bolghanliqini körsitidu.

Axirida bu «bésharetlik heriketler» ichidin dehshetlik bir ish yüz béridu. Ular «Yaxshi Padichi»ni ret qilghandin kéyin (shundaqla, Xuda Öz qoralliri bolghan ikki tayaqni sunduruwetkendin kéyin) axir bérup ular Mesihning del eksi bolghan bir shexsning zalimliqigha tapshurulidu: **«erzimes padichining qorallirini al»** dep buyrulidu: —

«Perwerdigar manga mundaq dédi: «sen emdi yene erzimes padichining qorallirini al» (15-ayet).

«Zekeriya»

Ibraniy tilida «erzimes» dégen mushu söz yene «rezil» yaki «telwe» dégen menilerni öz ichige alidu (oxshash söz, mesilen, «Ayup» 5:3, «Zeb.» 14:1, «Pend.» 1:7de tépilidu).

Bu heriketning menisini Xuda Özi chüshendüridu: —

«**Chünki mana, Men zéminda bir padichini ornidin turghuzimenki, u halak bolay dégenlerdin xewer almaydu, ténep ketkenlerni izdimeydu, yarilanghanlarni saqaytmaydu, saghlamlarnimu baqmaydu; u belki semrigenlarning göshini yeydu, hetta tuyaqlirini yirip yeydu**» (16-ayet).

Xuda Özi bu kishini «**zéminda... turghuzidu**» — démek, Israilni jazalash we tazilap-tawlash üçün Asuriyelerni, Babillarni, rimliqlar qatarliq zalimlarni turghuzghandek shu «**erzimes padichi**»ni turghuzidu. Xudaning padisining bu rezil ademge egishishke teyyar bolushining özi Xudaning ularning béshigha chüshüridighan jazasidin ibaret bolidu.

Emdi «erzimes padichi» kim bolidu?

Yuqirida biz Israilning «**öz padishahi**» dégen söz üstide toxtalduq; Yehudy xelqi Eysani ret qilip rimliq Qeyserni «padishahimiz shu bolsun» dep talliwaladi. Daniyal peyghemberning bésharetliiri boyiche Rim impériyesining ornida axirda pütkül dunyani soraydighan dehshetlik bir impériye chiqidu; rimliq Qeyser xelqning özige ibadet qilishni mejburlighandek, shu impériyening impératori pütkül dunyadiki ademlerni özige ibadet qilishqa mejburlaydu. U del dejjal bolidu. Israilning tarixida «dejjal»dek ularni azdurup özige meptun qilip halaketke élip barghan birnechche kishiler bolghan — mesilen, özi toghruluq «Men Qutquzguchi-Mesih» dégen «Bar-Qoqba» (miladiyedin kéyin 135-yili). Dejjal shu aldamchi mustebitlarning arisidiki axirqisi we eng dehshetliki bolidu («Yuh.» 5:43, «2Tés.» 2-babnimu körüng).

Lékin dejjal anche uzun höküm sürelmeydu; uning aqiwiti tuyuqsiz halaket bolidu: — «**Padini tashliwetken erzimes padichining haligha way! Qilich uning biliki we ong közige chüshidu; uning biliki pütünley yigileydu, uning ong közi pütünley qarangghuliship kétidu**» — (17-ayet).

Uning «**padini tashliwetken**»i uning «saxta padichi», «medikar» ikenlikini ispatlaydu («Yuh.» 10:12-13).

«**Reb Eysa aghzidiki nepisi bilenla uni yutuwétidu, kelgen chaghidiki parlaq nuri bilen uni yoq qiliwétidu**» («2Tés.» 2:8).

Bu sirliq babning xewirini yighinchaqlisaq: (1) Israil özining menpeetperes «padichiliri» teripidin köp azablarni tartqan. (2) Biraq bu ishlarda ularning öz mes'uliyiti bar. Xuda mushu padichiliri arqiliq ularni jazalighan hem jazalaydu. Halbuki, Israil xelqi Yaxshi Padichini, yeni Xudaning Özini kemsitidu. Ular uni «30 kümüş tengge» qimmitide köridu. (3) Bu pul ibadethanida tashliwétildu; (4) Ular heqiqiy padichining béqishini ret qilidu, shunga Xuda ularni nahayiti rezil bir padichining qoligha tapshuridu; (5) Xuda mushu rezil padichini we barliq menpeetperes padichilarnimu qattiq jazalaydu.

(6) Perwerdigarning yükligen ikkinchi sözi — (axirqi zamanlar) (12-14-bab).

12-bab — Axirqi jeng we Xudaning qutquzushi

Biz hazir Zekeriyaning bésharetlirining «yuqiri pellisi»ge kelduq. Töwende kitabning ikkinchi qismidiki (9-14-babtiki) ikki bölek toghruluq éytqinimizni qaytilisaq artuq bolmas:

«Zekeriya»

«Birinchiside (9-11-bablarda) Xudaning Israilga zulum qilip kelgen dunyawi küchlarni halak qilghuchi jazasi, shundaqla Israilning barliq dushmanlarini yéngishke küchlendürülüşhi asasiy téma bolidu; ikkinchiside (12-14-bablarda) Israilning eller bilen bolghan axirqi jiddiy küreshler arqiliq tazilinishi we tawlinishi, ularning Xudaning muqeddes qowmi bolushqa qandaq özgertilishi muhim téma bolidu».

Mushu bésharet, shübhisiyki, Zekeriyaning dewridin yiraq kelgüsini körsitidu. Bu axirqi 12-14-bablarda Zekeriya munu ishlarni aldin'ala éytidu: —

- (a) Israil we Yérusalémni yoqitayli dep yer yüzidiki barliq eller ulargha qarshi chiqidu;
- (e) Bu keskin jeng tüpeylidin Israil Xudagha nida qilidu;
- (b) U ulargha özlirining Mesihini kréstligenlikini ayan qilidu;
- (p) Pütkül Israil qattiq towa qilidu;(t) Xuda ularni Mesih arqiliq qutquzidu; Mesih dunyagha qaytip kélip ellerning (emeliyette, dejjalning) Yérusalémde yig'ilghan barliq qoshunlarini yoqitidu;
- (j) Mesih Yérusalémni merkez qilip Xudaning padishahliqini yer yüzide berpa qilidu.

Bundaq ishlar téxi yüz bermidi.

Bu 12-14-bablarning köp qismida Zekeriyağa tapshurulghini bésharetlik resimler yaki simwollar emes, belki biwasite kelgüsidiqi weqeler aldin'ala étylghan wehiy bolghachqa, bésharetlerni sherh qilish kitabning bashqa yerlarini sherh qilishtin asanraq bolidu. Shunga biz peqet (a) bésharetlerni muqeddes Tewrattiki bashqa munasiwetlik yazmalar bilen sélishturimiz; (e) arqa körünüshige munasiwetlik bolghan xewerler yaki qiziq nuqtalar bolsa shu toghruluq toxtilimiz; (b) bésharetlerdiki bezi ajayib heqiqetler üstide azraq toxtilimiz.

(1-ayet) «**Perwerdigarning Israil toghruluq sözidin yüklengen bésharet: —**

Asmanlarni Yayghuchi, yerning ulini Salghuchi, ademning rohini uning ichide Yasighuchi Perwerdigar mundaq deydu: —»

Yuqirida éytqinimizdek, bir bésharet «yüklengen» bolsa adette tesiri zor, dehshetlik bir xewer yetküzidu. Mushu ayyette Perwerdigarning asman-zéminni we insanni yaritishtiki ulugh emelining tilgha élinishi mushu ayettiki weqelarning barliq insaniyetke tesir yetküzidighan alemshumul ishlar bolidighanliqini körsitidu.

«Mana, Men Yérusalémni etrapidiki barliq ellerge kishilarni dekke-dükkige salidighan apqur qilimen; Yérusalémgha chüshidighan muhasire Yehudaghimu chüshidu» (2-ayet).

Muqeddes yazmalardiki köp yerlerde «qedeh» (yaki «apqur») dégen söz Xudaning jazasigha wekil bolidu; mesilen Zeburda: «**Chünki Perwerdigarning qolida bir qedeh turidu; uningdiki sharab köpüklidighu; u ebjesh sharab bilen toldi; Xuda uningdin tökidu; derweqe yer yüzidiki barliq reziller dughini qoymay uni ichiwétidu**» déyilidu («Zeb.» 75:8).

«Yesh.» 51:21-23de bu jazalar peqet Israilning béshigha chüshkendin kéyinla andin ellerning béshigha chüshidighanliqi körsitilidu: —

«Shunga hazir buni anglap qoy, i xar bolghan, — mest bolghan, biraq sharab bilen emes: —

Öz xelqining dewasini yürgüzgüchi Rebbing Perwerdigar, yeni séning Xudaying mundaq deydu: —

«Mana, Men qolungdin ademni wehimige salidighan jam-qedehni, yeni qehrimge tolghan qedehni éliwaldim; sen ikkinchi uningdin héch ichmeysen; Men uni séni xar qiliwatqanlarning

«Zekeriya»

qoligha tutquzimen; ular sanga: «Biz üstüngdin dessep ötimiz, égilip tur» dédi; shuning bilen sen téningni yer bilen teng qilip, üstüngdin ötküchiler üçhün özüngni kochidiki yol qilding».

Bu ayetlerde «qedeh» tilgha élinidu. Emma Zekeriyaning bésharitime u «qedeh» emes, belki «apqur» déyilidu; — démek, jazaning kölümi «qedeh»tin chong bolidu, barliq ellerning uningdin bir-birlep ichishige bir apqur bolushi lazim (bu söz «Mis.» 12:22, «2Sam.» 17:28 we «1Pad.» 7:50dimu ishlitilip, ibraniy tilida apqurni körsitidu).

Yehuda Yérusalémgha oxshash, muhasiride japa tartidu: «**Yérusalémgha chüshidighan muhasire Yehudaghimu chüshidu**».

«**Shu küni emelge ashuruliduki, men Yérusalémni barliq ellerge éghir yük bolghan tash qilimen; kim uni öziye yüklise yarilanmay qalmaydu; yer yüzidiki barliq eller uninggha jeng qilishqa yighilidu**» (3-ayet).

«Shu küni» dégen söz bu 12-14-bablarda 21 qétim ishlitilidu. Oqurmenler Muqeddes Kitapta uning köp ishlitilgenlikini bayqaydu. U «Perwerdigarning küni», «Rebning küni», «Mesihning küni» depmu atilip, Mesihning dunyagha qaytip kélishining küni yaki uningdin awwalqi yéqin mezigilnimu körsitidu. «Insanning küni», yeni «insanlarning tekebburlashqan künliri» shu chaghda tügigen bolidu («Yesh.» 2:9-22, «1Kor.» 4:3 we izahatini körüng).

Mushu 3-ayette Yérusalémgha hujum qilidighanlar «barliq eller» dep ayan qilinidu. Yérusalém ulargha nisbeten «**éghir yük bolghan tash**»qa oxshitilidu. Barliq eller Yérusalémni yolini tosuwalghan bir tashla dep qarap: «uni élipla tashliwétip, ötip kéteyli» dep oyladu; emma shu tash ularning oylighininin tolimu éghir bolup, ular uni kötürmekchi bolghanda qolliridin chüshüp kétip bedenlirini qattiq sürüp yarilanduridu.

Ellerning axirqi zamanda Sheytanning weswesliri bilen Israilgha yaki Yérusalémgha yighilip hujum qilmaqchi bolidighanliqini bashqa peyghemberlermu aldin'ala éytidu: —«**Bular** (paqigha oxshaydighan üç napak roh) **möjizilik alametlerni körsitidighan jinlarning rohliri bolup, pütkül yer yüzidiki padishahlarni Hemmige Qadir Xudaning dehshetlik künidiki jengge jem qilishqa ularning yénigha chiqip kétiwatatti**» («Weh.» 16:14).

«**Shuni eller arisida jakarlanglarki,**

«**Jengge teyyarlininglar, palwanlarni qozghanglar, jengchilerning hemmisi yéqinlashsun, jengge hazir bolsun;**

Sapan chishlirini qilich qilip, orghaqliringlarni neyze qilip soqushunglar;

Ajiz ademmu: «Men küchlük» désun;

Tézdin kélinglar, etrapitki hemme eller, hemminglar bir yerge jem bolunglar» («Yoél» 3:9-12).

Israilning shundaq qistilip qalghan shu peyti Xudaning öz küch-qudritini körsitishke purset yaritip béridu. «Zebur» 118-küyde «shu kün» körsitilidu: —

«**Qistaqta qélip Yah** (Perwerdigar)**qa nida qildim;** (ibraniy tilida shu «qistaqta qélip» «Zek.» 12:2diki «chüshidighan muhasire»ge oxshash söz)

Yah jawab qilip, méni kengri-azadilikte turghuzdi.

Perwerdigar Men tereptidur, men qorqmaymen;

Insan méni néme qilalisun?

... barliq eller méni qorshiwaldi;

Biraq Perwerdigarning nami bilen ularni halak qilimen;

Ular méni qorshiwaldi, shundaq, qorshiwaldi;

Biraq Perwerdigarning nami bilen men ularni halak qilimen;

«Zekeriya»

Ular herilerdek méni qorshiwalidi; ular yéqilghan yantaq otidek tézla öchürüliidu;
Perwerdigarning nami bilen men ularni halak qilimen»

4-ayet: — «**Shu küni Men hemme atlarni sarasimige, atliqlarni sarang qilib urimen; biraq Yehuda jemetini közümdé tutimen; ellerdiki herbir atni bolsa korluq bilen uruwétimen**».

«Sarasime», «sarangliq» we «korluq» Israil asiylıqı tüpeylidin özi ichishi kérek bolghan «qedeh» (yaki «apqur»)ning ichide bar idi: «**Perwerdigar séni sarangliq, korluq we parakendilik bilen uridu**» («Qan.» 28:28). Lékin Zionning «**Jebir-japaliq waqti axirlashqan, uning qebihlik kechürüm qilinghan waqti**», yeni «**Xuda uninggha iltipat kösitidighan waqti**» kelgende («Yesh.» 40:2) Xuda bu jazalarning peqet Israilning béshigha chüshkendin kéyinla andin ellerning béshigha chüshidighanliqini körsitip: —

«... **Men qolungdin ademni wehimige salidighan jam-qedehni, yeni qehrimge tolghan qedehni éliwaldim; sen ikkinchi uni héch ichmeysen; Men uni séni xar qiliwatqanlarning qoligha tutquzimen**» deydu («Yesh.» 51:21-23).

Xudaning düshmenlirining qolidiki eng küchlük jeng qoralliri, yeni «enggüshter»i bolghan at hazir del ularni halaketke élip barghuchi wasite bolup qalidu. Bashqa yerlerde éytqinimizdek, axirqi zamanlar toghruluq bésharetlerde «zamaniyiy qorallar»ning puriqi yoq, dep qaraymiz:

— «Shuni dep ötimizki, Tewrat we Wehiydiki köp bésharetlerde tilgha élinghan qorallar zamaniyiy qorallar emes, belki qedimki qorallardur. Biz jezm qilalmisagmu, axirqi zamandiki wabalaridin biri «pen-téxniki» urushni chekliyelişi mumkin dep oylaymiz (emeliyette matorlardek türlük addiy élékr yolliri, jümlidin barliq komputérar birla magnétliq zerbe dolqunida asanla kardin chiqirilidu. Undaq zerbe dolquni yadro partlashtin, quyashning «partlash yalquni»din peyda bolushi mumkin)» («Wehiy»diki qoshumche söz»din).

Zekeriyaning bu bésharitimü shundaq körüliidu.

5-ayette: «**Biraq Yehuda jemetini közümdé tutimen**» déyiliidu. Buni sözmüsöz terjime qilsaq: «Közlirimni Yehuda jemeti üstige achimen» dégenlik bolidu. «Yehuda jemeti», shübhisiyki, pütkül xelq wekil qilinidu. Injilni oqughanlarning éside bolushi kérekki, Eysaning muxlisi Pétrus Uningdin üç qétim «tonumaymen» dep tanghandin kéyin, Rebbimiz burulup Pétrusqa «**tikilip qarap qoydi**». Rebbimizning shu bir qétimliq tikilip qarap qoyushi Pétrusning tash yürikini éritip uni qattiq towa qilishqa élip bardi («Luqa» 22:61, 62). Mushu yerdimu, Perwerdigarning xelqi Israilgha Mesih Eysaning közliri arqiliq tikilip qarap qoyushi ularda oxshash netije hasil qilsa kérek; bu ish ushbu babning axirqi qismida tepsiliy éytilidu.

5-ayet: — «**Shuning bilen Yehudaning yobashchiliri könglide: «Yérusalémde turuwatqanlar samawi qoshunlarning Sordari bolghan Perwerdigar bolghan ularning Xudasi arqiliq manga küch bolidu» deydu**».

Yehudaning yobashchiliri «**Yérusalémde turuwatqanlar**»ning özlirige «küch bolghanliqı» ularda melum alahidilikining bolghanliqidin emes, belki Xudaning Yérusalémni tallighanliqidin bolidu, dep bilidu. Chünki Xuda Yérusalém toghruluq: «**Men Yérusalémgha rehim-sheppetler bilen qaytip keldim**» — dégenidi (10:12ni 1:16, 2:12 we 3:2 bilen sélishturung). Mana bular Zeburdiki 46-küyning tüptin emelge ashurulushidur: —

«**Xuda uning (Zion shehirining) otturisididur; u hergiz tewrimeydu; Xuda tang étish bilenla uninggha yardemge kélidu**» («Zeb.» 46:5).

«Zekeriya»

6-7-ayet: — «**Shu küni Men Yehudaning yoblashchilirini otunlar arisidiki otdandek, önhiler arisidiki mesh'eldek qilimen; ular etrapidiki barliq ellerni, yeni ong we sol teripidikilerni yewétidu; Yérusalémdikiler yene öz jayida, yeni Yérusalém shehiride turidighan bolidu. Perwerdigar awwal Yehudaning chédirlirini qutquzidu; sewebi — Dawut jemetining shan-sheripi hem Yérusalémda turuwatqanlarning shan-sheripi Yehudaningkidin ulughlanmasliq üçündür.**»

Zéminda turuwatqan pütkül xelqning wekili bolghan «Yehuda»lar (mushu yerde «Yérusalémdikiler»ni öz ichige almaydu) «**awwal qutquzulidu**». Sewebi birinchidin ularning ajiz, mudapiyesiz halitidin (ular sépil ichide emes, «chédirlar»da turuwatidu). Ikkinchidin, Xudaning ulargha awwal shu iltipatni körsetkini Yérusalémdikilerde, shundaqla Dawut jemetidikilerde héch tekebburluq peyda bolmasliq üçün bolidu. Chünki «Dawutning jemetidikiler»mu shahane nesildin bolghachqa, özlirini bashqilardin üstün tutushi mumkin, Yérusalémdikiler «Perwerdigar Yérusalémni alahide talliwalghan sheher» dep tekebburluq qilishi mumkin. Emma Xudaning tallishi Öz shapaitige asaslanghan bolghachqa, bu nuqta barliq chüshengenlerde tekebburluq emes, belki kemterlikni hasil qilish kérek. Shunga «Yehuda»dikiler we Yérusalémdikiler kichik péilliq bilen «nusret Perwerdigarningkidur» dep Uning shapaitinila danglaydu.

Lékin Xudaning Yehudadikilerni qoghdishi uning «awwalqi» herikitila, xalas. Jiddiy jeng küreshliri Yérusalémning sépillirining etrapida bolidu: —

«**Shu küni Perwerdigar Yérusalémda turuwatqanlarni qoghdaydu; ularning arisidiki elengship qalghanlarmu shu küni Dawuttek palwan bolidu; Dawut jemeti bolsa Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning Perishtisidek küchlük bolidu**» (8-ayet).

Sheherdikilerge mudapie bolghuchi ularning sépilliri yaki istihkamliri emes, belki Perwerdigarning Özidur. Kéyin 13:8, 9 we 14:1-6din körimizki, eller tajawuz qilip, sheherning chong bir qismini ishghal qilidu we sheherning ahalisining yérimini esirge chüshürüp sürgün qilidu. Eng axirqi peytte, düşmen ularni «**Israilning nami ikkinchi tilgha élinmisun!**» dep yoqitishqa eng axirqi musht sélisshqa bilikini kötürgende («Zeb.» 83:4) del shu chaghda Perwerdigar Mesih Eysaning Özide ulargha körünidu.

Perwerdigarning shundaq qol sélishi bilen düşmenning kötürgen biliki shu hamam «**pütünley yigileydu**»; shunga «**tirik qalghan xelq sheherdin élip kétilmeydu**» (14:2).

«**Chünki Perwerdigar manga mundaq dégen: —**

«**Owni tutuwalghan shir yaki arslanni bir terep qilishqa top-top padichilar chaqirilghanda, Shir yaki arslan ularning awazliridin héch qorqmay,**

Shawqunliridin héch hoduqmay,

Belki owni astigha bésiwélip ghar-ghur talighinidek,

Samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarmu oxshashla Zion téghi we égzizlikliri üçün chüshüp jeng qilidu.

Üstide perwaz qilidighan qushlardek samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar Öz qaniti astigha Yérusalémni alidu;

Qaniti astigha élip, Zionni qutquzidu;

Uning «**ötüp kétishi**» bilen Zion nijatliqqa érishidu» («Yesh.» 31:4, 5).

«Zekeriya»

Perwerdigar Ōzi «**chiqip shu eller bilen urushup**»la qalmay, belki xelqtin eng ajizi («**elengship qalghanlar**») hemining aldida turghan Mesihni tonup yetkechke «shu küni» Israilning qehrimanliridin eng ulugʻhi «Dawuttek palwan» bolidu we «**Dawut jemeti bolsa Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning Perishtisidek**» — yeni qedimki waqitlarda Israilning «**aldida méngip**» ularni Qizil Déngiz we chöl-bayawandin ötküzüp bashlap kelgen, dushmanlirini yer bilen yeksan qiliwetken «Perwerdigarning Perishtisi»dek küchlük bolidu.

«**Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning Perishtisidek**» dégen ibaride Perwerdigarning Perishtisining Xudaliq tebiitide bolghanliqini körsitidighan yene bir éniq bayan bardur.

Shunga ularning Uning arqiliq «reqiblimizni heydiwétishi» we «**Uning nami bilen özimizge qarshi turghanlarni cheyliishi**» ejeb emes («Zeb.» 44:4, 5, 60:12)

9-ayet: — «**Shu küni emelge ashuruliduki, Yérusalémgha jeng qilishqa kelgen barliq ellerni halak qilishqa kirishimen**». Xuda néme ishqa kirishken bolsa uni tamamlaydu, elwette.

Israilning chong rohiy krizisi

Ötken zamanlarda «Yeshurun» (Israil) «**yer yüzining égiz jaylirigha mindürülgen**»din kéyin u «**semrip tepkek bolup qaldi; berheq, sen semrip ketting, bordilip ketting, toyunup ketting! U özini yaratqan Xudani tashlap, öz nijatining Qoram Téshini közge ildidi**» («Qan.» 32:15). Lékin bésharettiki ishlaridin kéyin Israilda qet'iy undaq bolmaydu, chünki qedimki bir alim dégendek: «U ularning dushmanlirini bosundurushqa Kelgüchi awwal ularning qelblirini boysundurushqa kélidu»: —

«**Shu küni emelge ashuruliduki, Yérusalémgha jeng qilishqa kelgen barliq ellerni halak qilishqa kirishimen. We Men Dawut jemeti we Yérusalémğa turuwatqanlar üstige shapaet yetküzüchi we shapaet tiligüchi Rohni quyimen; shuning bilen ular özliri sanjip öltürgen Manga yene qaraydu; birsining tunji oghli üçün matem tutup yigha-zar kötürgendek ular Uning üçün yigha-zar kötüridu; yekke-yégane oghlidin juda bolghuchining derd-elem tartqinidek ular Uning üçün derd-elem tartidu. Shu küni Yérusalémğa ghayet zor yigha-zar kötürülidu, u Megiddo jilghisidiki «Xadad-Rimmon»da kötürülgen yigha-zardek bolidu. Zémin yigha-zar kötüridu; herbir aile ayrim halda yigha-zar kötüridu. Dawut jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda, Natan jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; Lawiy jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; Shimey jemeti ayrim halda, ularning ayalliri ayrim halda; barliq tirik qalghan aililer, yeni herbir aile ayrim-ayrim halda we ularning ayalliri ayrim halda yigha-zar kötüridu» (10-14-ayet).**

Bizge Israilning bu yigha-zar kötürgini we 13-babta bésharet qilinghan tawlinish jeryani 1-9-ayetlerdiki weqelerdin awwal kelse kérek. «**Shu küni Perwerdigar Yérusalémğa turuwatqanlarni qogʻdaydu; ularning arisidiki elengship qalghanlarmu shu küni Dawuttek palwan bolidu; Dawut jemeti bolsa Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning Perishtisidek küchlük bolidu**» dégen ishlar yüz bérishi üçün Israilning Xuda bilen alaqisi bolushi kérek; towa qilmighan kishining Xuda bilen munasiwéti yoqtur. Israil Xudagha qarap towa qilib yigha-zarlarni kötürmigen bolsa, Xuda qandaqmu ularni küchlendüretti?

«Zekeriya»

Uning üstige, ular dushmanliridin qutqulghan künide Mesih ularning yordimide bolup körünüdu (14:3-4nimu körüng); shu chaghda bolsa Xuda alahide bir ish qilip, ularning Mesihke «tikilip qarash»i üçün Uni Muqeddes Rohi arqiliq ulargha ayan qilishning hajiti bolmaydu; démek, 10-14-ayette teswirlengende «**shapaet yetküzgüchi we shapaet tiligüchi Roh**»ning wasitisini ishlitishning héch hajiti qalmaytti. Shunga, shu ishlarning tertipi jezmen yuqirida éytqinimizdek bolushi kérek.

Xudaning Rohi Israilning üstige quyulushi «Yesh.» 44:3, «Ez.» 39:29, 36:26-27dimu éytilidu; netijide, ular ich-ichidin Xudagha nida qilidu.

Körünüshte mezkur ayetlerde sözlügüchi Xudadin bashqa birsi emestur; U: «Ular özliri sanjip öltürgen Manga yene qaraydu» deydu. Bu sözlerning birdinbir mumkin bolghan chüshendürülüshi Mesih Eysaning: «Men we Ata eslidinla birdurmiz» dégen sözidur («Yuh.» 10:30).

Mushu 10-ayettiki «qaraydu» dégen söz Xuda teripidin ishlitilgende «étiqad bilen qarash» yaki «chongqur oylap qarash» dégen menini bildüridu; mesilen, «Chöl.» 21:9de: «**Musa mistin bir mis yilan yasitip xadigha ésip qoydi; we shundaq boldiki, yilan birkimni chéqiwalgan bolsa, u bu mis yilangha qarisila, ular hayat qaldi.**»

«**Möminler uninggha telmürüp nurlandi**» («Zeb.» 34:5)

«**Silerni kolap chiqarghan orekke nezer sélinglar**» («Yesh.» 51:1)

10-ayettiki «**sanjighan**» yaki «sanjip öltürgen» dégen söz daim dégüdek ejellik yarilandurushni bildüridu; mushu yerde buningda guman yoq, chünki uninggha egeshken ishlar matemdiki yigha-zarlardin ibaret bolidu. «**Yekke-yégane oghlidin juda bolghuchining derd-elimi**»dinmu artuq derd-elem bolamdu? Mesih Israil üçün del «**wede qilinghan yekke-yégane bala**» emesmu? («Yesh.» 6:9) — Ular Uning dunyagha tughulushigha Ibrahim Ishaqning tughulushigha teshna bolghandek téximu teshna bolghan emesmu? Bu tesewwur qilghusiz derd-elem bolmamdu? — «**I xelqimning qizi, sen özüngge böz kiyim kiyiwal, küller ichide éghinap yat; özüngning bir tal oghlungdin juda bolghandek qattiq yighlap matem tut**» déyilgende («Yer.» 6:26).

Mana bu Israilning özlirining Mesihini chetke qaqqanliqidin bolghan derd-elemdur. Shu derd-elemni pütün xelq omumyüzlük tartidighan hem herbir adem ayrim-ayrim tartidighan bolidu; hetta er we ayalliri ayrim-ayrim yigha-zar kötüridu.

Ularning kötüridighan yigha-zarliri «ilgiriki peyghemberler»ning yazmiliridimu aldin'ala kórsitilidu; mesilen: —

«**Héytlinglarni musibetke, hemme naxshiliringlarni ah-zarlargha aylanduruwétimen;**

Hemme ademning chatriqi üstini böz rext bilen orighuzimen,

Her bir ademning béshida taqirliq peyda qilimen;

Bu matemni yekke-yégane bir oghulning matimidek,

Héytning axirini derd-elemlik bir kün qiliwétimen» («Amos» 8:10)

Yigha-zarning mezmunini Yeshaya peyghember aldin'ala éytidu: —

«U kishiler teripidin kemsitilidu, ular Uningdin yiraqlishidu; U köp derd-elemlik adem bolup, Uninggha azab-oqubet yar bolidu; shuning bilen Uningdin yüzler qachurulidu; U kemsitilidu, biz Uni héch nersige erzimes dep hésabliduq.

«Zekeriya»

Biraq emeliyette bolsa, U bizning qayghu-hesritimizni kôtürdi, azab-oqubetlirimizni Öz üstige aldi.

Biz bolsaq, bu ishlarni U wabagha uchrighan, Xuda teripidin jazalinip urulghan, shundaqla qiyin-qistaqqa élinghanliqidin dep qariduql

Lékin U bizning asiqliqlirimiz tüpeylidin yarilandi, bizning gunahlirimiz üçün zeximlendi; Uning jazalinish bedilige, biz aram-xatirjemlik taptuq, hem qamchidin bolghan yariliri bedilige biz shipamu taptuq.

Hemmimiz xuddi qoylardek yoldin ézip, herbirimiz özimiz xalighan yolgha mangghaniduq; biraq Perwerdigar hemmimizning qebihlikini Uning üstige yighip yükli» («Yesh.» 53-babtin).

10-14-ayetlerdiki bir-ikki nuqtini yene izahlashimizgha toghra kélidu: —

(1) Israilning Mesih üçün kôtürgen yigha-zarliri **«Megiddo jilghisidiki «Xadad-Rimmon»da yigha-zarning kôtürülgini»**ge oxshatildi. «Megiddo jilghisi»da «xadad-rimmon»diki «yigha-zar» bolsa shübhisizki ixlasmén yash padishah Yosiyaning pajielik ölümü tüpeylidin shu yerde bolghan matemni körsitidu. U Pirewn-Neko teripidin «Megiddo jilghisi»da öltürülgениdi. Yosiya padishah del ixlasménlik tüpeylidin Yehuda padishahliqining «axirqi ümidi» dep hésablinatti; shunglashqa Yosiyaning ölümü bilen pütkül xelq zawalliqqa yüzlengenidi. Zekeriyaning dewrigiche Israil her yili Yosiya üçün matem tutatti («2Pad.» 9:29-30, «2Tar.» 35:20-27ni körüng).

(2) Mesih üçün tutulghan chong matem Yérusalémda bashlinip, pütkül zémingha tarilidu; töt jemetning matem tutushliri alahide körsitilidu. Bu néme üçün? Bizningche, xelqning hökümrán yétekchiliri we rohiy yétekchiliri bolghan Lawiylar we kahinlar ötkén zamanlarda xelqge intayin osal ölge bolghan bolghachqa, ularning hazir yaxshi ölge bolghanliqi tekitlinidu; xelq derweqe ulargha egishidu. «Dawutning jemeti» we «Natanning jemeti» (Natan Dawutning oghli, Sulaymanning akisi idi — «2Sam.» 5:14, «Luqa» 3:3) hökümrán yétekchilerge wekil bolidu, «Lawiy jemeti» we «Shimey jemeti» kahinlarga wekil bolidu. Shimey Lawiyning newrisi, Gershonning oghli idi («Chöl.» 3:18). Shimeyning jemeti we Natanning jemetining tizimlikige élinishining sewebi belkim matem yigha-zarlirining pütkül ailiside eng yuqiri tebiqidin eng töwen tebiqigiche yéyilghanliqini körsitish üçün bolushi mumkin.

Shu chong matem tutushlar ichide ulargha axir béríp birdinbir teselli bergüchi del ular matem tutqan Reb Mesihning Özi bolidu. U shu künide **«Xuddi ana balisigha teselli bergendek... Men shundaq ulargha teselli bérimen»** («Yesh.» 66:13, 40:1).

«Xudaning yolida bolghan azab-qayghu ademni hergiz pushayman qilmaydighan nijatqa bashlaydighan towigha élip baridu» («2Kor.» 7:9-11) — U ularning sunuq qelbini yasap (saqaytip): **«Ulargha... hesret-qayghuning ornigha sürkilidighan shad-xuramliq méyini, gheshlik-meyüslük rohining ornigha medhiye tonini kiydüridu...»** («Yesh.» 61:3). Qedimki zamanda Yüsüp qérindashlirigha özlirining uninggha satqunluq qilghanliqi toghrisida teselli bergendek (ularning shu tarixida del Mesih bilen Israilning tarixi süretlinidu) Mesih shu chaghda Öz qérindashlirigha: **«Siler derweqe Manga shu ishni yaman niyet bilen qildinglar; lékin Xuda bügünki kündikidek nurghunlighan xelqning jénini tirik saqlap qélish üçün shu ishni yaxshiliqqa békitkenidi»** deyidighan bolidu («Yar.» 45:5, 8, 50:20).

Bügünmu «gunahlimdin qutquzulushim kérek» dep bilgen herkim kelgüsüdiki Israilgha oxshash, ishench-étiqad bilen Mesihke qarishi kérek. Chünki emeliyette bizmu öz gunahlirimiz

«Zekeriya»

bilen uni «sanjip öltürgen»; we bizmu kelgüsidi Yehudiylarğa oxshash towa qilip, barlıq gunahlırimizning kechürümi üçün bedel töligen Mesihning shu ulugh qurbanlıqını köreymiz. U hemmimizge: «**I yer-zéminning chet-yaqiliridikiler, Manga qarap qutquzulunglar!**» deydu («Yesh.» 45:22).

Bu ishni u qaytip kélishige kéchiktürsek kéchikip qalimiz: — «**Mana, u bulutlar bilen kélidu, shundaqla her bir kóz, hetta Uni sanjighanlarmu Uni kórıdu. Yer yüzidiki pütkül qebile-xelq U seweblik ah-zar kótürıdu. Berheq shundaq bolıdu, Amin!**» («Weh.» 1:7). Shu künidiki «ah-zarlar» peqet pushayman-hesrettin ibaret bolıdu; towa qilish pursiti baldurla ötüp ketken bolıdu.

13-bab

«Échilghan bulaq»

«**Shu küni Dawut jemeti hem Yérusalémda turuwatqanlar üçün gunahni we paskiniliqni yuyidighan bir bulaq échilıdu; shu küni shundaq bolıduki, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — Men mebudlarning namlırını zémindin yoqitimenki, ular yene héch eslenmeydu; we Men peyghemberlerni we paskina rohnimu zémindin chiqirip yótkiwétimen. Shundaq emelge ashurulıduki, bireylen yenila peyghemberchilik qilip bésharet bérey dése, uning ózini tughqan ata-anisi uninggha: «Sen hayat qalmaysen; chünki Perwerdigarning namida yalghan gep qiliwatisen» deydu; andin ózini tughqan ata-anisi uni bésharet bériwatqinidila sanjip öltürıdu. Shu küni shundaq bolıduki, peyghemberlerning herbiri ózliri bésharet bériwatqanda körgen körünüştin xijil bolıdu; ular xeqni aldash üçün ikkinchi chupurluq chapanni kiymeydu.**

U: «men peyghember emes, men peqet tériqchimen; chünki yashlıqımdin tartip tupraq bilen tirikchilik qiliwatimen» — deydu.

Emdi birsi uningdin: «Hey, emdi séning meydengdiki bu zexmetler néme?» — dése, u: «**Dostlırimning öyide yarılınıp qaldım**» — dep jawab bérıdu».

13-babtiki 1-6-ayetlerning 12-babtiki ulugh bésharet bilen biwasite we zich munasiwiti bardur.

12-babtiki axırqı ayetlerde Israilning «**shapaet yetküzgüchi we shapaet tiligüchi Roh**»ning öz üstige quyulushi bilen «sanjip öltürgen» zatning üstige towa yigha-zarlırını kótürgenlikini kórduq. Hazır del shu Rohning wehiyi bilen ularning közliri échilip gunahidin kechürüm qilinish we tazilash «bulaq»ını körginini körimiz.

Zekeriya peyghemberning dewrdidin ilgiri Yeshaya peyghember «**Zémin bir elni bir kün ichidila tughidighan ish barmu? Deqiqe ichidila bir elning tughulushi mumkinmu?**» («Yesh.» 66:8) dep sorighanıdi. Bu rétorik soal hazar jawabini tapıdu. Zekeriya peyghember özi ilgiri: «**Bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen**» dégen bésharetne tapshuruwaldı («Zek.» 3:9). Shu bésharetning qandaq yol bilen emelge ashurulghanlıqı mushu yerde kórünüdu:

— «**Shu küni Dawut jemeti hem Yérusalémda turuwatqanlar üçün gunahni we paskiniliqni yuyidighan bir bulaq échilıdu**» (1-ayet).

«Bulaq» dégen söz ıbraniy tilida «makor» dégen söz bilen ipadilınıdu. Söznıng yiltizi «kolash» dégen menide. «Zeb.» 36:9de tépilıdu: «**Sendila bardur hayatlıq bulıqı;**» «Yer.» 2:13 we 17:13de «kolash» Perwerdigarning ózini kórsitip: «**hayatlıq su menbesi**» we «**hayatlıq sulirining menbesi**» dep ishlitilıdu.

«Zekeriya»

Lékin mushu 1-ayette «hayatliq menbesi» emes, belki gunahning paskiniliqini yuyidighan bir bulaq körsitilidu. «Chöl.» 8:7de we 19:9de «kafaret süyi» tilgha élinidu. Bu su Lawiylarni öz xizmiti üçün «resmiy paklinish»qa ishlitiletti. Kéyin Ezakiyal peyghember bu «kafaret süyi»ni Muqeddes Rohtin bolghan rohiy paklinishqa oxshitip, Israilning axirqi zamandiki haliti toghrisida Xudaning namida: **«Men süp-süzük suni üstünlargha chachimen, buning bilen siler pak bolisiler. Silerni hemme paskiniliqlardin we butlirlinglardin paklaymen»** dep bésharet bergenidi («Ezakiyal» 36-bab). Ezakiyal mushu yerde közde tutqan «paskiniliq» jismaniy yaki resmiy birxil paskiniliq emes, belki rohiy jehettiki, ichki dunyasining napakliqidin ibarettur. Zekeriya peyghemberning bésharitime bolsa **«süp-süzük su»**ning peqet «ademning ténige chéchilidighan» sula emes, belki **adem özini pütünley yuyidighan bir bulaq** ikenlik ayan qilinedu. Qaytilaymiz, bu paklinish jismaniy emes, rohiy paklinishtin ibarettur.

Emdi «bulaq» dégen néme? Biz uni qandaq chüshinimiz? Bu Eysa Mesihning ölümidiki «sanjilghan yariliri»din urghup chiqqan qimmetlik qénidin bashqa nerse emes, elwette: — **«Kona ehde dewride öchke we buqilarning qéni hem inekning külliri napak bolup qalghanlarning uchisigha sépilshe, ularni et jehetidin tazilap pak qilghan yerde, undaqta, menggülik Roh arqiliq Özini ghubarsiz qurbanliq süpitide Xudagha atighan Mesihning qéni wijdaninglarni ölük ishlardin pak qilip, bizni menggü hayat Xudagha ibadet qilishqa téximu yéteklimeydu?!»** («Ibr.» 9:13).

Mesihni ret qilghanda Yehudiy xelqi ixtiyarsizla, bilip-bilmeyla: **«Uning qéni bizning üstimizge we balilirimizning üstige chüshsun!»** dep chuqan kötürüshüp öz-özige lenet chüshürgenidi. Lékin axirida Uning qimmetlik qéni ulargha bashqiche bolidu — ölüm üçün emes, belki hayat üçün, ularni bulghash üçün emes, belki paklash üçün «ularning üstide» bolidu.

Emdi Israilning **«gunahi we paskiniliqi»**ni yuyidighan éqin Mesihning qéni bolsa, undaqta shu bulaq yigirme esir ilgiri Eysa kréstlengen «Golgota»da échilghan emesmu? Qandaqmu kelgüsidi «bir kün»de échilsun? Bizning 3:9diki **«Bu zéminning qebihlikini bir kün ichidila élip tashlaymen»** dégen söz toghrisidiki sherhlimizni körüng. Gerche insanni paklaydighan bulaq alliqachan échilghan bolsimu, «shu küni» u pütkül Israil xelqi üçün échilidu — chünki shu kün **«korning közliri échilidu»** («Yesh.» 35:5). Israilning közliri (démek, pütkül xelqning közliri) Xudaning qozisi Mesihni, shundaqla Uning qurbanliqining tengdashsiz qimmiti we ünümini körüshke échilidu.

Xudagha teshekkür! Bulaq échilghandin kéyin héchqachan étilmeydu (ibraniy tilida «échilidu, hergiz étilmeydu» dégen söz shu menide).

Peyghember xelqning ichki dunyasining buzuqluqi we exlaq napakliqi élip tashlinishi toghruluq bésharet bergendin kéyin, hazir 2-6-ayetlerde zéminni bulghaydighan barliq tesirlerdin paklinish toghruluq bésharet béridu. Chünki **«Perwerdigar Yehudani Özining «muqeddes zémini»da nésiwisi üçün miras qilidu we yene Yérusalémni talliwalidu»** (2:12). Zémin «muqeddes» bolush üçün shundaq paskina tesirler élip tashlinishi kérek, elwette: —

«Shu küni shundaq boliduki, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar, — Men mebudlarning namlirini zémindin yoqitimenki, ular yene héch eslenmeydu; we Men peyghemberlerni we paskina rohnimu zémindin chiqirip yotkiwétimen» (2-ayet).

«Zekeriya»

Mebudlarning özlirila emes, belki ularning namiliri we eslengüdek barliq tesirler yoqitilidu; saxta peyghemberlerla emes, belki ularni qutratquchi «paskina rohlar» chiqirip yötkiwétilidu. Zéminda peqet **«shapaet yetküzgüchi we shapaet tiligüchi Roh»**, yeni Xudaning Muqeddes Rohining mubarek tesiri bardur.

Hetta Zekeriyaning dewridimu butpereslik, saxta peyghemberler we herxil séhirgerlik we palchiliqning xelqning arisida téxi tesirliri bar idi; bu ishlar «Neh.» 6:10, «Ezra» 9:1, «Neh.» 13:23, 24 qatarliq yazmilardin körünidu.

Halbuki, bu axirqi alte bapta közde tutulghini yéqin kelgüsi emes, belki axirqi zamandiki ishlardur. Muqeddes yazmilarning bashqa yerliridin, bolupmu Reb Eysaning Özi bergen agahliridin shuni bilimizki, axirqi zamanlarda butpereslik, saxta peyghember, «saxta möjiziler» we herxil jadugerklikler barghanséri köpiyip kétidu («Mat.» 24:11, 24-26, «Mar.» 13:21-22, «Luqa» 21:8). Bu ishlar ewjige chiqip, déjtal meydangha chiqidu we dunyadiki barliq ellerni özige we süritige choqunushqa azduridu («2Tés.» 2:4, «Weh.» 13:1-6, 13, 14).

Kéyinki töt ayette (3-7de) butpereslik we saxta peyghemberchilik «shu küni» qandaq yol bilen zémindin yoqitilidighanliqigha ikki misal keltürülidu. Birinchi misal Yehudiy xelqte bolghan nahayiti chong özgirishni, ularning eslide özlirini halaketke élip baridighan gunahlargha yéngidin och bolghanliqini körsitidu. 3-ayette shu misal tonushturulidu: —

(13:3) **«Shundaq emelge ashuruliduki, bireylen yenila peyghemberchilik qilip bésharet bérey dése, uning özini tughqan ata-anisi uninggha: «Sen hayat qalmaysen; chünki Perwerdigarning namida yalghan gep qiliwatisen» deydu; andin özini tughqan ata-anisi uni bésharet bériwatqinidila sanjip öltüridu»**.

Bu ata-anining qilghini del Tewrattiki muqeddes qanunda buyrulghinidek bolidu: **«Qérindishing, meyli anangning oghli yaki öz oghlung yaki qizing, jan-jigiring bolghan ayalning yaki jan dostung astirtin séni azdurmaqchi bolup: «Barayli, bashqa ilahlarning qulluqigha kireyli» dése... sen uni héch ayima, uninggha rehim qilma we uning gunahini héch yoshurma; qandaqla bolmisun uni öltürgin; uni öltürüşke tunji qol salghuchi sen bol...»** («Qan.» 13:6-10).

«Saxta peyghember» bolsa, ishni oxshash beja keltürüshi kérek bolidu: — **«Emma Méning namimda bashbashtaqliq qilip Men uninggha tapilimighan birer sözni sözlise yaki bashqa ilahlarning namida söz qilidighan peyghember bolsa, shu peyghember öltürilsun»** («Qan.» 18:20).

Mushu 3-ayette közde tutulghini del shundaq. Bu ata-anining Perwerdigar we Uning söz-kalamigha tutqan muhebbiti öz oghligha bolghan muhebbitidin artuq bolidu. Oghlida bundaq rezil ishlar peyda bolay dégende ular shu rezillikni mutleq yoqitishqa herdaim teyyar turidu: **«Ata-anisi uninggha: «Sen hayat qalmaysen; chünki Perwerdigarning namida yalghan gep qiliwatisen» dep, tughqan ata-anisi uni bésharet bériwatqinidila sanjip öltüridu»**. («Mis.» 23:24, «Chöl.» 21:2, «Qan.» 12:2, «Yeshua» 7:12nimu körüng).

Saxta peyghembelerge yol qoyulmayla qalmay, ular öz yalghanchiliqidin xijil bolidu: —

«Shu küni shundaq boliduki, peyghemberlerning herbiri özliri bésharet bériwatqanda körgen körünüshtin xijil bolidu; ular xeqni aldash üçün ikkinchi chupurluq chapanni kiymeydu» (4-ayet).

«Zekeriya»

Eslide mushundaq yalghan peyghemberler hetta heqiqiy peyghemberlarning aldighimu kélip yüz turane qarshi chiqatti; hazir héchkim ularning yalghanchiliqigha chidimaydu.

Ayette körsitilgen «chupurluq chapan»ni heqiqiy peyghemberlerdin beziliri kiyetti — Mesilen, Iliyas we Élisha peyghemberler («2Pad.» 1:8), Yehya peyghember («Mar.» 1:6). Mushundaq intayin addiy kiyim ularning paniy dunyadiki ishlardin ayrilghinining we bezide matem tutushning simwoli bolghachqa, ularning xelqning gunahlarigha we bu gunahliri tüpeylidin Xudaning chüshüridighan jazalirigha bolghan azabini bildüretti.

5-6-ayette yene bir misal keltürüldü. Bu misalda ixlasmen bir Israilliq puqra bilen yalghan peyghember otturisidiki söhbet, soal-jawab sheklide tépilidu: —

«U (eslide yalghan peyghemberchilik qilghan kishi): **«Men peyghember emes, men peqet tériqchimen; chünki yashliqimdin tartip tupraq bilen tirikchilik qiliwatimen» — deydu.** Qarighanda, u nahayiti kichik péil bolup, özining jemiyyetning eng töwen tebiqisidin chiqqanliqini körsetmekchi bolushi mumkin. Lékin puqra guman qilip uningdin: **«Hey, emdi séning meydengdiki** (ibraniy tilida «ikki qolungning otturisidiki») **bu zexmetler néme?» — dep soraydu.**

U: «Dostlirimning öyide yarilinip qaldim» — dep jawab béridu» — déyilidu.

«Butperes peyghemberler» jin-sheytanlarning diqqitini tartish üçün pat-pat öz ténini késiwalatti («1Pad.» 18:28de misal körüldü). Butperes padishah Ahabning ordısında del shundaq butperes peyghemberler «Perwerdigarning namida» bésharet bériwatqan yüzligen bashqa «peyghemberler»ge hemrah bolup «xizmet qilatti» («1Pad.» 22:5-7, 11-12). Bu ayetlerdin biz «ten késish» dégen mushu ish saxta peyghemberler arisida nahayiti omumlashqan we shundaqla ularning belgisi bolup qalghan, dégen xulasige kélimiz (matem tutqandimu «ten késish» Israillargha men'i qilinghan — «Qan.» 14:1, «Yer.» 16:6, 41:5nimu körüng).

«**Séning meydengde**» dégen ibare ibraniy tilida «aliqan»ni, «bilek»ni yaki bileklirining otturisidiki meydini körsitishi mumkin.

Shuning bilen xelq mushundaq zexmetlerdin gumanlinidu, saxta peyghember xijil bolup roshen bir yalghan bahanini körsitidu. «Dostliri» bolsa adette yéqin dostluq munasiwetni («dostlar» meyli ijabiy yaki selbiy menide bolsun) körsitidu. Bu adem qolidiki yarilirini «Peqet birnechche dostlirim bilen soqushup qalghinim üçün boldi; lékin dostlar bolghachqa héchqandaq shikayetname yazghum yoq, dewa qilghum yoq» dep chüshendürgendek bolushi mumkin. Shunga bu kishining jawabi kemterlikini ipadileydu emes, belki bahane kösitidu, dep qaraymiz.

Bésharetke qarighanda, bu saxta peyghemberler hetta Mesihning yara-izilirinimu tehlik qilmaqchi bolghan bolushimu mumkin? (yene «Mat.» 24:24, «Mar.» 13:22, «Yuh.» 20:25-27ni körüng).

Mesih dunyagha qaytip kélip, seltenitini berpa qilghandin kéyin, peyghemberlarning héch hajiti bolmaydu, elwette.

«Sanjip öltürülgen» padichining azab-oqubetliri we ularning netijiliri toghruluq (13:7-9)

«Oyghan, i qilich, Méning padichingha, yeni Méning Shérikim bolghan ademge qarshi chiq, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar; — Padichini uruwet, qoylar patiparaq bolup tarqitiwétilidu; Men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen.

«Zekeriya»

Zéminda shundaq emelge ashuruliduki, — deydu Perwerdigar, — üçtin ikki qismi qirilib ölidu; biraq üçtin bir qismi uningda tirik qalidu. Andin Men üçinchi qismini otqa kirgüzimen, ularni kümüsh tawlighandek tawlaymen, altun sinalghandek ularni sinaymen; ular Méning namimni chaqirip nida qilidu we Men ulargha jawab bérimen; Men: «Bu Méning xelqim» deymen; ular: «Perwerdigar méning Xudayim» — deydu».

Tonushturush

7-ayet bilen kitabning axirqi qismining yéngi bir böliki bashlinidu. Uning chong témisi Israilning qandaq jazalar bilen Perwerdigarning muqeddes qowmi bolush üçün tawlinip özgertilidighanliqidur. Ilgiriki bölekni xulasilisaaq, mundaq ishlar jakarlinidu (12:1-13:6): —

- (a) Perwerdigar Israil we Yérusalémgha hujum qilmaqchi bolghan dunyawı küchlerdin mudapie qilididighanliqi;
- (e) U qaysi yol bilen düşmenlirini uridighanliqi;
- (b) Öz xelqige nusret qazinidighan küch-qudret yetküzidighanliqi;
- (p) U awwal Muqeddes Rohining wasitisi bilen ularni towa qilish yoligha kirgüzidighanliqi;
- (t) Ular shu arqiliq özlirining öz Mesihini kréstlesh gunahini bilip yétidighanliqi;
- (j) Ular qattiq towa qilip hayatqa érishidighanliqi.

Ikkinchi bölekte (13:7-14:21) töwendiki ishlar körsitilidu: —

- (a) Ixlassizlarni üzüp tashlash, Yérusalémgha chüshürüldighan jaza;
- (e) Shu jazaning wasitisi bilen «Xudaning qaldisi» tawlinidu, zéminning özi barliq bulghinishlardin paklandurulidu;
- (p) Shundaq qilip, zémin we xelq Xudaning padishahliqining yer yüzidiki merkizi we wekili bolushqa layiq tazilap paklinidu.

Ikkinchi bölek yene ikki qisimgha bölünidu; aldinqi qisim (13:7-9) bésharettiki ishlarining yekünidur, kéyinki qismida (14-bab) bésharettiki ishlar tepsiliy éytilidu.

Bésharet «saxta peyghember»ning yalghan yariliridin heqiqiy sanjilghan heqiqiy padichigha ótidu. U heqiqeten «**Dostlirim** (öz xelqining) **ning öyide yarinip qaldim**» déyeleytti! Ular «**hayatliqni barliqqa keltürgüchi**»ni öltürginide Xudaning xizmitide bolduq, dep oylaytti; könglide Xudadin yiraqta bolup, «**körünmes Xudaning süriti**»ni tonumay, U Xudani «Atam» dégenliki üçün «kupurluq qilding» dep Uning üstidin shikayet qilghan.

Lékin Israil xelqining öz béshigha sanaqsız azab-oqubet chüshürgen shu jinayiti «shapaitim pütkül dunyagha yetküzülün» dep, shundaqla Israilning kelgüsi nijati üçün bashtin axirghiche Xuda teripidin bashqurulghanidi. Shunga Mesihning öltürülüşhi 12:10-14de Yehudiy xelqining kéyin qattiq pushayman qilidighan we towa qilidighan jinayiti déyilidu; emma aldimizdiki 13:7de u Xudaning Özi qilghan ishidur, déyilidu: —«**Oyghan, i qilich, Méning padichimgha, yeni Méning Shérikim bolghan ademge qarshi chiq, — deydu samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar**» (7-ayet).

Démek, Mesihning tartqan krésttiki azab-oqubetliride, uni kréstligen Yehudiylar we Yehudiy emesler özliri bilmigen halda Xudaning wasitisi bolup «**Uning jénini gunahni yuyidighan qurbanliq qilish**»i emeliyette Xudaning aldin'ala békkitkini bolup, U «Yeshaya» 53-babta aldin'ala teswirlinidu. Shu yerde: «**Uni ézishni layiq körgen Perwerdigardur; U Uni**

azabqa chömüldürgüzdi» dep oquymiz. Derweqe, insanning qoli bilen «**U xuddi boghuzlashqa yétilep méngilghan paqlandek boghuzlashqa élip méngildi**», lékin insanning barliq betniyetliki peqet Xudaning «**Öz küch-qudriti we iradisi boyiche burunla néme békitken bolsa**» shularni emelge ashurdi, xalas («Ros.» 4:28). Berheq, Sheytanning hesetxorluqi we nepriti, bash kahinlarning ghaljirane qehri, Hérod padishahning kemsitishi, waliy Pilatusning qorqunchaqligining hemmisi peqet Xudaning pütkül dunyani nijat körsun dep aldin’ala békitken ishining emelge ashurulushidur, xalas.

«**Oyghan, i qilich!**» dégen bu ajayib bésharette qilich adem süpitide Xudaning adalitini beja keltürüşke chaqirilidu. Perwerdigarning qilichi bashqa bésharetlerde — mesilen, «Yer.» 47:6-7, «Ez.» 21:1-17de shundaq körsitilidu. «Qilich» mushu bésharetlerde omumen qilip éytqanda «ölüm qorali» yaki «Xudaning jazasining qorali» süpitide sözlünüdu.

Emdi qilich kimge chüshidu? Ushbu bésharette reziller yaki ixllassizlarning béshigha emes, belki pütünley gunahsiz, qusursiz muqeddes bir Bolghuchi, Perwerdigargha eng yéqin munasiwette turghuchining béshigha chüshidu! Bu némidégen chongqur bir sir-he! Bashqa yerlerdimu bu ajayib téma üstide köp toxtalduq; Mesih Xudaning qozisi bolup, Özining toluq ixtiyari bilen yoldin azghan dunyani qutquzush üçün, gunahkarlarning kechürüm qilinipla qalmay, belki menggü hayatqa érishishi üçün «**... U bizning asiylilirimiz tüpeylidin yarilandi**» (yaki «sanjildi»), **U bizning gunahlirimiz üçün zeximlendi**» we «**ta ölüshke qeder «sharab hediye» tökkendek Özining jénini tutup berdi**».

Kilich «Méning padichim»gha qarshi chiqidu. Perwerdigar Özi «Israilning padichisi»dur — lékin U herdaim mushu ish we uningdiki munasiwette Mesihning süpitide ish köridu. Biz yuqirida bu téma toghruluq sözleshtuq; mesilen, «Ezakiyal» 34-babta U «Israilni Men Özüm kélip baqimen», shundaqla ularni «izdeymen», «qutquzimen», «küchlendürimen» we «saqaytimen» dégendin kéyin U: «**Men ularning üstige bir Padichi, yeni qulum Dawutni tikleymen; U ularni béqip, ulargha padichi bolidu**» deydu. Mushu yerde, shübhisizki, «**Méning qulum Dawut**» heqiqiy Dawut, yeni «ulugh Dawuttin bolghan, özidin ulugh ewladi» Mesihni kösitidu.

Perwerdigar we «**Uning padichisi**»ning otturisida bolghan shu birdinbir pewqul’adde munasiwet «**Méning Shérikim bolghan adem**» dégen sözdin éniq körünüdu. Ibraniy tilida «shérik» dégen bu söz mushu ayettin bashqa peqet «Lawiylar»da tépilidu; shu yerde u «dost», «yéqin adem», «qoshna» dégen menilerde ishli tilidu (mesilen, «Law.» 25:15). Bu ibarining Mesihdin bashqa birsini körsitishi qet’iy mumkin emes. Padichi medikar yaki yallanma padichidek bolghan bolsa, Xuda hergiz undaq ibare bilen uni chaqirmaytti.

Shunga bu söz Mesihning Xudaliq tebiitide bolghanliqini éniq körsitidu. Mesih Eysa Özi toghruluq «Yaxshi Padichidurmen» dégende mushu bésharetni (shundaqla bashqa oxshaydighan bésharetlernimu) közde tutqan bolsa kérek; shu chaghdimu U: «**Men we Ata eslidinla birdurmiz**» déwidi, Yehudiylar uni chalma-késeq qilmaqchi boldi («Yuh.» 10:30).

Padichi urulishi bilen pada tarqap kétidu: —

«**Padichini uruwet, qoylar patiparaq bolup tarqitiwétilidu; men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen**». Herqandaq pada padichisiz bolsa apetke yüzlinidu, elwette. Emdi bésharette éytilghan «pada» kimler bolidu?

Körsitilgen pada bolsa, «Yaxshi Padichi» béqish üçün békitilgen Yehudiy xelqi bolushi kérek (11:11-14de déyilgendek); ular jahilliqi üçün shu yerde yene «**boghuzlashqa békitilgen pada**» déyilidu.

«Zekeriya»

Masih Eysa bu bésharetning Öz muxlisirida emelge ashurulghanliqini körsitip ulargha mundaq éytqan: **«Bügün kéche siler hemminglar méning tüpeylimdin tandurulup putlishisiler, chunki muqeddes yazmilarda: —«Men padichini uruwétimen, padidiki qoylar patiparaq bolup tarqitiwétilidu» déyilgen»** («Mat.» 26:31). Masih «urulghan»din kéyin, muxlisiri tawlinish jeryanini béshidin ötküzüshi kérek. Töwende buning üstide yene toxtilimiz.

Bésharetning Rebning muxlisiri Öz yénidin tarqitilishtin bashqa chong emelge ashurulushi Mesih kréstlengendin kéyin: **«... kelgüsida bolidighan emirning xelqi»**, yeni rimliqlar kélip **«sheher bilen muqeddes ibadetxanani gumran qildi»** dégen ish bilen boldi («Dan.» 9:26). Shuning bilen Yehudiy xelqining yer yüzidiki barliq eller arisida «tarqitilish» jeryani bashlandi. Gerche бүгүн Yehudiylarning «Israiliye» dégen öz wetini bolghini bilen, ularning köpinchisi téxi pütkül dunyagha tarqalma halette turmaqta.

Gerche Xudaning shu dehshetlik jazasi xelqning béshigha chüshidighan bolsimu, kichik bir «qaldi»si yenila Uning ghemxorluqining obyékti bolidu. Bu ish: **«Men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen»** dégen söz bilen ipadiliniidu.

«Kichik péillar», yeni «özini töwen tutidighan»lar ibraniiy tilida «kichikler» dégen söz bilen ipadiliniidu; mushu ayette 11:7dimu tilgha élinghan **«pada arisidiki miskin möminler»**, yeni xelq arisidiki namrat, heqqaniy, bashqilar teripidin bozek qilinidighan kishilerni körsetse kérek.

Ibraniy tilida birsining öz qolini melum kishining **«üstige chüshürüp turghuzush»**i dégen ibare birxil jazalashni bildüridu: Mesilen: «Amos» 1:8de, **«Men... Ékron shehirige qarshi qol kötürimen»**, yaki «Zeb.» 81:14de **«Ularning dushmanlarini tézla égildürer idim, qolumni reqlirige burap basar idim»**. Halbuki, mushu yerde menisi ijabiy jehette bolsa kérek; chunki netijisi «Xudaning qaldisi»ning nijati bolidu (gerche shu nijat tawlinish yaki «terbiyilik jazalash»tiki azab-oqubetler arqiliq bolsimu). Mezkur ibare Yeshaya peygamber («Yesh.» 1:25de) Yérusalémning tawlinishi bilen Perwerdigar teripidin ulargha shapaet körsitilidighanliqi ipadiliniidu. Shunga, pütün 7-ayetni xulasilisaq: —

(a) Perwerdigarning padichisi xelqning gunahi tüpeylidin urulidu;

(e) Netijide, xelqning köp qismining béshigha «tarqitilish apiti» chüshidu;

(b) Lékin Perwerdigar padisidin kichik «qaldi»ni, yeni Öz sözige qulaq salidighan möminlerni rehimdilliq bilen eslep ularni apet ichide qoghdaydu (11:11ni körüng).

Masih satqunluq qilinidighan kechte muxlisirigha: **«Bügün kéche siler hemminglar Méning tüpeylimdin tandurulup putlishisiler, chunki muqeddes yazmilarda:**

«Men padichini uruwétimen, padidiki qoylar patiparaq bolup tarqitiwétilidu» déyilgen. Lékin Men tirilgendin kéyin Galiliyege silerdin burun barimen» («Mat.» 26:31-32, «Mar.» 14:27) dep éytqan sözlirige qaytidin qarisaq, Zekeriyaning bésharetni sözlirini sel özgertkenlikini körimiz; U Xudaning sözini «Men padichini uruwétimen» dep, Özining qurbanliq qilinishining Xudaning qilghan ishi ikenlikini tekitleydu. Gerche u ularning shuning bilen Özidin ténip ketkenlikini aldin'ala bilgen bolsimu, U yenila ulargha: **«Lékin men tirilgendin kéyin Galiliyege silerdin burun barimen»** dégen sözliri bilen, ölüp tirilgendin kéyin silerdin waz kechmeymen, eksiche silerdin yene xewer alimen, deydu; démek, U **«Men qolumni kichik péillarning üstige chüshürüp turghuzimen»** dégen wedisiye turdi.

«Zekeriya»

8-9-ayetlarga kelsak: —

«**Zéminda shundaq emelge ashuruliduki, — deydu Perwerdigar, — üchtin ikki qismi qirilib ölidu; biraq üchtin bir qismi uningda tirik qalidu. Andin men üçinchi qismini otqa kirgüzimen, ularni kümüsh tawlighandek tawlaymen, altun sinalghandek ularni sinaymen; ular Méning namimni chaqirip nida qilidu we Men ulargha jawab bérimen; Men: «Bu Méning xelqim» deymen; ular: «Perwerdigar Méning Xudayim» — deydu.**

Xudaning höküm-jazalirida «üchtin bir qisim»ning qutquzulup andin yene tawlinishi birnechke yerlerde körüldü — mesilen, «Ez.» 5:12de, Israil xelqi üç qisimgha bölünidu: — «**Sheherdikilerdin üchtin bir qismi waba késili bilen ölidu hemde aranglarda bolidighan acharchiliqtin bëshini yeydu; üchtin bir qismi öpchörünglarda qilichlinidu; we Men üchtin bir qismini her tereptin chiqqan shamalgha soriwétimen, andin bir qilichni ghilaptin sughurup ularni qoghlaymen.**» («Yesh.» 6:13de bolsa, xelqning peqet ondin bir qismining Xudaning ulugh tawlash jazasidin ötidedighanliqi körsitilidu.

Xudaning xelqi tawlinidighan waqtida «zéminda bolidighanliqi» tekitlinidu: «**Zéminda shundaq emelge ashuruliduki, — deydu Perwerdigar, — uningda** (ibranii tilida qaytilinidu) **üchtin ikki qismi qirilib ölidu.**»

Xudaning bu jazasining ijra qilinish jeryani ular Mesihni chetke qaqqandin kéyin miladiyedin kéyinki 70-yili del shu «zéminda» bashlinip, yene shu yerde axirqi zamanda axirlashidu.

Yehudii xelqining Ikkinchi Dunya Urushidin burun tartqan azab-oqubetliri sanaqsizdur. Urushtin kéyin Pelestin zéminini igilishi bilen ular shu azab-oqubetlerdin aram tapqini bilen, shu azab-oqubetler yenila «**Yaqupning azab-oqubet küni**» bilen ewjige chiqidu («Yer.» 30:7); u chaghda ular «zéminda turghanda», xelqni tawlash üçün Xuda teyyarlighan «ot» Zionda yéqilidu, xumdan Yérusalémda tutashturulidu («Yesh.» 31:9).

Üchtin ikki qismi üzüp tashlinishi bilen Xudaning xelqi hergiz mutleq yoqitiwétilmeydu; herdaim «üchtin biri» yaki «ondin biri» «muqeddes nesil» bolushqa qalidu («Yesh.» 6:13); ular arqiliq Xudaning Israil barliq ellerge bext-beriket bolsun dégen ulugh muddia-meqsetlirini menzilge yetküzidu. U ulargha: «**Men séni tarqitiwetken ellerning hemmisini tügeshtürsemmu, lékin séni pütünley tügeshtürmeymen; peqet üstüngdin höküm chiqirip terbiye-sawaq bérimen**» deydu («Yer.» 30:11, 46:28).

Shuning bilen «Xudaning qaldisi» sinilip tawlinidu; bu ishning pellige yétishi ularning eng axirida ajayib qutulushidin ilgirirekla bolsa kérek. Shu chaghda Xuda: «**Ular ni kümüsh tawlighandek tawlaydu, altun sinighandek ularni sinaydu.**» Malaki peyghember éytqandek: «**U tawlighuchining oti, kirchining aqartquch sholtisidek bolidu; U kümüshni tawlighuchi hem érigdhighuchidek tawlap olturidu... ularni altun-kümüshni tawlighandek tawlaydu; shuning bilen ular Perwerdigargha heqqaniyliqta bolghan qurbanliq-hediyeni sunidu...**» («Mal.» 3:2-4; «Zeb.» 66:10-12nimu körüng).

Ular Daniyal peyghemberning üç dostidek «**dehshetlik yalqunlap turghan xumdan**»da turup: «**Méning namimni chaqirip nida qilidu we Men ulargha jawab bérimen; Men: «Bu Méning xelqim» deymen; ular: «Perwerdigar méning Xudayim» — deydu**» («Yer.» 32:38-42, «Ez.» 37:23-28 we Tewrattiki bashqa bésharetlernimu körüng; bu bésharete yene «ularning yekünü»dur).

Shu kün baldur kélidu: —

«**Xushalliqtin towanglar, i asmanlar; i yer-zémin, shadlan;**

«Zekeriya»

Naxshilarni yangritinglar, i taghlar;
Chünki Perwerdigar Öz xelqige teselli berdi,
Özining xar bolghan péqir-möminlirige rehim qilidu» («Yesh.» 49:13).

14-bab — Shereplik axiret; Perwerdigarning küni, Perwerdigarning padishahliqi

Bu babning awwalqi ayetliri 13-babtiki 7-9-ayetlarning tepsilatlrini achidu, shundaqla 12-babtiki bésharette éytilghan ishlarning bashlanghan waqtigha, yeni Xudaning Israilni jazalash yolida ellerning qoshunlirining Yérusalémni muhasirige élishigha yol qoyghan waqtigha qaytidu. 14-babta mushu qoshunlarning halak bolidighanliqi öz közi bilen körgen guwahchilar teswirligendek nahayiti tepsiliy aldin'ala éytilidu.

Tewrattiki köp bésharetlerde melum bir weqening aqiwiti aldin'ala éytilghandin kéyin shu weqening tepsilatlriri köprek bayan qilinidu; mushu yerdimu shundaq élinidu.

Israilning 14-babta éytilghan shu jiddiy krizisigha sepsilip qarashtin awwal, krizisning arqa körünüşidiki birnechche ehwalgha qarayli: —

(a) 12-14-bablardin éniqki, Yehudiy xelqi qaytidin Qanaan zémini, shundaqla Yérusalém shehirini igiligenidi. Tewrattiki bashqa bésharetler we bu bésharetning özige asasen, qaytqanlarning köp qismi étiqadsiz halda zémingha qaytqan. Tewrattiki bashqa bésharetlerge qarighandimu, axirqi zamanlarga kelgende, Yehudiy xelqi zéminda turuwatqan we zémingha qaytmighan, téxiche dunyaning chet-chetlirige tarqitilghan ikki xil halette bolidu.

(e) Rebbimiz yer yüzide xizmet ötewatqan chaghda Yehudiy xelqining köp qismi shundaq tarqitilghan halette qalghanidi; zéminning özide turuwatqanlar bolsa musteqil emes, belki «yat ellerning tötinchi impériyesi»ning hökümrانliqi astida turatti (shu impériyening tepsilatlrini chüshinish üçün «Daniyal» 7-babtiki bésharetne körüng). Shu chaghda «yat ellerning tötinchi impériyesi» «Rim impériyesi» endiziside idi. «Daniyal» 7-babtiki bésharetke asasen, shu impériye axirqi mezgilide «dejjalning impériyesi» bolidu. Israil qaytidin zéminda hazirqigha oxshash musteqil tursimu, ular axir bérıp yene shu impériyening hökümrانliqining (yeni, dejjalning) xarlashliri astida tursa kérek.

(b) Gerche (mezkur bésharet we Tewrattiki bashqa bésharetler boyiche) Israil zéminda birqeder ronaq tapqan bolsimu (mesilen, Yérusalém shehiri puxta qurulghan), mushu 14-babta teswirlengini boyiche ular uchraydighan hujum we qorshaw bolsa Israilning pütkül tarixida eng wehshetlik we zulmetlik weqe bolidu.

Bashqa bésharetlerni toghra chüshengen bolsaq, Israil shu waqitta alliqachan dejjal (Mesihning reqibi) bilen ehdiliship uninggha béqindi bolidu. Mesihning shu sözi shu chaghda emelge ashurulghan bolidu: «**Men atamning nami bilen kelgenmen, emma siler Méni qobul qilmaysiler. Halbuki, bashqa birsi öz nami bilen kelse, siler uni qobul qilisiler**» («Yuh.» 5:43; «Yesh.» 28:14-22nimu körüng). Dejjalning ruxsiti we qollashliri bilen ular üçinchi bir ibadetxanini quridu.

(p) Emma dejjal yalghanchliqqa we bid'etlikke asaslanghan özining shu saxta ehdiside turmaydu. Yer yüzidiki barliq xelqni özige ibadet qildurush üçün u Yehudiylarning shu ibadetxanidiki ibaditini toxtitip, uni öziningki qilidu («Dan.» 9:27, 11:31, «Mat.» 24:15ni

«Zakeriya»

körüng). Xelqning beziliri, shübhisizki, shu ishq qet'iy qarshliq bildüridu; dejjal (özidin ilgiri kelgen birnechche mustebitlerge oxshash) Yehudiy xelqini pütünley yoqitishqa niyet baghlaydu. Yérusalémgha hujum qilish niyiti bilen barliq ellerning qoshunlirini «Harmagédon»da yigidi: «**Ular: — «Yürüglar, ularni millet qataridin yoq qilayli! Israilning nami ikkinchi tilgha élinmisun!» — démekte**» («Zeb.» 83:4 «Weh.» 16:16).

(t) Mushu qoshunlarning dehshetliki alliqachan 12-babta ayan qilindi. Ular zéminni ayagh asti qilip barliq qarshiliqni tarmar qilidu. Axir béríp Yérusalémgha hujum qilishqa kiridu: —

«**Mana, Perwerdigargha xas kün kélidu; u künü arangdin mal-mülküng bulang-talang qilinip bölüşüwélinidu. Men barliq ellerni Yérusalémgha jeng qilishqa yighimen; sheher ishghal qilinidu, öyler bulang-talang qilinip, qiz-ayallar ayagh asti qilinidu; sheherning yérimi esirge chüshüp sürgün qilinidu; tirik qalghan xelq sheherdin élip kétilmeydu**» (1-2-ayet).

Shunga sheher ishghal qilinip xalighanche bulang-talang qilinidu. Ishghal qilghuchi qoshunning yawuzluqini tilgha élishning hajiti yoq. Sheherdikilerning yérimi esirge chüshüp sürgün qilinidu. Qarighanda düshmenning qandaqtur rezil bir niyiti bilen azraq bir qismini qalduridu. Yeremiya peyghember shu künü toghruluq: «**Ayhay, shu künü dehshetliktur! Uninggha héchqandaq kün oxshimaydu; u Yaqupning azab-oqubet künidur!**» dep peryard kütüridu («Yer.» 30-bab).

Halbuki, bésharet boyiche u kün «dejjalning künü» emes, belki «**Perwerdigargha xas bir kün**» — yeni U Özining yollirining toghriliqi we heqqaniyliqini heywet bilen ispatlashqa, düshmenlirini aghdurushqa we Öz xelqini nijatqa érishtürüşke békitken künidur. Bu dehshetlik azab-oqubetler ichide Israil Perwerdigargha qattiq nida qilghachqa, 12:10de éytilghandek Öz Mesihimizni sanjip óltürduq, dégen wehiyni qobul qilidu, dep ishinimiz. Del shu waqitta Israil «**qaytidin tughulidu**».

«**Andin Perwerdigar chiqip shu eller bilen urushidu; U Uning jeng qilghan künidikidek urushidu**» (3-ayet).

Tewrat tarixida Xuda xelqi üçün köp qétim jeng qilghan; mesilen «Yesh.» 10:14de «**Shundaq bir kün ilgiri bolup baqmighan we kéyinmu bolup baqmidi; chünki Perwerdigar Israil üçün jeng qildi**» dep oquymiz. Emma «jeng qilghan künidikidek» dégen ibare belkim Perwerdigar Israilni Misirdin qutquzghan künini körsitidu. Israil qutquzulghan künü: «**Perwerdigar jengchidur, Yahweh Uning namidur**» dep küy éytildi («Mis.» 14-15-bab).

Shu künü ularni qutquzushqa tuyusiz ayan bolghan zat Mesih Eysadin bashqa héchkim emestur. Bu karamet ish qilishqa muwapiq Uning namliri «Yesh.» 9:6diki bésharet boyiche «El-Gibbor», yeni «**Küch-Qudretlik Xuda**» yaki «palwan Xuda»ni öz ichige alidu. Mesih shu süpitide kelgende: —

«**Uning putliri shu künü Yérusalémning sherqiy teripining eng aldi bolghan Zeytun téghida turidu; shuning bilen Zeytun téghi otturidin sherq we gherb terepke yérilidu; zor yoghan bir jilgha peyda bolidu; taghning yérimi shimal terepke, yérimi jenub terepke yötkilidu**» (4-ayet).

Xudaning «putliri» yoqtur, emma Mesihningki bar, elwette.

«**Zeytun téghi**»ning Israilning tarixidiki köp muhim weqeler we krizisler bilen zich munasiwiti bardur. Ezakiyal peyghember Dawutning padishahliq texti téxi aghdurulmastin we «**yat ellerning waqti**» bashlanmastinla Perwerdigarning julasi del mushu taghdin kütürölüp Israil zémnidin ayrilghinini kördi («Ez.» 11:23).

«Zekeriya»

Özi «**Xudaning shan-sheripi bolghan**», Rebbimiz Eysa Mesih Israil xelqidin chetke qéqilip, öltürülüp we tirilgendin kéyin dunyadin, shundaqla Israil zéminidin ayrilip ketkende u del mushu taghdin kötürülgen: «**We u ularni Beyt-Aniya yézisighiche** (Beyt-Aniya Zeytun téghida idi) **bashlap bardi we qollirini kötürüp ularni beriketlidi. We shundaq boldiki, ularni beriketligende U ulardin ayrilip asmangha kötürüldi**» («Luqa» 24:50-51). Eysaning Israildin shundaq ayrilishi bilen ularning Babilda 70 yil sürgün bolghan azabliq mezigilidin téximu uzun we téximu azabliq bir mezigil bashlandi.

Miladiyedin alte yüz yil burun Ezakiyal peyghember Perwerdigarning julasining del u ketken yönüshüstin qaytip kélidighinini aldin'ala kórdi: «**Mana, Israilning Xudasining shan-sheripi sherq tereptin keldi; Uning awazi ulugh sularning sharqirighan sadasidek idi; yer yüzi Uning shan-sheripi bilen yurutuldi**» («Ez.» 43:2). Bu bésharet bolsa simwolliq sheklide del Mesih Eysaning dunyagha qaytip kélishi toghruluq idi. Chünki Rebbimiz muxlislardan Zeytun téghida ayrilghanda perishtiler ulargha: — «**Ey Galiliyelikler, némishqa öre turghininglarche asmangha qarap qaldinglar? Ershke kötürülgen shu Eysa siler Uning asmangha qandaq kötürülenlikini körgen bolsanglar, yene shu halda qaytip kélidu**» — dédi («Ros.» 1:11). «**Yene shu halda**» bolsa peqet insaniy ténide asmandinla emes, belki yene: —

(a) qaysi jaydin ketken bolsa del shu yerge qaytip kélidu;

(e) «**bulutlar bilen**» (yeni perishtiler we muqeddes bendiliri bilen bille) qaytip kélidu («Mat.» 24:30, 26:64, «1Tés.» 4:17, «Ibr.» 12:1, «Weh.» 1:7).

Mesihning üstige chüshüshi bilenla Zeytun téghi «**otturidin sherq we gherb terepke yérilidu; zor yoghan bir jilgha peyda bolidu; taghning yérimi shimal terepke, yérimi jenub terepke yökilidu**».

Géologlar Zeytun Taghning otturidiki sherqtin-gherbke sozulghan bir «yer posti üzülmisi»ni tapqan. U «Perwerdigarning küni»de yérilishni kütmekte.

Yérusalémdikiler «**jilgha bilen**» qachidu: —

«**We siler Méning taghlirimning del mushu jilghisi bilen qachisiler; chünki taghlarning jilghisi Azelgiche baridu; siler Yehuda padishahi Uzziyaning künliride bolghan yer tewreshte qachqinighardek qachisiler. Andin Perwerdigar Xudayim kélidu; hemde sen bilen barliq «muqeddes bolghuchilar»mu kélidu!**» (5-ayet).

«**Padishahi Uzziyaning künliride bolghan yer tewresh**» «Amos» 1:1de tilgha élinidu («Amos» 1:2dimu bésharet qilinghan). Bu ish Zekeriya peyghemberning dewridin ikki yüz yil burun bolghini bilen xalayıqqa intayin qorqunchluq tesir qaldurghanliqi éniq turidu.

«**Azel**»ning qeyerdiligi hazirche bizge namelum. Hazirqi ehwalda, Yérusalémdin sherqqe qéchish mumkin emes; «**Kidron jilghisi**» we intayin tik bolghan Zeytun téghining özi mushundaq «qéchish yoli»ni tosuwalidu.

Mushu yerde «**muqeddes bolghuchilar**» dégenler barliq kérub-perishtiler we belkim ölümdin tirilgen Xudaning muqeddes bendilirini kórsitidu («1Tés.» 4-bab, «Yeh.» 14-15, «1Kor.» 6:2-3, 15:51-57ni kóring).

(Bezi alimlar Israilning towa qilish waqti (12:4-13:12) mushu peyette bolidu, dep qaraydu. 12-bab üstide toxtalghinimizda kórsetken sewebler üçün biz bu ishni Mesihning op'ochuq ayan bolushidin ilgiri bolushi kérek, dep qaraymiz).

Mesihning Israilni qoghdaydighan birinchi ishi atliq dushmanlerni urushi bolidu «**hemme atlarni sarasimige, atliqlarni sarangliqqa chüshürimen**» (12:4). Andin u piyade eskerlerni 14:12de teswirlengen waba bilen uridu. Israilar özliri jeng qilishqa küchlendürüldü: «**Ularning**

«Zekeriya»

arisidiki elengship qalghanlarmu shu küni Dawuttek palwan bolidu; Dawut jemeti bolsa Xudadek, yeni ularning aldidiki Perwerdigarning perishtisidek küchlük bolidu» (12:8).

Israilning Mesihning öltürülüşü tüpeylidin bolghan towa qilishtiki azablari Muqeddes Rohning ishligen emeli bolidu; shunga shu towa qilishtiki azablar shübhisizki, dunyaning chet-chetlirige tarqitilghanlarchichimu yéyilghan bolidu, dep qaraymiz.

6-7-ayetke öteyli: —

«Shu küni shundaq boliduki, nur toxtap qalidu; parlaq yultuzlarmu qarangghuliship kétidu; biraq u Perwerdigargha melum bolghan alahide bir kün, ya kéche ya kündüz bolmaydu; shundaq emelge ashuruliduki, kech kirgende, alem yorutulidu».

6-ayette körsitilgende, Mesihning dunyagha qaytip kélishidin sel ilgirila asmandiki yoruqlar qarangghulashturulghan bolidu. Bu ish Tewrat we Injildiki birnechche bésharetlerde tilgha élinidu: —

«Quyash hem ay qarangghuliship kétidu, yultuzlar öz julasini qayturuwalidu» («Yoél» 3:15), «Ay uyatliqta qalidu; kün xijil bolup körünmeydu; chünki samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigar Zion téghida padishahliq qilidu; Uning shan-sheripi öz aqsqaqalliri aldida parlaydu!» («Yesh.» 24:23), «Asmandiki yultuzlar we yultuz türkümliri nurini bermeydu; quyash bolsa chiqipla qarangghulishidu, aymu héch yorumaydu» (Yesh.» 13:10).

«Emdi shu künlérde, shu azab-oqubet ötüp ketken hamán, quyash qariyidu, ay yoruqluqini bermeydu, yultuzlar asmandin tökülüp chüshidu, asmandiki küchler lerzige kélidu» («Mar.» 13:4, 25).

Mesih kelgen shu kün «Perwerdigargha melum bolghan alahide bir kün» bolidu — démek, dunya tarixidiki barliq künlérdin pütünley bashqiche bolidu: «uninggha héchqandaq kün oxshimaydu» («Yer.» 30:7). Rebbimiz Ózi shu kün toghruluq ölümi aldida mundaq dégen: — «Lékin shu küni yaki waqit-saitining xewirini bolsa, héchkim bilmeydu — hetta ershtiki perishtileru bilmeydu, Oghul bilmeydu, uni peqet Atila bilidu» («Mar.» 13:32).

Shu küni «ya kéche ya kündüz bolmaydu» déyilidu.

Bizningche «kündüz bolmaydu», chünki quyash, ay we yultuzlarning nuri bolmaydu; hem «kéchimu bolmaydu» — (démek, kéchidiki qarangghuluq bolmaydu); chünki Reb Mesihning shan-sheripining julasi, shundaqla minglighan perishtiler we muqeddes bendiliride eks étidighan Rebbining nurimu bar bolidu: «Shundaq emelge ashuruliduki, kech kirgende alem yorutulidu».

Bezi alimlarning pikriche bu «kechlik nur» Mesihning ming yilliq hökümraniqligining axirighiche dawamlashidu, déyilidu. Démek, shu künlérde kéchide kündüzge oxshash yoruqluq bolidu. Xudagha nisbeten «ming yil» peqet «bir kün» bolidu (Injil, «2Pét.» 3:8, «Wehiy» 20-babni körüng). Biz bu pikirge mayilmiz. Héch bolmighanda, Mesihning «ming yilliq» hökümraniqligi bashlanghan waqtida: «Perwerdigar Öz xelqining jarahitini tangidighan, yeni ularning qamcha yarisini saqaytqan shu künide, ay sholisi quyash nuridek, we quyash nuri bolsa yette hesse küchlük bolidu, yeni yette kündiki nurgha barawer bolidu» — we belkim seltenitining kéyinki künliridimu shundaq bolushimu mumkin («Yesh.» 30:26).

Bu parlaq jismaniy nur «Xudaning qaldisi»ning eyini chaghdkiki rohiy halitini eks ettüridu.

Bu parlaq künning harpa künide «kech kirgende» — démek, Yehudiy xelqi üçün eng qarangghuluq we derd-elemlik peyette «alem yorutulidu»; yeni «Namimdin eyiminidighan siler üçün, qanatlirida shipa-derman élip kélidighan, heqqaniyliqni chachidighan Quyash ornidin

«Zekeriya»

turidu» («Mal.» 4:4) — shu chaghdada derweqe meghpiret we menggülik hayatning nuri bilen «alem yorutulidu».

«Ornungdin tur, nur chach! (i Israil!) chünki nurung yétip keldi, Perwerdigarning shan-sheripi üstüngde kötürüldi!» («Yesh.» 60:1).

«Shu küni»ning köp ajayib netijiliri bu babtiki qalghan ayetlerde bayan qilinidu: —

(1) Mesihning kélishi bilen yüz bergen yer tewresh we belkim bashqa tebiy hadisiler bilen Pelestin zéminida, jümlidin Yérusalémning halitide chong özgirishler peyda bolidu. Bu jismani özgirishler bashqa bésharetlerde körsitilidu: —

«Chong qirghinchilik bolghan, munarlar örülgen shu küni, herbir ulugh taghdada we herbir ézig döngde bolsa, enharlar we ériqlar bolidu» («Yesh.» 30:25).

Yérusalémda: **«Axir zamanlarda, Perwerdigarning öyi jaylashqan tagh taghlarning béshi bolup békitilidu, u hemme tagh-döngdin üstün qilip kötürüldü»** («Yesh.» 2:2).

8-ayet: — **«Shu küni shundaq boliduki, hayatliq suliri Yérusalémdin éqip chiqidu; ularning yérimi sherqiy déngizgha, yérimi gherbiy déngizgha qarap aqidu; yazda we qishta shundaq bolidu»**.

Bu ayette **«sherqiy déngiz»** «Ölük Déngiz»ni, **«gherbiy déngiz»** «Ottura Déngiz»ni körsitidu. Mushu ish «Yoél» dégen kitabtimu körsitilidu: — **«...Yehudadiki barliq ériq-östenglerde liq su aqidu; hem Perwerdigarning öyidin bir bulaq chiqidu, Shittim jilghisini sughiridu»** («Yoél» 3:18) («Shittim jilghisi») Yérusalémning sherqiy teripide bolup, Iordan jilghisigha tutushidu — «Chöl.» 25:1ni körüng. «Shittim» belki akatsye derexlirini körsitidu; bu derexler peqet qaghjiray rayonlarda ösidu).

Ezakial peyghembermu bu ishlar toghrisida (bolupmu sherqqe qarap aqidighan derya toghruluq) 47:1-12de sözleydu. «Ez.» 47:12de **«Derya boyida, u we bu qétida, ozuq bolidighan herxil derexler ösidu. Ularning yopurmaqliri solashmaydu, ular méwisiz qalmaydu; ular her ayda méwileydu; chünki uni sughiridighan sular muqeddes jaydin chiqidu; ularning méwisi ozuq, ularning yopurmaqliri dora-dermanlar bolidu»** déyilidu. Uning bu béshariti boyiche derya «Ölük déngizdiki sularni saqaytidu» we shuning bilen béliqlar uningda köpiyidu. Oqurmenler biliduki, «Ölük Déngiz» derweqe ismi jismigha tolimu layiq, chünki uningda bügüngiche héchqandaq janliq yوقتur.

«Zebur» 46-küydimu «Zekeriya»diki axirqi bablarda éytilghan weqeler teswirlinidu. Zeburning muellipi körünüshte kelgüsidi shereplik Yérusalémgha qarap: **«Xudaning shehirini, yeni Hemmidin Aliy Bolghuchi makanlashqan muqeddes jayni, xursen qilidighan éqinliri shaxlighan bir derya bardur»** deydu. Mushu küyning béshida pütkül yer yüzü astin-üstün qilinidighan ehwal süpetlinidu: **«Shunga yer örülüp, taghlar qomurulup déngiz teglirige chüshüp ketsimu, uning dolqunliri shawqunlinip qaynam bolsimu, örkeshliri bilen taghlar silkinip ketsimu, qorqmaymiz»** («Zebur» 46-küydin). Qarighanda, mezkur derya bu chong apet ichide peyda bolidu.

Érem baghchisi toghruluq: **«Baghni sughirishqa Éremdin bir derya éqip chiqti; andin bölünüp, töt éqin boldi»** déyilidu («Yar.» 2:10). Qarighanda, bu beriketlik qedimki sular hazir Yérusalémgha yötkilip, **«Xudaning shehirini xursen qilip»**, yer yüzidiki bashqa jaylarni sughurup munbet qilidighan bolidu.

«Zekeriya»

(2) Bu jismaniy bext-beriketler yer yuzidiki rohiy haletni eks ettüridu. Xudaning shapaiti we nijati Yérusalémdin éqip barliq ellerni beriketleydu.

Mesihde menggülük hayatqa érishkenlarning hemmisi mushu bext-beriketlerdin hazir huzurlinidu. Ular üçhün Mesihde hazirmu: «**Perwerdigar Özi bizge shan-shereplik bolghan, deryalar, keng östengler éqip turidighan bir jay bolidu**» («Yesh.» 33:21). «**Yéngi asman, yéngi zémin**» rosul Yuhannagha ashkarilanghanda u mundaq deydu: — «**U manga xrustaldek parqiray hayatliq süyi éqiwatqan deryani körsetti. Derya Xudaning we Qozining textidin chiqqan ...**» («Weh.» 22:1). Rohiy deryaning menbesi Xudaning Özi, elwette. Kimde menggülük hayat bar bolsa, shu derya uningdin éqip chiqidu. Mesih Eysa shundaq wede qilghan: «**Kimdekim ussisa, Méning yénimgha kélip ichsun! Manga étiqad qilghuchi kishining muqeddes yazmilarda éytilghinidek, uning ich-baghridin hayatliq süyining deryaliri éqip chiqidu!**» («Yuh.» 7:37).

«**Xudaning derya-ériqliri sugha tolghandur**» («Zeb.» 65:9). Ezakiyal deryani ghayibane körünüşte körüp: «**(Derya) men ötelmeydighan derya bolup chiqti; chünki sular örlep ketti; uningda su üzgili bolatti, u ötkili bolmaydighan derya bolup chiqti**» deydu («Ez.» 47:5).

Mesihning «ming yilliq» seltenitining béshida shu rohiy derya pütkül yer yüzige éqishi bilen «**Xuddi sular déngizni qaplighandek, pütün yer yüzü Perwerdigarni bilip-tonush bilen qaplinidu**» («Hab.» 2:14).

«**Perwerdigar pütkül yer yüzü üstide padishah bolidu; shu küni peqet bir «Perwerdigar» bolidu, yer yüzide birdinbir Uningla nami bolidu**» (9-ayet).

Bu ehwal Rebbimiz muxlisirigha: «**Séning naming muqeddes dep ulughlanghay. Séning padishahliqing kelgey**» we «**Padishahliqing namayan qilinghay**» dep ögetken duaning emelge ashurulghinidur («Mat.» 6:10, «Luqa» 11:2).

Buningda üç nuqta bar: —

(a) Perwerdigar padishah bolidu, lékin U Öz wekili bolghan Mesih arqiliq höküm süridu. Mesihning padishah bolushi peqet Uning Xudaning Söz-Kalami yaki «Xudaning Oghli» bolghinininla emes, belki «Insan'oghli» bolghininin bolidu. Xuda eslide Adem'atimizgha: «**Siler nesillinip, köpiyip, yer yüzini toldurup uni boysundurunglar; déngizdiki béliqlar, asmandiki ucharqanatlargha, shuningdek yer yüzide yüridighan herbir haywanlargha igidarchiliq qilinglar**» dégen («Yar.» 1:26). Lékin Adem'atimiz Hawa'animiz bilen gunahi tüpeylidin Xudaning shu ulugh meqsitidin mehrum boldi. Lékin alemde bir bolghan heqiqiy, toluq, nuqsansiz insan bolghan Mesih Eysa buni «shu küni»de emelge ashuridu. Jebrail perishte eslide Uning tughulushi toghruluq Meryemge dégendek bolidu: «**U ulugh bolidu, Hemmidin Aliy Bolghuchining Oghli, dep atilidu; we Perwerdigar Xuda Uninggha atisi Dawutning textini ata qilidu. U Yaqupning jemeti üstige menggü seltenet qilidu, Uning padishahliqi tügimestur**».

Insanlar téxi mukemmel padishahni körüp baqmighan; lékin Dawut padishah Muqeddes Rohning yolyoruqi bilen «mukemmel padishah» toghruluq munu bésharetni bergen:

«**Kimki ademlerning arisida adalet bilen seltenet qilsa,
Kimki Xudadin qorqush bilen seltenet qilsa,
U quyash chiqqandiki tang nuridek,
Bulutsiz seherdek bolidu,yamghurdin kéyin asman süzük bolushi bilen,
Yumran maysilar tupraqtin chiqidu;
Mana u shundaq bolidu**» («2Sam.» 23:1-4).

«Zekeriya»

(e) Mesihning seltenitining kölimi «**pütkül yer yüzi üstide**» bolidu. Pelestin Uning padishahliqining merkizi bolidu, lékin: «**U déngizdin-déngizlarchiche, Efrat deryasidin yer yüzining chetlirigiche höküm süridu**», we: «**Derweqe, barliq padishahlar Uning aldida sejde qilidu, pütkül eller uning xizmitide bolidu**» («Zeb.» 72:8, 11); chünki shu chaghda dunyaning barliq padishahliqliri «Perwerdigarimiz we Uning Mesihining padishahliqi» bolidu, we U «**ebedil'ebedgiche höküm süridu**» («Weh.» 11:15) we Xudaning iradisi «**Ershte ada qilinghandek yer yüzidimu ada qilinidu**» («Mat.» 6:10). Shunga Zekeriya peyghember 16-ayette yene: «**Barliq eller... her yili Yérusalémgha, padishahqa, yeni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigargha ibadet qilishqa ... chiqidu**» dep bésharet béridu.

Démek, del Xuda we Uning Mesihini eng haqaret qilghan jayda, yeni yer yüzide, u zor hörmetlinidu, shundaqla muqeddes, shereplik we tolimu méhir-muhebbetlik dep qarilip medhiyilinidu.

Rosul Pawlus dégendek: «**Eysaning namigha asmanlarda, yer yüzide hem yer astida barliq tizlar pükülüp, Xudaatigha shan-sherep keltürüp herbir til Eysa Mesihning Reb ikenlikini étirap qilidu**» («Fil.» 2:10-11).

(b) Shu küni «**Peqet bir «Perwerdigar» bolidu, yer yüzide birdinbir Uningla nami bolidu**» déyilidu. Démek, Israillar we eller héchqandaq butni (burunqidek qalaymiqanlar) «Perwerdigar» dewalmaydu. U heqiqeten «**Barliq yer-zéminning Xudasi**», «**Birdinbir menggü Ölmigüchi, ... mubarekleshke layiq bolghan birdinbir Hökümrán, yeni padishahlarning Padishahi, reblarning Rebbi**» dep atilidu («Yesh.» 54:5, «1Tim.» 6:15).

«**Shuning bilen kimki özi bir bextni tilise, «Amin» dégüchi Xudaning nami bilen ashu bextni tileydu; kimki qesem ichmekchi bolsa, emdi «Amin» dégüchi Xudaning nami bilen qesem ichidu**» («Yesh.» 65:16). Pütkül yer yüzidikiler ötkende choqunghan butlarni tashlap: «**I Perwerdigar, Sen méning küchüm we qorghinimsen, azab-oqubet künde bashpanahimsen. Eller bolsa yer yüzining chet-chetliridin yéninggha kélidu we: «Berheq, ata-bowilirimiz yalghanchilik hem bimenilikke mirasxorluq qilghan; bu nersilerde héch payda yoqtur. İnsanlar öz-özige xudalarni yasiyalamdu?! Lékin yasighini Xuda emestur!**» dep étirap qilishidu («Yer.» 16:19-20).

(10-11-ayet) «**Gébadin Yérusalémning jenubidiki Rimmonghiche bolghan pütün zémin «Arabah»dek tüzlenglikke aylandurulidu; Yérusalém bolsa «Benyamin derwazisi»din «Birinchi derwaza»ghiche we yene «Burjek derwazisi»ghiche, «Hananiyelning munari»din padishahning sharab kölcheklirigiche yuqiri kötürülüdu, lékin sheher yenila öz jayida shu pétim turidu; ademler yene uningda turidu. «Halak permani» yene héch chüshürülmeydu; Yérusalém xatirjemlikte turidu**».

Yuqirida éytqinimizdek, Yérusalém shehiri yer yüzidiki herbir jaydin égiz kötürülüdu. U hazir sekkiz taghning otturisidur («Zeb.» 125:2ni körüng). Shu chaghda Yérusalém derweqe «**Pütkül jahanning xursenlikidur... Büyük Padishahning shehiri!**» dep atilidu («Zeb.» 48:2).

«Géba» shehiri belkim «Gibéah»qa oxshash bolushi mumkin; u «Yesh.» 18:24, «2Pad.» 23:8de tilgha élinghan, Yehudaning shimal teripide idi. Rimmon jenubiy chégrasida bolghachqa, körsitilgen kölem belkim pütkül Yehuda zémini bolushi kérek. «Arabah» Iordan deryasi boyidiki uzun we töwen bir tüzlengliktur; shunga ayette körsitilgen ish Yehudaning pütkül zémini kötürülüp, yéngi bir tüzlenglik bolidighanliqidur.

Xulasilisaq, Yérusalémning etrapidiki taghliq rayonlar (atmish kilométrche uzunluq we kenglikte) tüzlenglikke aylandurulidu.

«Zekeriya»

Yérusalémgha kelsek, «**«Benyamin derwazisi»din «birinchi derwaza»ghiche**» we yene «**«Burjek derwazisi»ghiche**» déyilgini Yérusalémning sherqidin gherbigiche barliq jaylarni we «**«Xananelning munari»din «padishahning sharab kölchekliri»giche**» uning shimalidín jenubighiche bolghan barliq jaylarni körsitidu; démek, pütün sheherni bildüridu; pütkül sheher égiz kötürüldü; «Yer.» 30:18de «sheher xarabiliri ul qilinip (ibraníy tilida «öz döngi üstide») **qaytidin qurulidu**» déyilgende.

Qaytidin Yeshayaning Yérusalém toghrisida bésharitini neqil keltürsek: — **«Axir zamanlarda, Perwerdigarning öyi jaylashqan tagh taghlarning béshi bolup békitilidu, u hemme tagh-döngdin üstün qilip kötürüldü»** («Yesh.» 2:2).

11-ayet: — **«Shundaqtimu öz jayida turushluq bolidu; ademler yene uningda turidu. «Halak permani» yene héch chüshürülmeydu; Yérusalém xatirjemlikte turidu».**

Démek: (a) Yérusalémdikiler ikkinchi sürgün bolmaydu yaki yurtidin qéchishining hajiti bolmaydu; **«Yaqup qaytip kélidu, aram tépip azade turidu we héchkim uni qorqutmaydu»** («Yer.» 30:10).

(e) **««Halak permani» yene héch chüshürülmeydu».**

«Halak permani» (yaki «halak leniti») — ötkende Xuda (éghir gunah tüpeylidin) melum bir nerse, adem, aile, sheher yaki hetta pütün bir xelq toghruluq «halak permani» (ibraníy tilida «herem») chüshürgen bolsa, bularning hemmisini mutleq yoqitish kérek idi (mesilen, «Qan.» 7:25-26, 13:12-17, «Law.» 27:29, «Yeshua» 6:17-18, 7:11-13ni körüng). Lékin hazir Israilda «halak permani» chüshürülgüdek gunahlar héch tépilmaydu. Israilning ötkén dewrliride Xuda: **«Ibadetxanamdiki yétekligüchilerni napak qilip qaldurimen, hemde Yaqupni halak lenitige uchrashqa, Israilni reswachiliqta qaldurushqa békittim»** dégen, («Yesh.» 43:28), lékin shu chaghdiki Israilning rohiy haliti qet'iy ötkenkidek bolmaydu.

(b) **«Yérusalém xatirjemlikte turidu».** Sépilsiz we istihkamsiz bolsimu, Yérusalém üçün héch qorqqudek ish bolmaydu. Chünki Xuda **«Men Perwerdigar uning etrapigha ot-yalqun sépili, uning ichidiki shan-sheripi bolimen»** (2:5); **«Perwerdigar... nijatni uninggha sépil we tirekler qilip békitip qoyidu»** deydu («Yesh.» 26:1).

Bu ishlarda yer yüzidiki Yérusalém ershtiki, menggülük yéngi Yérusalémning eksi bolidu: — **«Chünki qaranglar, Men yéngi asmanlarni we yéngi zéminni yaritimen; ilgiriki ishlar héch eslenmeydu, hetta eske kelmeydu.**

Eksiche siler Méning yaritidighanliqimdin xushallininglar;

Menggüge shad-xuramliqta bolunglar,

Chünki Men Yérusalémni shad-xuramliq,

Uning xelqini xushalliq bergüchi qilip yaritimen.

Özümmu Yérusalémnin shad-xuramliqta bolimen, hem Öz xelqimdin xushallinimen; uningda ne yigha awazi, ne nale-peryadlar ikkinchi anganmaydu; uningda yene birnecheche künlük chachrap ketken bowaq bolmaydu, yaki waqti toshmay waqitsiz ketken boway bolmaydu; yüz yashqa kirgen bolsa «yigit» sanilidu, shuningdek gunahkar yüz yashqa kirip ölgen bolsa «Xudaning lenitige uchrighan» dep hésablinidu...

Ular bikargha emgek qilmaydu; yaki ularning baliliri tughulghanda kélechiki toghruluq wehime mewjut bolmaydu; chünki ular Perwerdigar bext ata qilghan nesildur, ularning perzentlirimu shundaq.

We shundaq boliduki, ular nida qilip chaqirmastinla, Men ijabet qilimen; ular dua qilip sözlewatinidila, Men ularni anglaymen. Böre hem paxlan bilen bille ozuqlinidu; shir bolsa kalidek saman yeydu; yilanning rizqi bolsa topa-changla bolidu. Méning muqeddes

«Zekeriya»

tég himning hemme yéride héch ziyankeshlik bolmaydu; héch buzghunchilik bolmaydu» («Yesh.» 65:17-25).

«**Yéngi Yérusalém**» bolsa «Weh.» 21:1-2, 21:9-22:5de ayan qilinidu.

Shu künlerde «**U ölümni menggüge yutuwalidu! Reb Perwerdigar herbir yüzdiki yashlarni sürtiwétidu; pütün yer-zémin aldida Öz xelqining shermendilikini élip tashlaydu; chünki Perwerdigar shundaq éytqan**» («Yesh.» 25:8).

Hazir biz 12-15-ayetlerge öteyli. 3-ayette: «**Perwerdigar chiqip shu eller bilen urushidu, u jeng qilghan künidikidek urushidu**» déyilidu. Bu 12-15-ayetlerde aldin'ala éytilghan ishlar Xudaning shu jéngining tepsilatiri, yeni Özining we xelqining dushmanlirige chüshürgen jazaliridin ibaret bolup, 12:4-10-ayetler üçün «qoshumche söz» déyishke bolidu.

«**We Perwerdigar Yérusalémgha jeng qilghan barliq ellerni urushqa ishletken waba shundaq boliduki, ular öre bolsila göshliri chirip kétidu; közliri chanaqlirida chirip kétidu; tilliri aghzida chirip kétidu. Shu küni shundaq boliduki, ularning arisigha Perwerdigardin zor bir alaqzadilik chüshidu; ular herbiri öz yéqinining qolini tutushidu, herbirining qoli yéqinining qoligha qarshi kötürülidu**» (12-13-ayet).

Xudaning jazasida üç amil bar: —

(a) 12-ayettiki qorqunchluq waba (radiyatsiye késilige oxshaydu);

(e) U chüshürgen «alaqzadilik» bilen dushmanlar bir-biri bilen soqushidu (bu del atlar we atliqalargha chüshürülgen «sarangliq» we «parakendilik» bolsa kérek — 12:4). Bundaq «alaqzadilik»ni Perwerdigar Israilni qutquzush üçün birnechche qétim ishletken; mesilen, Gidéon we kichik qoshunini qutquzghanda («Hak.» 7:22), Yonatan we yaragh kötürgüchisi ghelibe qilghanda ishletken («1Sam.» 14:16-20). Eng tipik misal Yehoshafat padishahning duasi bilen Yehudagha qarshi chiqqan Moab we Ammon we Séirdikilerning chong qoshunliri bir-biri bilen soqushqanda, Yehuda ulardin qutquzulidu («2Tar.» 20-babta xatirilinidu).

(b) Xudaning küchlendürüshi bilen Yehudaning «qaldi»si «**otunlar arisidiki otdandek, öñchiler arisidiki mesh'eldek**» bolidu; ular dushmanlerni «**ong we sol terepte yewétidu**» (12:6).

Ibraniy tilida 12-ayet «**Ularining közi** (birlik sheklide) **ularning chaniqida chirip kétidu; ularning tili** (birlik sheklide) **ularning aghzida chirip kétidu**» déyilidu. Jümlining bundaq alahide shekilde élinishi belkim Xudaning jazasining Özige qarshi chiqqanlarning herbirige mexsus qaritilghanliqini tekitlesh üçün bolushi mumkin. Ularining Israilni mazaq qilip: «**Közimiz Zionning izasini körsün!**» dep qarighan közliri («Mik.» 4:11) we Xudani tillap kupurluq qilghan tillirining herbiri shundaq chirip kétidu.

«**Yehudamu Yérusalémda jeng qilidu; etrapidiki barliq ellerning mal-mülükliri jem qilip yigihilidu — san-sanaqsiz altun-kümüş we kiyim-kéchékler bolidu**» (14-ayet).

Yehuda gheyret élip Yérusalémdikiler bilen bille jeng qilidu.

«**Ellerning mal-mülükliri jem qilip yigihilidu, — san-sanaqsiz altun-kümüş we kiyim-kéchékler** (olja bolghan)» — mushuninggha oxshaydighan weqeler «2Tar.» 20-babta we «2Pad.» 7:2-8de xatirilinidu.

«**At, qéchir, töge, éshek, shundaqla ularning bargahlirida bolghan barliq mal-waranlar üstige chüshken waba yuqiriqi wabagha oxshash bolidu**» (15-ayet). Yuqirida «halak permani»

«Zekeriya»

(«herem») toghruluq azraq toxtalduq; bumu bir misal. Israil Pelestinge kirgende Aqan dégen birla ademning gunahi tüpeylidin meghlup boldi. Shuning bilen Aqan we ailisidikilerla bolup qalmay, uning barliq kala, éshék we qoyliri «halak permani» astigha qoyulup chalma-késeq qilinip, andin köydürüldi («Yeshua» 7:24-25).

Insanning gunahi pütkül kainat, barliq janiwarlarni özining jazasigha chétildurup, azabliq tesirlerni élip kelgen. Halbuki, Mesihning nijatining tesiri pütkül kainat, barliq janiwarlarga bext-beriket yetüzgen: **«Kainatning özining chiriklishishi bolghan qulluqidin qutulup, pütkül kainat (jümlidin janiwarlar, elwette)... Xudaning perzentlirige béghishlinidighan shan-sherepke tewe bolghan hörlükke érishidu»** («Rim.» 8:20-22).

16-ayet: — **«Shundaq emelge ashuruliduki, Yérusalémgha jeng qilishqa kelgen hemme ellerdin barliq tirik qalghanlar her yili Yérusalémgha, padishahqa, yeni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigargha ibadet qilishqa we «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqidu».**

Xudaning shu höküm-jazalirining ijabiy netijisimu bar; Yeshaya peyghember dégendek: **«(Xudaning) hökümliri yer yüzide körüngen bolsa, yer yüzidikiler heqqaniyliqni öginidu»** (Yesh.» 26:9). Mushuning méwisi **«ellerdin barliq tirik qalghanlar»** birdinbir Höküm Sürgüchige ibadet qilishqa Yérusalémgha chiqidu. Shübhisizki, shu ellerdiki barliq kishilerning hemmisi emes, belki ularning wekilliri ibadetke chiqidu. Mesilen, yuqirida: **«Men barliq ellerni Yérusalémgha jeng qilishqa yighimen»** déyilidu; lékin buningdimu ellerning qoshunliri özlirige wekil bolup kélidu, elwette.

Némishqa eller **«kepiler héyti»ni** (bashqa héytini emes) **tebrikleshke»** chiqidu? Biz bu mesile toghruluq, yeni Xuda Israilgha békitken héytlar toghruluq «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizde azraq toxtalduq. Qisqisi, «kepiler héyti» (yaki «kepe tikish héyti») (a) her yildiki axirqi hosulni tebrikleydu; Mesihning ming yilliq selteniti kelgende, «axirqi rohiy hosul» yighildi; (e) Mesihning ming yilliq seltenitide **«Xudaning makani insanlarning arisididur»** (chédir yaki kepe tikkende) («Weh.» 21:3) — mushu ish «kepe tikish» bilen tebriklinidu. (b) bu héyt yilning héytliri ichide yettinchi, yeni axirqi héyt bolup, shuning üçün uni «héytlarning héyti» yaki «Perwerdigarning héyti» déyishke bolidu («Law.» 23:39).

Xudaning shu héyt toghrisidiki belgilimiliride «xushalliq» intayin tekitlinidu: **«Birinchi küni siler ésil derexlerdin shax-putaqlarni chatap, yeni xorma derexliri bilen qoyuq yopurmaqliq derexlarning shaxlirini késip, ériq boyidiki söget chiwiqlirini qirqip Xudayinglar Perwerdigar aldida yette künni shundaq shad-xuram ötküzisiler. Siler her yili bu yette künni Perwerdigargha atighan bir héyt süpitide ötküzünglar... Siler yette küngiche kepilerde turunglar... Buning bilen Men Israillarni Misir zéminidin chiqarghinimda, ularni kepilerde turghuzghinimni ewladliringlar bilidu. Özüm Xudayinglar Perwerdigardurmen»** («Law.» 23:40-43).

Shunga héytning shad-xuramliqi Mesihning seltenitining shad-xuramliqigha del wekillik qilinidu: **«Perwerdigarning bedel tölep qutquzghanliri qaytip kélidu, küylerni éytip Ziongha yétip kélidu; ularning bashlirigha menggülük shad-xuramliq qonidu; ular xushalliq we shadliqqa chömgen bolidu; qayghu-hesret hem uh-nadametler beder qachidu»** («Yesh.» 35:10).

Bashqa yerlerde éytqinimizdek, Mesihning yer yüzidiki ming yilliq selteniti menggülük yéngi asman-zéminning tonushturulushi we bashlinishidur: —

«Zekeriya»

«Ershtin yuqiri kötürülgen bir awazning mundaq dégenlikini anglidim: «Mana, Xudaning makani insanlarning arisididur; U ular bilen bille makanliship turidu, ular Uning xelqi bolidu. Xuda Özimu ular bilen bille turup, ularning Xudasi bolidu. U ularning közliridiki her tamche yashni sürtidu; emdi ölüm esla bolmaydu, ne matem, ne yigha-zar, ne qayghu-elem bolmaydu, chünki burunqi ishlar ötüp ketti» («Weh.» 21:1-8din). Mesihning ölümünün toluq «rohiy hosuli» shu chaghdä körünidu: «Mana, her el, her qebile, her millettin bolghan, herxil tillarda sözlshidighan san-sanaqsız zor bir top xalayıq textning we Qozining aldida turatti; ularning hemmisige aq ton kiydürülgen bolup, qollirida xorma shaxliri tutqanidi. Ular yuqiri awaz bilen: «Nijat textte olturghuchi Xudayimizgha we Qozigha mensup bolghay!» dep warqirishatti» («Weh.» 7:9-10).

17-ayet: — «Shundaq boliduki, yer yüzidiki qowm-jemetlerdin padishahqa, yeni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigargha ibadetke chiqmighanlar bolsa, emdi ularning üstige yamghur yagmaydu».

Mesihning ming yilliq seltenitide «Xuddi sular déngizni qaplighandek, pütün yer yüzi Perwerdigarni bilip-tonush bilen qaplinidu» («Hab.» 2:14); gunah-qebihlik béshining kötürülüşige yol qoyulmaydu. Lékin peyghemberlerning bashqa bésharetliridin ming yilliq seltenetning birinchi dewridin kéyin ellerdin beziliri Xudagha peqet körünüshte boysunidu, dep bilimiz. Shunga mushu yerde «béshigha tedrijiy chüshidighan jaza» toghruluq agah bérilidu.

18-ayet: «Misir jemeti chiqip hazir bolmisa, ularghimu yamghur bolmaydu; biraq Perwerdigar «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqmaydighan barliq eller üstige chüshüridighan waba ularghimu chüshürüldü».

Misirning tériqchiligi yamghurgha anche tayanmaydu, belki Nil deryasigha tayinidu; shunga ulargha eskertiliduki, itaetsizlik üçün qoshumche bir «waba» ulargha chüshidu. Buning qandaq waba ikenliki déyilmeydu.

19-ayette agah qaytilinidu: «Bu Misirning jazasi, shundaqla «kepiler héyti»ni tebrikleshke chiqmaydighan barliq ellerning jazasi bolidu».

20-21-ayetlerde bésharetning pellsige kélimiz. Xudaning eslide Israilni chaqirip: «Siler Manga kahinlardin terki b tapqan xas bir padishahliq we muqeddes bir qowm bolisiler» dégen muddia-meqsiti axirida emelge ashurulidu: —

«Shu küni atlarning qongghuraqliri üstige «Perwerdigargha atilip pak-muqeddes bolsun!» dep yézilidu; Perwerdigarning öyidiki barliq qacha-quchilarmu qurbangah aldidiki qachilargha oxshash hésablinidu; Yérusalémdiki we Yehudadiki barliq qacha-quchilarmu Perwerdigargha atilip pak-muqeddes bolidu; qurbanliq qilghuchilar kélip ularni élip qurbanliq göshlirini pishuridu; shu küni samawi qoshunlarning Serdari bolghan Perwerdigarning öyide «qanaanliq-sodiger» ikkinchi bolmaydu».

Shu chaghdä alemning tarixida tunji qétim barliq eller Israil pütkül qowmining pütünley Xudagha atalghanliqigha guwahchi bolidu; chünki u yéngi ehdisi boyiche Xuda: «Öz Tewrat-qanunlirimni ularning ichige salghan hemde ularning qelbigimu yazghan» («Yer.» 31:33).

Yérusalém we Yehudaning özi shundaq pak-muqeddes boliduki, ular «muqeddes ibadetxana»ning bir qismi dep hésablinidu. Ellerdin chiqidighan, ibadet yolida qurbanliq qilidighanlar shunche köp boliduki, muqeddes ibadetxanidiki qacha-quchilar ularning qurbanliq göshlirini pishurushigha yetmeydu.

«Zekeriya»

Emeliyette bolsa Yehuda we Yérusalémda «muqeddes» we «ortaq ishlitilidighan» dégen perqler yoqighan bolidu. Hemmisi «muqeddes» hésablinidu.

«**Qanaanliq-sodiger**» ibraniy tilida «qanaanliq» déyilidu. U mushu yerde Pelestindiki qedimki butperes milletlerni hemde «sodiger» dégen ikki menini körsitidu. Xudaning muqeddes ibadetxanisida héchqandaq butperes (Xudani birinchi orungha qoymighan) kishi yaki «ibadetni sodigha aylandurghuchi» menpeetperes tépilmaydu.

«Xudaning padishahliqi»da meyli Mesihning ming yilliq seltenitide yaki uning Muqeddes Rohida hazir bolghan menggülük padishahliqida bolsun «**herqandaq haram nerse we herqandaq yirginchlik ishlarni qilghuchi yaki yalghanchiliq qilghuchi uninggha kirelmeydu**» («Weh.» 21:27). Shu küni derweqe Xudaning öyi «**Méning öyüm «Barliq el-yurtlar üçün dua qilinidighan öy» dep atilidu**» dégen söz emelge ashurulidu.

«**Ibadetxanining qanuni shundaq bolidu: U turghan taghning choqsining békitilgen pasilghiche bolghan dairisi «eng muqeddes» bolidu; mana, bu ibadetxanining qanunidur**» («Ez.» 43:12).

Mesihning «ming yilliq seltenet»i toghruluq «Tebirler»nimu körüng.